

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2389
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1386

HALK MASALLARI

Yazarlar

Prof.Dr. Saim SAKAOĞLU (Ünite 1, 2, Ek Metinler)
Doç.Dr. Zekeriya KARADAVUT (Ünite 3, 4, 5)

Editörler

Prof.Dr. Ali Berat ALPTEKİN
Yrd.Doç.Dr. Çiğdem KARA

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Cemil Ulukan

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Uğur Pişiren

Kitap Koordinasyon Birimi

Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Halk Masalları

ISBN

978-975-06-1059-2

2. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 12.400 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Ocak 2013

İçindekiler

Önsöz	ix
-------------	----

Masal	2
MASAL NEDİR?	3
MASALLARIN ÖZELLİKLERİ	4
Şekil Özellikleri	4
İçerik Özellikleri	6
Masalların Diğer Özellikleri	10
MASALLARIN KÖKENİ	10
Mitolojik Görüş / Tarih Öncesi Görüş / Kablettarih Nazariyesi	10
Tarihî Görüş / Hindoloji Okulu / Tarihî Nazariye	11
Etnografik Görüş / Antropoloji Okulu / Etnografik Nazariye	11
TİP NEDİR?	11
Masal Tipleri ve Önemli Tip Katalogları	13
Türkiye’de Yapılan Tip Sınıflamaları	15
Eberhard-Boratav’ın Sınıflaması	15
Bazı Masal Tiplerinin Tanıtımı	16
Hayvan Masalları	16
Asıl Halk Masalları	17
Fıkralar	17
Zincirlemeli Masallar	17
Özet	19
Kendimizi Sınayalım	20
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	21
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	21
Yararlanılan Kaynaklar	21

1. ÜNİTE

Motif, Söz Kalıpları ve Masal Kitapları	22
MOTİF NEDİR?	23
Masal Motifleri ve Önemli Motif Katalogları	24
KALIP SÖZ / FORMEL NEDİR?	24
Masalların Kalıp Sözler / Formeller Açısından Yapısı	24
MASAL KİTAPLARI	29
Asya Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları	29
Hint Masal Kitapları	29
Arap Masal Kitapları	30
İran Masal Kitapları	30
Avrupa Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları	31
BAŞLANGICINDAN XX. YÜZYILA KADAR TÜRK MASALLARI	32
İslamiyet Öncesi’nin Önemli Eserleri	32
Mevlâna’dan Giritli Aziz Efendi’ye Masallarımız	33
Avrupa’da Türk Masal Kitapları	35
Amerika Birleşik Devletlerinde Türk Kitapları	36
XX. YÜZYILDA TÜRK MASALLARI	37
İlk Çalışmalar	37
Birinci Kuşak Masal Çalışmaları	40
İkinci Kuşak Masal Çalışmaları	42

2. ÜNİTE

TÜRK MASAL YAZARLARI	44
Birinci Kuşak Masal Yazarları	44
İkinci Kuşak Masal Yazarları	45
Özet	47
Kendimizi Sınayalım	49
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	50
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	50
Yararlanılan Kaynaklar	51

3. ÜNİTE

Fıkra	52
FIKRA NEDİR.....	53
TÜRK FIKRALARININ ÖZELLİKLERİ VE KONUSU	53
TÜRK FIKRALARIN SINIFLANDIRILMASI	55
Lamiî Çelebi ve Oğlu Abdullah'ın Sınıflaması	55
Dursun Yıldırım'ın Sınıflaması	55
Nevzat Gözaydın'ın Sınıflaması	56
Saim Sakaoglu'nun Sınıflaması	56
Yeni Bir Fıkra Sınıflandırması.....	56
Türk Dünyasında Olduğu Kadar Başka Ülkelerde de Tanınan Tipler:	
Nasreddin Hoca.....	57
Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler	57
Bir Topluluğu veya Zümreyi Temsil Eden Tipler	61
Dar ve Geniş Bölge Tipleri	62
Yerel Tipler.....	63
Aydın ve Sanatçı Fıkra Tipleri.....	64
Yabancı ve Azınlık Fıkra Tipleri	66
Öbür Fıkra Tipleri	67
Özet	69
Kendimizi Sınayalım	70
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	71
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	71
Yararlanılan Kaynaklar	72

4. ÜNİTE

Nasrettin Hoca Fıkraları	74
TARİHİN SÜZGEÇİNDE NASREDDİN HOCA.....	75
Nasreddin Hoca ve Yakınlarını Konu Alan Belgeler	75
Nasreddin Hoca ve Fıkralarını Konu Alan Belgeler.....	76
Efsaneden Gerçeğe Nasreddin Hoca Kimdir?.....	78
Nasreddin Hoca'yı Hangi Adlarla Tanıyoruz?.....	78
Sivrihisar'da Doğup Akşehir'de Ölen Nasreddin Hoca	79
Diğer Nasreddin Hocalar	80
HANGİ FIKRALAR NASREDDİN HOCA'NINDIR?	81
Nasreddin Hoca Fıkraları	84
Hoca Adına Bağlanan Fıkralar	85
Mantık Açısından Nasreddin Hoca'ya Uymayan Fıkralar	85
Din Açısından Nasreddin Hoca'ya Uymayan Fıkralar.....	85
Nasreddin Hoca ve Timur İlişisini Konu Alan Fıkralar	85
Nasreddin Hoca'dan Önce de Anlatılan Fıkralar	86
NASREDDİN HOCA FIKRALARININ KAYNAKLARI.....	88
NASREDDİN HOCA FIKRALARI VE DİĞER EDEBİ TÜRLER	89

Nasreddin Hoca Fıkraları Atasözleri ve Deyimlerin Kaynağı Olabilir Mi?	89
Nasreddin Hoca Fıkraları Nazma Çekilebilir Mi?.....	90
Özet.....	92
Kendimizi Sınayalım.....	93
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	94
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	94
Yararlanılan Kaynaklar.....	95

Halk Anlatmalarının Eğitici Yönü ve Sanata Yansıması 98

5. ÜNİTE

HALK HİKÂYELERİNİN EĞİTİMSEL İŞLEVİ	99
FIKRALARIN EĞİTİMSEL İŞLEVLERİ	102
Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitici Yönü	102
İncili Çavuş Fıkralarının Eğitici Yönü	105
Bekri Mustafa Fıkralarının Eğitici Yönü	105
MASALLARIN EĞİTİMSEL İŞLEVLERİ	106
HALK ANLATMALARININ SANATA YANSIMASI	109
Sinema Filmi	110
Tiyatro Eseri	110
Şiir	111
Roman ve Hikâye	113
Opera, Operet ve Bale	114
Özet.....	115
Kendimizi Sınayalım.....	117
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	118
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	119
Yararlanılan Kaynaklar.....	119

EK: METİNLER 121

EK METİNLER

EK: METİNLER	121
METİN 1: HAYVAN MASALLARI	121
1.1. Yılanla Tilki	121
1.2. Kırk Kelleli Yılan.....	122
1.3. Köpekle Tilki	123
1.4. Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm	124
METİN 2: ASIL MASALLAR	126
2.1. Avcı Mehmet	126
2.2. Hıyardan Şemşem Güzeli	130
2.3. Helvacı Güzeli	134
2.4. Tamahkâr Antikacı	137
METİN 3: ZİNCİRLEME MASAL - YAPI 1	139
3.1. Yarım Horozun Çanı	139
3.2. Tilki İle Nene Karı	141
METİN 4: ZİNCİRLEME MASAL - YAPI 2	142
4.1. Karınca	142
METİN 5: MECMAÜ'L-LETÂİF'TEN GÜNÜMÜZE	
YAŞAYAN MASALLAR	143
5.1. Horoz ile Tilki (166 a-168b)	143
5.2. Aslan, Kurt ve Tilki (172 a-172b)	143
METİN 6: İBNİ SİNA VE MASAL	144
METİN 7: İNCİLİ ÇAVUŞ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	147

7.1. İrade Bugün; Ama Vazife Üç Senelik	147
7.2. Yemek Memek	147
7.3. İncir	148
7.4. Marsık Üflüyorum	148
METİN 8: BEKRİ MUSTAFA FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	148
8.1. Yaver Olur	148
8.2. Kelin Külâhı	149
8.3. Fatiha	149
8.4. Haklı Bir İtiraf	149
8.5. Terazi ve Dirhemler	150
8.6. Buyurun Cenaze Namazına!	150
METİN 9: KEMİNE FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	150
9.1. Ben De İçindeydim	150
9.2. Yorgun Gelen Misafirdir	150
METİN 10: ESENPULAT FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	151
10.1. Altı Polat Üstü Polat	151
10.2. Testin Senden Cimriymiş	151
METİN 11: AHMET AKAY FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	151
11.1. Buharının Hakkı	151
11.2. Her Bir Kavgamız Böyle Olsun	151
METİN 12: MOLLA ZEYDİN FIKRALARINDAN ÖRNEK	152
12.1. Helal Kan-Haram Kan	152
METİN 13: KUYRUÇUK FIKRALARINDAN ÖRNEK	153
Eşik Görmek	153
METİN 14: BEKTAŞI FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	153
14.1. Ahrette Cümbüş Var	153
14.2. Duası Makbul Değil	153
14.3. Sefere Çıkacağım	154
14.4. Lokma Bizimdir	154
METİN 15: ALDARKÖSE FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	154
15.1. Ürün Paylaşımı	154
15.2. Böyle Ayaklı Adamı Aldatmak Olmaz	154
METİN 16: MEVLEVİ FIKRALARINDAN ÖRNEK	155
Sema Eden Sarhoş	155
METİN 17: TEMEL FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	155
17.1. Konuşmam Yasakmış	155
17.2. Taksimetre	155
17.3. Servetimi	155
17.4. Dövmek	155
17.5. Sigara	156
17.6. Son Vagon	156
17.7. Şeytana Antraman	156
17.8. R Harfi	156
17.9. Temel ve Muz Kabuğu	156
METİN 18: KAYSERİLİ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	156
18.1. Okumam Yazmam Yok Ama Kayseriliyim	156
18.2. Övünmek Gibi Olmasın Diye	156
METİN 19: KARAKAYALI FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	157
19.1. Akıllı Gelin	157
19.2. Sakalı Töm Töm Ederdi	157

METİN 20: KONYALI TAYYİB AĞA FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER	157
20.1. Öyleyse Daha Çok Yorgan Geversin	157
20.2. O Öleli Çok Olmuştu, Ayağını Şimdi Salladı	158
20.3. Haberin Var mı, Şimdi Bir de Fıstıki Renk Çıkmış	158
METİN 21: ŞAMLININ HACI İBRAHİM FIKRALARINDAN ÖRNEK	158
Sevapsa İçiyon	158
METİN 22: MUTLU ÇİVİT EMMİ FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER	158
22.1. Adam Kızdırmak	158
22.2. Pirzola Yemek	159
22.3. Keçi Kuyruğu	159
METİN 23: AĞINLI İBİK DAYI FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER	159
23.1. Azrail de Giremez	159
23.2. Elmanın Çekirdeği.....	159
23.3. Cennet Meyvesi	159
METİN 24: BOTSALI KARA KÂMİL FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER	160
24.1. Cıngıldaklı Mevlüt	160
24.2. Sende Sarılıktan Başka Biraz da Enayilik Var	160
METİN 25: BEHLÛL DÂNÂ FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER.....	160
25.1. Ne Ekersen Onu Biçersin	160
25.2. Sen de Benim Askerlerimdensin	161
METİN 26: KADI KARAKUŞ FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER.....	161
26.1. Nalbantın Yerine O Kafes Ustasını Asın	161
26.2. Eziyet Etmeyin	161
26.3. Peynir de Ekin	161
METİN 27: AZINLIK TİPLERİ FIKRA ÖRNEĞİ	162
Biraz da Senin Uykuların Kaçsın	162
METİN 28: MESLEK GRUPLARI TİPLERİ FIKRALARINDAN	
ÖRNEKLER.....	162
28.1. Eski Reçete	162
28.2. Yine Bir Kulak Bekliyor	162
28.3. Avcının Palavrası	162
METİN 29: AİLE BİREYLERİ FIKRALARINDAN ÖRNEK	163
Başka Doktora Gidelim	163
METİN 30: KARAGÖZ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	163
30.1. Ya Kendisi Gelseydi	163
30.2. Beynim Olsaydı	163
METİN 31: HASTALIKLI TİPLER FIKRALARINDAN ÖRNEKLER	163
Siz Dışarıda Kaç Kişisiniz	163
METİN 32: GERÇEK NASREDDİN HOCA FIKRALARI	164
32.1. Ben Zaten İnecektim	164
32.2. Hırsızın Hiç mi Suçu Yok?	164
32.3. Damdan Düşenin Hâlinden Damdan Düşen Anlar	164
32.4. Ben Senin Delikanlılığını da Bilirim	164
32.5. Dünyanın Merkezi Neresidir	165

32.6. Ölçmüş Biçmiş Gidiyor	165
32.7. Senin Gibilere Muhtaç Olmamak İçin	165
32.8. Cennet ile Cehennem Dolana Kadar	166
32.9. Hocam! Ayaklarımız Karıştı	166
32.10. Önden Buyur Yığdım	166
32.11. Ona İyi Bir Koca Bul	166
METİN 33: MANTIK AÇISINDAN NASREDDİN HOCA FIKRALARI	167
33.1. Yeter ki Dostlar Alışverişte Görsün	167
33.2. Aklın Varsa Göle Koş	167
METİN 34: DİN AÇISINDAN NASREDDİN HOCA FIKRASI	167
Beni Eski Mezara Gömün	167
METİN 35: NASREDDİN HOCA VE TİMUR İLİŞKİSİ ÜZERİNE FIKRALAR	167
35.1. Peştamala Kırk Akçe Paha Biçmiştim	167
35.2. Ya Ben, Ya Timur, Ya da Eşek Ölür	168
35.3. Gözünüz Aydın, Filin Dişisi de Geliyor	168
METİN 36: NASREDDİN HOCA VE AİSOPOS	169
36.a. Baba İle Kızları	169
36.b. Hoca'nın İki Kızı	169
METİN 37: NASREDDİN HOCA VE BİNBİR GECE	169
37.a. Aşağıya İnsaniz de Bir Görüşsek	169
37.b. Allah Versin	170
METİN 38: NASREDDİN HOCA VE HİNT FIKRALARI	170
38.1a. Hiç'i Ver Bakalım	170
38.1b. Hiç	170
38.2a. Kapıya Sahip Oldum Ya!	170
38.2b. Kapıya Sahip Ol	171
38.3a. Ben Kuşum	171
38.3b. Acemi Bülbül	171
METİN 39: NASREDDİN HOCA VE EBU NUVAS	171
39.a. Onu Kadı Efendiye Sorunuz	171
39.b. Uzaklardaki Işık	172
METİN 40: NASREDDİN HOCA VE ŞEYOĞLU	172
40.a. Ağaç Diken İhtiyar	172
40.b. Bize Dua Ederler	173
METİN 41: NASREDDİN HOCA VE CUHA	173
41.a. İnşaallah Ben Geldim	173
41.b. İnşaallah Ben Geldim	173
METİN 42: NASREDDİN HOCA VE KARAKUŞ	174
42.a. Bunun Kulağını Sen Isırdın	174
42.b. Kulak Isırma	174
METİN 43: NASREDDİN HOCA VE MEVLÂNA	174
43.1a. Sesini Yarın Duyarsın	174
43.1b. Onun Sesi Yarın Çıkar	175
43.2a. Eğer Bu Kediye Söyle, Et Nerede?	175
43.2b. Kedi-Ciğer	175

Önsöz

Halk masalı türünün size tanıtılmasının amaçlandığı bu kitapta, tür dört ana ünite de incelemektedir.

Kitabın ilk ünitesinde masal türünün genel bir tanımı yapılmaktadır. Bu tanım üç ana başlık altında yapılmıştır: Masalın, kelime kökeni, masal türünün biçim ve içerik özellikleri açısından; masal türünün dünyadaki oluşumu, kökeni ve yayılışı açısından ve son olarak da masalların tipleri açısından tanıtılması.

Kitabın ikinci ünitesi iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, masal metinlerini oluşturan temel terimler olan motif ve söz kalıpları hakkında bilgi verilmektedir. İkinci kısımda ise motiflerin kökeni ve yayılmasıyla ilişkili olarak Asya, Avrupa ülkeleri ile İslamiyet öncesinden 20. Yüzyıla kadar olan zaman sürecinde Türklere ait önemli masal kitapları tanıtılmaktadır.

Kitabın üçüncü ünitesi, ilk ünite de işlenen masal tip kataloglarına uygun olarak, fıkra tipine ayrılmıştır. Bu ünite de fıkra kelimesinin kökeni verildikten sonra Türk fıkralarına odaklanılmaktadır. Türk fıkralarının genel niteliklerini, konu özelliklerini ve sınıflamasını bu ünite de bulacaksınız.

Dördüncü ünite de fıkra konusuna, biraz daha özelleşerek devam edilmektedir. Bu ünite de sadece Nasreddin Hoca ve fıkraları incelenmektedir. Nasreddin Hoca fıkraları ile ilgili tarihi belgeler, Hoca'nın gerçek kimliği, Nasreddin Hoca fıkralarının kaynakları, Hoca'yla ilişkilendirilen fıkralar ve karakterler üzerine ayrıntılı bilgilere, kitabın bu kısmında ulaşacaksınız.

Kitabın son ünitesi sadece masal ve fıkra türü ile ilgili değildir. Genel olarak halk edebiyatı anlatı türlerini temel alan bu ünite de, anlatılardan eğitimde ve modern sahne ve gösteri sanatlarında yararlanma konusu işlenmektedir.

Kitabın amacı masal türünü tanıtmak kadar siz öğrencileri halk masalları örnekleriyle de buluşturmak olduğu için kitabın Ek: Metinler kısmında masal ve fıkra metinlerine yer verilmiştir.

Kitabın yazarları ve editörleri olarak umuyoruz ki, geleneksel fantastik dünyamıza bir kapı aralayan bu kitap sizlerin akademik ufkunun genişlemesine aracılık eder.

HALK MASALLARI

Amaçlarımız

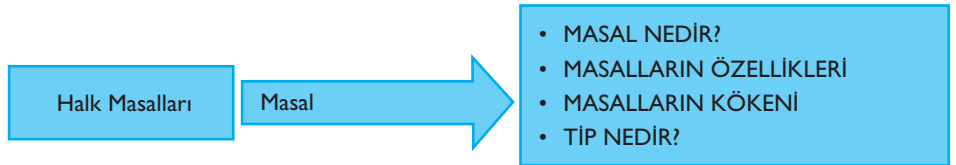
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Masalı tanımlayabilecek,
- Masalın özelliklerini açıklayabilecek,
- Masalın kökeniyle ilgili tartışmaları özetleyebilecek,
- Masal tiplerini betimleyebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Masal
- Köken
- Tip

İçerik Haritası

Masal

MASAL NEDİR?

Halk anlatmaları adını verdiğimiz türlerin içerisinde en eskisi hiç şüphesiz masallardır. Dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiası olmayan, yapısında kalıplaşmış ifadeler bulunan, “masal anası”, “masal ninesi” adı verilen kadınlar tarafından anlatılan hayal ürünü anlatmalara masal denir. Aslında masal, bir milletin aynasıdır. Bu aynada bir milletin folklorunu, kültürünü, inanışını, hoşgörüsünü, maddi kültürünü bulabiliriz. Böylece de geçmişimizi anlatarak geleceğe ışık tutarız.

Masal kelimesinin aslı Arapça *mesel*dir. Kelimenin bugünkü anlamı almasının 100-120 yıllık bir geçmişi vardır. XIX. yüzyılın başına kadar bunun *kıssa*, *dâstân*, *bikâye*, vb. kavramlar kullanılmakta idi.

Türk dünyasında masal karşılığı olarak daha çok dört kavram kullanılır. Bunlar, Türkiye ve Balkanlarda, “mesel”, “masal”, “hekât”, “hikâye”; Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Kafkasların büyük bir kısmında “nağıl”; Hazar Denizi’nin doğusundaki Türk ülkelerinde (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Uygur Özerk Cumhuriyeti) ise “ertek”, “erteği”dir.

Halk edebiyatının anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan masallar, sözlü kültürümüzün en güzel örneklerindendir. Kitle iletişim araçlarının fazla yaygınlaşmadığı dönemlerde; hoşça vakit geçirmenin en iyi yolu idi. Bir anlatıcı, bir de dinleyici kesimi olan masallar, farkına varmadan ahlak derslerini aldığımız veya verdiğimiz anlatılardı. “Bir varmış”la başladığında hayal olduğuna inanılan, fakat bir süre sonra gerçekmiş gibi kabullenilen, uzun kış gecelerinin bu tatlı anlatılarında, “onlar ermiş...” diye başlayan son cümlesiyle kötülerin cezalandırıldığı, iyilerin ödüllendirildiği görülürdü. “Masal anası” veya “masal ninesi” adı verilen anlatıcıların etrafına oturan dinleyiciler, bir taraftan işlerini yaparlarken, bir taraftan da **zümürdüanka**nın sırtında masal dünyasına doğru yol alırlar; bazen yedi başlı devle savaşır; bazen de padişahın güzel kızına kavuşabilmek için en zor sınavlardan geçerlerdi.

İşte, sözlü kaynaklar arasında yer alan ve özel bir anlatıcı tarafından, belli bir geleneğe bağlı kalınarak anlatılan masalların kendine özgü bazı özellikleri vardır. Bu özellikleri üç ana başlık ve bazı alt başlıklar hâlinde değerlendireceğiz.

Zümürdüanka: Anka ve Simurg adlarıyla da bilen hayali Kaf Dağında yaşayan, çok parlak tüylere sahip dev kuş.

Çocukluk dönemimizden beri masal dinler, masal okuruz. Böylece bizde bir masal olgusu oluşmuştur. ‘Masal nedir’ başlığı altında verilen bilgiler, sizdeki masal olgusuyla örtüşüyor mu?

SIRA SİZDE

1

MASALLARIN ÖZELLİKLERİ

Şekil Özellikleri

Masalların şekline bağlı, dış yapısıyla ilgili özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Masallar, bir destan veya halk hikâyesi kadar olmasa da uzun metinlerdir. Az da olsa anlatılması birkaç gece süren masallar vardır. Ancak bu tür örnekler daha çok “asıl halk masalları” ve “peri masalları” dallarında görülebilir. Bunların dışında kalan “hayvan masalları” ile “zincirlemeli masallar” daha kısadır. İçlerinde birkaç dakikada anlatılıp bitirilen masallar da vardır.

2. Masallar genellikle nesir şeklindedir. Ancak, çok az da olsa bazı masalların nazım-nesir karışımı olduğu gözden kaçmamaktadır. Metnin manzum kısımları masalın aslında vardır: “Bacı Bacı Can Bacı”, “Karafatma” , “Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm” gibi. Zaten sözünü ettiğimiz masalları özgün kılan unsurlar da bu manzum parçalardır.

*“Bacı bacı can bacı
Kolunda mercan bacı
Kırk bir bıçak bilendi
Gırtlığımı dayandı
Arap kızı etime aş eriyor
Çıkver kardeş, çıkver”*

(Boratav 1958: 81).

*“Şengülüm, şüngülüm, mengülüm,
Aç kapıyı ben gireyim
Ağzımda su getirdim
Boynuzumda ot getirdim
Mememde süt getirdim”*

(Alptekin 2005: 173)

*“Atlı atlı arap atlı
Arabı yamşaklar
Gırmızı damşaklar
Biya evine varasınız
Allah’a emek diyesiniz
Saçı uzun selvi hatun
Boyu uzun minare hatun
Suya düştü diyesiniz
Sıçan paşa ulaşwere”*

(Şimşek II 2001: 8)

Bazen de metnin aslında olmayan ancak kaynak şahıs adını verdiğimiz anlatıcılar tarafından eklenen manzum parçalar vardır. Bu bir tekerleme, mânî, hatta bir koşma, vb. olabilir.

Bunların dışında, bazı yazar ve şairler tarafından nazma çekilen veya manzum olarak yazılan masallar da vardır. (Ziya Gökalp’ın *Alageyik*, Behçet Necatigil *Üç Turunçlar* masallarında olduğu gibi)

3. Masalların başında, ortasında ve sonunda belirli görevleri olan ve “formel” veya “kalıp söz” ve “tekerleme” adı verilen söz öbekleri vardır. İlk 1963 yılında, Pertev Naili Boratav, 190 tekerlemeyi inceleyerek, Türk masallarındaki tekerlemelerin bir sınıflaması yapılmıştır (Boratav 2000). Sınıflama şöyledir:

1. Kısa Giriş Kalıp Sözleri
2. Giriş “Tekerlemesi” Biçimindeki Kısa Maceralar
3. “Tekerleme” Biçiminde Masallar
4. Ara ve Bitiş Kalıp Sözleri.

Formellerin kullanılışı, masal anlatıcısının ustalığını da ortaya çıkarır. İyi bir anlatıcı, uygun yerlerde belirli formelleri rahatlıkla kullanırken, bazı masalarda “başlangıç” ve “bitiş”in dışında -bazılarında bunlar da görülmez- formellere rastlanmaz. Bu formellerin büyük çoğunluğu tekerleme şeklindedir.

“Var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin hâli budur padişabım. Yollar saçak pürçek, kimi yalan, kimi gerçek; hikâyesidir bunun adı, söylemeyle çıkar tadı. Eski zamanenin devrinde idareden aciz bir adam varmış. Bu adam bir gün ‘ben ne yapayım, ne yapmayayım’ deyip İstanbul’a gider.” (Sakaoğlu 1973: 636).

Masalların formel unsurlarıyla başlamasının ana sebebi anlatıcının dinleyiciyi uyarması olarak değerlendirilebilir. “Bir varmış bir yokmuş” veya “ Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...” diye başlamamızın ana esprisi dinleyiciyi uyarmaktır. “Bakın, bu anlattıklarımızın hiçbirisi gerçek değildir; kendinizi buna göre hazırlayın.” diyerek anlatıcı ve dinleyiciler kendilerini buna hazırlar; ancak çok geçmeden hayalden gerçeğe geçildiği görülecektir. Masalarda formel unsurlarının yerli yerinde kullanılması bir başka sebebi masalcının ustalığının ölçülmesi içindir. Eğer masal anlatıcısı formel unsurlarının yerli yerinde ve ustalıkla kullanabiliyorsa bu iyi bir masal anlatıcısıdır. Bu kalıp sözleri yerli yerinde kullanamıyorsa bu durum anlatıcının masal anlatmadaki başarısızlığını gösterir.

4. Her masal bir tip olarak kabul edilir. Ancak bazı anlatıcılar birkaç masalı birleştirerek tek masalmış gibi anlatırlar. Burada anlatıcı, konular arasında bağlantı kurarak, bir masalı bir başka masala rahatlıkla bağlayabilir. Bunda unutkanlığın rolünü de göz ardı etmememiz gerekmektedir.

5. Masalların dili, anlatıldığı yörenin ve kaynak şahıs adını verdiğimiz anlatıcısının dilidir. Çünkü masalların anlatıcısı da, dinleyicisi de halktan kişiler olduğu için, anlatım dili olarak da halkın dili benimsenmiştir. Ancak çeşitli bölgelerde, ağızların birbirinden farklılık göstermesi, masalarda da yerel sözcüklerin kullanılmasına yol açmıştır.

6. Bir masal metni içerisinde, halk edebiyatının diğer türlerinden (efsane, fıkra, dua, beddua, mâni, türkü, bilmece, ağıt, atasözü, deyim, vb.) örneklerle rastlanabilir. Bunlar; genelde masalın aslında olmayıp, anlatıcının bilgi ve kültürüne bağlı olarak sonradan eklenen parçalardır.

“...oradan eline geçirdiği bir kürekle tilkinin başına vura vura öldürür. Bir taraftan da türkü söyler:

*Elime aldım küreği
Dolandırdım dört direği
Düştü tilkinin yüreği
Ne hoş gördüm tilki seni
Tilki kuyruğun aladır
Yad yerler sana karadır
Çok gezmek başa belâdır
Ne hoş gördüm tilki seni.”*

(Alptekin 2005: 192).

“Bu yılının ölmesinden sonra ‘Mollası çok ise kuzusu ziyan olur.’ diye bir ata-sözü söylenmiş.” (Alptekin 2005: 75). “İyilik yapa denize at, balık bilmezse Halık bilir”, “Vermeyince mabud, neylesin Sultan Mahmut”, “İnsanoğluna iyilik yaramaz”, “Yazın gölge hoş, kışın çuval boş”, vb.

İçerik Özellikleri

Masalların içerik özellikleri de, şekil özellikleri kadar önemlidir. Zaten bir metnin ana dokusunu içerik oluşturur. Masalın dış yapısı şekildir, iç yapısı ise içeriktir. Asıl verilmek istenilen mesajlar bu bölümdedir.

1. Masallar, olağanüstülükler üzerine kurulmuştur. Olağanüstülük masalın doğasında var olan bir şeydir. Sık karşılaştığımız olağanüstülüklerden bazıları aşağıdadır.

a. Daha çok efsane metinlerinde gördüğümüz “tayı zaman, tayı mekan” motifi masal metinlerinde de görülmektedir. Masalcı belki de aşılması zor olan bazı engelleri, uzaklıkları bu motifle ortadan kaldırabilmektedir.

b. “Şekil değiştirme” masalların değişmeyen motifi olup, burada büyüsel yapıyla çeşitli dönüşümlere rastlanır. İnsan; hayvana, bitkiye veya herhangi bir nesneye dönüşürken, bunun tam tersi de olabilmektedir.

c. Daha çok destanlarda karşılaştığımız öldükten sonra dirilme motifinin örneklerini masallarda da bulmaktayız.

ç. Masallarda hasta veya yaralı kahramanlar, halk hekimliğinden yararlanılarak tedavileri yapılmaktadır. Aşağıya bunlardan iki örnek alınmıştır.

Ağaç yaprağıyla tedavi: “Neyise İyilik, bu gonuşmaların hepsini duyuyor. Hemen, maya yaprağından goparıyor, tükürüğünen ısıyor, gözüne çalıyor, gözü açılıyor. Bu çıkısına maya yaprağını dolduruyor aşağı iniyor.” (Şimşek 2001: 50).

Aslan sütüyle tedavi: Keloğlan ortaya çıkınca aslan sorar:

“Ey insanoğlu dileğin nedir?”

“Kayınpederimizin gözü için aslan sütü gerekiyor.”

“Ben sütümü veririm ama benim üç tane yavrum var. Onlar razı olurlarsa veririm. Yoksa sana zarar verirler.” (Özçelik 2004: 434).

2. Masalların kahramanları da olağanüstü özelliklere sahiptir. Ancak masal kahramanı deyince sadece insanları düşünmemek gerekir. Bir masalda kahraman olarak insanların dışında, cinlere, perilere, hayvanlara, bitkilere, eşyalara ve soyut kavramlara da rastlanır. Bu kahramanların her biri, masal dünyası içinde olağanüstü özellikler gösterir. Bazı örnekleri şöylece sıralayabiliriz:

a. İnsanlar: İnsan kahramanlar içerisinde bazıları, halktan kişilerin özelliklerini gösterirken, bazıları da insanüstü özellikler gösterir. Bunlar arasında; Yer Dinleyen’i (kulağını yere dayadığı zaman istediği kişinin konuşmasını dinleyen), Deniz Sömüren’i (denizdeki bütün suyu içen), Pırpır Uçan’ı (istediği yere bir uçaktan daha hızlı giden), mercimek veya parmak büyüklüğündeki çocuğu, güldüğünde yanağında güller açan, ağladığında gözlerinden inci mercan dökülen, yürüdüğü yerde çayır çimen biten kızı, saçlarının yarısı altın, yarısı gümüş olan delikanlıyı sayabiliriz.

Masallarda kahramanların adları pek söylenmez. Onlar genellikle padişah, vezir, padişahın karısı, padişahın üç oğlu, padişahın üç kızı, üç turunçlar, vb. gibi adlarla anılır.

Bununla beraber az da olsa bazı adlarla karşılaşırız. Hanımından Korkan Osman Ağa, Ahiretten gelen Süleyman Ağa, vb.

Bu arada soyut kavramları da unutmamak gerekir. Çeşitli masallarda, “iyilik”, “kötülük”, “güzel”, “çirkin”, “akıllı”, gibi tipler de dikkati çeker.

b. Hayvanlar: Masallarda geçen hayvanları iki grupta değerlendirebiliriz:

Gerçek hayvanlar: Bunlar daha çok hayvan masallarında görülür. Bu tür masallarda, çeşitli hayvanlar birer simge olarak yer alır. İnsanlara ders verme amaç edildiği için de her hayvanın sembolik bir anlamı vardır. Tilki kurnazlığı; ayı ahmaklığı; kurt gücü, hürriyeti; kaplumbağa azmi, vb. temsil eder.

Bunun dışında kahramanlara yardımcı olan; at, kedi, köpek, kuş, balık, karınca, vb. gibi hayvanlar da yer yer olağanüstü özellikler gösterir.

Hayvan görünümüne giren diğer varlıklar: Genellikle, periler hayvan şekline girerek, masallarda yer alırlar. Bunlar; insan gibi konuşup, insan gibi hareket ederler. Bazen de insan kılığına girerler. Ayrıca, büyü veya beddua ile hayvan şekline giren insanlar da vardır.

Bunların dışında, masallarda şekil değiştiren insan ve hayvanların, çeşitli bitki ve eşya şekline girerek de olaylara katıldığı görülür. Ayrıca, büyücü, cadı karısı, dev, yamyam, cin, peri gibi tipler de masallar içerisinde yer almaktadır.

c. Olağanüstü kahramanlar

Devler: Olağanüstü kahramanların başında devler gelmektedir. Devler, Kaf Dağı'nda yaşarlar. Üç veya yedi başlıdırlar. Onlar bir hamlede öldürülmezler. Ters bir hamle devlerin ölümsüzlüğüne sebep olacaktır. Devler genellikle padişahın kızlarını kaçırmaya ve mağaralarında bulunan "incik boncuk" dükkânına hapsederler. Masal metinlerinden öğrendiğimize göre devlerin dişisi ve erkeği vardır. Dışarıdan gelen kahraman dev anasının göğsünden emebilirse onun evladı olur; olmazsa ölümlerden ölüm begenecektir.

Devler çok güçlü olmakla birlikte saflıklarıyla da dikkati çekmektedirler. Hanımından Korkan Osman Ağa masalında, eşinden korkan Osman pekmez derisinin üzerinde toplanan sineklerden kırkını bir vuruşta öldürünce, bir kılıç yaptırır ve üzerine "Bir vuruşta kırk arslan, aslını sorarsan Deli Osman" diye yazdırır ve evden ayrılarak bir çam ağacının gölgesine uzanır. Bir süre sonra uykuya dalan Osman Ağa'yı devler uyandırır ve ellerine aldıkları taşın ununu çıkarırlar. Bu güç gösterisine Osman Ağa bulduğu bir tavuk yumurtasını sıkarak cevap verir. Devler Osman Ağa'nın taşın suyunu çıkardığını zannederler ve yerlerini yurtlarını terk ederler.

Görüldüğü gibi devlerin okur-yazar olduğu da gözden kaçmamaktadır.

Cinler ve Periler: Cinler ve periler masalların değişmez kahramanlarından. Daha çok masal formellerinde karşılaştığımız cinler tekin olmayan yerlerde karşımıza çıkarlar. Perilere gelince, onlar da masal kahramanlarına iyi ve kötü özellikler vermektedirler. Bunun en güzel örneği Muradına Nail Olmayan Dilber masalında karşımıza çıkmaktadır. Peri kızları fakir bir kıza taktıkları bilezikten sonra onun yürüdüğü yerde çayır çimen bitecektir, güldüğünde yanaklarında güller açacaktır, ağladığında gözlerinden inci mercan dökülecektir. Öyle de olur... Oysa üvey anne bileziği kendi kızının koluna takınca bu özellikler kaybolmakta ve kızın yüzünde yaralar çıkmaktadır.

Cadılar: Çirkin suratlı, kazma dişli, burnu sümüklü, küpe veya süpürgeye binecek çok kısa bir sürede uzaklara gidebilen cadı tipi masallarda arabozucu olarak karşımıza çıkar. Masallara göre cadıların elini attığı olayların büyük çoğunluğunda cadılar galip gelmektedir.

3. Masalların eşya ve aletleri de kendisi yapısına uygun olarak olağanüstülük gösterir. Hemen hemen bütün eşyalar büyü ile değişebilmektedir. Bunun en güzel örneği insanın eşyaya; eşyanın insana dönüşmesinde görülmektedir. Masallardaki eşyaları sadece insanlar değil diğer kahramanlar da (dev, cadı, peri, vb.) kullanabilmektedirler.

4. Masallarda zaman geçmiş zamandır. Masal anlatıcısı geçmiş zamanı kullanarak olayların hem geçmişte olduğunu, hem de gerçek olmadığını bizlere hatırlatmaktadır.

5. Masallarda soru cevap, tasvir ve tekrar yoluyla anlatım tarzlarının özelliklerini bulabilmekteyiz. Bilhassa masalın ortasında iki varlığın karşılıklı konuşmasında soru-cevap yoluyla anlatımın güzel örneklerini görebiliriz.

Yine masallarda bir kız veya erkeğin tasvirlerinde tasvir yoluyla anlatımın örneklerini bulmaktayız.

Sabırtası, Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı gibi adlarla bilinen masallarda ise tekrar yoluyla anlatımın örnekleriyle karşılaşmaktayız.

6. Masalların olayları, “masal ülkesi” (Hint, Yemen, Çin-Maçın, Kaf Dağı, periler ülkesi, devler ülkesi, körler ülkesi, hayvanlar ülkesi, kuşlar ülkesi, yedi kat yerin altı veya gökyüzü, vb.) adını verdiğimiz yerlerde geçer.

Burada yeri gelmişken Kaf Dağı’ndan da söz etmekte yarar olduğuna inanıyoruz. Hem mitoloji, hem de masallar için çok önemli bir yeri olan Kaf Dağı’nın neresi olduğunu bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey dünya güzellerinin devler tarafından Kaf Dağı’na kaçırılmasıdır. Herkesin Kaf Dağı’na gidebilmesine imkân yoktur. *Hazreti Süleyman, Hazreti Hamza, Hazreti Ali* gibi kahramanlar Kaf Dağı’na gitmişler, devlerle savaşmışlar ve onları öldürmüşlerdir.

Masalların hayali coğrafyasının dışında bir de gerçek coğrafyası vardır. Bu coğrafya dünyamızdır. Dünyamızın ise bazen bize çok yakın olan yerleri, bazen de çok uzak olan kesimleri masal anlatıcısının dilinde şekillenir.

7. Masal kahramanlarının dua ve bedduaları gerçekleşebilir:

-Kocakarı, testisini kıran gence *“Üç Turunçların bışmına uğrayasın!”* der ve masal bu bedduaya bağlı olarak gelişir.

- Çocuğu olmayan anne; *“Allah’ım, bana bir çocuk ver de istersen kazan kafa-lı, kazma dişli olsun.”* der. Annenin, bu özelliklere sahip bir çocuğu dünyaya gelir.

- Dev anası, bahçesinden meyve kaçıran gence; *“Kız isen oğlan, oğlan isen kız ol!”* der. Böylece kahramanın cinsiyeti değişir.

8. Türk masalarında herkesin duası kabul olmaz. Daha çok, Hızır, derviş, pir, yaşlı bir adam, vb. lerinin duaları gerçekleşir.

9. Türk masaları arasında sembollerin önemli bir yeri vardır.

Evlenme arzusunun karpuz gönderilerek bildirilmesi: Padişahın üç kızı evlenme arzularını babalarına gönderdikleri karpuz (kavun, gül, vb.)la bildirirler. Padişah en büyük kızının gönderdiği karpuzu kestiğinde yenilecek gibi olmadığını görür. Ortanca kızın karpuzu şöyle böyledir. En küçük kızın gönderdiği karpuz ise yenilecek kıvamdadır. Padişah bunların sebebini sorduğunda danışmanları, “Padişahım, bunda bilinmeyecek bir şey yok, büyük kızınızın evlenme çağı geçmiş; ortanca kızınızın ise geçmek üzere; en küçük kızınızın ise tam zamanıdır.” derler.

Ölüm sembolü kanlı gömlek: İftiraya uğrayan genç kız erkek kardeşi tarafından yüce bir dağın başına götürülür. Kardeşini öldürmeye kıyamayan erkek kardeşi vurduğu bir hayvanın kanına ablasının gömleğine sürer, daha sonra da babasının önüne getirerek *“Namusumuzu temizledim!”* der. Bu gömlek Bamsı Beyrek hikâyesinde de karşılaştığımız ölüm sembolü kanlı gömlektir.

Ölüm Sembolü Kanlı Bıçak: Ölüm sembolü kanlı gömleğin yerini zaman zaman da *“Ölüm sembolü kanlı bıçak”* alır. Kanlı bıçak kimin cebinde çıkarsa bebeği onun öldürdüğüne hükmedilmesini de yine semboller arasında değerlendirilebiliriz.

“Ne yapayım? Ne yapayım? diye içinde fesatlık kuruyormuş. Ev sahibinin beşik- te çocuğu varmış. Gene herkes uyurken, gizlice odaya girip çocuğu kesmiş. Kanlı bıçağı da çocuğun başına koymuş. Sabah olmuş ev sahipleri çocuğun yanına gi- dince öldürüldüğünü anlamışlar.

“Bu kadının ne olduğu belli değil. Acıdık, evimize aldık, o da çocuğumuzu kes- ti. Kovalım gitsin.” demişler. (Önal 2008: 48).

10. Türk masallarında “çeşitli formel unsurları” içerisinde değerlendirilen; 3, 7 ve 40 sayısı diğer halk anlatımlarında olduğu gibi masalların da değişmezleri ara- sındadır. Düğünlerimiz üç gün üç gece, yedi gün yedi gece veya kırk gün kırk ge- ce yapılmaktadır. Yolculuklarımız yine üç gün üç gece, yedi gün yedi gece veya kırk gün kırk gece sürmektedir.

11. Masal kahramanlarından bazıları sembolik tiplerdir ve karakteristik özellik- ler gösterirler. Bunların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Keloğlan: Şansı, akı, zekâyı,

Köse: Hainliği, kötülüğü,

En küçük kardeş: Zekâyı, akı, şansı, başarıyı, iyiliği,

Büyük kardeşler: Kıskançlığı ve kötülüğü,

Üvey anne: Kötülüğü ve zulmü,

Üvey kız kardeş: Kıskançlığı,

Yaşlı adam: İyiliği, yardımı,

Teyze: Kötülüğü ve kıskançlığı sembolize eder.

12. Kahramanlar; genellikle olağanüstü yardımcılarının çabalarıyla başarıya ula- şırlar: Bu yardımcılar; kahramanın atı, köpeği, kedisi, ineği, vb. olabileceği gibi; daha önce hayatını kurtardığı veya yardım ettiği bir kuş, balık, karınca, yılan, vb. de olabilir. Ayrıca, kahramanların sahip olduğu bazı sihirli objeler de (sihirli yüzük, sihirli lâmba, sihirli sofa, vb.) onlara yardımcı olur.

13. Bütün masalarda, dinleyicileri iyiliğe, güzelliğe, doğruluğa, dürüstlüğe, ça- lışkanlığa sevk eden bir mesaj verilir. Bu sebeple her masalın sonunda iyiler mü- kâfatlandırılır (muradına ererek, padişah olarak; padişahın kızıyla evlenerek, kırk gün kırk gece düğün yaparak, vb.), kötüler ise cezalandırılır (kırk katır, kırk satır seçimi ile, hile ile geldiği yerden tekrar eski yerine gönderilerek, vb.).

14. Masalların konusu çeşitlidir. Bazıları olağanüstü motiflerle süslenirken, ba- zıları gerçek hayattan izler taşır.

15. Masalarda anlatıcının durumuna göre, dinî inanışlarla ilgili bilgiler de görü- lür. Buna bağlı olarak, Anadolu sahasında anlatılan masalarda İslami inanışın hâ- kim olduğunu söyleyebiliriz:

- Kahraman, bir işe başlarken, “Besmele” çekerse, o işte hayır olur.

- Zorluklardan kurtulabilmek için, belirli dualar okunur.

Ayrıca, imamlık yapma, camiye gitme, abdest alma, namaz kılma, hacca gitme gibi dinî motiflere de sık sık rastlanır.

16. Bir masalda, anlatıldığı bölgenin kültür ve halk bilimi özelliklerine rastlanır. Usta bir anlatıcı, masalı cümle cümle ezberlemez. O bir başkasından dinlediği ma- salı hayalinde, kendisinde var olan kültürle yoğurarak yeniden şekillendirir. Böy- lece, anlatıcı farkında olmadan, kendisine ve yaşadığı bölgeye ait olan bazı özel- likleri masalları vasıtasıyla dinleyicilere aktarır. Buna bağlı olarak, masalda yer alan bir meyve ağacı, anlatıldığı bölgeye göre değişiklik kazanarak; elma, portakal; ka- yısı, vb. olabilir.

Ayrıca anlatıcı, masalda geçen bir doğum, evlenme veya ölüm olayını da -far- kında olmadan- kendi bölgesinin gelenek ve görenekleri çerçevesinde anlatır.

Masalların Diğer Özellikleri

1. Masallar özel anlatıcılar tarafından dile getirilir. Destan ve halk hikâyelerinde olduğu gibi masalların da anlatıcıları vardır. Herkes masal dinler veya okur, fakat aynı güzellikte anlatamaz. Dinlediği masalı kendi bilgi ve kültürüyle yoğurarak, yeniden şekillendirdikten sonra kendi üslubu ile anlatan kişiler usta anlatıcılardır ve bunlara “masal anası”, “masal ninesi” veya “masalcı” adı verilir. Masal anlatma daha çok kadınlara özgüdür. Çünkü masallar ev ortamında tandır, ocak ve soba başında anlatılmaktadır. Oysa destan, halk hikâyesi gibi anlatmalar ev ortamının dışında (kahve, köy odası, vb.) anlatılmaktadır. Ziya Gökalp’in ifadesiyle masalcılık anadan kıza, destancılık babadan oğla geçmektedir. Bütün bu hususlar erkeklerin masal anlatmadığı anlamına gelemez. Erkekler de masal anlatırlar ancak gerçek masalcılar kadınlardır.

2. Masallar uluslararası olma özelliğiyle destan ve halk hikâyelerinden kolaylıkla ayrılır. Bugün bir *Arzu ile Kamber* halk hikâyesi ve *Köroğlu* destanın benzerini başka ülkelerde bulamayız. Oysa *Helvacı güzeli*, Sabır taşı masallarını dünyanın dört bir yanında tespit edebiliriz.

3. Masallarda karşılaştığımız uçan at, sihirli seccade, sihirli küp, vb. modern dünyamızın çok sonra keşfettiği uçaktır. Yine masallarda “yer dinleyen” adıyla bilinip çok uzaklardan haber öğrenebilme bugünkü telefondur. Ölmek üzere olan genç kızı sihirli aynasıyla görmesi günümüz teknolojisindeki televizyondur. “Açıl sofram açıl” denilmesi üzerine bir anda çeşitli yemeklerin gelmesi günümüzdeki hazır yemekleridir. “Açıl susam açıl” denilmesiyle açılan kapıların modern iş yerlerindeki otomatik kapılar olması insanların bir zamanlar hayal ettiklerinin zamanla gerçekleştiğinin görüldüğü güzel örneklerdir.

4. Türk masallarında zorluk çekmeden, bir hüner göstermeden, kişiliğini ispat etmeden başarıya ve mutluluğa erişmek mümkün değildir. Masal bu yönüyle destanlara benzemektedir. Nasıl ki Türk destanında kahramanın 16 yaşına geldikten sonra, av avlayıp kuş kuşladıktan sonra toplumda itibarı artıyorsa, masal kahramanı da kahramanlık göstermese bile benzer engelleri aşarak mutlu sona ulaşmaktadır.

SIRA SİZDE

2

Masalların çeşitli özellikleri vardır. Bunların bazılarını, geçmiş yıllarda edindiğimiz sınırlı bilgilerle örtüştürebiliyoruz. Sizce masal konusundaki yeni bilgilerden hangisi daha fazla ilginizi çekti?

MASALLARIN KÖKENİ

Diğer anlatılmalarda olduğu gibi masal araştırmacılarını meşgul eden konulardan birisi masalların kökeni konusudur. Pek çok masal araştırmacısı bu konuyu araştırmış ve değişik görüşler ortaya atmışlardır. Aşağıda bu görüşler kısaca özetlenecektir.

Mitolojik Görüş / Tarih Öncesi Görüş / Kablettarih Nazariyesi

Bu görüşe göre masalların kaynağı mitolojidir. Mitolojik görüşü ortaya atanlardan *G. Huet*’e göre masalların kökeni Hint mitolojisi (veda’lar)nde aranmalıdır. Bu görüşün temelini atanlar arasında *G. Grimm*, *Dasent*, *Max Müller*, *George Cox*, vb. sayılabilir. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Ancak masalın tamamı hiçbir zaman mitolojiyle ilgili olamaz. Nitekim ünlü zümrüdüanka masalından yerin yedi kat altında su başında bekleyen delikanlının bir süre sonra ak koç yerine kara koça binmesi üzerine bir yedi kat daha yerin altına gitmesi, orada su başını tutan ejderhayı öldür-

mesi, anka kuşunun sırtında yeryüzüne çıkması mitoloji ile açıklanabilir. Avcı Ahmet masalındaki peri kızının yılan şeklinde görülmesi ve Avcı Ahmet'in oğlunun bunları yaralaması, yılan padişahının oğlunun delikanlıyı babasının huzuruna götürmesi ve ağzına tükürülmesi üzerine hayvan dillerinin öğrenilmesi de mitolojiktir. Yarı insan yarı hayvan olan yaratıkların (şahmaran, deniz kızı, vb.) da mitolojiyle olan ilgisini hatırlatmak isteriz.

Tarihî Görüş / Hindoloji Okulu / Tarihî Nazariye

Bu görüşe göre masalların çıkış yeri Hindistan'dır. Bir başka ifadeyle ünlü Hint masal kitapları (**Pançatantra**, **Vetalapancavincati**, **Çakasaptati**, vb.) masalların kaynağını oluşturmaktadır. Görüşün temsilcileri, masalların Hindistan'da doğduğunu ve daha sonra Avrupa'ya yayıldığını düşünmektedirler. Masalların Hindistan'dan Avrupa'ya gidişi ise üç şekilde olmuştur:

- X. yüzyıldan önce sözlü gelenek aracılığıyla Avrupa'ya geçmiştir.
- X. yüzyıldan sonra İslami etkiyle Bizans, İtalya ve İspanya yoluyla Avrupa'ya geçmiştir.
- Budist ürünler ise daha çok Moğollar aracılığıyla Çin ve Tibet yoluyla Avrupa'ya geçmiştir.

Tarihî görüşün temsilcileri arasında *Sylvestre de Sacy*, *Theodor Benfey*, *Henry Gaidoz*, *Josep Bediler*, vb. sayılabilir.

Etnografik Görüş / Antropoloji Okulu / Etnografik Nazariye

Bu görüşü savunanlara göre masalların mitoloji ve Pançatantra ile ilişkileri yoktur. Masallar doğrudan doğruya gerçek hayatın artıklarıdır. Bu tür masallar büyük ölçüde geçmişe ve dönemine ait kültürün izlerini taşır. Bu da büyük ölçüde halk bilimi ve etnografya unsurlarıyla kendisini gösterir. Nitekim her masal okunduğunda motif ve tip yönünden benzerlik göstermesine karşılık içindeki kültürel unsurlarında farklılıklar görülür. Demek ki masalların tek kaynağı yoktur. Aynı kültür seviyesindeki toplumlarda ortak inanç ve âdetlere sahip olduklarından hareketle masallar farklı yerlerde birbirlerine benzerler.

Bu görüşün temsilcileri arasında *A. Lang*, *Edward Tylor*, *M. Lennan* gibi etnograflar sayılabilir.

Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek için Umay Günay'ın Elazığ Masalları Metin-İnceleme (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1975) ve Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1975) adlı çalışmalarına bakabilirsiniz.

K İ T A P

Masalların oluşumuyla ilgili olarak birden fazla görüş ileri sürülmektedir. Bu farklılığa biz de katılıyoruz. Bu durum bilimsel araştırmalar için kaçınılmazdır. Sizce, bunların dışında yeni bir görüş ileri sürülebilir mi?

SIRA SİZDE

3

TİP NEDİR?

Aslı, Latince "typus" olan tip kelimesinin; "Benzer damgalar çıkarmaya yarayan damga.", "Benzerlerinin ana vasıflarını kendisinde toplayan ideal örnek", "Örnek.", "Asıl", gibi tanımları yapılmıştır. Ancak bu tanımların hiç birisi masallardaki tip tanımını karşılamamaktadır. Bir başka ifadeyle halk anlatmalarında dediğimiz *masal*,

efsane, halk hikâyesi ve *fıkra*daki tipler, yukarıda bazı tanımlarını verdiğimiz ve günlük hayatta kullandığımız tip arasında bir benzerlik yoktur. Bu sebepten önceliğimiz konu ile ilgili kaynaklardan alıntılar yapmak olacaktır.

Ünlü masal araştırmacısı Stith Thompson *The Folktale* adlı eserinde konuyu bütün incelikleriyle ele almıştır:

“Tip, kendi başına var olabilen geleneksel bir masaldır. Anlam bakımından bir başka masala dayanmayan bütünlüğe sahip bir anlatı türü olduğu söylenebilir. Gerçekte bir başka masalla birlikte anlatıldığı görülebilir. Ancak tek başına ortaya çıkabilmesi gerçeği ona bağımsızlık kazandırır. Sadece tek bir motiften veya birçok motiften ibaret olabilir. Çoğu hayvan masalları, fıkralar, latifeler tek motifli tiplerdir. Asıl masallar ise (Sinderella, Karbeyazı gibi) çok motifleri olan tiplere örnektir.” (Thompson 1946: 415).

Thompson, ünlü folklor sözlüğü, *Funk and Wagnals Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*’da yukarıda verdiğimiz bilgileri genişletir:

“Bu terim gelenekte bağımsız bir şekilde var olabilen geleneksel bir masaldır. Ayı bir hikâye (anlatış) olarak söylenen, herhangi bir hikâye ne kadar karmaşık veya ne kadar basit olursa olsun bir tip olarak kabul edilebilir. Bazı masallar Grimm masallarında olduğu gibi uzun olabilirler. Bu tip masallar motif bakımından zengindir. Bir kısım masallar ise hayvan masallarında olduğu gibi tek motiflidir.”

Bu sebepten tiplerin bağımsız bir hikâye tarzı olduğu kabul edilecek olursa ayrı ayrı kültürlerde bunların sınırlı bir sayıları bulunduğu açıktır.

Genellikle belli bir hikâyenin belli bir tipe ait olup olmadığı kolaylıkla tespit edilebilir. Fakat masal tipleri her zaman bağımsız değildir. Bazen bir masal birden fazla tipin karışımı da olabilir

...

Günümüzde pek çok tip katalogları hazırlanmıştır. Bunların başında da Avrupa ve Batı Asya ülkeleri gelmektedir. Başlangıçta her ülke kendi masallarının tip kataloglarını hazırlamalıdır.

Masal tipinin formüle edilebildiği tek yol tip varyantlarının çalışılmasıdır. Bu iş bir dereceye kadar yaygındır. Çünkü tipin varyantının ne olduğunu söylemek için tip hakkında bir fikir sahibi olmamız gereklidir. Pratikte bunun anlamı araştırmacının tek bir kategoriye yerleştirdiği ve göze çarpan pek çok benzerlikleri bulunan daha fazla masal bulunabilir. Bu gibi hâllerde araştırmacı bu benzerlikleri inceler, ortak karakteristiklerini not alır. Daha sonra da mümkün olduğu kadar bu karakteristikleri taşıyan birçok masal varyantlarını bir araya getirir. Sonunda çalıştığı masalın içeriği üzerinde doyurucu bir sonuca ulaşılabilir.

Tip üzerinde çalışan araştırmacıların en büyük problemlerinden birisi de tipin hangi varyantının esas alınacağı konusudur. Hangi tipi, hangi yönleriyle iyi veya kötü olarak değerlendirebiliriz? Eğer çalışma yöntemimiz, Tarihî-Coğrafî Fin Yöntemi ise masalı iyi ve kötü olarak ayırmamıza imkân yoktur.” (Funk and... 1972: 1137-1138).

O hâlde masalda tip denildiği zaman kendi başına var olabilen bağımsız bir masal metni düşünülmelidir. Bir başka ifadeyle her masal metni bağımsız bir tiptir. Bununla beraber masal tipleri bağımsız olduğu gibi, zaman zaman birkaç tipin karışımıyla da oluşabilir. Bu husus da masal anlatıcısı adını verdiğimiz kaynak şahsımızın hafızasıyla ilgili bir sorundur. Zaten bir masal başka bir masalla birlikte anlatılsa bile tip özelliğini kaybetmez.

Aşağıda, özellikleri ve örneklerini vereceğimiz hayvan masalları tek motiftir. Aynı özelliği fıkralar ve zincirlemeli masallar için de söyleyebiliriz. Oysa asıl halk masalları dediğimiz masal metinleri motif bakımından oldukça zengindir.

Masal Tipleri ve Önemli Tip Katalogları

Masal tipleriyle ilgili olarak Antti Aarne ve Stith Thompson tarafından hazırlanan tip katalogları son derece önemlidir. Birbirinin tamamlayıcı niteliğindeki bu katalogları kısaca tanıttıktan sonra Türkiye’de Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan katalog üzerinde durulacaktır.

1. Dünyadaki Tip Sınıflamaları

a. Antti Aarne’nin Sınıflaması

Dünyada masal tiplerini konu alan ilk sınıflama Antti Aarne’a aittir: 1910. Aarne masalları üç ana başlık altında sınıflamış daha sonra da bunları alt bölümlere ayırmıştır:

I. Hayvan Masalları.....(1-299)

- 1 - 99 : Vahşi Hayvanlar
- 100 - 149: Vahşi ve Evcil Hayvanlar
- 150 - 199: İnsan ve Vahşi Hayvanlar
- 200 - 219: Evcil Hayvanlar
- 220 - 249: Kuşlar
- 250 - 274: Balıklar
- 275 - 299: Öteki Hayvanlar ve Nesneler

II. Asıl Halk Masalları.....(300 - 1199)

A. Sihir Masalları.....(300 - 749)

- 300 - 399: Tabiatüstü Rakip
- 400 - 459: Tabiatüstü veya Sihirli Koca/ Karı veya Diğer İlgili Kimseler
- 460 - 499: Tabiatüstü Görev
- 500 - 599: Tabiatüstü Yardımcılar
- 600 - 649: Tabiatüstü Eşyalar
- 650 - 699: Tabiatüstü Muktedir Olma veya Bilme Hâli
- 700 - 749: Diğer Tabiatüstü Masallar

B. Efsane Tarzındaki Masallar.....(750 - 849)

C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar.....(850 - 999)

D. Aptal Dev Masalları.....(1000 - 1199)

III. Fıkralar.....(1200 - 1999)

- 1200 - 1349: Edepsizlik
- 1350 - 1439: Evli Kimselerin Latifeleri
- 1440 - 1524: Kahraman Olan Bir Kadın (Kız) Üzerine Latifeleri
- 1525 - 1874: Kahraman Olan Bir Erk Üzerine Latifeler
- 1525 - 1639: Akıllı Adam
- 1640 - 1675: Tesadüf Yoluyla Mutluluk
- 1675 - 1724: Aptal
- 1725 - 1874: Papazların Latifeleri
- 1875 - 1999: Yalan Masalları

(Aarne 1910: 65-66)

Aarne’nin hazırladığı tip katalogunda son numara 1999 olarak görülse de toplam tip sayısı 500 civarındadır.

Antti Aarne, çalışmasında hayvan masalları ve fıkralara daha çok yer vermesinden dolayı buradaki metinlerin daha çok tek motiftirler.

b. Stith Thompson'un Sınıflaması

Aarne'nın vefatından sonra bu sınıflama 10'a yakın ülkenin masallarına uygulanmıştır. Sınıflamanın geniş kitlelere ulaşmasında Oscar Hackman'ın rolü büyük olmuştur (Sakaoğlu 1973: 70).

Aarne'nın öğrencisi olan Stith Thompson masal tip katalogundaki ana sınıflamayı üçten beşe çıkarmıştır. Ayrıca her ana başlığın altına yeni eklemeler yaparak çalışmaya milletlerarası bir hüviyet kazandırmıştır (Thompson 1964).

Thompson tip katalogunu hazırlarken Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav'ın birlikte hazırladıkları *Typen türkischer Volksmärchen* (TTV) tip katalogundan da yararlanmıştır. Antti Aarne ve Stith Thompson katalogları arasındaki benzerlikleri ve ayrılıkları daha yakından görebilmek için şimdi de Thompson tarafından hazırlanan katalogun ana başlıklarını aşağıda veriyoruz

I. HAYVAN MASALLARI.....(1 - 299)

- 1 - 99: Vahşi Hayvanlar
- 100 - 149: Vahşi Hayvanlar ve Evcil Hayvanlar
- 150 - 199: İnsan ve Vahşi Hayvanlar
- 200 - 219: Evcil Hayvanlar
- 220 - 249: Kuşlar
- 250 - 274: Balıklar
- 275 - 299: Öbür Hayvanlar ve Nesneler.

II. ASIL HALK MASALLARI.....(300 - 1199)

A. Sihir Masalları.....(300 - 749)

- Tabiatüstü Rakip
- 300 - 399: Devin Yenilişi
- 400 - 459: Tabiatüstü veya Sihirli Koca/Karı veya Öbür Akrabalar
- 460 - 499: Tabiatüstü Görevler
- 500 - 599: Tabiatüstü Yardımcılar
- 560 - 699: Sihirli Nesneler
- 700 - 749: Öbür Tabiatüstü Masallar

B. Dinî Masallar.....(750 - 849)

C. Romantik Masallar.....(850 - 999)

D. Aptal Dev Masalları.....(1000 - 1199)

III. ŞAKALAR VE ANEKDOTLAR.....(1200 - 1999)

- 1200 - 1349: Mankafa Hikâyeleri
- 1350 - 1439: Evli Çiftler Hakkında Hikâyeler
- 1440 - 1524: Bir Kadın (Kız) Hakkında Hikâyeler
- 1525 - 1874: Bir Erkek (Oğlan) Hakkında Hikâyeler
- 1525 - 1639: Akıllı Adam
- 1640 - 1674: Şanslı Kazalar
- 1675 - 1724: Aptal Adam
- 1725 - 1849: Papazlar ve Dini Tarikatler Hakkında şakalar
- 1850 - 1874: Diğer Halk Grupları Hakkında Şakalar
- 1875 - 1889: Yalan Masalları

IV. FORMÜLE BAŞLAYAN MASALLAR.....(2000 - 2399)

- 2000 - 2199: Zincirlemeli Masallar
- 2200 - 2249: Hileli Masallar
- 2250 - 2299: Bitmemiş Masallar
- 2300 - 2399: Diğer Zincirlemeli Masallar

V. SINIFLAMAYA GİRMEYEN MASALLAR (Thompson 1928)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Thompson masalların tip ana başlığını üçten beşe çıkarmıştır. Daha önceleri hayvan masalları içerisinde ele alınan zincirlemeli masallar dördüncü grupta değerlendirilmiştir. Yine bu dört sınıflamaya da konulamayacak olan masalların beşinci bir başlık altında toplanması da son derece yararlı olmuştur.

Bu katalogda da son numara 2399 olarak gösteriliyorsa tip sayısı bu rakamın çok çok altındadır. Gelecekte bulunabilecek yeni tipler için pek çok numara boş bırakılmıştır ki bu da bilimsel çalışmanın özünde olması gerektir.

Türkiye’de Yapılan Tip Sınıflamaları

Eberhard-Boratav’ın Sınıflaması

Türk masallarıyla ilgili tip çalışmaları 1940’lı yılların ortalarında başlar. Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav’ın asıl kataloglarının habercisi diyebileceğimiz bir çalışmayı 1947 yılında tamamlayarak Almanca bir makale olarak yayımlarlar. Makalede sadece hayvan masalları ele alınmış olup tip sayısı 60’tır. (Sakaoğlu 1973: 74-75; 2002: 56-57; Alptekin 2002: 57-58)

Aynı araştırmacılar daha sonraki yıllarda 2500 masalın incelenmesi sonucunda 378 masal tipi ortaya çıkarırlar ve 1953 yılında *Typen türkischer Volksmärchen* adıyla Wiesbaden’de Almanca olarak yayımlarlar.

Bu eserin yayımlandığı günden bu yana Türkiye’de masallar üzerinde 40 yüksek lisans, 20 civarında da doktora tezi yapılmıştır. Yüksek lisans tezlerinde masal sayısı standart olarak verilmezken, doktora tezlerinde bu sayı 70’tir. Yüksek lisans ve doktora tezlerindeki masal sayısı 3000’e yaklaşmıştır. Bunlara özellikle Atatürk, Fırat, Ege ve Selçuk Üniversitelerinde yapılan lisans tezlerindeki masal metinlerini de eklersek sayının 7000’in üzerinde olduğu kolayca görülebilecektir. Bu sayıya dergileri, *Texas Tech*, *Selçuk* ve *Ege* Üniversitesindeki arşivlerdeki masalları da eklediğimizde sayının 10 000’in üzerinde olduğu görülecektir. Bu sebepten öncelikle Türkiye masallarının, daha sonra Türk soylu halkların masal tip kataloglarının hazırlanmasında yarar olduğunu düşünüyoruz. Ancak bütün bu işler bir ekip tarafından yapılabilir. Elbette yukarıda verdiğimiz 10 000 sayısı bağımsız masal değildir, bunların birçoğu varyanttır. Aynı tip masallar bir araya getirildiğinde hem masal atlası hem tip katalogu hazırlanmış olacaktır.

Aşağıda tabloda da görüldüğü gibi bu katalogun en büyük eksiği yeni bulunacak tipler için boş numaraların bırakılmamasıdır. Hem Aarne, hem de Thompson yeni bulunacak masal tipleri için boş numaralar bırakırlarken Eberhard-Boratav bu yolu tercih etmemişlerdir. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk masallarının tip sayısı bugün 800’lere çoktan ulaşmıştır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Antti Aarne ve Stith Thompson’da olduğu gibi Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav’ın tip kataloglarının da ana başlıklarını bir tablo hâlinde vermek istiyoruz.

Resim 1.1

*Pertev Naili
Boratav (1907-
1998)*

Tablo 1.1

Wolfram Eberhard
ve Pertev Naili
Boratav'ın tip
katalogunun ana
başlıkları

Kaynak: Eberhard-
Boratav 1953: V-XI;
Sakaoğlu 1973: 74-
75; 2002: 57-58.

Masal Tipinin İsmi:	Tipin hangi numaralar arasında olduğu
Hayvan Masalları	1 - 22
Hayvan ve İnsan	22 - 33
Hayvan veya Bir Ruh İnsana Yardım Eder	34 - 82
Tabiatüstü Bir Ruh veya Hayvanla Evlenme	83 - 109
İyi Ruh veya Evliyalara Yaşama	110 - 122
Kaderin Hakimiyeti	123 - 142
Rüya	143 - 145
Kötü Ruhlarla Yaşama	146 - 168
Sihirbazlar	169 - 184
Bir Kız Sevgili Bulur	185 - 196
Bir Erkek Sevgili Bulur	197 - 222
Fakir Kız Zenginle Evlenir	223 - 238
Kıskançlık ve İftira	239 - 255
Hor Görülen Koca Kahraman	256 - 258
Zina ve Baştan Çıkarma	259 - 280
Acayip İcraat ve Olaylar	281 - 289
Acayip Davalar	290 - 301
Realist Masallar	302 - 310
Acayip Tesadüfler	311 - 316
Komik Hikâyeler	317 - 322
Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar	323 - 338
Hırsız ve Dedektif	339 - 349
Akıllı Hilekâr veya Cimri Erkek veya Kadınlar	350 - 378

Bazı Masal Tiplerinin Tanıtımı

Aşağıda Aarne-Thompson tip sınıflamasına göre her masal tipinin tanımları ve özellikleri ile Ek: Metinler bölümünde, örnek metinler (bkz. Metin 1, 2) verilecektir. Böylece tanım ve özelliklerle metinler arasında bir bağ kurulmuş olacaktır.

Hayvan Masalları

a. Tanımı: Kahramanları bazen hayvanlar; bazen de hayvan ve insan olan, ders vermenin öne çıktığı, kıssadan hisse çıkarılan, kısa ve nesir şeklindeki halk anlatılarına *hayvan masalı* denilir (örnek masal için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 1.1.-4.).

b. Özellikleri:

- Diğer masallara göre daha kısadır.
- Genellikle formel unsurlarına rastlanmaz.
- Olaylar, şahıslarla hayvanlar arasında geçer, bazen de kahramanların tamamı hayvan olabilir.
- Masal metinleri birden fazla olay üzerine kurulmuştur.
- Genellikle olağanüstü kahramanlar (dev, cadı, cin vb.) yoktur.
- Olaylarda bir bütünlük söz konusudur.
- Hayvanlar sembolize edilerek insanlara ders verilir.

Asıl Halk Masalları

a. Tanımı: Dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiası olmayan, bünyesinde kalıplaşmış ifadeler (Formeller) bulunan, “masal anası”, “masal ninesi”, “masal atası” adı verilen anlatıcılar tarafından anlatılan, hayal ürünü anlatmalara *asıl halk masalı* adı verilir (örnek masal için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 2.1.-4.).

b. Özellikleri:

- Bu tür masallar kalıp ifadeler / formeller yönünden zengindir.
- Olaylar şahıslar, olağanüstü varlıklar ve şahıslar; bazen de insan yerine geçen hayvanlar arasında geçebilir.
- Dev, şeytan, cin, cadı gibi olağanüstü kahramanlar vardır.
- Bu tür metinlerde birden fazla olay vardır.
- Birbirine benzeyen olaylar olduğu gibi, birbiriyle hiç ilgisi olmayan olaylarla da karşılaşabiliriz.
- Diğer halk anlatılarına göre daha uzun olabilir.
- Genellikle hayal mahsulü olup gerçeğe ilgileri yoktur.

Fıkralar

Antti Aarne-Stith Thompson tip sınıflamasının belki de en çok eleştirildiği noktalardan birisi de fıkraların masal gibi düşünülmesidir. Oysa gerek şekil, gerekse içerik bakımından bu iki tür birbirinden çok ayırdır. Ancak, sınıflama belirle anlatmalar esas alınarak yapılmışsa görüşümüz değişebilir.

Masallar hayalî, fıkralar ise gerçekçidir. Masalların bünyesinde kalıp ifade (formel) adını verdiğimiz söyleyişler vardır. Fıkralarda bu tür kalıp ifadelerle rastlanmaz. Fıkra, bir fıkra tipinin etrafında teşekkül ederken, masalda böyle bir husus yoktur. Fıkra güldürürken düşünmeyi, masal ise hayal etmeyi ve uyutmayı amaçlamaktadır. Masalların büyük bir bölümü daha çok çocuklara, fıkralar ise büyüklere yöneliktir.

a. Tanımı: Fıkrayı, günlük olayları mizahın ve düşünmenin ortamında yoğuran genelde kısa olan anlatmalardır diye tanımlayabiliriz.

b. Özellikleri:

1. Fıkralar, kısa anlatmalardır / metinlerdir.
2. Olağanüstü kahramanlar yoktur; kahramanlar günlük hayattan alınabilir.
3. Fıkraların genelde gerçeğe ilgisi vardır.

c. Örnek metinler: Bu tür hakkında daha fazla bilgi ve örneğe 3. ve 4. ünite-lerde yer verilmiştir.

Zincirlemeli Masallar

a. Tanımı: Hayal ürünü olup, olayları birbirine zincirleme olarak bağlanan, olağanüstü kahramanlar ve tekerleme unsurlarının fazlaca görülmediği anlatmalara zincirlemeli masal adını veriyoruz. İki farklı yapılanışı vardır. Birinde kahramanın başına gelen olumlu ya da olumsuz tek olay yan karakterlere aktarılır ama masaldaki bir kırılma noktasından sonra geri dönüş biçimde bir anlatıma başlanır. Bu defa, masala eklenen son yan karakterden itibaren başlanarak masal tersine işlenerek anlatılır (örnek masallar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 3.1.-2). İkinci yapılanışta ise, yine kahramanın başından geçen olay yan karakterlere aktarılır ama giderek artan yan karakterlerle masal bu tek olayın etkisiyle sonlandırılır (örnek masal için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 4).

b. Özellikleri:

- Bu tür masallarda birden fazla kalıp ifade yer alabilir.
- Hayvan masallarında olduğu gibi, burada da şahıslarla hayvanlar iç içe olabilir.
- Olağanüstü kahramanlar yok denecek kadar azdır.
- Zincirlemeli masallarda olaylar iç içedir.
- Bu tür masallar asıl masallara göre kısadır.
- Zincirlemeli masalların gerçekte ilgisi olmayıp hayal ürünüdür.

SIRA SİZDE

4

Tip kelimesini eskiden beri biliyordunuz. Burada ise daha farklı bir anlamıyla tanıştınız. Sizce tip, bizim açıklamalarımızda verdiğimiz kelimelerin dışında, daha başka hangi kelimelerle karşılanabilir.

Özet

Masalı Tanımlamak

Masal, anonim halk edebiyatının en yaygın türlerinin başında gelmektedir. Dinleyiciyi inandırmak gibi bir amacı olmayan masallar anlatmaya dayalı türlerin en eskilerindendir. Profesyonel anlatıcıları yoktur; genellikle *masal anası*, *masal ninesi* gibi adlar verilen kadınlar tarafından anlatılır.

Aslı Arapça olan kelime için Anadolu'da *masahın* yanında kıssa, hikâye gibi kavramlar da kullanılmıştır. Türk dünyasında ise masal karşılığı olarak *ertek*, *erteği* ve *cöö comok* gibi terimler kullanılmaktadır.

Masalların Özelliklerini Açıklamak

Masallar kalıplaşmış bir anlatım tekniği ile anlatılırlar. Bir edebî tür olarak gerek şekil, gerekse içerik bakımından kendine özgü özelliklere sahiptir. Masallar, bir iki gece süren örnekleri olsa da, destan ve halk hikâyesine nazaran kısa, nesir şeklindeki anlatımlardır. Bazı masallarda manzum kısımlar da bulunabilmektedir. Masalların başında, ortasında ve sonunda çeşitli amaçlar için kullanılan ve *formel* adı verilen kalıp sözler vardır. Masalların dili, yerel kelimeler içerse de konuşma diline çok yakındır ve sadedir. Masalların zaman ve mekânı belli değildir. Olaylar, *masal zamanı* ve *masal mekânı* denilen hayali zamanda ve mekânda geçer. Kahramanları arasında insan, hayvan ve olağanüstü varlıklar bulunabilir. Masallar genellikle olağanüstülükler üzerine kurulmuştur. Bu olağanüstülük masalı meydana getiren olayda, kahramanlarda ve eşyalarda görülür.

Masahın Kökeniyle İlgili Tartışmaları Özetlemek

Masalların millî olanlarının yanında, evrensel olanları da vardır. En azından masal motiflerinin pek çoğu uluslararasıdır. Özellikle Avrupalıların masallarındaki benzerlikler masal araştırmacılarını masalların kökenini araştırmaya yöneltmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda masalların kaynağı olarak üç görüş ağırlık kazanmıştır. Bunlar; *Mitolojik Görüş/ Tarih Öncesi Görüş, Tarihi Görüş/ Hindoloji Okulu ve Etnografik Görüş/ Antropoloji Okuludur*. Mitoloji Görüş, masalların kökenini Hint mitolojisine ve veda'lara bağlar. Tarihi Görüş de masalların çıkış yerini Hindistan ka-

bul eder, ancak köken olarak mitoloji yerine daha sonraki dönemi esas alır. Hint masal kitapları (Pançatantra, Vetalapancavinci, Masal Nehirleri Okyanusu, Çakasaptati, vb.) Avrupa masallarının kaynağıdır. Son görüşün temsilcileri ise masalları gerçek hayatın artıkları olarak kabul eder.

Masal Tiplerini Betimlemek

Masal tipi sık sık masal kahramanı veya masaldaki karakterlerle karıştırılmaktadır. Örneğin Keloğlan, padişah veya cadı zaman zaman masal tipi olarak adlandırılmaktadır. Oysa *masal tipi* bir terimdir ve *kendi başına var olabilen bir masaldır* şeklinde tarif edilmektedir. Dolayısıyla her bir masal bir masal tipidir. Masalların benzerliklerini ve sayılarını tespit etmek amacıyla masal tip tasnifleri ve tip katalogları geliştirmişlerdir. Dünyadaki önemli masal tip tasnifleri ve tip katalogu Antti Aarne'nin tip katalogu, Stith Thompson'un motif tasnifidir. Türk masallarının tip tasnifini ise P. Naili Boratav ile S. Thompson yapmıştır.

Masallar konuları ve kahramanları göz önünde bulundurularak sınıflandırılmaktadır. Buna göre masallar; hayvan masalları, asıl halk masalları, fıkralar ve zincirlemeli masallar olarak çeşitlenmektedir. Hayvan masalları kahramanları bazen hayvan, bazen hayvan ve insan olan ders vermenin ön planda tutulduğu, genellikle kısa ve masal formellerinin pek fazla yer almadığı masallardır. Asıl halk masalları ise masalla ilgili her şeyi bünyesinde taşıyan masallardır. Yani, motif bakımından zengindir. Daha çok masal anası denilen kişiler tarafından anlatılır. Kahramanları arasında insan, hayvan ve olağanüstü varlıklar yer alabilir. Zaman ve mekân hayalidir. Formel bakımından oldukça zengindir. Fıkralar, ayrı bir ünite olarak değerlendirildiği için burada tekrar özetlenmemiştir. Zincirlemeli masallar hayal ürünü olayların zincirleme şekilde birbirine bağlanarak mütakel bir masal olarak ortaya çıktığı masallardır. Olağanüstü kahramanların ve tekerlemelerin az görüldüğü masallardır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Türk dünyasında masal karışığı olarak kullanılan terimlerden biri **değildir**?

- a. Mesel
- b. Hekat
- c. Nağıl
- d. Ertek
- e. Latife

2. Bir masal metninde, aşağıdaki halk edebiyatı ürünlerinden hangisine **yer verilmez**?

- a. Dua
- b. Atasözü
- c. Deyim
- d. Koşma
- e. Beddua

3. Aşağıdaki masal kahramanlarından hangisi diğerlerinden farklıdır?

- a. Dev
- b. Dilber
- c. Cin
- d. Peri
- e. Cadı

4. Aşağıdaki masal kahramanlarından hangisi kötülüğü temsil **etmez**?

- a. Büyük kardeşler
- b. Yaşlı adam
- c. Üvey anne
- d. Teyze
- e. Üvey kız kardeş

5. Mitolojik görüşün benimsediği köken aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Hindistan
- b. Mitoloji
- c. Destanlar
- d. Gerçek hayatın artıkları
- e. Efsaneler

6. Aşağıdakilerden hangisi tarihi görüşe kaynaklık eden eserlerden biridir?

- a. Binbir Gece Masalları
- b. Grim kardeşlerin derlemeleri
- c. Pançatantra
- d. Binbir Gündüz Masalları
- e. Mahabarata

7. **İlk** masal sınıflamasını yapan masal araştırmacı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Antti Aarne
- b. Stith Thompson
- c. Andrej Lang
- d. Theodor Benfey
- e. Henri Gaidoz

8. Türkiye’de yapılan **ilk** masal tipi kataloğu aşağıdaki ikililerden hangisi hazırlamıştır?

- a. Wolfram Eberhard- İlhan Başgöz
- b. Pertev Naili Boratav- Mehmet Tuğrul
- c. Pertev Naili Boratav-İlhan Başgöz
- d. Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav
- e. Wolfram Eberhard-Mehmet Tuğrul

9. Aşağıdaki özelliklerden hangisi hayvan masallarında görülür?

- a. Olağanüstülüklerle doludur.
- b. Kısadır.
- c. En az iki gecede anlatılır.
- d. Hayvanlarla cinler bir arada görülür.
- e. Formel unsurlar (kalıp sözler) açısından zengindir.

10. **Sadece** asıl halk masallarında görülen özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Kalıp ifadeler vardır.
- b. Hayal ürünüdür.
- c. Devler, cinler, şeytanlar kahraman olarak görülür.
- d. Hayvan masallarına göre daha uzundur.
- e. Formellere (kalıp ifade) yer verilir.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız doğru değilse, “Masal nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. d	Yanıtınız doğru değilse, “Masal nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. b	Yanıtınız doğru değilse, “Masal nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. b	Yanıtınız doğru değilse, “Masal nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse, “Masalların Kökeni” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. c	Yanıtınız doğru değilse, “Masalların Kökeni” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. a	Yanıtınız doğru değilse, “Masal Tipleri ve Önemli Masal Tip Katalogları” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. d	Yanıtınız doğru değilse, “Masal Tipleri ve Önemli Masal Tip Katalogları” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. b	Yanıtınız doğru değilse, “Masal Tipleri ve Önemli Masal Tip Katalogları” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. c	Yanıtınız doğru değilse, “Masal Tipleri ve Önemli Masal Tip Katalogları” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“Masal nedir” başlığı altında verilen bilgiler, daha önce edinebildiğiniz bilgilere yenilerini eklemiştir. Daha önce edindiğiniz sınırlı sayıdaki bilgiler özellikle temel bilgiler olduğu için önemli ölçüde örtüşmektedir. Yeni bilgileri ise eski bilgilerinizi tamamlayan bilgiler olarak kabul ediyoruz. Böylece öncelere temel kavramlarıyla tanıdığınız masalı bir bütün olarak ele alabilecek bir düzeye gelmiş oldunuz.

Sıra Sizde 2

Masal konusunda elde edilen yeni bilgilerin ilginizi çeken kişiye göre değişebilmektedir. Belki bazılarınız, ‘zincirlemeli masal’ kavramıyla ilk defa tanıştınız. ‘Formel’ (kalıp söz) kavramı da ilk defa tanıştığınız terimlerden biridir. Ancak; devler, periler, cadılar ve cinler daha önce de adlarını bildiğiniz masal kahramanları olmakla birlikte burada onları daha farklı özellikleriyle tanımanız ilginizi çekmiş olabilir. Ayrıca çeşitli varlıkların hayvan şekline dönüşmesi, sonradan eski şekillerini alması, önceleri sıkça karşılaştığınız olaylardır.

Sıra Sizde 3

Bilim adamları onlarca yıldan beri bu konu üzerinde çalışmışlardır. Ancak, bu çalışmaların bir düzen içinde değerlendirilmesinin tarihi ikinci görüşün ortaya çıkmasından sonradır. Böylece, iki farklı görüş ortaya atılmış olmaktadır. Bu arada bilimsel araştırmaların gelişmesi, incelenen masal sayısının artması, incelemelerin derinlemesine gelişmesi gibi sebepler de yeni görüşlerin kapısını aralamıştır. Bütün bunları göz önüne alınca, XXI. Yüzyılda, eskilerden bütünüyle farklı olmasa bile onlara, özellikle sonuncusuna katkı sağlayacak bir görüşün ortaya çıkması/ ileri sürülmesi söz konusu olabilir.

Sıra Sizde 4

Tip, ilgili bölümde çeşitli kelime ve ifadelerle karşılanmıştır. Bunlara yenilerini eklemek sanıldığı kadar kolay değildir. Ancak, gençlerin bu konularda görüş ileri sürmeleri sürekli olarak gündemdedir. Onların masal ile ilgili *tip* kavramı için ileri sürebileceği farklı karşılıklar neler olabilir? Biri, *farklılık* diyebilir, bir başkası *değişke*, hatta *benzerce*, vb. karşılıklar ileri sürebilir. Ancak bunların dilimizin kurallarına uyması, kök ile ekin uyum sağlamasına bağlıdır. Bunun sonucu olarak da son iki öneri pek de doğru değildir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aarne, A. (1910). **Verzeichnis der Märchen typen mit Hilfe von Faschgenossen Ausgearbeitet.** Helsinki.
- Alptekin, A. B. (2002). **Taşeli Masalları.** Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2005). **Hayvan Masalları.** Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (1958). **Zaman Zaman İçinde / Tekerlemeler, Masallar.** İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Boratav, P. N. (2000). **Tekerleme.** İstanbul: Tarih Vakfı.
- Eberhard W. - P. N. Boratav (1953). **Typen türkischer Volksmärchen.** Viesbaden.
- Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend** (1972). New York:
- Sakaoglu, S. (1973). **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil.** Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Thompson, S. (1946). **The Folktale.** USA.
- Thompson, S. (1964). **The Types of the Folktale.** Helsinki.

2

Amaçlarımız

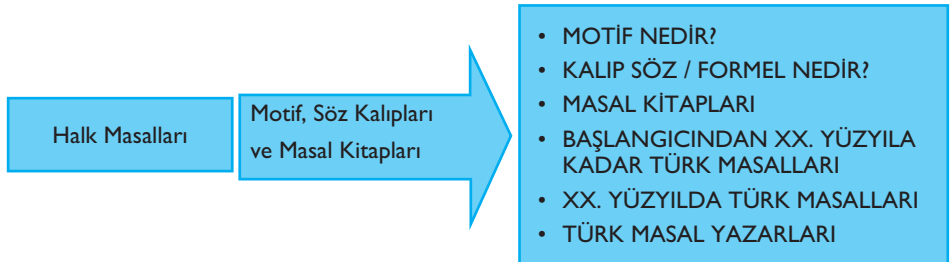
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Motifi tanımlayabilecek,
- Kalıp söz / formeli tanıyabilecek,
- Asya ve Avrupa'daki önemli masal kitaplarını listeleyebilecek,
- Başlangıcından XX. yüzyıla kadar Türk masal kitaplarını listeleyebilecek,
- XX. Yüzyıldaki Türk masallarıyla ilgili çalışmaların niteliğini ifade edebilecek,
- Türk masal yazarları ve eserlerini tanıyabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Motif
- Formel
- Masal kitapları

İçerik Haritası

Motif, Söz Kalıpları ve Masal Kitapları

MOTİF NEDİR?

Motif kelimesinin aslı Latince *motivum*dur. Motif kavramını edebiyatın dışında güzel sanatların diğer dalları (musiki, resim ve nakış, vb.)nda da sık sık kullanırız. Bununla beraber *motif* terimi farklı disiplinlerde farklı amaç için kullanılmaktadır. Musiki, resim ve nakışın dışında halk anlatmaları dediğimiz, destan, masal, efsane, halk hikâyesi ve fıkrada bile motifin kullanılışı farklılık gösterir. Özellikle halk anlatmalarındaki bu dağınıklığı sezen Stith Thompson, altı ciltlik eserinde bu ürünlerdeki motifleri sistemleştirmiştir. Örnek vermemiz gerekirse, “A” harfi ile gösterilen *mitolojik motifler* daha çok mitolojide ve destan metinlerinde görülmektedir. “B” harfi ile gösterilen *hayvanlarla ilgili motifler* ise daha çok fabl adını verdiğimiz türde karşımıza çıkmaktadır.

Anlatmaya dayanan türler üzerindeki motif çalışmaları XIX. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu zamana kadar da konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar ise daha çok tanımlar etrafından oluşmuştur. Bu tanımlardan bazıları aşağıdadır:

Max Lüthi, “*Hikâye etmenin en küçük şekline motif adı verilir.*” demektedir.

Arthur Christensen, “*Canlılıkları ile kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidai fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlardır.*” diye tanımlamaktadır.

Stith Thompson ise, “*Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsurudur.*” demektedir (Sakaoğlu 1980: 24).

Motif konusundaki yanlışlardan biri bu kavramın ne anlama geldiğinin açık olarak anlaşılamamasıdır. Konu ülkemizde de yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır. Eğer, motif “hikâye etmenin en küçük unsuru” ise neler motiftir, neler motif değildir; bunu belirlememiz gerekmektedir. Öncelikle motif olabilmesi için olağanüstülüğün olması şarttır. Bu olağanüstülük; olayda, şahıslarda, zamanda, mekânda kendisini göstermelidir. Padişah oğlunun atına binip gitmesi motif değildir, ancak padişah oğlunun atına binip bir göz açıp kapama süresince bir yerden başka bir yere gitmesi motiftir. Herhangi bir tasla su içmenin hiçbir özelliği yoktur, ancak aynı tasta su içildiğinde insanda bir şekil değişikliği olursa o motiftir.

Bir motif farklı motif gruplarının içinde de görülebilir. Mesela *olağanüstü at* motifi, B harfiyle gösterilen “Hayvanlar” motif gurubunun dışında, D harfiyle gösterilen “Büyü” motif grubu ile H harfi ile gösterilen “İmtihanlar” motif grubunda da ele alınmalıdır.

Masal Motifleri ve Önemli Motif Katalogları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi halk anlatmalarının motif katalogu Stith Thompson tarafından hazırlanmıştır. *Motif Index of Folk-Literature* adı verilen altı ciltlik çalışmanın sonuncu cildi dizindir. Diğer ciltlerde ise motifler kendi arasında konularına göre ayrılmıştır. Stith Thompson her motif grubunu bir harfle göstermiştir. Aynı motif grubu ise daha sonra daha alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

A. Mitolojik Motifler	B. Hayvanlar
C. Yasak	D. Sihir
E. Ölüm	F. Harikuladelikler
G. Devler	H. İmtihanlar
J. Akıllılar ve Aptallar	K. Aldatmalar
M. Geleceğin Tayini	P. Cemiyet
Q. Mükâfatlar ve Cezalar	R. Esirler ve Kaçaklar
S. Anormal Zulümler	T. Cinsiyet
U. Hayatın Tabiatı	V. Din
W. Karakter Özellikleri	X. Mizah
Z. Çeşitli Motif Grupları.	

Ülkemizde masallar üzerine otuzdan fazla doktora, yüzden fazla da yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bunlardan pek azı (*Mahmutgazi Köyü Türk Halk Edebiyatı, Gümüşhane Masalları, Erzurum Halk Masalları, Elâzığ Masalları, Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar, Taşeli Masalları, Çukurova Masalları, Niğde Masalları, Malatya Masalları, Kayseri Masalları, Afyonkarahisar Masalları, vb.*) yayımlanma şansını yakalayabilmıştır. Bu çalışmalarda masal araştırma yöntemlerinden ikisi uygulanmıştır. Bunlardan, Tarihî-Coğrafi Fin Metodu yukarıdaki çalışmaların büyük bir kısmına uygulanmıştır. Yapısalılık diyebileceğimiz Propp metodu ise Türkiye’de sadece Umay Günay tarafından *Elâzığ Masalları*’na uygulanmıştır.

SIRA SİZDE

Motif katalogları, masal incelemelerinde ne gibi yararlar sağlamıştır?

KALIP SÖZ / FORMEL NEDİR?

Masalların yapısında bulunan ve asıl metinle ilgisi olmayan ancak onunla bütünleşmiş olan ifadeler *kalıp söz / formel* adı verilir. Bazı araştırmacıların *kalıp ifade*, bazılarının *formel*, bazılarının ise *tekerleme* adını verdiği bu sözler, anlatıcı ile dinleyici arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Kısacası anlatıcı ve dinleyici kesimine haz veren bu kalıp sözlerdir. Ayrıca bu sözler anlatıcının ustalığını da ortaya koymaktadır.

Masalların Kalıp Sözler / Formeller Açısından Yapısı

Ülkemizde masallardaki kalıp sözlerle ilgilenenlerin başında *Tabir Alangu* (1943), *Mehmet Tuğrul* (1969: 81-82; 126-129), *Pertev Naili Boratav* (1963), *Otto Spies* (1967), *İnci Akidil* (1970: 36-47) gelmektedir. Ancak ülkemizde konu ile ilgili çalışmalar, büyük ölçüde Saim Sakaoglu’nun *Gümüşhane Masalları* (1973: 250-264) adlı araştırması ve bir seminerde sunduğu bildirisiyle (1974: 148-154) hız kazanmıştır. Bugün, Sakaoglu’nun çalışmasındaki “formel” bölümünden yararlanılarak hazırlanan pek çok doktora ve yüksek lisans tezi vardır (*Abmet Ali Arslan, Mehmet Özçelik, Esma Şimşek, N. Yaşar Bayatlı, vb.*) Bu çalışmalarda, büyük ölçüde *asıl halk masalları* üzerinde durulmuştur. *Hayvan masallarının* kalıp söz / formel yapısı ise Ali Berat Alptekin tarafından araştırılmıştır.

Halk anlatmalarının motif yapısını hazırlayan Stith Thompson, *Motif Index of Folk-Literature* adlı çalışmasında kalıp ifadeler Z0-Z140 arasında yer vermiş olup önemli bazı numaralar aşağıdadır:

- Z10.1. Başlangıç formülleri
- Z10.2. Bitiş formülleri
- Z10.3. Geçiş formülleri
- Z11. Sonu olmayan formüller
- Z65. Renk formülleri
- Z100. Sembolizm
- Z140. Renk sembolleri (5. C., 1958: 540, 552, 559, 560).

Aşağıda, S. Sakaoglu tarafından Türk masallarının formel yapısıyla ilgili olarak hazırlanan çalışmanın başka kaynaklardan alınan örneklerle zenginleştirilmiş şekli ortaya konulmuştur. Her masal çalışmasında bu örneklerle bol bol rastlanılacağı unutulmamalıdır.

1. Başlangıç (giriş) kalıp sözleri /formelleri: Masalın başında dinleyiciyi masala hazırlamak için söylenen kalıp sözleri, *sade ve tekerlemeli kalıp sözler* olmak üzere iki grup hâlinde ele alabiliriz. Ancak asıl halk masallarına göre, hayvan masalları bu açıdan daha zayıftır.

a. Sade giriş kalıp sözleri /formelleri: Bunlar; kısa, anlaşılması kolay daha çok çocuk dinleyicilerin kavrayabileceği kalıp sözlerdir.

- *Bir varmış, bir yokmuş, çok eski zamanlarda bir yılın ile tilki yaşarmış.* (Alptekin 1991: 25).

“Bir varmış bir yokmuş, Allah’tan başka kimse yokmuş... Bir Beyoğlu varmış.” (Sakaoglu 2002: 437).

- *Çok eski zamanlarda başlangıç kalıp sözleri: “Çok eski zamanlarda bir kaplumbağa, kaplumbağanın yanına giderek...”* (Alptekin 1991: 42).

- *Evvel / Eski / Geçmiş zamanlı başlangıç kalıp sözleri: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, çok büyük bir ejderha var imiş.”* (Alptekin 1991: 234).

“Evel varmış, bir varmış, çok söylemesi günabımış, zamanın birinde bir boca varmış.” (Şimşek 2001: 83).

- *Günlerden bir gün / Günün birinde* diye başlayan başlangıç kalıp sözleri: *“Günler böyle gelip geçerken, bir gün canları seyahate çıkmak ister. Birlikte yola düşerler. Bunlar üç gün üç gece yürüdükten sonra önlerine bir su çıkar.”* (Alptekin 1991: 25-26).

- *Zamanın birinde* diye başlayan başlangıç kalıp sözleri:

“Zamanın birinde, bir tilki ile ayı arkadaş olurlar.” (Alptekin 1991: 5).

b. Tekerlemeli başlangıç (giriş) kalıp sözleri: Bunlarda sade giriş kalıp sözlerinden genellikle önce olmak üzere tekerleme havası taşıyan bir takım manzum parçalar sıralanır. Burada ayrıca masalın anlatımında görülecek olan olağanüstülüklerle hazırlık amacıyla pek çok akıldışı olaylar süslü cümlelerle dile getirilir:

“Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal iken, babam erkek, annem kız iken yatarak, kalkarak, kahve tütün içerek, lale sümbül biçerek, vakitler geçerken bir kurt, bir tilki arkadaş olurlar.” (Alptekin 1991: 50).

“Var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin bâli budur Fatma’nın! Bu uzun gecelerde bir güzelle yatmanın, var mıdır bir zararı? Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal iken, horoz molla iken, anam eşikteyken, babam beşikteyken, ben böyle babayığit bir delikanlı idim, bilmeyenler bilsin ha! Zamanı evelde...” (Sakaoglu 2002: 351).

2. Bağlayış (geçiş) kalıp sözleri: Bu kalıp söz grubunda, daha çok, dinleyicinin dikkatini çekmek için kullanılan kalıp sözler yer alır. Bunun dışında “*masaldaki olayın geçtiği yeri ve kabramanı değiştirmek için kullanılan*” bağlayış kalıp sözleri az da olsa karşılaşmaktayız. Bu bölümde dikkatimizi çeken nokta “*masalın ortasında geçişi sağlayan tekerlemeler*”in sayısının azımsanmayacak ölçüde olmasıdır.

Belirleyebildiğimiz bağlayış kalıp sözleri şunlardır:

a. Dinleyicinin dikkatini arttırmak için söylenen bağlayış kalıp sözleri:

- Bir de bakar ki... ile başlayanlar: “*Tilki bakar ki, ayının yavruları daha çok yiyor, doymak nedir bilmiyor.*” (Alptekin 1991: 7).

“*Bakar ki ne baksın, balığın karnında bir tas...*” (Sakaoğlu 2002: 288).

- Bir de bakar ki ne görsün... şeklinde başlayanlar: “*Tavşan uyanınca bakar ki bir de ne görsün! Kaplumbağa bahsettikleri yere çoktan varmış.*” (Alptekin 1991: 45).

- Bir de ne görsün... şeklinde başlayanlar: “*Sabana iyice yaklaşıncı, bir de ne görsün! Sabanın yanında bir adam var.*” (Alptekin 1991: 93).

b. Uzun zamanı kısaca ifade etmek için kullanılan kalıp sözleri: “*Uzatmayalım kameti /Kopartırız kıyameti.*” (Sakaoğlu 2002: 290).

“*Çok işlerde hikâyeler uzun gider, ustalar kısa bağlarlar.*” (Sakaoğlu 2002: 41).

c. Masal ortasında geçişi sağlayan tekerlemeler:

- Az gitmekle başlayan tekerlemeler: “*Az getmişler, uz getmişler, epiye bunarın garşılarından, bir ibdiyar amca çıkmış.*” (Şimşek 2001: 236).

- Az gelmekle başlayan tekerlemeler: “*Az gelirler çok gelirler, azını çoğunu Allah bilir, altı ay bir güz gelirler; geri dönüp bakarlar ki bir çuvaldız boyu yol gelmişler.*” (Sakaoğlu 2002: 421).

- Az zaman (gün) ile başlayan tekerlemeler: “*Aradan az zaman zor zaman geçer.*” (Sakaoğlu 2002: 515).

ç. Diğerleri: “*Fakat arkasına dönüp baktığında bir de görür ki, tilki de aslanın yanına geliyor.*” (Alptekin 1991: 20).

2. Benzer durumlarda kullanılan kalıp sözler: Farklı masallarda karşımıza çıkan benzer olaylar, benzer ifadelerle dile getirilir. Dinleyici / Okuyucu bu kalıp sözler aracılığıyla masallardaki motiflere de kolayca ulaşabilir.

a. İki varlığın karşılıklı konuşması:

- Soru cevap şeklinde olanlar:

“*Ben mi güzel, kız mı güzel, sininin üzerindeki kurbağa mı güzel, Arap mı güzel? ‘Gönül kimi severse güzel odur.’*” (Sakaoğlu 2002: 476).

“*İs misiniz, cis misiniz?*”

“*İsim de cisim de ben dil gazıcısıyım.*” (Şimşek 2001: 274).

- Normal konuşma şeklinde olanlar: “*Dilinen mi söyleyim, telinen mi söyleyim?*” (Şimşek 2001: 237).

“*Dile benden dileğini.*”

“*Ben bir şey istemiyorum.*” (Sakaoğlu 2002: 325).

b. Bir varlığın tarif ve tasviri ile bir hareketin yapıldığını anlatan kalıp sözler: Bir varlığın tasviri.

- Kadın aya benzetilir: “*Ayın nuru gibi bir kız.*” (Sakaoğlu 2002: 356).

“*Ayın on dördü, günün on beşi gibi.*” (Sakaoğlu 2002: 51).

“*Ayın on dördü gibi bir kız oluyor.*” (Şimşek 2001: 37).

- Ay ile konuşmalı benzetmeler: “*Aya ‘Doğma doğarım,’ güne ‘Çalma çalarım.’ diyor.*” (Sakaoğlu 2002: 40).

“*Ayın on beşine, ‘Sen doğma, ben doğacağım.’ diyor.*” (Sakaoğlu 2002: 40).

- Ayla konuşmalı ve tasvirli benzetmeler: “*Ayin on dördü gibi, kaşlar kalem gibi, gözler mühür gibi, saçlar sırma gibi...*” (Sakaoğlu 2002: 67).
- Bir hareketin tasviri: “*Kızların elleri ellerine, etekleri bellerine, ökçeleri büküklerine değerek, sekerek dökerek geldiler, indiler.*” (Sakaoğlu 2002: 477).
- c. *Masal kahramanının herhangi birinin konuşması da kalıp söz olabilir:*
“*Şimdi de üstündeki kız ise oğlan, oğlan ise kız olsun.*” (Sakaoğlu 2002: 302).
“*İtin önünde ot var, atın önünde et var. Onarı birbirleriyle değişir*” (Şimşek 2001: 69).

ç. *Masalın ortasında geçişi sağlayan tekerlemeler:*

- Az gitmekle başlayan tekerlemeler: “*Az gider, uz gider, dere tepe düz gider, aradan epeyce bir zaman geçer. Sonunda ormana varıp bir geyiği yakalar.*” (Alptekin 1991: 18).

4. Bitiş kalıp sözleri: Daha önce masalın anlatıcı ve dinleyici kesiminin kalıp sözlerin kullanılmasında önemli olduğunu belirtmiştik. “Asıl halk masalları”nda bu tür kalıp söz unsurlarıyla bolca karşılaşmamıza karşılık hayvan masallarında bu türün örnekleri pek görülmez. Yazılı kaynaklarda belirttiğimiz hayvan masalı metinlerinin sonu, alınması gereken bir dersle biter. “Kissadan hisse” diyebileceğimiz bu özellikler nedense sözlü kaynaklı olan hayvan masallarında kendisini göstermektedir.

a. *Çıplak Bitiş:*

- Yiyip içmek: “*Onlar yedi içti dünyadan göçtü, siz de yeyin için dünyada sefa sürün.*” (Sakaoğlu 1973:...; 2002: 346, 367).
- Yiyip içip murada ermek: “*Onlar da yeyip içip muratlarına ererler.*” (Sakaoğlu 2002: 278).

“*Böylece kurt ile tilki, rabata kavuşup, yiyip içip güzel vakit geçirirler.*” (Alptekin 1991: 96).

- Murada ermek: “*Bunlar burada kavuşurlar, murat alıp murat verirler.*” (Sakaoğlu 2002: 355).

“*Onlar erer muradına, biz çikalım tabtına.*” (Alptekin 1991: 162).

- Sefa sürmek: “*Onlar orada sefa sürerken ben de bıraktım geldim.*” (Sakaoğlu 2002: 291).
- Selamete ermek: “*Onlar orada selamete ererler, biz de burada selamete erelim.*” (Sakaoğlu 2002: 370).
- 40 gün 40 gece düğün yapmak: “*Kırk gün kırk gece ona düğün ederler. Öteki düğün de tazelenir. Onlar orada muratlarına ererler, biz de burada erelim.*” (Sakaoğlu 2002: 436).
- Katır-satır seçimi: “*Kırk satır düşmanlarının başına olsun, kırk katır isterim ki binip memleketime gideyim.*” (Sakaoğlu 2002: 444).

b. *Devam eden “ileriye giden” bitiş kalıp sözleri:*

“*Onlar orada sefa sürerken ben de bıraktım geldim.*” (Sakaoğlu 2002: 291).

c. *Özetleyen “terkip eden” bitiş kalıp sözleri:*

“*Büyüklerden kalma bir söz vardır, eden, bir gün mubakkak bulur.*” (Sakaoğlu 2002: 287).

“*Zaten tilki bağlar; çakal çözer ... der.*” (Alptekin 1991: 23).

“*İşte, bundan sonra tilkiye kurnaz demişler.*” (Alptekin 1991: 21).

ç. *Ani bitiş kalıp sözleri:*

“*Bu masal da burada biter.*” (Alptekin 1991: 31, 42, 58, 93, 141).

“*Masal da burada biter.*” (Alptekin 1991: 62, 95, 116).

d. *Şahsi bitiriler:*

- Gökten elma düşmesi: “*Bir keyf /Bir çift ötme /Bir angırma /Kuvvetli olur bir arada /Al elmadan elmadan / Gökten düşen elmadan/ Hepsini yesin anlatan.*” (Alptekin 1991: 149).

“*Gökten üç elma düştü, ikisi dinleyenlere, birisi de söyleyen boşboğaza.*” (Sakaoğlu 2002: 478).

- Olay yerinden gelmek: “*Biz bıraktık geldik, onlara mesel, size sağlık; onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yiyin için dünyada sefa sürün, Allah nasip etsin.*” (Sakaoğlu 2002: 346).
- Anlatıcının kendisine veya dinleyenlere iyi dileklerde bulunması: “*Onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yiyin için, dünyada sefa sürün, Allah nasip etsin.*” (Sakaoğlu 2002: 346).

5. Çeşitli kalıp söz öğeleri: Bu bölümde, 3, 7, 40 sayıları; renkler ve yer kalıp sözleri üzerinde durulacaktır. Bunlardan belirleyebildiklerimiz aşağıdadır.

a. Sayılar (3, 7, 40):

“*3 günlük kız.*” (Sakaoğlu 2002: 332).

“*Öyleyse önce 3 kişiye danışalım.*” (Alptekin 1991: 27).

“*3 gün 3 gece hiç uyumadan yatar.*” (Alptekin 1991: 62).

“*7 yıldır sevdalı.*” (Sakaoğlu 2002: 347).

“*7 gün 7 gece beklersin.*” (Sakaoğlu 2002: 475).

“*7 kız kardeş.*” (Sakaoğlu 2002: 441).

“*40 gün 40 gece düğün.*” (Sakaoğlu 2002: 317, 524).

“*40 kişi.*” (Sakaoğlu 2002: 514).

“*Tuvalet de oraya 40 yıllık yol imiş, gitmiş döndüğünde bir de ne görsün...*” (Alptekin 1991:167).

b. Renkler (beyaz, siyah, kırmızı, yeşil):

“*Kırmızı elma.*” (Sakaoğlu 2002: 306).

“*Beyaz urba.*” (Sakaoğlu 2002: 15).

“*Siyah bayraklar.*” (Sakaoğlu 2002: 44).

“*Gel anacığım gel toz torbasını başıma takmayayım, dağ başına çıkar yeşil çamların arasında keyfime bakarım.*” (Alptekin 1991: 49).

“*Gür bir çayırılıkta, biri beyaz, biri siyah diğeri kırmızı olmak üzere 3 öküz otlanmış.*” (Alptekin 1991: 83).

“*Kırmızı kaytan takındım, / Kırmızı kaytan takındım.*” (Alptekin 1991: 162).

c. Zaman ve yer kalıp sözleri:

- Zaman kalıp sözleri: “*3'er saat nöbet.*” (Sakaoğlu 2002: 282).

“*3 günlük kız.*” (Sakaoğlu 2002: 332).

“*7 gün sonra.*” (Sakaoğlu 2002: 394).

“*7 gün 7 gece.*” (Sakaoğlu 2002: 51).

“*40 gün 40 gece.*” (Sakaoğlu 2002: 317).

“*40 yıl ekmek getirdi.*” (Sakaoğlu 2002: 332)

- Yer kalıp sözleri (Hint): “*Hindistan*” (Sakaoğlu 2002: 411).

“*Yemen*” (Sakaoğlu 2002: 52).

“*Mısır*” (Sakaoğlu 2002: 426).

“*İstanbul*” (Sakaoğlu 2002: 520).

Hint'e doğru yol alırken bir de bakarlar ki bir ibibik kuşu karşıdaki ağacın başında ötüp duruyor.” (Alptekin 1991: 143).

“*... Hint'e doğru yola çıkarlar.*” (Alptekin 1991: 144).

ç. Tekerlemeli bitiş kalıp sözleri: “Sonunda güneş denizi ısıtmış, deniz buharlanmış, bulut olmuş, bulut yağmur olmuş. Çayırda ot bitmiş. Çayırda otları alıp ineğe vermişler, demirci balta vermiş, çamdan süpürge kesmişler. Harmanı süpürmüşler, tane almışlar, tavuğa vermişler, tavuk civciv vermiş. Civcivi doğana vermişler, doğan da işkembeyi geri vermiş, kadın da kocasından dayak yemekten kurtulmuş.” (Alptekin 1991: 173).

Sizce kalıp sözler/formeller bir masalın yapısında ne gibi roller üstlenebilir?

SIRA SİZDE

MASAL KİTAPLARI

Günümüze gelinceye kadar çeşitli coğrafyalarda masal kitapları yayımlanmıştır. Ancak bu kitapların yayımlanma şekilleri farklıdır. Biz, eski dönemlerin yazmalarını ayrı bir başlık altında ele almak yerine onları da bu ortak başlık altında değerlendirmenin uygun olduğu görüşünde birleştik. Aşağıda bu alandaki yeni bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Asya Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları

Kıtanın önde gelen ülkelerinin sayısı sanıldığından daha çoktur. Ancak biz üç önemli ülke ile yetinmeyi uygun bulduk.

Hint Masal Kitapları

Pançatantra: *Beş masal kitabı* anlamına gelmekte olup, Hint masal kitaplarının en eskisidir. Eserin yazarı hakkında bilgimiz yoktur. Giriş kısmında, Vişnuşarman adında bir bilgin tarafından padişahın üç oğluna anlatıldığı yazılmaktadır. *Pançatantra* bir siyasetname ve devlet yönetimi kitabıdır. Eser, Kemal Çağdaş tarafından *Pançatantra Masalları* (Ankara 1959) adıyla dilimize çevrilmiştir. Eserin yeni bir baskısı da yakın tarihlerde yapılmıştır: Vishnu Sharman (çev. Selin Akkaya), *Pançatantra*, İstanbul 2005. Çeviride beş kitaptan farklı sayılarda seçilmiş 47 masal metni yer almaktadır.

Kathâsaritsâgara: Türkçe, *Masal nehirleri Okyanusu* anlamına gelen *Kathâsaritsâgara*, Hindistan'ın kuzeyindeki Keşmir bölgesinde yazılmış bir masal kitabıdır. Kathâ, *masal*, *sarit nehir*, sâgara ise okyanus anlamlarına gelmektedir. Kitap, Somadeva tarafından 1070'li yıllarda yazılmış ve Kral Ananta'nın karısı Suryavati'ye ithaf edilmiştir. Kitapta, Somadeva'nın yazdığı özgün masalların yanında, Hintlilerin büyük masal koleksiyonları olan *Pançatantra*'dan, ve *Vetâlapançavimcati*'den masal metinleri, *Mahabharata* ve *Ramayana* destanlarından alınmış hikâyeler ile Veda mitleri'nden parçalar da yer almaktadır. Manzum olan eser, 22.000 beyittir ve *Labaka* adı verilen 18 bölümden meydana gelmektedir. Hint masal kitaplarının en büyüğü olup bu özelliğinden dolayı başka dillere tam çevirisi yapılamamıştır.

Hitopadeça: Yazılış tarihi bilinmeyen bu eserdeki masalların büyük bir kısmı *Pançatantra*'dan alınmıştır. Daha çok fabl (hayvan masalı) ve özdeyiş değerindeki sözlerin örneklerinin bulunduğu bu eser Türkçeye *Faydalı bilgiler* olarak çevrilebilir.

Vetalapancavimcati: *Vetala'nın 25 hikâyesi* anlamına gelen eserde 25 masal bulunmaktadır. Eserde masal, “bir cesette saklı kötü bir ruh” olarak açıklanır. Çin araştırmaları bilgini Th. Benfey, kitaptaki masalları çok değerli bulur.

Çakasaptati (Sukasaptati): Dilimizde *Tutiname* ‘bir papağanın ağzından anlatılan 70 hikâye’ diye bilinen eserin özgün metnidir. Dilimize ilk defa aktarılması

ile ilgili olarak XV ve XVI. yüzyıllar ileri sürülür. Derleme, ülkemizde önce değişik tarihlerde taş basması olarak yayımlanmıştır: 1290, 1301 (240 s.). Yeni harflerimizle yapılan çeşitli baskıları bulunmaktadır. Son olarak Ş. Kutlu 1976'da, D. Gürlek ise S. Tevfik'in yayınına 2003'te yayımlamışlardır.

Diğer eserler: Yukarıdaki eserlerin dışında da Hint masal külliyyatları vardır: *Kral Vikrama'ya 32 Hikâye, Akıllı ile Deli, Sutralmakava, vb.*

Arap Masal Kitapları

Binbir Gece Masalları (Elf Leyle ve'l- Leyle): Kesin olarak ne zaman ortaya çıktığı belli olmayan ancak XI. yüzyıldan itibaren anlatılan ve derlenen *Binbir Gece Masalları'nı* Avrupa'ya ilk defa XVIII. yüzyılda Fransız araştırmacı Antoine Galland tanıtmıştır. Galland, İstanbul ve Mısır gezileri sırasında derlediği hikâyeleri yazıya aktarmıştır. Masalların bilinen iki yazması vardır. İlki Mısır (Kahire) yazması, ikincisi ise Asya yazmasıdır. Ülkemizde her iki yazmanın da çevirileri yapılmıştır.

Binbir Gece Masalları'nın kökeni olarak daha çok Hindistan ve Mısır gösterilir. Masalın kahramanları Şehriyar adlı bir şehzade ile Şehrazat adlı eşidir. Masalların konusu ise Şehriyar'ın kadınların ihanetine uğraması sonucu her gece sonunda bir kadını öldürmesiyle başlar. Eser, başvezirinin kızı Şehrazat'ın Şehriyar ile evlenip kadınları kurtarmak için anlattığı ve 1001 gece süren, sonunda Şehrazat'ın başarıyla sonuçlanan bir anlatmalar bütünüdür. Şehrazat'ın anlattığı masalların konusu ise mitolojik kökenli masallar, yaşamış kişilerin hayatları etrafında anlatılan hikâyeler, hayvan masalları ve fıkralar olmak üzere çok çeşitlidir.

Dilimize ilk çevirisi, *Câmasbnâme* adıyla bir bölüm olarak Abdî tarafından yapılmış ve II. Murad'a sunulmuştur. İlk önemli çevirisi ise Cezayirli Ahmed Nazif tarafından yapılmıştır. Dört cilt olarak düşünülen eser 1842 tarihini taşımaktadır. Ancak bazı kaynaklar Nazif'in, bu eseri daha önce altı cilt olarak çevirdiğini de yazarlar. Külliyyat, Cumhuriyet döneminde çeşitli kişilerce de dilimize aktarılmıştır. Selami Münir Yurdatap, Raif Karadağ, vb. Son önemli çevirisi Âlim Şerif Onaran tarafından Fransızcasından yapılan 16 ciltlik (sonradan sekiz cilt) çevirisidir.

Anlatmanın, Nasreddin Hoca'nın adına bağlı olarak anlatılan fıkıyla olan yakınlığını hatırlayınız.

Ferec Ba'de's- Şidde: Eser, X. yüzyılda yaşayan Tanûhî tarafından kaleme alınmıştır. Farsçaya da Tanûhî'den çevrilmiştir. Türk edebiyatındaki ilk çevirisi XV. yüzyılın sonlarında yapılmıştır. Ülkemiz kütüphanelerinde on kadar yazması vardır. Yazmadaki 42 hikâyeden seçilen 12'si Bilge Seyidoğlu ve Orhan Yavuz tarafından hazırlanan, *Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince* adıyla 1990'da yayımlanmıştır. Eseri ayrıca Hasan Kavruk, Süleyman Çaldak ve Kazım Yoldaş 2000 ve 2004 yıllarında Malatya'da, özgün adıyla iki cilt olarak yayımlamışlardır.

İran Masal Kitapları

Binbir Gündüz Masalları (Elfü'n- Nehar ve'n- Nehar): Yazarı ve yazılış tarihi bilinmeyen bu eser âdeta Arapların *Binbir Gece Masalları'na* karşı çıkarılmış gibidir. *Binbir Gece Masalları'nda* kadınların, *Binbir Gündüz Masalları'nda* ise erkeklerin vefasızlığından söz edilmektedir. *Binbir Gece Masalları* geceleri, *Binbir Gündüz Masalları* ise gündüzleri anlatılır. *Binbir Gündüz Masalları'ndaki* metinler *Binbir Gece Masalları'na* göre daha uzundur. Bu sebepten kitaptaki masal sayısı *Binbir Gece Masalları'na* göre daha azdır. *Binbir Gündüz Masalları'ndaki* bazı masallar bağımsız kitap boyutunda da yayımlanmıştır: *Seyfülmüluk, Rıdvan Şab*, vb. Külliyyatı, Ahmed Raşid dört cilt olarak Fransızcasından dilimize çevirmiştir: 1867-1871.

Avrupa Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları

Dünya ve bugünkü Avrupa'da masallar konusunda yazma, derleme ve yayımlama olarak önemli çalışmalar yapılmıştır. Uzun yıllar şiir diline aktararak yapılan masallar, derleme döneminden başlayarak nesir olarak da verilir. Biz, önemli birkaç adla yetineceğiz.

Aisopos (Ezop): Aisopos (Ezop), MÖ VI. yüzyılda yaşadığı varsayılan eski Yunan masalcısıdır. Kendi adıyla anılan hayvan masallarıyla ünlenen Ezop'un hayatıyla ilgili bilgiler kesin değildir. MÖ 620'de doğup MÖ 560'da öldüğü de söylenmektedir. Onun doğduğu ve yaşadığı yerler de tartışmalıdır. Bir söylentiye göre Trakya'da doğmuş, bir süre köle olarak Samos adasında yaşamıştır. Serbest bırakılınca yaptığı bir yolculuk sırasında öldürülmüştür. Başka bir söylentiye göre de, bugünkü Emirdağ ilçemizin yakınlarındaki Amorium kentinde doğup orada büyümüştür.

Aisopos'un kendi adıyla ünlü olan masallarını kendisinin yazdığı konusunda elimizde güvenilir bir kanıt yoktur. Ona mal edilen masalların bilinen en eski derlemesi, MÖ VI. yüzyılda Phaleroslul Demetrius tarafından hazırlanmıştır. Bu derleme daha sonra I. yüzyılda Latince ve Yunanca olarak yeniden yazılır. Aisopos masallarının kitap hâline getirilmesi ise XIV. yüzyıla rastlar. Maximus Planutes, Aisopos masallarını gerçek hayatın artıkları olarak değerlendirir. Pertev Naili Boratav ise Aisopos masallarının kaynağını Mezopotamya anlatmalarına bağlar. Kemal Çağdaş da Aisopos masallarının kaynağının Doğu olduğunu, buradan da Yunancaya çevrildiği düşüncesindedir. Aisopos masalları, Batıda Aristophanes, Socrates ve Demetrius tarafından çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir.

Aisopos dilimize Nurullah Ataç tarafından, *Aisopos Masalları* adıyla (İstanbul 1974) kazandırılmıştır. Aisopos'la ilgili dikkati çeken bir çeviri de MÖ I. yüzyılda yaşayan Phaedrus (Fedr)'un kendi diline yaptığı çevirinin Türkçeye aktarılmasıdır. Türkan Uzel'in *Ezop Masalları* adıyla çevirdiği eser, en iyi çalışmalardan biridir. Yeri gelmişken şunu da ekleyelim: G. I. Phaedrus, aynı zamanda Aisopos gibi bir masal şairidir.

Jean de La Fontaine: Fransa sahasında yetişen masalcıların başında Jean de La Fontaine (1621-1695) gelmektedir. Başkaları tarafından hazırlanan ve fabl (hayvan masalı) türünde oluşan masalların büyük çoğunluğu da ona bağlanarak anlatılmıştır. Daniel Mornet, onun masallarının kökenini Greklerin Aisopos ve Latinlerin Phaedrus'unda araştırılması gerektiğini belirtir. La Fontaine'in masalları sadece çocuklara değil büyüklere de seslenmektedir. Bugün hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilmiştir.

Bizdeki ilk La Fontaine çevirileri Şinasi ve Ziya Paşa ile başlar.

La Fontaine masallarının bir bölümü Orhan Veli Kanık tarafından, *La Fontaine'nin Masalları* adıyla (İstanbul 1948) çevrilmiştir. Masalların tamamını ise Sabahattin Eyüboğlu *La Fontaine / Masallar* adıyla (İstanbul 1969) çevirmiştir.

Grimm Kardeşler: Jakob Ludwig Karl Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859) Kardeşler, Alman masallarını derlemişler ve daha sonra ilk metinleri iki cilt hâlinde (1812, 1815) yayımlamışlardır. Bu kitaplar yayımlanıncaya kadar masalların bilimsel olmadığı düşüncesi yaygınken bu eserlerle birlikte masalların bilimselliği de gündeme gelmiştir. Çocuklar için pek çok çevirisi yapılan Grimm Kardeşler'le ilgili en dikkati çekici Türkçe çeviri, Ülkü Tamer'in şiir diliyle aktardığı *Şeytan'ın Altınları* (İstanbul 1970) adlı masal kitabıdır.

Alman Grimm Kardeşler masalları derlemeyi başlatır ve onlara bilimsel açıdan yaklaşmayı geliştirirken yine Alman Johann Gottfried Herder masalların eğitici yönü üzerinde durmuştur. Theodor Benfey ise karşılaştırmalı masal araştırmalarını başlatır.

Hans Christian Andersen: 1805-1875 yılları arasında yaşayan Andersen, ünlü bir Danimarkalı yazar olup roman, gezi kitabı, biyografi ile şiir alanlarından sonra masal yazıcılığında karar kılmıştır. Halktan dinlenenlerin az da olsa işlenerek yazıldığı bu masallar ilk defa *Çocuklara Masallar* adıyla (1835) yayımlanmıştır. Günlük dili kullanarak geniş kitlelere ulaşan Andersen adına, ülkesi her yıl verilmek üzere bir de madalya sunma geleneğini başlatmıştır.

SIRA SİZDE

Avrupa masalları daha ilk çağlardan başlayarak gelişmiş, yüzyıllarca anlatılan bu masallar aynı zamanda da yazıya geçirilmiştir. Ancak bu masallar hep eğlenmek veya ders almak için dinlenilmiştir. Acaba bu masallar başka ne gibi bir görevi yüklenebilirdi?

BAŞLANGICINDAN XX. YÜZYILA KADAR TÜRK MASALLARI

Atalarımızın, doğrudan masal kitabı olarak adlandıracağımız ilk kitaplarının tarihi oldukça geçtir. İlk kitaplar daha sonra girilen yeni dinlerle ilgili metinlerin çevirilerinden oluşmaktadır.

İslamiyet Öncesinin Önemli Eserleri

Bu bölümde yer alacak olan eserlerin çoğunluğunu dinî metinler oluşturmaktadır. Burada Türklerin kabul ettikleri dinlerin kitaplarında yer alan ve insanları iyilik ve doğruluğa yönlendirmeyi amaçlayan hikâyeler bir masal motifi zenginliği ile verilmiştir.

Altun Yaruk: VIII-IX. yüzyıla ait bir eser olup Çince'den Uygurcaya çevrilmiştir. Buda'nın hayatı ve menkıbeleri ile Budizmin esaslarını öğreten bir eserdir. Kitap, ilk defa, W. Radloff ve S. Malof tarafından 1913-1917 yılları arasında yayımlanmıştır. Saadet Çağatay eserin bir kısmını, Ceval Kaya ve Peter Zieme tam metnini yayımlamışlardır. Üç prens ve bir aç parsları ilgili olarak anlatılan hikâye masal özelliklerini göstermesi bakımından değerlidir.

Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi: X. yüzyıla ait olan eseri ilk defa C. Huart (1914), Türkiye'de ise Hüseyin Namık Orkun (1940) yayımlamıştır. Kitabı, James Russell Hamilton Fransızcaya çevirmiş, Vedat Köken de dilimize kazandırmıştır. Hikâye, Sanskrit kaynaklı metinler arasında en çok masal özelliği taşıyanlar arasındadır.

Kuanşi im Puser: Aslı Sanskritçe olup Çince'den Uygurcaya çevrilmiştir. Ancak çevirinin ne zaman ve nerede yapıldığına dair elimizde bilgi yoktur. Metnin XIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Eser, ilk defa W. Radloff tarafından 1911 yılında yayımlanmıştır. Türkçe çevirisini ise Şinasi Tekin yapmıştır (1960). "Ses İşiten İlah" adlı hikâye soru-cevap yöntemiyle anlatımın güzel bir örneğidir. Hikâyede, ruhani bir kahramanın çeşitli varlıklara yardım etmesi konu edilmiştir.

Türkisch Turfantexte: Turfan kazıları sonucunda bulunan metinler, W. Bang, A. von Gabain, R. Rachmeti (Arat) ve T. Kowalski tarafından 10 cilt olarak yayımlanmıştır. Metinler arasında Şeytan Atavaka'nın Burkan'la (10. ciltte) olan savaşını anlatan parça, masal özellikleri taşımaktadır. Söz konusu metin, von Gabain tarafından yayımlanmış olup Budizmin esaslarını anlatmaktadır.

Uigurica: Uygur dönemine ait Budist metinler Prof. F. W. K. Müller tarafından dört cilt olarak yayımlanmıştır. *Çaştani Bey Hikâyesi, Maymunlar Beyi Hikâyesi, Dantapali Bey Hikâyesi ve Mukaddes Tavşan Hikâyesi* masal özellikleri göstermektedir.

Türkçe Mani El Yazmaları: Yazmalar, Doğu Türkistan'ın Turfan ilinin Hoça harabelerinde yapılan kazılar sonucunda bulunmuştur. A. von le Coq tarafından 1919 yılında yayımlanmıştır. Dinî (Maniheizmin esasları) nitelikte bir eserdir. Yer alan bir hikâyedeki ürpertici olaylar metne masal havasını vermektedir.

Mevlâna'dan Giritli Aziz Efendi'ye Masallarımız

Mevlâna: Mevlâna'nın 26300 beyitlik Mesnevi'sinde fıkraların yanı sıra hayvan masalarına da yer verilmiştir. Bunlardan bazıları, başta Mehmet Önder ve Mehmet Seren olmak üzere değişik kalemlerle yayımlanmıştır. Ayrıca konuyla ilgili çalışmalar da yapılmış olup bunlardan ikisini aşağıya alıyoruz:

Özgün Baykal, hazırladığı, *Mevlâna'nın Mesnevisi'ndeki Hayvan Hikâye ve Motifleri* (Ankara 1959-1960) adlı doktora teziyle aynı adı taşıyan makalesi (*Şarkiyat Mecmuası*, (5), 1964, 23-30) konumuzla ilgilidir.

Saim Sakaoğlu'nun, "Mesnevi'deki Hikâyelerin Kaynakları ve Tesirleri" (*Selçuk Üniversitesi I. Mevlâna Kongresi /Tebliğler*, 3-5 Mayıs 1985, Konya 1986, 105-1113; *Masal Araştırmaları*, Ankara 1999, 183-190) adlı bildirisi de konuyla yakından ilgilidir.

Mesnevi'den aldığımız masal; *Pançatantra, Kelile ve Dimne ve Aisopoşa* da vardır.

"Bir çiftçinin beli yaralı, karnı boş, arık bir eşiği vardı. Gecelere kadar otsuz kayalıklarda dolaşır dururdu. Yakındaki bir ormanda da, işi gücü avlanmak olan bir aslan vardı. Artıklarıyla da başka hayvanlar geçinirdi. Aslan bir fil ile savaşmış, zayıf düşmüştü. Bir tilkiye bir eşiği kandırıp getirmesini, ancak onun etiyile iyileşebileceğini, artanlarıyla da kendilerinin doyacağını söyledi. Tilki hemen o zayıf eşiğin olduğu yere gitti ve bin bir bile ile onu kandırıp aslanın yanına getirdi. Eşiğin yaklaştığını gören aslan heyecanlanıp vakitsiz hücum edince eşek kaçmaya başladı. Aslan ise ona yetişemedi. O, tilkiye eşiği tekrar getirmesini emretti. Tilki eşiğin yanına varınca ondan çok ağır sözler işittiyse de kurnazlık ve bilekârlığını göstererek onu tekrar aslanın yanına getirdi. Zaten açlıktan gücü kalmayan eşek böyle ölmektense öyle ölmek daha iyidir diyerek tilkinin vaat ettiği yeşilliklere geldi. Aslan hemen eşiği parçalayıverdi. Biraz yedikten sonra su içmek için ırmağın kenarına gitti. Tilki de fırsatı değerlendirip eşiğin ciğeriyle yüreğini yedi. Aslan dönüşünde ciğer ile yüreği bulamayınca ne olduğunu tilkiye sordu. O da, eşekte biç ciğer veya yürek olsaydı buralara bir daha gelir miydi, diye cevap verdi." (Mesnevi V 1974: 191-236).

Dâstan-ı Ahmed Harami: XIII. yüzyılın eserlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Asıl nüshası kayıp olup şairi de bilinmemektedir. Mesnevi tarzında yazılmış olup 816 beyittir. İlk 26 beyitte Allah, Peygamber ve halifeler övüldükten sonra asıl konuya geçilmektedir. Eser altı 'meclis'ten oluşmaktadır.

Eser, Ahmet Talat Onay tarafından *Dâstan-ı Ahmet Haramî* (1933 ve 1946) ve Halis Akaydın tarafından da *Ahmet Harami Destanı* (1974) adlarıyla yayımlanmıştır.

Bir yol kesici, eşkiya olan Ahmed Harami, büyü ve ilm-i nücum'da mahareti olan birisidir. Hikâyenin sonunda başı kesilerek öldürülür. Türkiye'deki sözlü anlatılarda "Haramibaşı Ahmet" adıyla bilinmektedir. Eserden kısa bir parça aşağıdadır:

Meğer kim ol zamanda bir harâmî
Dirüp devşürmüşidi çok harâmı
[Meğer o zamanlarda bir haydut, birçok haram şeyi kendinde toplamıştı]

Özi gürbüz-durur yavlak bahâdur
Bahâdırlık yolında gey bahâdur
[Kuvvetli ve çok yiğit kişi olunan, yiğitliğiyle de çok tanınan bu haydut]

Bilürdi sihr ilminden be-gâyet
Nücûm ilminde de kadirdi gayet
[Aynı zamanda sihirden de fazlasıyla anlar ve yıldız ilminde de kudretli bir kişi sayılırdı]

Ger efsûn okıyup bir gez üreydi
Olokdem ayı gökden indüreydi
[Eğer efsun yapıp bir kere üfleseydi, ayı bile hemen o dem gökten indirmeğe gücü yeterdi]

Ali Bu-sîne ilminden bilürdi
Şehâbüddin'e ol hizmet kılurdi
[İbni Sina'nın ilminden anlardı, Şehabettin'e de o hizmet ederdi]

Kılıç salsa bin ere depineydi
Kağan aslan gibi kim çapınaydı
[Kılıç salladığı zaman bin kişiyi yerde çırpındıran ve kükremiş aslanlar gibi hücum eden] (Akaydın 1974: 38, 39).

Lâmî Çelebi: XVI. yüzyılın önde gelen divan şairi ve tezkire sahibi Bursalı Lâ-mî Çelebi'nin (1472-1532) başlayıp oğlu Abdullah'ın tamamladığı *Mecmaü'l-Letâ-ifte* halk anlatmalarının değişik örneklerine rastlanmaktadır. Eserin asıl önemi hayvan masallarının yanı sıra, 'İçindekiler' diye algılayabileceğimiz bir listede, âdetâ bir sınıflama yapılıyor olmasıdır. Ancak bu durum baskılarda görülmemekte bölüm sayılarının altlarında verilmektedir.

Letâifnâme olarak da bilinen eserin Atatürk Üniversitesi nüshası üzerinde Nurdoğan Savran tarafından hazırlanan ve henüz yayımlanmamış olan bir yüksek lisans tezi vardır. Eserdeki halk anlatmalarının bazıları, Yaşar Çalışkan tarafından, *Lâtîfeler* (1978) adıyla yayımlanmıştır. Çalışkan, daha sonra *Latîfeler* adıyla yayımladığı yeni baskılarında (1994, 1997) dördüncü bölümdekilerden bazı anlatmaları ahlak dışılığı sebebiyle atlamak zorunda kalmıştır. *Mecmaü'l-Letâifte* bir birçok masal metni bulunmaktadır. Bunlardan günümüzde sözlü kaynaklarda hala yaşananlar da vardır (iki örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 5.1.-2.).

İbni Sina: İbni Sina'nın hayatını konu alan anlatmalar arasında masallaşmış ve halk hikâyesi şekline girmiş olanları da vardır. Konu ile ilgili ilk yazma XVI. yüzyıla, ilk basma nüsha ise XIX. yüzyılın ortasına aittir (bir masal örneğin için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 6). Derviş Hasan Mehdi tarafından XVII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen *Kıssa-i Ebû Sinâ ve Ebû'l-Hâris* (Esrar-ı Hikmet) adlı nüsha en eskisidir. Eserin başlangıç kısmında bitiriliş tarihi olarak 1001 (1592) yer almaktadır.

Seyyid Ziyaeddin Yahya'nın *Gencine-i Hikmet* adlı yazması 1629 yılında tamamlanmış olup, bir mukaddime, dört bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Hâzâ Hikâyet-i Ebû Âli Sînâ adını taşıyan üçüncü yazma da XVII. yüzyıla ait olup müstensihî bilinmemektedir. Eserin, İstanbul (1848, 1866, 1874, 1879, 1885) ve Bulak'ta olmak üzere ondan fazla baskısı yapılmıştır. Bunların hemen hemen tamamında *Gencine-i Hikmet*ten yararlanılmıştır. 1873-1906 yılları arasında Rusya'da da altı; 1880 ve 1888 tarihlerinde de Arapça iki baskısı yapılmıştır.

Giritli Aziz Efendi: Giritli Aziz Efendi tarafından yazılan *Mubayyelat* adlı eser her biri 'hayal' adıyla anılan üç uzun hikâyeden oluşmaktadır. Eserin üç yazması ve çok sayıda basma nüshası bulunmaktadır. Bunların aslının da *Mubayyelat-ı Ledünn-i İlâhî* adlı yazma olduğu düşünülmektedir. *Mubayyelat*'ın ilk baskısı 1852 yılında yapılmıştır. *Mubayyelat*'taki üç hayalden ikincisi, Gibb tarafından *The History of Jewad* adıyla İngilizceye de çevrilmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Mubayyelat*'la ilgili değerlendirmesi son derece önemlidir. Doğu ve Batı hikâyelerinin değerlendirildiği bu yazının ilgili kısmını aşağıya alıyoruz:

"*Mubayyelat'ta Doğu hikâyeciliğinin büyük bir tarafı olan ve Hindistan'dan gelen hayvan hikâyeleri bulunmadığı gibi, Arap halk hikâyeciliğinin en büyük tarafını yapan bilekâr ve hırsız hikâyeleri de yoktur. Daba ziyade tılsım, büyü ve tabiatüstü mahlûklar etrafında dolaşan üçüncü hayalin tasavvufî çeşnisi, bir değişiklik getirir... Mubayyelat birkaç hususiyeti ile örneklerinden ayrılır. Bunların birincisi hikâyenin hayallere taksimidir. [Başka bir özelliği de] az çok yerli olmasıdır. Aziz Efendi'nin hikâyelerinde, vak'a nerede geçerse geçsin, sokak ve mahalle ismi, örf ve âdet, giyim ve kuşam daima XVIII. asır İstanbul'udur. Konuşma ise, bazen modern bir hikâye hissi verecek kadar şe'niyete yakın çizgiler ile doludur.*" (Tanpınar 1979:155-156).

Avrupa'da Türk Masal Kitapları

M. Digeon: Fransa Kralı XVI. Lui'nin sekreteri olan. M. Digeon tarafından hazırlanan eser iki cilttir: *Nouveaux Turc et Arabes*. *Nouveaux Turc et Arabes* adlı eser, Türk bilim dünyasına Saim Sakaoglu tarafından tanıtılmıştır. Bu eser, Türk hayranlığının Türklere karşı uyanan merakın bir sonucu gibidir. Eserin birinci cildinde halk anlatmalarıyla ilgili örnekler yer verilmezken ikinci cildinde beş masal metni bulunmaktadır. Bunlardan üçü Türklere, ikisi ise Araplara aittir. Halil (1-54), Le Dervische (Derviş) (121-146), Le Marchand de Chirvan (Şirvanlı Tüccar) (161-164) adlı Türk masaları oldukça uzundur. Alaeddin (55-120) ile Le Cady le Volnar (Kadı ile Volnar) (147-160) Araplara aittir.

Türk masallarının batılı bir devlet adamının sekreteri tarafından Fransızcaya çevrilmesi oldukça önemlidir. Bu metinleri, Batıda yayımlanan Türk masallarının ilk örneklerinden sayabiliriz. Ancak, Recep Kırıkçı'nın yayımladığı *Şark Masalları* (İstanbul 1992) adlı derlemedeki bir notta (s. 17), *Derviş* masasına benzeyen bir masanın *Kelile ve Dimne*'de de yer aldığı kayıtlıdır.

F. Wilhelm Radloff: Rus Türkologu F. Wilhelm Radloff, Türk boyları arasında yaptığı halk edebiyatı derlemelerini *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme* adlı on ciltlik eserde toplar. Eserin birinci cildi 1866 yılında yayımlanır. Abakan Tatarları ve Karagas boylarına ait derlemeleri içine alan sonuncu cilt ise 1907 yılında bilim dünyasını hizmetine sunulur. Osmanlı Türklerine ait olan sekizinci cilt ise öğrencisi Macar Türkolog Ignác Kúnos tarafından 1899 yılında yayımlanmıştır. Bu ciltte, halk hikâyeleri, Nasreddin Hoca fıkraları, türküler ve Karagöz oyunlarının yanında bir tekerleme ve 25 masal metni de verilmiştir. Bu masallar ilk derlemelerimiz olması bakımından önemlidir. Sekizinci cilt, Saim Sakaoglu ve Metin Ergun tarafından günümüz Türk harflerine aktarılarak 1997 yılında yayımlan-

mıştır. Proben'in öbür ciltlerinin bazılarında da masallara yer verilmiştir. Mesela 1. ciltte sekiz, 3. ciltte on üç, 6. ciltte 12 masal yer almaktadır.

Ignác Kúnos: Türk masalları üzerinde en çok çalışan araştırmacılarından birisi de Ignác Kúnos'tur. Kúnos, Türkiye'de bulunduğu yıllarda derlemelerin yanı sıra konu ile ilgili çeşitli değerlendirmeler de yapar. Kúnos, Türkiye'de yaptığı bu derlemeleri daha sonra iki cilt hâlinde yayımlar: *Oszman-török nepköltesi gyujtemeny* I, Budapeşte 1887, II, Budapeşte 1889.

Oszman-török Nepmesek (Osmanlı Türklerinin Nesirleri) adını taşıyan birinci cildin tamamı masallara ayrılmıştır. *Oszman-török nepmesek es nepdalok* (Osmanlı Türklerinin Nesirleri ve Nazımları) adını taşıyan ikinci ciltte ise 14 masal metninin yanı sıra 278 bilmece, 401 mânî, 151 türkû, 19 katar hâlinde bekçi mânîleri yer almaktadır.

Kúnos'un derlediği masallar değişik zamanlarda ülkemizde de yayımlanmıştır. Bunlardan ikisi hatırlatılacaktır: *Türk Masalları* (Gani Yener), İstanbul 1987; *Osmanlı Dönemi Türk Halk Masalları* I (Meral Ozan), Ankara 2009.

Sebastian Beck: Beck, üç Türk halk anlatmasını küçük kitaplar hâlinde Almancaya çevirmiştir: *Abmeds Glück*, 1917; *Tscengi Dilaver*, 1918; *Die Geschichte vom Rauber und dem Herrn Richter (Ugru ile Kadı Hikâyesi)*, 1920.

Kitapların hepsi Heidelberg'de yayımlanmıştır. İlk kitap 1912 yılında K. D. imzasıyla yayımlanan kitaptaki Ahmet'in Saadeti adlı masaldan alınmıştır.

Theodor Menzel: Menzel, Beck'e göre daha farklı kitaplar seçmiş, âdeta külliyyat hazırlamış gibidir: *Billur Köschk (Der Kristall-Kösk)*, 1923. Kitapta Türkçede *Bil-lur Köşk Masalları* adıyla bilinen 14 masallık külliyyat Almancaya çevrilmiştir.

Der Zauberspiegel, 1924. Bu çalışmada yer alan 14 masal için yazar 'ilk defa toplanmış' bilgisini veriyorsa da derleme bilgilerine yer vermemiştir.

Her iki eser de Hannover'de basılmış olup *Türkische Märchen* (Türk Masalları) dizisinin birinci ve ikinci kitabı olarak yayımlanmıştır. İkinci eserdeki 14 masal Menzel tarafından derlenmiş olup kaynak kişiler hakkında bilgi verilmemiştir.

Otto Spies: *Türkische Märchen* (Köln 1957). Eserde 60 masala yer verilmiştir. Masal metinleri farklı kaynaklardan bir araya getirilmiştir: *Billur Köşk*, (İstanbul 1341), *Türk Masalları* (K. D.), *İstanbul Masalları* (N. Tezel), *Evvel Zaman İçinde* (E. C. Güney), *Yürükler ve Köylülerde Hikâyeler Masallar* (Y. Z. Demircioğlu), *Anadolu Ağızlarından Toplamalar* (A. Caferoğlu), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (A. Caferoğlu).

Amerika Birleşik Devletlerinde Türk Kitapları

Yeni Dünya'da Türk masallarına karşı olan ilginin başlama tarihi 1950'li yılların öncesine kadar götürülebilir. Makaleler boyutunda başlayan bu çalışmalar daha çok dünya masallarıyla ilgili antolojilerle sürüp gitmiştir. Aşağıda bu antolojilerin en eskilerinden birini verip bazı kişilere geçeceğiz.

Milton Rugoff: *A Harvest of World Folktales* (New York 1946).

Arabian and Turkish başlığı altında (s. 134-178) verilen on beş masalın yedisi (s. 165-168), Türk masallarıdır. Bu masalların altısı *Tales from Turkey* (Londra 1914)'den alınmıştır.

Selma Ekrem: *Turkish Fairy Tales* (Princeton 1964).

S. Ekrem, ünlü şair ve yazarımız Recaizade Mahmut Ekrem'in torundur. Çocukluğunda büyüklerinden dinlediği masalları yıllarca sonra bir kitapta toplayarak kıtadaki ilk Türk masalları kitabını yayımlar. Kitapta 12 masal yer almaktadır.

Warren S. Walker: Aslında İngiliz edebiyatı öğretim üyesi olan W. Walker, Türk meslektaşı Ahmet Edip Uysal ile masal derlemelerine başlar, kitaplar yayımlar, en önemlisi bir de arşiv kurar: Archive of Turkish Oral Narrative (Türk Sözlü Anlatmalar Arşivi). Arşiv, Texas Eyaleti'nin Lubbock şehrindeki Texas Tech University'nin içinde yer almaktadır.

Tales Alive in Turkey (Cambridge 1966): W. Walker'ın A. E. Uysal ile birlikte hazırladığı eser yedi bölümden oluşmaktadır. Kitapta 63 masal metninin yanı sıra fıkra metinlerine de yer verilmiştir. Ayrıca masalların tip, motif numaraları ile anlatıcıları hakkında da bilgi vardır.

More Tales Alive in Turkey (Lubbock 1992): Eser, dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitapta 41 masal, hikâye, efsane ve fıkra yer verilmiştir.

A Turkish Folktale / The Art of Behçet Mahir (Newyork-Londra 1996): Her ne kadar kitabın adında folktale (halk masalı) kavramı geçiyorsa da Erzurumlu meddah Behçet Mahir'in hayatı ve ondan alınan Hamzai Sahipkiran Hikâyesi'nin metni yer almaktadır.

Barbara K. Walker: Eşi Warren Walker'ın, meslektaşı A. E. Uysal ile kurduğu arşivin müdürlüğünü yürütmüştür. Uzun yıllar ülkemizde masal derlemeleri yapmıştır. Kitaplarının bazıları çocuklara yöneliktir.

Once There was and Twice There wasn't (Chicago 1968): Kitapta yedi masal metni yer almaktadır.

A Treasury of Turkish Folktales for Children (Ankara 1988): Kitapta 34 masal metni yer almaktadır.

Turkish Folktales for Children (Ankara 1989): 41 masal metninin yer aldığı eser ABD'de hazırlanmış, Türkiye'de basılmıştır. Bunların ilk 30'u fıkra ve Keloğlan masalları olup kalanları ise Köroğlu destanının kollarının özetidir.

The Art of Turkish Tale I (Lubbock 1990), II (Lubbock 1993): Birinci ciltte bir tekerleme ile 50 masal ve fıkra, ikincisinde ise 81 masal ve fıkra metni yer almaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde Türk masallarına ilginin geç başlamasını nasıl açıklayabilirsiniz?

XX. YÜZYILDA TÜRK MASALLARI

İlk Çalışmalar

İ. Şinasi'nin, Ziya Paşa'nın, Namık Kemal'in, Ahmet Mithat Efendi'nin, hatta Recaizade Mahmut Ekrem'in masallarla ilgili küçük yönelişleri vardır. Bu, biraz da edebiyatımızın Batı'ya açılmasının kaçınılmaz bir sonucudur.

XX. yüzyılın başlarında, *Türk Yurdu* dergisinde yer alan birtakım 'yapma masallar' da bu gelişmelere hız kazandırmaları bile, İzzet Ulvi "Türk Masalları" ve Ahmetoğlu Kum, "Yörük Masalı" başlıkları altında yayımladıkları örneklerle masal kavramının yerleşmesinde yardımcı olmuşlardır.

Ziya Gökalp: Aslında bir sosyolog olan Ziya Gökalp, Türk kültürü ve medeniyetiyle ilgili çok değerli eserler vermiştir. 48 yıllık ömründe Türk mitolojisinden halk hikâyesine, geleneğine, göreneğine kadar pek çok konu ile ilgilenmiştir. Onun ilgilendiği dallardan biri de masallarımızdır. Gökalp'in masalcılık cephesini üç başlık altında toplayabiliriz:

1. *Türk masallarını nazma çekmiştir:* Büyük ölçüde mensur olan masal metinleri Ziya Gökalp tarafından şiir diliyle yeniden yazılmıştır. Böylece okuyucunun

masallara karşı olan ilgisi daha da artmıştır. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu karmaşık durum Gökalp'in masalları nazma çekmesinde de etkili olmuştur. *Alageyik, Polvan Veli, Ülker ile Aydın* onun nazma çektiği önemli masallardan bazılarıdır. Gökalp bu tür masalları daha sonraki yıllarda *Kızilelma* adlı kitabında bir araya getirmiştir.

2. *Türkiye'de öğrendiği masalları yazmıştır*: Ömrü boyunca Türk halkının arasından hiç çıkmayan Gökalp pek çok da masal derlemiştir. Hiç şüphesiz o, dinlediği masalları deftere yazmış veya aklında tutmuştur. Çünkü onun dönemindeki derleme imkânları çok sınırlıdır. Gökalp derlediği masalların büyük bir kısmını *Küçük Mecmua*'da yayımlamıştır. Söz konusu masal metinlerinin çoğunluğu Diyarbakır'dan, birkaçı da Anadolu'nun değişik bölgelerinden derlenmiştir. *Keloğlan ve Küçük Hemşire* bunlardan iki örnektir. O, daha çok yakınlarından dinlediği masalları daha sonra kaleme almıştır. *Küçük Mecmua*'da yayımladığı masalları aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

- Manzum olanlar: *Küçük Hemşire, Kolsuz Hanım* gibi.
- Nazım-nesir karışık olanlar: *Keloğlan, Nar Tanesi yahut Düzme Keloğlan, Pekmezci Anne* gibi.
- Mensur olanlar: *Tembel Ahmed, Kuğular, Keşiş Ne Gördün, Yılan Bey ile Pel-tan Bey* gibi.

Ziya Gökalp *Küçük Mecmua*'da yayımladığı masalları daha sonra *Altın Işık* adlı kitabında bir araya getirmiştir.

3. *Gökalp'in derleme ile ilgili görüşleri*: Halk edebiyatı araştırmacıları için sözlü kültürün önemi büyüktür. Yazılı kültür değerleri başına bir iş gelmediği sürece her zaman değerlendirilebilme şansına sahiptir. Ancak sözlü kültür insanla gelmekte ve onunla gitmektedir. Gökalp bu konuyu bildiği için derleme ile ilgili görüşlerini açıklamaktan geri kalmamıştır. Kenneth Goldstein'in hazırladığı, Ahmet Edip Uysal'ın Türkçeye çevirdiği *Sabada Folklor Derleme Metotları* adlı kitapta verilen derleme bilgileriyle Ziya Gökalp'inkiler arasında hemen hemen hiçbir fark yoktur. O, özellikle masalların derlenmesine okuyucunun ilgisini çekmek ister. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili bölümü aşağıya alıyoruz:

Çünkü masalın kendine mahsus tabirleri, kendine mahsus lisanı vardır. Masalları bususi tabirlerle, bususi şivesiyle nakleden ancak ocaktan yetiştirme masalcı-lardır. Masalcılar eski ozanlığın kadınlarda devam eden kısmıdır. Ozanlık babadan oğula kaldığı gibi, masalcılık da anadan kıza intikal eder. Erkek masalcılar varsa da, ekseriya masalcılar kadın cinsindendir. Masalcı, kendi sahasında bir nev'i sanatkârdır. Ağzından çıkan her kelime yerinde kullanılmıştır. Bu gibi masalcıların bir kelimesini bile değiştirmemelidir. Masal ağızlardan nasıl çıkarsa aynen zabtedilmelidir. Hakiki bir masalcının iki üç masalı başkalarından alınacak binlerce masala müreccabdır [masaldan üstündür]. Binaenaleyh halkıyyatçılar bir hakiki masalcıya tesadüf ettiler mi, onun bütün masallarını zabtederler [kay-dederler]. Başkalarındaki masallara kulak bile asmazlar.(Sakaoğlu 1999:38).

Görüldüğü gibi Gökalp derleme konusunda çok önemli bilgilere sahiptir. "Ancak bu düşüncelerini araştırma alanında uygulama imkânı bulabilmiş midir?" Sorunun cevabını yazısının devamından verelim:

Mecmuamızdaki masallar, maattessîf [ne yazık ki] bu usule muvafık [uygun] olarak toplanamamıştır. Çünkü bir hakiki masalcı bulamadık. Mamafih [bununla birlikte] masallara renk veren an'anevi ibareleri [geleneksel söyleyişleri], tesir-at-ı mahsuseyi [özel etkileri] aynen zabtettik.

Derleme yapılan kişiye yani kaynak şahsa sorulan sorular da önemlidir. Eğer kaynak şahsa soru sormaz ve sonucu olarak da cevap alamazsak masal derlememiz başarılı olamaz.

“Bir masalı zabteden, bunu hangi kasabanın veya köyün abalisinden ve hangi fertten zabdettiğini kaydetmelidir. Bu adam, Türkmen mi, Yörük mü, Çıtak mı, yoksa bu gibi unvanlara haiz olmayan sadece Türk mü? Eğer henüz boy ve il hayatı yaşayanlardansa, hangi ilden ve hangi boydan olduğunu da göstermek lazım gelir. Bunu anlayabilmek için sormak usulünü bilmeli. Mesela, ben Cerabluslu bir Türkmen Beği’ne ne olduğunu sordum. İbtida [öncelikle] “Türkmenim” dedi. “Türkmenler arasında sizi başka Türkmenlerden ne adla ayırırlar?” diye sordum. “Bize ‘Beğdilli’ derler.” dedi. Anlaşıldı ki bunlar Oğuz’un Beğdilli boyuna mensuptur. Masalı zabteden, masalcının ilinden, boyundan başka ictimai [sosyal] vaziyetini, seciyesini [karakterini], hüviyetini de deftere kaydetmelidir. Masalcı masalı kimden almış ve o da kimden almış. Mümkünse bunları da zincirleme olarak yazmalı. Ta ki elde edilen bir masalın hangi zümreye mensup olduğu ve hangi şahsiyetten geldiği tamamiyle malum olsun.” (“Masallar”, 11-12; Makaleler: 269-270).

Gökalp’in derleme ile ilgili görüşlerini maddeleştirirsek, günümüzde derleme sırasında sorduğumuz sorulardan hiç farkının olmadığı görülecektir.

1. Kaynak şahsın adı ve oturduğu idari birim,
2. Bu şahıs Türkmen mi, yoksa Yörük vb. mi olduğu,
3. Boy hayatı yaşıyorlarsa, hangi boya mensup olduğu,
4. Kaynak şahsın,
 - a. İctimai durumu,
 - b. Seciyesi,
 - c. Hüviyeti [ana ve baba adları, doğum yeri ve yılı kastedilmiş olmalı]
5. Kaynak şahıs bu masalı kimden dinlemiş ve o da kimden dinlemiş.

K. D.: Türk masallarını ilk derleyen, bunları yazıya geçiren ilk Türk olan K. D. adlı hanımın kimliğiyle ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır. 1912 yılında yayımladığı *Türk Masalları* adlı kitapta 13 masal metni vardır. Eser “İfade” (ön söz) ile başlamakta ve “Hitam” (son söz)la son bulmaktadır. Uzun süre elde edilemeyen eser İbrahim Aslanoğlu tarafından yeni harflerimizle yayımlanmıştır (1991). Dili oldukça ağır olan kitaptaki bazı masallar daha sonraki yıllarda çeşitli yerli ve yabancı bilginlerin antolojilerinde de yer alacaktır.

Hamit Zübeyr Koşay: *Dokuz Ötkünç* (İstanbul 1929). Koşay, 1929 yılında yayımladığı *Dokuz Ötkünç* adlı eserinde bir kısmı efsane olan dokuz metne yer vermiştir. Kitaba *ötkünç* adının verilmesi onun dildeki sadeleşme arzusundan başka bir şey değildir. Burada şu noktayı da belirtmeliyiz ki, *ötkünç* masaldan daha çok *anlatı* anlamına gelmektedir.

Ankara Budun Bilgisi (Ankara 1935): 1935 yılında yayımlanan kitapta sekiz masal metni bulunmaktadır.

Her iki eserin bir başka özelliği de derleme olmasıdır. Koşay, bu kitabında da *balk bilgisi* yerine *budun bilgisi* diyerek dil konusundaki duyarlılığını göstermiştir.

Bahtaver Hanım: *Türk Masalları* (İstanbul 1931).

1930 yılında yayımlanan bu eserde dokuz masal metni bulunmaktadır. Ancak bu metinlerin tespiti konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Buradaki dokuz masalın bir kısmı yaygın bir şekilde anlatılırken çok az bir kısmı da halk arasında fazla bilinmemektedir.

Masallardan ikisi Otto Spies tarafından Almancaya çevrilmiştir: *Türkische Märchen*, 1968.

Ali Rıza Yalın: *Cenupta Türkmen Oymakları I, II* (1933-1939).

Gaziantep'in Nurdağı ilçesi ile Silifke'nin Kızkalesi beldeleri arasında daha çok dağlık kesimde göçerler arasında yapılan derleme çalışmaları daha sonraki yıllarda bu ad altında beş kitap olarak; İstanbul, Ankara ve Adana'da yayımlanmıştır. Kitaplar 1977'de Sabahat Emir tarafından yeniden iki cilt olarak düzenlenerek bilim dünyasına sunulur. Bunun da yeni baskısı 1993 yılında yapılmıştır.

Eserde Çukurova'daki göçerlerin halk kültürüyle ilgili beşikten mezara kadar olan bütün ürünlerini bulmamız mümkündür. Halk hikâyesi, fıkra, efsane, halk şiri ve etnografyanın yanı sıra masal metinlerine de yer verilir.

Yusuf Ziya Demircioğlu: *Yürükler ve Köylülerde Hikâyeler - Masallar* (İstanbul 1934).

Türkiye'de yapılan derleme gezilerine katılan, sahada tespit ettiği çeşitli ürünleri daha sonraki yıllarda kitap hâline getirenlerden birisi de Yusuf Ziya Demircioğlu'dur. Onun, anılan kitabında 74 masal metni bulunmaktadır. Demircioğlu ayrıca derlediği bu masalları kendi arasında sınıflandırmıştır:

- [Yürük ve Köylü Hikâyeleri](28 metin),
- Hayvan Hikâyeleri (32 metin),
- Masallar (14 metin).

Suat Salih Asral: *Öz Türk Masalları* (Mersin 1935). Mersin Tevfik Sır Gür Lisesinde Türkçe öğretmeni olarak çalışan Suat Salih Asral, Anamur, Gülnar, Mut, Silifke, Erdemli, Tarsus ve Mersin merkezden okumaya gelen öğrencilerinden derlediği masalları 1935 yılında *Öz Türk Masalları* adıyla yayımlamıştır. Eserde 26 masal metni bulunmaktadır.

Birinci Kuşak Masal Çalışmaları

Türk masallarına bilimsel yaklaşımı, Ziya Gökalp'la başlatabiliriz. O belki bir öncü değildir. Ama bu alana öncülük edenlere yol gösterici olarak kabul edebiliriz.

Pertev Naili Boratav: Diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi Türk masallarının derlenmesi ve yayımlanması konusundaki en önde gelen araştırmacılarından birisi de Pertev Naili Boratav'dır. O, aynı zamanda Türk halk edebiyatının ilk doktoru, Türk halk edebiyatının ilk ders veren hocası, Türk halk edebiyatı ile ilgili ilk arşivin kurucusu ve bu sahada yayımlanan bilimsel kitapların ilk temsilcisidir.

Typen türkischer Volksmärchen (Wiesbaden 1953): Bir masal tipleri kataloğu olan bu çalışmanın hayvan masallarıyla ilgili kısmı 1947 yılında hazırlanmıştır. 1-66 numaraları içine alan bu kısım daha sonra hazırlanacak olan kataloğun da çatısını oluşturmaktadır. Daha çok Boratav'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki öğrencilerinin derlemeleriyle ortaya çıkan bu katalog, 2500 masalın incelenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Katalogdaki masal tip sayısı 378'dir. Boratav'ın, hocası Wolfram Eberhard'la birlikte hazırlanan bu çalışma Türk masallarını dünyaya tanıtmak bakımından önemlidir. Katalogun eleştirilebilecek tek yönü ise yeni bulunacak masal tipleri için boşlukların bırakılmamasıdır.

Zaman Zaman İçinde (İstanbul 1959): Masalların büyük bir çoğunluğunu Boratav'ın öğrencilerinin derlemeleri oluşturmaktadır. Masallar derlendiği yörenin ağız özellikleriyle değil Türkiye Türkçesiyle verilmiştir. Çalışmanın giriş kısmına masalın dışında tekerlemelerin tarihçesi, özellikleri ve örnekleri de alınmıştır. Masalların tip numaraları ise kitabın sonuna eklenmiştir. Eserde 21 tekerleme ve 22 masal metnine yer verilmiştir.

Az Gittik Uz Gittik (Ankara 1969): Kitaptaki metinlerin büyük bir kısmı Boratav'ın annesi Hayrünisa Boratav'dan derlenmiştir. Masallar derlendiği yörenin ağız özellikleriyle değil Türkiye Türkçesiyle verilmiştir. Kitabın sonunda "Masallarımız Üzerine" adını taşıyan bölümde Mevlâna'dan başlanarak eserin yayımlandığı yıla kadar olan masal çalışmaları çeşitli yönleriyle değerlendirilmiştir. Son kısma ayrıca "Karatepeli Hikâyeleri" adı altında 19 fıkra metni de eklenmiştir.

Contes Turcs (Paris 1955): Bu masal kitabında bir tekerleme ve 21 masal metni bulunmaktadır.

Türkische Volksmärchen (Berlin 1967): Kitapta 40 masal metnine yer verilmiştir. Buradaki masalların büyük çoğunluğu Boratav'ın annesi Hayrünisa Boratav'dan derlenmiştir.

Boratav'ın Arşivinden Masallar 1 Uçar Leyli (İstanbul 2001): Boratav'ın arşivinden Muhsine Helimoğlu Yavuz tarafından seçilen 70 masalın yer aldığı bir eserdir.

Le 'Tekerleme' (Paris 1963): Bu çalışmanın önemi pek çok tekerleme metnine yer vermesinin yanında tekerlemelerin tip kataloğunu da vermesinden kaynaklanmaktadır.

Boratav, alanında ilk olan *Enzyklopädie des Märchens (Masal Ansiklopedisi)*'de maddesi olan birkaç Türk'ten biridir.

Folklor Arşivi ve Boratav: Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Boratav ilk folklor arşivinin kurucusudur. Boratav Fransa'ya giderken arşivindeki metinleri de oraya götürmüştür. Boratav'ın vefatından sonra arşivin büyük bir kısmı Türkiye'ye getirilmiştir.

Mehmet Tuğrul: Edebiyat öğretmeni olan Tuğrul, ülkemizde halk edebiyatı alanında doktora yapan ilk bilginlerdendir.

Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (İstanbul 1969): 1946 yılında tamamlanan bir doktora çalışması olup anılan köy Denizli ilimize bağlıdır. Menkabe, halk hikâyesi ve fıkraların yanında 105 masal metni de yer almaktadır. Bu çalışmada masal metinleri iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır.

- Masallar kabramanlarına göre sınıflandırılmıştır:* Burada masallar altı dalda incelenmiştir.
- Masallar genel niteliklerine göre sınıflandırılmıştır:* Burada masallar iki dalda incelenmiştir.

Çalışmadaki halk anlatmalarının toplamı 158'dir.

Malatya'dan Derlenmiş Masallar (Ankara 1946): Kitapta 12 masal metninin yanı sıra konu, şabıs, motifler, çevre, yaşayış, şekil ve dil, anlatış, yayılma ve değişmeler ile karşılaştırmalar ve kaynak şabıslar hakkında bilgiler verilmiştir.

Tahir Alangu: Edebiyat araştırmacısı olan Alangu, aslında çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Onun bu yönlerinden biri de masallarla ilgilenmesidir.

Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kabramanları Üzerinde Bir Deneme (İstanbul 1943): Çalışma, Alangu'nun bitirme tezidir.

Billur Köşk Masalları (İstanbul 1961): 14 hikâyeden oluşan eserin en eski baskısının üzerinde tarih olmamasından dolayı ilk defa ne zaman yayımlandığı hakkında bilgimiz yoktur. *Billur Köşk Masalları* üzerinde yaptığı çalışmalarıyla tanıştığımız Tahir Alangu'ya göre, İstanbul kütüphanelerindeki en eski nüsha 1876 yılına kadar götürülebilmektedir.

Billur Köşk Masalları'nın dili Tahir Alangu tarafından sadeleştirilerek 1961 yılında yayımlanmıştır. Eserin bu baskısında "Kahveci Güzeli" adlı masal çıkarılarak yerine başka bir masal alınmıştır.

Tahir Alangu'nun kitap çalışmalarının dışında *Billur Köşk Masalları*'yla ilgili olarak Pertev Naili Boratav ve Saim Sakaoglu'nun ansiklopedi maddelerindeki değerlendirmeleri dikkat çekicidir.

Keloğlan Masalları (İstanbul 1967): Kitapta 18 Keloğlan masalına yer verilmiştir. Ayrıca "Keloğlan Masalları Üzerine Bir İnceleme" başlığı altında konu ile ilgili masallar bilimsel olarak da değerlendirilmiştir.

Ahmet Edip Uysal: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Uysal, Amerikalı meslektaşı Prof. Dr. Warren S. Walker'la birlikte kurdukları *Archive of Turkish Oral Narrative* (Türk Sözlü Anlatmaları Arşivi)'i kurmuştur. Onunla ve eşi bayan Barbara K. Walker'la Anadolu'nun çeşitli bölgelerini dolaşmış ve derlemeler yapmıştır. Bu derlemelerinden bazılarını Prof. Walker'la Amerika Birleşik Devletlerinde iki cilt olarak yayımlamışlardır. Onun ayrıca ülkemizde yayımlanan birkaç masal kitabı daha vardır.

İkinci Kuşak Masal Çalışmaları

Üniversitelerimizdeki halk edebiyatı derslerinin Atatürk Üniversitesinde gündeme getirilmesinden sonra, bu kurum pek çok öğretim üyesi yetiştirmiştir. 70'li yıllarda tamamlanan ilk masal doktoralarının yöneticisi, o derslerin Erzurum'da açılmasını sağlayan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Kaplan'dır. Aşağıda bu dönemin ilk masal doktorları hakkında kısa bilgi verildikten sonra biri onların öğrencisi olan 80'li kuşağın doktorlarına geçilecektir.

Saim Sakaoglu: Konusu doğrudan masal olan ilk doktora tezi Saim Sakaoglu tarafından hazırlanmıştır. *Gümüşhane Masalları/ Metin Toplama ve Tablil* (Ankara 1973): Kitapta üç hayvan masalı, 64 asıl halk masalı, iki fıkra, bir zincirlemeli masal vardır. Eserde; masalların kökeni, masallar üzerine yapılan çalışmalar, 70 masalın motif sırası, tip yapısı, formel yapısı vb. konular ele alınmıştır. *Giriş* kısmında masalların derlenmesi ve kaynak şahıslar hakkında bilgi verilmiştir. Bayburt'un il olarak Gümüşhane'den ayrılması ve kitaptaki masalların 35 kadarının Bayburt'tan derlenmiş olması, çalışmanın yeni baskısında bir ad değişikliğini gerekli kılmıştır: *Gümüşhane ve Bayburt Masalları* (Ankara 2002).

Türk Çocuklarına Masallar (Ankara 1977): Kültür Bakanlığı tarafından 60 bin adet olarak basılan bu derleme, bir tekerleme ve 19 masaldan oluşmaktadır. Masallar İstanbul Türkçesiyle verilmiştir.

Kıbrıs Türk Masalları (Ankara 1983, 1986): Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan eserde Kıbrıs'tan derlenen bir tekerleme ve 21 masal metnine yer verilmiştir.

Türkmen Halk Masallarından Örnekler (Ankara 1991): Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan eserde 42 masal metni bulunmakta olup eser Sakaoglu ile öğrencisi Metin Ergun tarafından hazırlanmıştır. Masallar hem Türkmen Türkçesi hem de Türkiye Türkçesiyle verilmiştir. Ayrıca kitabın giriş kısmında Türkmenistan halk masalları hakkında açıklayıcı bilgi de yer almaktadır.

Masal Araştırmaları (Ankara 1999, 2003, 2007): Sakaoglu'nun masal konulu makale ve bildirilerini içine alan bir eserdir. Eserin başlangıcında masalların kökeni konusu ele alınmıştır. Ayrıca tip, motif, kalıp söz / formel gibi masal açısından son derece önemli olan kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonuna Türkiye'den ve Türk ülkelerinden derlenen masal metinleri de eklenmiştir. "Masallar" (Ankara 2002). *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 2, 131-312.

Sakaoglu, alanında ilk olan *Enzyklopädie des Märchens (Masal Ansiklopedisi)*'de (Berlin 1994, C. 8, 2-3, 466-468) maddesi olan birkaç Türk'ten biridir.

Bilge Seyidoğlu: *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar* (Erzurum 1975): Kitapta 72 masal metnine yer verilmiştir. İkinci baskısı 1998'de *Erzurum Masalları* adıyla yapılmış olup burada sadece masal metinleri bulunmaktadır. Masallardan 60'ı Erzurum merkezinden derlenmiş, 12'si ise öğrenci tezlerinden alınmıştır. Metinler Erzurum ağzıyla verilmiştir. Masallara, Tarihî-Coğrafi Fin Metodu uygulanmıştır.

Umay Günay: Daha önce Atatürk Üniversitesinde görev yapan (1968-1974) Günay, daha sonra Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne geçti. Bir ara Gazi Üniversitesinde de görev yaptıktan sonra tekrar döndüğü Hacettepe Üniversitesinden emekli oldu (1999). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde YÖDAK üyesidir.

Elazığ Masalları (İnceleme-Metin) (Erzurum 1975): Kitapta çoğu Elâzığ merkezinden derlenen 70 masal metnine yer verilmiştir. Doktora tezi olan bu çalışma Propp metoduna göre hazırlanmıştır. Ayrıca masalların motif sırası ve tip yapısı da araştırılmıştır. Eserin Giriş kısmında masalların kökeni konusu açıklamalı bir şekilde incelenmiştir.

Ali Berat Alptekin: Bilim hayatına Atatürk Üniversitesinde başlayan Alptekin, oradan Fırat Üniversitesine geçmiştir. Şimdi ise Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalında profesör olarak görev yapmaktadır.

Taşeli Masalları (Ankara 2002): 1982 yılında *Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adıyla hazırlanan doktora tezinde; Anamur, Bozyazı, Gülnar, Mut, Ermenek ve Silifke'den derlenen 70 masal metnine yer verilmiştir. Çalışmada masalların tip yapısı ve motif sıralaması da ele alınmıştır. Ayrıca masalların motif yapısı Thompson'ın *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserine göre değerlendirilmiştir.

Hayvan Masalları (Ankara 1995, 2005): İçinde 79 masal metni bulunan kitabın yeni baskısında bu sayı 101'e çıkarılmıştır. Ayrıca hayvan masalının tanımı, özellikleri, önemli hayvan masalı kitapları, hayvan masallarının eğitici yönü bu baskıda ele alınmıştır.

Eser, Türkiye ve Türk dünyasından masalları içine almaktadır.

Bu eserden alınan 20 kadar masal metni Maiya Leontic tarafından Makedonca'ya çevrilmiştir (*Turski Prikazni Za Jivotnite - Türk Hayvan Masalları* (Üsküp 2009)). Kitabın birinci kısmı ise Aziz Nesin'in konu ile ilgili hikâyelerinden seçmeleri içine almaktadır.

Kazak Masallarından Seçmeler (Ankara 2003): Kitap, Kazak Türkçesiyle yayımlanan 46 masalın Türkiye Türkçesine aktarılmış şeklidir. Giriş kısmında Kazak masalları üzerinde durulmuş, metinlerin motif ve tip yapıları da ele alınmıştır.

Ziyat A. Akkoyunlu: *Bin Bir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri*: Henüz basılı olmayan bu doktora tezinde Türk masalları için önemli bir kaynak olan Arap sahası masal külliyyatı çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Tez, 1982 yılında tamamlanmıştır.

İnci Akidil: *Formelhaftes Wendurgen in deutschen und turkistchen Volksmärchen Eine Studie zur vergleichenden Märchenforschung* (Marburg 1986). Akidil, bu çalışmada bir bölümü Türkiye'de yayımlanan beş kitapta yer alan kalıp sözleri incelemiştir.

Esma Şimşek: *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. (Ankara 2001): Kadirli, Osmaniye ve Kozan'dan derlenen 70 masal incelemesine dayanan çalışmaya Tarihî-Coğrafi Fin Metodu uygulanmıştır. Çalışmada; masal tanımla-

rı, özellikleri, diğer türlerle (destan, efsane, fıkra, halk hikâyesi) ilişkisi, masallar üzerine yapılan çalışmalar, Çukurova masallarının derlenme şekli, masalların tip, motif, kalıp söz yapıları ile metinler, sözlük ve kaynakça verilmiştir. Tez 1990 yılında tamamlanmıştır.

SIRA SİZDE

Ziya Gökalp, Türk masal anlatma geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Niçin?

TÜRK MASAL YAZARLARI

Bu başlık altında yer vereceğimiz araştırmacılar masal konusunun tanıtılmasında azımsanmayacak emekleri olan yazarlarımızdır. Bunlar aynı zamanda masalların şekillenmesinde, onların yeni bir kimliğe büründürülmesinde emeği geçen derleyici/yazarlardır

Birinci Kuşak Masal Yazarları

Naki Tezel: Bir devlet memuru olan Tezel, zamanla genel müdürlüğe kadar yükselen bir masal derleyicisidir.

Keloğlan Masalları (İstanbul 1936): Naki Tezel'in *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde yayımladığı masalları bu başlık altında bir kitapta toplanmıştır.

İstanbul Masalları (İstanbul 1938): Kitapta 72 masal metni bulunmakta olup bunlar İstanbul ve çevresinden tespit edilmiştir. Ayrıca kitaptaki masallardan bazıları batı dillerine de çevrilmiştir:

- Margery Kent, *Fairy Tales from Turkey*, Londra 1948.
- Naki Tezel, *Contes Populaires Turcs*, İstanbul 1953.

Naki Tezel'in *İstanbul Masalları* adlı kitabı daha sonraki yıllarda iki cilt hâlinde *Türk Masalları* adıyla yayımlanmıştır. Eserde 54 masal metni bulunmaktadır. Bu kitabın kısaltılmış baskıları da vardır.

Tezel, masalların sadece çocukları ilgilendirdiği görüşüne karşı çıkarak her kesimin masaldan yararlanabilmesi gerektiğini anlatır. Önemli gördüğümüz için ilgili kısmı aşağıya alıyoruz:

“Bu masallar çocuklar okusun, zevk alsın, çocuk mubayyilesini inkişaf ettirsin diye toplanmış, yazılmış ve neşredilmiş değildir. Halk masalları birer folklor unsurudur, halk bilgisi maddesi ve bütün diğer folklor malzemeleri gibi birer mâşeri mahsül olmak itibarıyla toplanmışlardır. Asıl kıymeti bu noktada toplanan masallar, birer işlenmemiş cevher olup bunlardan terbiyeciler, edebiyatçılar, tarih ve içtimaiyatçılar kendi bakımlarından istifade edebilirler.” (Tezel 1938:?).

Eflatun Cem Güney: Masal derleyiciliğinden daha çok masal yazarı diyebileceğimiz Eflatun Cem Güney pek çok masal kitabı yayımlamıştır. Bunlardan bazıları az sayfalı çocuk kitaplarıdır. Ancak pek çok masala yer veren kitaplarının sayısı da pek çoktur.

En Güzel Türk Masalları (1948), *Açıl Sofram Açıl* (1949), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1956), *Evvel Zaman İçinde* (1957), *Gökten Üç Elma Düştü* (1960), *Az Gittim Uz Gittim* (1961), *Dede Korkut Masalları* (1958), *Masallar* (1982). Bu kitap daha önceki masalların bir bölümünün bir araya getirilmesinden oluşmaktadır.

Danimarka'daki özel bir kurum her yıl ünlü masal yazarlarından birine ödül vermektedir. Güney de, “Hans Christian Andersen Medal Kurumu”nun 1956 yılındaki ödülünü “Açıl Sofram Açıl” adlı masal kitabıyla kazanmış, “Anderson Payesi Şeref Diploması ve Dünya Çocuk Edebiyatı Sertifikası” ile ödüllendirilmiştir. O, ay-

nı ödüle 1960 yılında da masal olarak işleyip ortaya koyduğu Dede Korkut Masalları adlı eseriyle de bir defa daha layık bulunmuştur.

Oğuz Tansel: Türkçe öğretmeni olan Tansel, özellikle çocuklar için yeniden kaleme aldığı masallarıyla tanınır. Dost Yayınları'nın çocuk kitapları dizisinde birkaç yazarla birlikte başlatılan çocuk masalları yayını arasında yer alan *Altın Kızlar* (1962) ilk kitaplarından. Tansel aynı dönemde değişik yayınevlerince yayımlanan; *Yedi Devler* (1960), *Üç Kızlar* (1963) ve *Mavi Gelin* (1966) ile masal yayınlarını kaldığı yerden sürdürür.

Tansel, anılan kitaplarından seçtiği bazı masallara eklediği yeni masalları *Al'la ile Fırfır* (1976) adıyla, iki cilt olarak yayımlar. Bu eseri ona Türk Dil Kurumu ödülünü kazandırır. Onun konumuzla ilgili en önemli çalışması ise merkezi Finlandiya'nın başşehri Helsinki'de bulunan *Folklore Fellow Communications* dizisinde yer alan bir kitabıdır: *Les histoires d'ous en Anatolie* (Helsinki 1955). Çalışma, 1954 yılında Konya'da derlenen halk anlatmalarının incelenmesinden oluşmaktadır. Dost Yayınevi'nin öbür kitaplarından dördü İlhan Dumanoglu, birer tanesi de Mümtaz Zeki Taşkın ve Tezel Amca (Naki Tezel) imzalarını taşımaktadır.

İkinci Kuşak Masal Yazarları

Son otuz kırk yıldan beri üniversite dışında görevli bazı masal sevdalılarının da konuya eğildikleri görülmektedir. Aşağıda bunlardan bazıları tanıtılacaktır.

Hasan Latif Sarıyüce: Sarıyüce çocuklar için masal yayımlayan yazarlarımızdandır. Daha önce yayımladığı iki ciltlik *Anadolu Masalları* (1983) adlı çalışması Türkiye İş Bankası'nın 1991 Edebiyat Büyük Ödülü'nü 'Çocuk Edebiyatı' dalında alınca, genişletilmiş olarak 1994 yılında yine iki cilt olarak yayımlamıştır. Onun ayrıca *Üç Ayaklı Oğlak* adlı bir masal kitabı daha vardır. Sarıyüce'nin kitaplarına verdiği *Anadolu Masalları* adı başka araştırmacılarca da kullanılmıştır: Şerif Oktürk (İstanbul 1982), Meliha Gürgöze (İstanbul 1997).

Numan Kartal: Uzun yıllar İnegöl-Bursa'da görev yapan Kartal, daha çok Keloğlan konulu masal kitapları yayımlamıştır. Örneğin; *Keloğlanın Alı Geline* (İstanbul 1976); *Aslan Keloğlan* (İstanbul 1977, 1987); *Keloğlan Geldi* (İstanbul 1978, 1984).

Nuri Taner: *Masal Araştırmaları/ Folktales Studies I* (İstanbul 1988). Nuri Taner tarafından hazırlanan kitapta, masalları konu alan 18 yazarın yazıları yer almaktadır: M. Türker Acaroğlu, İlhan Başgöz, Pertev Naili Boratav, M. Güner Demiray, Ertan Er, Hayrettin İvgin, Saim Sakaoglu, Bilge Seyidoğlu, Nuri Taner, H. Ayhan Doğanç, Mehmet Güler, Ali Berat Alptekin, Musa Seyirci, Mustafa Duman, Hülya Adalı.

Dere Tepe Düz Gitmiş (İstanbul 1988): Kitapta, 16 masal metni bulunmaktadır.

Yalova Masalları (İstanbul 1995): Kitapta, Yalova ve çevresinden derlenen 19 masal metnine yer verilmiştir.

1984 ve 1985 yıllarında *Bir Varmış Bir Yokmuş* serisinden de çok sayıda masalı yayımlanmıştır: *Ay Ananın Gün Babanın Kızı*, *Alev ile Ateşi Kurtaran Şehzadenin Masalı*, *Keloğlan Masalları*, *Su Ateşe Ne Dedi*, *Ateş Suyu Ne Dedi*, *Kurbağa Gelin*, *Deniz Dibi Devi ile Balıkçı*, *Gül ile Sinan'ın Masalı*, *Yedi Başlı Dev ile Kız*, *Mercimek Çocuk*, *Çöloğlu ile Kırk Peri*.

Ayrıca Nuri Taner'in 1986 yılında *Az Gitmiş Uz Gitmiş* serisinde çok sayıda masal kitabı yayımlanmıştır: *Padişah Olan Kız*, *Kula Kız*, *Kırk Güvercinin Sarayı*, *Peri Kızının Gömleği*, *Kafdağındaki İnci*, *Köle ile Değirmenci*, *Avcı ile Yılanlar Şabı*, *Yer Altındaki Saray*, *Kuş Olan Şehzade*, *Keloğlan*.

Ümit Kaftancıoğlu: *Tek Atlı Tekin Olmaz* (İstanbul 1973): Kitapta, 24 masal metnine yer verilmiştir.

Ülkü Önal: *Kartallar Padişahı (Ardanuç Halk Masalları) I* (Ankara 2001) Kitapta, Ardanuç ve çevresinden derlenen 32 masal metni bulunmaktadır.

Ardanuç-Ahıska Masalları ve Halk Hikâyeleri (Ankara 2004): Kitapta, “Ardanuç ve Ahıska’da Masal Anlatma Geleneği” adlı bir yazı ile masal, efsane ve halk hikâyesi metinlerine yer verilmiştir.

Edebiyatımızda çocuklara yönelik yayınlarda ilk ad olabilmış yazarlarımız vardır. Kemalettin Tuğcu hikâye ve romanda öne çıkan addır. Bunun yanında, Âdeta iki farklı kuşağı temsil eden iki yazarımız da bu alanda öne çıkmışlardır. Belki doğrudan alanımıza girmeseler bile onların, ülkemizin en çok okunan yazarları olarak anılması gerektiği görüşündeyiz.

Mustafa Ruhi Şirin: 1955 doğumlu olan Şirin’in çalışmaları bütünüyle çocuklara yöneliktir. O, bir yandan hikâye, deneme, şiir yazarken bir yandan da masal yazmayı sürdürmüştür. Mevlâna, Sadi gibi şair ve yazarlardan masal uyarlamaları yapmıştır. O, bu arada yeni bir masal anlayışıyla çocuk kitapları da kaleme almıştır: *Mavi Rüyalara Gören çocuk, Kar Altında Bir Kelebek, Bülbül ile Leylek*, vb.

Özet

Motifi Tanımlamak

Edebiyat ve güzel sanatların diğer dallarında sık sık karşımıza çıkan motif kavramı, halk anlatmalarında en kısa tanımıyla; 'gelenekte varlığını devam ettiren, halk anlatmalarının en küçük unsuru' olarak tarif edilmektedir. Motif merkezli çalışmalar uzun zamandan beri halk anlatmalarında bir inceleme yöntemi olarak kullanılmakla birlikte, zaman zaman motifin ne olduğunun iyi anlaşılamadığı görülmektedir.

Kalıp Söz / Formeli Tanımlamak

Masal, halk hikâyesi ve kısmen de destanların yapısında bulunan, asıl metinle doğrudan ilgisi olmamakla birlikte çeşitli görevler üslenen kalıplaşmış, metin dışı unsurların bir kısmına formel adını veriyoruz. Formeller masalların baş kısımlarında, ortalarında ve sonlarında bulunabilir. Bulundukları yerler ve yaptıkları görevlere göre de terimsel adlar alırlar: *Başlangıç* veya *giriş formeli*; *bağlayış* veya *geçiş formelleri*; *bitiş formelleri*.

Asya ve Avrupa'daki Önemli Masal Kitaplarını Listelemek

Avrupalı bir kısım masal araştırmacı Avrupa masallarının kaynağını Hint masallarında araştırmaya başlarlar. Hint masallarının dünya masal geleneğine etkiden eden en önemli kitapları *Pançatantra*, *Kathâsaritsâgara*, *Hitopadeça*, *Vetala-pancavincati* ve *Çakasaptati* (*Sukasaptati*)'dir. Asya kıtasının önemli masal külliyatından iki Arap; *Binbir Gece Masalları* ve *Ferec Ba'de's-Şidde* (*Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince*), diğer ise *Binbir Gündüz Masalları* (*Elfü'n-Nebar ve'n-Nebar*) adlı İran masal kitabıdır.

Avrupa masal yazma, derleme ve yayımlama çalışmaları MÖ VI. yüzyılda yaşadığı varsayılan Yunan masalcısı *Aisopos* (*Ezop*) ile başlar ve XIX. yüzyılda Alman Grimm Kardeşler'in çalışmalarıyla doruk noktasına ulaşır. Ayrıca, Şinasi, Ziya Paşa ve Orhan Veli Kanık gibi şairlerimiz tarafından Türkçe'ye de kazandırılan Fransız Jean de La Fontaine'in *La Fontaine Masalları* ve Danimarkalı Hans Christian Andersen'in masalları da Avrupa masal çalışmalarında önemli bir yere sahiptir.

Başlangıcından XX. Yüzyıla Kadar Türk Masal Kitaplarını Listelemek

Altun Yaruk, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi* ve *Kuanşi im Pular* içinde masal metinleri de bulunan, Çince ve Sanskritçe gibi dillerden Uygur Türkçesine çevrilmiş ve Budizm'in öğretilerini anlatan kitaplardır. Ayrıca, Mevlâna'nın *Mesnevi'si*, XIII. yüzyılda yazıldığı sanılan mesnevi tarzındaki *Dâstan-ı Ahmed Harami*, de içinde masal metni bulunan kaynak kitaplarımızdandır. Bursalı Lâmiî Çelebi'nin (1472-1532) *Mecmaü'l-Letâif* adlı eseri, içerdiği basit sınıflama ile özelleşmektedir. İbni Sina'nın hayatını konu alan efsanevi eserlerin ilk yazması XVI. yüzyıla, ilk basma nüshası ise XIX. yüzyılın ortalarına aittir. Giritli Ali Aziz Efendi'nin *Binbir Gece Masalları* tarzında yazdığı *Mubayyelat-ı Ledünn-i İlahi* (*Mubayyelat*) da masallarımız için önemli bir kaynaktır. Doğu hikâye tarzının temel tekniklerinin kullanıldığı eserde hikâye içinde hikâye yer almaktadır.

Avrupa'da XVIII. yüzyıldan itibaren Türk masal metinleri görülmeye başlar. M. Digeon; F. Wilhelm Radloff, Ignác Kúnos, Sebastian Beck, Theodor Menzel, Otto Spies Avrupa'da Türk masallarıyla ilgilenen kişilerden ilk akla gelenlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde de Türk masallarıyla ilgilenenler olmuştur. Milton Rugoff, Selma Ekrem, Warren S. Walker bu kişilerdendir. Ayrıca, Walker'ın *Archive of Turkish Oral Narrative* (*Türk Sözlü Anlatmalar Arşivi*) adını taşıyan arşivi, Texas Eyaleti'nin Lubbock şehrindeki Texas Tech University'nin içinde yer almaktadır.

XX. Yüzyıldaki Türk Masallarıyla İlgili Çalışmaların Niteliğini İfade Etmek

Türk masallarına karşı Türklerin ilgileri İ. Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi yazar ve şairlerimizden itibaren hissedilmeye başlar. *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan 'yapma masallar' da bu ilginin habercisi gibidir. Bu dönemin ilk ciddi çalışması Ziya Gökalp'la başlar. K. D. kısaltmalarını kullanan bir hanım da masallarımızı derleyip yayımlayanlardan biridir. Hamit Zübeyr Koşay, Bahtaver Hanım, Ali Rıza Yalçın, Yusuf Ziya De-

mircioğlu ve Suat Salih Asral da kitaplarında masallara yer vermişlerdir.

Türk masallarıyla bilimsel olarak ilgilenenlerin başında Pertev Naili Boratav gelir. Boratav, Eberhard ile 2500 masalı inceleyerek Türk masallarının tip kataloğunu hazırlamıştır. Mehmet Tuğrul, halk edebiyatı alanında doktora yapan ilk kişi olup bir masal sınıflaması da yapmıştır. Tahir Alangu, konusu masal olan bitirme tezi hazırlamıştır. Bu bölümün son temsilcisi Ahmet Edip Uysal'dır. Uysal, Walker'larla birlikte Amerika'da *Archive of Turkish Oral Narrative* (Türk Sözlü Anlatmaları Arşivi)'ini kurmuştur.

Türk masallarıyla ilgili bilimsel araştırmalara Samim Sakaoglu, Bilge Seyidoğlu ve Umay Günay'ın çalışmalarıyla Atatürk Üniversitesi öncülük etmiştir. Ali Berat Alptekin, Ziyat Akkoyunlu ve Esma Şişek gibi bu çalışmaları devam ettiren akademisyenlerin bazılarıdır.

Türk Masal Yazarları ve Eserlerini Tanımak

Türk masalları, halktan derlendiği şekliyle incelemelerin konusu olabilirken bazı yazar ve şairlerimiz tarafından da yeniden edebi bir üslupla yazılmışlardır. Bu tür yazarlarımızın başında Naki Tezel ve Eflatun Cem Güney gelmektedir. Bu grupta Oğuz Tansel, Hasan Latif Sarıyüce, Numan Kartal, Nuri Taner, Ümit Kaftancıoğlu, Ülkü Önal ve Mustafa Ruhi Şirin de yer almaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Motifi, “hikâye etmenin en küçük şekli” diye tanımlayan bilgin aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Stith Thompson
 - b. Max Lüthi
 - c. Saim Sakaoğlu
 - d. Umay Günay
 - e. Arthur Christensen
2. Aşağıdakilerden hangisi kalıp söz / formel ile **ilgi**lenmemiştir?
 - a. Tahir Alangu
 - b. İnci Akidil
 - c. Şükrü Elçin
 - d. Mehmet Tuğrul
 - e. Pertev Naili Boratav
3. Aşağıdaki eserlerden hangisi Hint masal kitaplarından biri **değildir**?
 - a. Hitapadaça
 - b. Kathâsaritsâgara
 - c. Pañçatantra
 - d. Çakasaptati
 - e. Ramayana
4. Şinasi ve Ziya Paşa hangi Avrupalı masal yazarının masallarını dilimize aktarmışlardır?
 - a. Grimm Kardeşler
 - b. Hans C. Anderson
 - c. Aisopos
 - d. La Fontaine
 - e. Antti Aarne
5. Üç Prens ile Aç Pars Hikâyesi aşağıdaki **ilk** Türkçe yazmalardan hangisinde yer alır?
 - a. Altun Yaruk
 - b. Kuansi im Puser
 - c. Uigurica
 - d. Türkisch Turfantexte
 - e. Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi
6. ‘Hayal’ terimi hangi yazar veya şairimizi hatırlatmaktadır?
 - a. Lâmiî Çelebi
 - b. İbni Sina
 - c. Mevlâna
 - d. Aziz Efendi
 - e. Abdullah
7. Aşağıdaki masal yayımlayıcılardan hangisi Avrupalı **değildir**?
 - a. Teodor Menzel
 - b. Barbara Pflegerl
 - c. Otto Spies
 - d. M. Digeon
 - e. Warren S. Walker
8. Ziya Gökal’ın Küçük Mecmua’da yayımladığı masalları belirli bir özelliğine göre kaç’a ayırarak sınıflandırabiliriz?
 - a. 6
 - b. 5
 - c. 4
 - d. 3
 - e. 2
9. Aşağıdakilerden hangisi Türk masallarını inceleyen ikinci kuşakta yer alan araştırmacıardan biri **değildir**?
 - a. Bilge Seyidoğlu
 - b. Saim Sakaoğlu
 - c. Pertev Naili Boratav
 - d. Umay Günay
 - e. İnci Akidil
10. Halk Bilgisi Haberleri dergisine yayımladığı masalları Keloğlan Masalları adıyla kitap haline getiren masal yazarı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Naki Tezel
 - b. Mehmet Tuğrul
 - c. Eflatun Cem Güney
 - d. Saim Sakaoğlu
 - e. Ziya Gökalp

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız doğru değilse, “Motif nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. c	Yanıtınız doğru değilse, “Kalıp söz/ formel nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. e	Yanıtınız doğru değilse, “Asya Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Avrupa Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. a	Yanıtınız doğru değilse, “Türklerin Önemli Masal Kitapları” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. d	Yanıtınız doğru değilse, “Türklerin Önemli Masal Kitapları” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. e	Yanıtınız doğru değilse, “Avrupa’da Türk Masal Kitapları ve Amerika Birleşik Devletlerinde Türk masal Kitapları” bölümlerini tekrar okuyunuz.
8. d	Yanıtınız doğru değilse, “XX. Yüzyılda Türk Masalları” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. c	Yanıtınız doğru değilse, “Türk Masal Yazarları” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. a	Yanıtınız doğru değilse, “Türk Masal Yazarları ve Eserleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Masallar motifler üzerine kurulur. Özellikle ‘asıl halk masalları’ pek çok motiften oluşur. Bu motiflerin sayısı binlerce olabilir, ancak bunların da pek çoğu birbirine benzeyebilir. Bu tür benzer motiflerin hangi masallarda yer aldığını da motif kataloglarından öğrenebiliriz. Böylece, bir Türk masalındaki A motifinin başka hangi ülkelerin masallarında yer aldığını görmek son derece kolay olacaktır.

Sıra Sizde 2

Kalıp sözler formeller, masallarda çeşitli görevler üstlenebilir. Onlar, en azından genelde şiir diliyle söylendikleri için dinleyicinin dikkat ve ilgisini çeker. Ayrıca çoğunun özel görevleri de vardır. Uzun zaman kısaca anlatılır, bir güzellik bu tür bir sözle açıkça dile getirilir. Ayrıca, anlatılmadığı zaman bir eksiklik hissedilmeyen bu tür sözler masala canlılık getirir.

Sıra Sizde 3

Avrupa kıtasında yazıya geçirilen masalların incelenmesinden sonra ortaya konulabilecek sonuçlar vardır. Bunların başında, bu masalların çağlar aşarak daha sonraki dönemlere ulaşmasında ne gibi yapısal değişimlere uğradığı gelmektedir. Gerçekten de Aisopos’tan La Fontaine’e gelinceye kadar masalların yapısında önemli değişimler olmuştur. Bunların en önemlisi masalların vermeyi amaçladığı hedefler olmalıdır. Belki de her masal yazarı/aktarıcısı, biraz da kendi dönemine seslenmek istemiş olabilir.

Sıra Sizde 4

Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı söyleyişlerde de dile getirildiği üzere, ‘Yeni Dünya’dır. Eski bir tarihi ve kültürü olan, medeniyetler oluşturan Aztek, İnka, vb. toplulukların Avrupa’yı bile tanımadıkları düşünülürse, Amerika Birleşik Devletlerinde de Türk masallarıyla ilgili çalışmaların gecikmesi de açıklığa kavuşmaktadır. 1776’da kurulan Birleşik Devletler’in toparlanması, önce Avrupa’yla sonra da bizimde içinde bulunduğumuz coğrafya ile tanışması oldukça geçtir.

Sıra Sizde 5

Ziya Gökalp’a gelinceye kadar gerçekleştirilen çalışmalar iki yolda gelişmiştir: Yazma ve çevirme (aktarma). Oysa Gökalp bunları bir adım daha ileri götürerek masalları derleme yöntemini ortaya koymuştur. O, bu görüşü ileri sürerken de derleyicilerin nelere dikkat etmelerinin gerektiğini açıkça belirtmiştir ki bu görüşler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Sıra Sizde 6

Bilim adamlarının çalışmalarına konu olan masallar, genellikle anlatıcının ağzından çıktığı gibi yazıya aktararak metinleşen anlatımlardır. Bilinmeyen kelimeler vardır, ağır özellikler vardır, cümle kuruluşları pek de sağlıklı değildir, vb. Aslında bu masallar çocuklar için değildir. Oysa masal yazarlarının, bilinen masalları yeniden kaleme alanların yaptığı bir işlem vardır: Masalları her yönüyle düzeltme ve düzenlemedir. Bunu yaparken de süs unsurunun katılması, duyguların eklenmesi de okuyucuya ilgi çekici gelecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akaydın, H. (1974). **Ahmet Harâmî Destanı**. Ankara: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Akidil, İ. (1977). “Alman ve Türk Masallarında Formel İfadeler”, **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 2 (1), Mart 197, 36-47.
- Akkoyunlu, Z. A. (1982). **Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri**. Ankara: (Yayımlanmadı.)
- Alptekin, A. B. (2002). **Taşeli Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları
- Alptekin, A. B. (2005). **Hayvan Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları
- Günay, U. (1975). **Elazığ Masalları (İnceleme-Metin)**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Luthi, M. (1962). **Märchen**, Stuttgart:
- Propp, V. (1970). (İngilizceye tercüme eden: Laurance Scatt) **Morphology of the Folktale**. USA.
- Sakaoğlu, S. (1973). **Gümüşhane Masalları /Metin Toplama ve Tahlil**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2002). **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1974). “*Formel Kavramı ve Türk Masallarında Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller*”, **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri /** 14 Ekim 1973. Ankara: 148-154.
- Sakaoğlu, S. (1999). **Masal Araştırmaları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1975). **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Spies, O. (1967). **Türkische Märchen**, Duesseldorf.
- Şimşek, E. (2001). **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1979). “*Aziz Efendi*”, **İslâm Ansiklopedisi** C. 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Thompson, S. (1946). **The Folktale**. New York.
- Thompson, S. (1955-1958). **Motif Index of Folk-Literature**. 6 C., USA: Indiana University
- Thompson, S. (1964). **The Types of the Folktale**. Helsinki.
- Tuğrul, M. (1969). **Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

3

Amaçlarımız

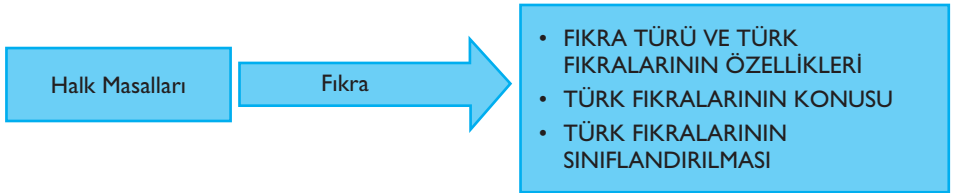
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁 Fıkra türünü tanımlayabilecek,
- 👁 Türk fıkralarının özellikleri ve konusunu anlatabilecek,
- 👁 Türk fıkraların sınıflandırılmasını ifade edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Fıkra
- Fıkra tipi
- Mahalli fıkra tipi
- Topluluk veya zümre tipi
- Bölge ve yöre tipleri
- Gündelik fıkra tipleri
- Türk dünyasında tanınan fıkra tipleri
- Yerel tipler
- Aydın ve sanatçı tipler

İçerik Haritası

Fıkra

FIKRA NEDİR

Fıkra olarak algılayabileceğimiz iki kelime, *Dîvânü Lûgat'it-Türk'te*, *külüt* ve *külünç* şeklinde ve “*balk arasında ortaya çıkıp, insanları güldüren şey*”, “*balk arasında gülünç nesne*” (Atalay I: 327) olarak geçmektedir. Eserde fıkra örneği yoktur. Türk edebiyatında *Dîvânü Lûgat'it-Türk*’ün dışında hiçbir kaynakta karşımıza çıkmayan *külüt* ve *külünç* kavramının yerine daha çok *latife* ve onun bozulmuş şekilleri çıkmaktadır. Bugün de Türk dünyası adını verdiğimiz coğrafyada; *latife* (*letife*) (Azerbaycan, Kırım Tatarları, Türkmenistan, Uygur Özerk Bölgesi, Başkurdistan, Tataristan), *şorta söz*, *yomak*, *değişme* (Türkmenistan), *ertegi*, *engime*, *anuz engim* (Kazakistan, Karakalpakistan, Kırgızistan) kavramları fıkra karşılığı olarak kullanılmaktadır (Ercilasun 1992: 224).

XIX. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda fıkra kelimesinin kullanılmaya başlanıldığını görüyoruz. Aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren, gerçek kişilerle ilgili olarak üretilen küçük ve güldürücü hikâyelere de *anecdote* denilmeye başlanmıştır.

Halk arasında, diğer anonim halk edebiyatı nesir türlerinde olduğu gibi fıkranın da karşılığı *hikâye*dir. Kısacası kaynak şahıs adını verdiğimiz anlatıcının gözünden masal, efsane, halk hikâyesi ve fıkranın ortak karşılığı, *hikâye*dir, *hekâatır*.

Fıkra konusunda üzerinde durulması gereken bir başka nokta, Antti Aarne ve öğrencisi Stith Thompson’ın yaptığı gibi, **masal sınıflamasındaki** üçüncü sırayı fıkraları mı ayıracağız? Bir başka söyleyişle fıkra masalın bir alt dalı mıdır? Bize göre masal ile fıkra birbirlerinden çok farklı olan iki türdür. Fıkranın gerçekçi, kısa, nesir ve tek motifli olma özelliği bu türü masaldan kolaylıkla ayırmamızı sağlar. Ayrıca fıkra bir tür olma özelliğiyle de masaldan ayrılabilir. Bu sebeplerden dolayı fıkra ile masalı birbirinden ayırmalı, fıkra’yı masalın bünyesinden ayrı olarak ele almalıyız.

Masal Sınıflaması: Finli Antti Aarne’nin başladığı, Amerikalı Stith Thompson’un geliştirdiği, Avrupa’dan Hindistan’a geniş bir coğrafyanın masallarını temel alarak yapılmış geleneksel masal tip sınıflaması. Bu sınıflama sistemi, Alman Hans-Jörg Uther tarafından yeniden düzenlenerek basılmıştır (*The Types of International Folktales - A Classification and Bibliography*).

Fıkranın tanımının yanında yerine geçebilecek farklı kavramlar da vardır. Siz yeni bir tanım yazsaydınız, hangi özelliklerini öne alırdınız?

TÜRK FIKRALARININ ÖZELLİKLERİ VE KONUSU

Türk fıkralarının özellikleri de, başka kültürlerdeki fıkraların özelliklerini taşımaktadır. Aradaki önemli fark, fıkra tiplerinin / kişilerinin farklı olmasıdır. Aşağıda Türk fıkralarının belli başlı özellikleri verilecektir.

- Fıkralar nesir şeklindeki anlatmalardır.
- Fıkraların çoğunluğu gerçekçi bir karakter gösterir.
- Fıkralarda katı bir alay, ince bir mizah da söz konusu olabilir.
- Fıkra metni küçük bir tiyatro eseri gibidir. Çoğunluğunda başoyuncuların yanında alt oyuncular da bulabiliriz.
- Bir fıkra metni, tıpkı roman ve hikâyede olduğu gibi üç kısımdan (serim, düğüm, sonuç) oluşabilir.
- Fıkralarda hikâye etme ve buna bağlı olan tasvirlerle fazlaca yer verilmez.
- Masal, halk hikâyesi gibi diğer anonim halk nesri metinlerinde kalıplaşmış ifadeler yer verilirken fıkralarda bu tür ifadeler görülmez.
- Fıkra okunduktan veya anlatıldıktan sonra eğer gülme, hiciv, hikmetli bir söz yoksa bu fıkranın anlatışında veya yazılışında sorun vardır.
- Fıkraların şahıs kadrosunda her kesimden insanlar görülür. Cumhurbaşkanı, işçisine, siyasi parti genel başkanlarından aydınlara, çeşitli meslek gruplarından sıradan insanlara kadar her kesimden insan fıkraların kahramanı olabilir. Bazen de şahsın yerini, bir aşiret, bir dinî grup, vb. alabilir.
- Her fıkranın kahramanları genelde olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bu iki tipin yanına bir de dinleyiciyi eklememizde yarar vardır.
- Fıkralarda olayın geçtiği zaman genellikle belli değildir. Bazı fıkralarda ise zaman belli gibi görünürse de bunda yanılabilceğimiz de gözden kaçmamalıdır.
- Fıkraların mekânı belirsiz olduğu gibi küçük bir köy, bir ev, bir iş yeri de olabilmektedir.
- Fıkraların amacı güldürürken düşündürmektir.
- Fıkraların dili, anlatıldığı coğrafyanın dil özelliklerini gösterir. Ancak fıkralar yazılı kaynaklardan alınmışsa yazıldığı yüzyılın dil özelliklerini korur.
- Fıkraların değişmez kahramanı insandır.
- Fıkralar bir deyim, atasözünün hatta kalıp ifadenin açıklaması olabilir. *“Yorgan gitti kavgı bitti”, “Ya ağaçtan öteye yol giderse”, “Ben senin gençliğini de bilirim”, “El elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar”, “Sen de baklısın”, “Parayı veren düdüğü çalar”, “Ye kürküm ye”, “İpe un sermek”, “Buyurun cenaze namazına”, vb.*
- Bazen bir fıkra atasözünün açıklaması gibidir. *“Odunlar baltayı dava edeceklermiş, sapı içimizden diye vazgeçmişler.”* *“Oynamasını bilmeyen geline, ‘Kalk oyna.’ demişler; ‘Yerim dar.’ demiş; yerini bollaştırmışlar, ‘Yenim dar.’ demiş.”* *“Kurda, ‘Niçin boynun kalın?’ demişler; ‘Kendi işimi kendim görürüm de ondan.’ demiş.”* *“Yengece, ‘Neden yan yan gidersin?’ demişle, ‘Serde kabadayılık var.’ demiş.”*

Fıkralarımızın konusunu da şu şekilde özetleyebiliriz:

- Fıkralar, konusunu büyük ölçüde hayattan alır. *Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Konyalı Tayyip Ağa, Sivash Niyazi Dede, Ağınlı İbik Dayı, Mutlu Çivit Emmi, Botsalı Kara Kâmil, Silifkeli Hacı Kiya, Harputlu Dalıklı’nın Osman Ağa* da bizim gibi insanlardı. Onların bizden ayrılan yönü günlük olaylara nükte penceresinden bakabilmiş olmalarıdır.

Fıkralar genelde bir olay üzerine kurulurlar, ancak az da olsa olay sayısının arttığı fıkralar da vardır.

- Fıkraların merkezinde insan ve onun ayrılmaz parçası olan toplum vardır. Toplum hayatındaki çatışmalar, zıtlıklar, kavgalar **fıkra tipi** adını verdiğimiz şahsın etrafında birkaç cümlede anlatılmaktadır.

Fıkra tipi: Fıkranın asıl kahramanına fıkra tipi denir.

- Genellikle fıkraların konusu yönetenle yönetilen arasında geçer.
- Fıkralarda dinî hayat da işlenebilir.
- Fıkralarda, iktisadi ve siyasi görüş ayrılıklarından doğan çatışmalar da işlenmiştir.

Halk hikâyesi ve masalların özelliklerini öğrenmiş bulunmaktasınız. Fıkralar hangi özellikleriyle bu iki türden ayrılmaktadır? Neler söyleyebilirsiniz?

SIRA SİZDE

TÜRK FIKRALARIN SINIFLANDIRILMASI

Fıkralarımızla ilgili olarak birkaç önemli sınıflandırma çalışması yapılmıştır. Az sayıda fıkraya bağlı kalınarak yapılanların dışındakilerden önemli olanlarını aşağıya alıyoruz.

Lamiî Çelebi ve Oğlu Abdullah'ın Sınıflaması

Türk fıkra ve masallarından oluşan anlatımların yer aldığı *Mecmuâü'l-Letâ'if* adlı eserlerinde Lamiî Çelebi ve oğlu Abdullah derlediklerini eserlerinin baş tarafında, âdetâ 'içindekiler' diye algılanabilecek bir biçimde sunarlar. Ancak bu çok geniş çerçeveli bir değerlendirmedir. Babanın başlayıp oğulun tamamladığı eserdeki bu adlandırma bugünkü dille aşağıdaki gibidir:

- *Çocuklar üzerine hikâyeler*
- *Deliler üzerine hikâyeler*
- *Çeşitli başka insanlar üzerine hikâyeler*
- *Karı koca üzerine hikâyeler*
- *Hayvan masalları*
- *Cansız şeyler üzerine hikâyeler* (Boratav 1969: 306-407).

Ancak bazı yazmalarda (Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi Ağâh Sırrı Levend Yazmaları nu: 321) bölüm sayısı beş olup son iki başlıkta yer alanlar bir arada verilmiştir.

Dursun Yıldırım'ın Sınıflaması

Türk fıkralarının tiplerine göre ilk sınıflamasını Dursun Yıldırım yapmıştır. "*Türk edebiyatında ister sözlü ister yazılı gelenekte olsun bütün fıkralar şu veya bu şekilde halkın yarattığı herhangi bir fıkra tipine bağlı olarak anlatılır. Fıkraların temel hususiyetlerinden biri de budur. Fıkra tipi fıkranın bir kahramanıdır, ama tek kahramanı değildir. Çünkü fıkroda yer alan başka kahramanlar da bulunabilir. Fıkroda yer alan tek tip de olmadığına göre, halkın kendini temsil etme gücünü verdiği bu şabıs kimdir? İşte bu durumu açık bir şekilde ortaya koyabilmek için fıkralardaki ana tipe fıkra tipi adını veriyoruz.*" (Yıldırım 1976: 16) diyen araştırmamız fıkroyı tiplerine göre şu şekilde sınıflandırmıştır.

I. Ortak Şabsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdî Tipler

- Türkçenin Konuşulduğu Coğrafi Alan İçinde ve Dünyada Ünü Kabul Edilen Tipler: Nasreddin Hoca*
- Türk Boyları Arasında Tanınan Tipler: İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Esenpolat, Kemine, Ahmet Akay.*
- Türk Boyları Arasında Halkın ve Zümrelerin Ortak Unsurlarının Birleştirilmesinden Doğan Tipler: Bektaşî, Aldar Köse.*
- Aydınlar Arasında Çıkan Tipler: Haşmet, Koca Ragıp Paşa, Keçecizade İzzet Molla, Mirali, Nasreddin Tusi, vb.*
- Mahalli Tipler*
- Belli Bir Devrin Kültürü İçinde Yaratılan Tipler: Karagöz.*

II. Zümre Tipleri: *Mevlevi, Yörük, Terekeme, Tahtacı, Köylü, vd.*

III. Azınlık Tipleri: *Yahudi, Rum,*

IV. Bölge ve Yöre Tipleri: *Kayserili, Çemişgezekli, Andavallı, Karadenizli, Konyalı, vd.*

V. Yabancı Tipler: *Behlül, Karakuş*

VI. Gündelik Tipler: *Ana-baba, karı-koca, kaynana, baba-çocuk, anne-çocuk, vd.*

A. Aile Fertleriyle Alakalı Tipler

B. Mariz ve Kötü Tipler: deli, hasis, hırsız, dolandırıcı, pinti, kör, topal, dil-siz, bıçkın vb.

C. Sanat ve Meslekleri Temsil Eden Tipler: Ressam, şair, doktor, avukat, ha-kem, bezirgan, vd.

VII. Moda Tipler (Yıldırım 1977: 21-28).

Nevzat Gözaydın'ın Sınıflaması

Nevzat Gözaydın, fıkraları “karakter” diye de adlandırabileceğimiz tiplerine göre dörde ayırmaktadır:

- Eşitleyici tip
- Kötüleştirci tip
- Gerginleştirci tip
- Çözümleyici veya açıklayıcı tip (Gözaydın 1977: 204-207).

Saim Sakaoğlu'nun Sınıflaması

Saim Sakaoğlu da fıkraları Yıldırım'dan biraz daha farklı olarak sınıflandırmış ve üç dala ayırmıştır:

- Tarihte yaşamış şahıslar etrafında teşekkül eden fıkralar
- Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar
- Eş kahramanlı fıkralar

Bunlardan ilk dal iki, ikinci dal ise üç alt dala ayrılmaktadır (Sakaoğlu 1976: 86-87).

Yeni Bir Fıkra Sınıflandırması

Bugüne kadar değişik dönemlerde ve değişik bilim adamlarınca çeşitli fıkra sınıflamaları yapılmıştır. Bunların her birinin dönemine göre bir görevi yerine getirdiği şüphesizdir. Bir konudaki sınıflamanın son şeklini kolay kolay alamayacağı hepimizce bilinmektedir. Biz de birikimimizin sonucu olarak burada yeni bir sınıflama ile yola çıkmak istiyoruz. Bu sınıflama, incelendiği zaman görülecektir ki, öncekilerin bazılarıyla herhangi bir yakınlığı olmayan sınıflamadır. Aslında ortak kavramlardan hareketle yapılacak sınıflamalarda da bazı ortak noktaların olacağı kaçınılmazdır.

Sekiz basamaklı yeni sınıflamamız aşağıdadır:

- Türk Dünyasında Olduğu Kadar Başka Ülkelerde de Tanınan Tipler: Nasreddin Hoca.
- Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler
- Bir Topluluğu veya Zümreyi Temsil Eden Tipler
- Dar ve Geniş Bölge Tipleri
- Yerel Tipler
- Aydın ve Sanatçı Fıkra Tipleri
- Yabancı ve Azınlık Fıkra Tipleri
- Öbür Fıkra Tipleri

Resim 3.1
Saim Sakaoğlu
(1939-...)

Türk Dünyasında Olduğu Kadar Başka Ülkelerde de Tanınan Tipler: Nasreddin Hoca

Bu bölüme sadece Nasreddin Hoca girmektedir. Konu, 4. ünite de etraflı bir şekilde ele alınacağından burada değerlendirilmemiştir.

Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler

Bunlar, geniş bir coğrafyadan daha çok Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda sınırlı ölçüde tanınan tiplerdir. Genellikle hepsini bir coğrafyada bir fıkra tipi olarak göremeyiz. Ancak bazıları aynı coğrafyayı paylaşabilirler. İncili Çavuş ile Bekri Mustafa'nın Anadolu coğrafyasında birlikte tanınmış olmaları gibi. Aşağıda bunlardan bazıları haklarında bulunabilen bilgilerle tanıtılacak, nüktelerinden örnekler verilecektir.

a. İncili Çavuş: I. Ahmed (1603-1617) ve IV. Murad (1623-1640) döneminde yaşadığı sanılmakta olup saray musahiplerindendir. Doğum tarihi bilinmemektedir; ölüm tarihi olarak ise 1042 (1632-1633) kabul edilmektedir.

Kaynaklardan öğrendiğimize göre asıl adı, İncili Mustafa Çavuş'tur. Ad, bazı kaynaklarda Mehmed olarak da görülür. Ona, İncili Çavuş denmesinin çeşitli sebepleri vardır.

- Dergâh-ı Âli'de [padişah kapısı] çavuş olduğu için bu ad verilmiştir.
- Kavuşuna inci taktığı için bu ad verilmiştir.
- O, İrincil köyünde doğmuştur, zamanla İrincil adı değişmiş ve İncili'ye dönüşmüştür.

Ona Artvinliler (Ardanuç'un Anç köyü), Sivashlılar, Diyarbakırlılar (İrincil köyü), Kayserililer (Tıravşın köyü), Kocaeliler (Kandıra'nın Bakır köyü), Ispartalılar, vb. yerler ev sahipliği yapmak istemektedirler (Beysanoğlu 1982: 54; Turan 2008: 7).

İncili'yi konu alan kaynaklardan ve anlatılan fıkralarından öğrendiğimize göre, Arapça ve Farsçayı bildiğini, iyi bir eğitim aldığı söyleyebiliriz.

İncili Çavuş'la ilgili sınırlı sayıdaki kaynağın dışında onun hayatı ve fıkraları hakkında fazlaca bir bilginiz yoktur. Onun, fıkralarında kendisi ve yakın çevresinden söz edilmez.

İncili Çavuş'un fıkraları saray ve çevresine bağlı olarak oluşan fıkralardır. Onun fıkralarında müstehcenliğe rastlanmaz. O, fıkralarında saray ve çevresini çeşitli yönleriyle alaya alan, aksaklıkları ortaya koyan bir fıkra tipidir.

Onun fıkralarına hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda rastlanılmaktadır.

Padişahın nedimi [arkadaşı] ve musahibi [sohbet arkadaşı] olduğu için İncili'nin hayatının büyük bir kısmı sarayda geçmiştir. Bu sebepten onun yakın çevresini saray erkânı, yani sadrazam, vezirler, silahtar ağa, şeyhülislam, kızlar ağası gibi devlet büyükleri oluşturur.

İncili Çavuş'u diğer fıkra tiplerinden ayıran en önemli özelliği, dışişlerinde görev alarak İran'a elçi olarak gitmesi gelmektedir (Konyalı 1950: 77).

Bütün bunların yanında İncili ile çağdaş olan ve elçilik görevi yapan bir Mustafa Çavuş daha vardır. Yılmaz Öztuna ve Akdes Nimet Kurat'a göre Mustafa Çavuş, İran'ın dışında Venedik, Kırım, Londra ve başka ülkelerde de elçilik görevi yapmıştır (Turan 2008: 13).

Türkiye'nin pek çok yerleşim merkezi kendi sınırları içerisinde mezarının olduğunu iddia ediyorlarsa da onun mezarı, İstanbul Edirnekapi'dadır. Mezar taşında "*Merhum İncili Mustafa Çavuş rubiyecün Fatiba sene 1042*" yazılıdır.

İncili Çavuş fıkralarının konusu onun kendi hayatıdır. O, hayatının büyük bir kısmını sarayda geçiren, padişaha daima yakın olan, zeki, hazırcı ve iyi bir

nüktedandır. İncili, nedim ve musahip olmasının yanı sıra iyi de bir diplomattır. Padişahın emriyle elçiliklerde bulunmuştur. Bütün bunlar fıkralara konu olmuştur. Bu sebeple İncili Çavuş fıkralarının büyük çoğunluğunda saray ve çevresiyle, toplum yapısıyla Osmanlı Devleti'ndeki sosyal hayat anlatılmıştır.

İncili Çavuş fıkralarında konu olarak padişahı eğlendirmek için anlatılan olayların dışında, toplumdaki yanlışlıkların, beceriksiz ve cahil yöneticilerin de alaylı bir şekilde eleştirildiği görülür.

İncili Çavuş'un fıkralarından sarayın yanı sıra sarayın dışındaki halk da fıkralarının konusunu oluşturur. Kendisinden yardım isteyenlerin sorunlarını zekâsıyla çözer. Toplumdaki düzenbazların, dalkavukların, üçkâğıtçıların karşısında durur, mağdurlara yardım eder.

Fıkralarda Osmanlı toplumunun özelliklerini değişik yönleriyle görmek mümkündür. Türk hamam kültüründen bimarhanelere, bimarhanelerden kahvehanelere kadar Osmanlı toplumunun hayat tarzı fıkralarda yer alır. Fıkraların bazılarının konusunu bimarhanelerdeki akıl hastaları, hamamlar ve hamamcılar, âşıklar kahvehanesi, esrarkeşler kahvehanesi, hizmetkârlar kahvehanesi gibi çeşitli türleriyle kahvehaneler oluşturur.

İncili Çavuş'un fiziki görüntüsü de fıkralarında konu olarak işlenmiştir. İncili Çavuş kara kuru, çirkin bir kişidir. Onun çirkinliğiyle alay eden fıkralar da görülür.

İncili Çavuş fıkralarında ele alınan konularda biri de rüya ve İncili'nin oyunlarıdır. Genellikle İncili gördüğü rüyaları padişaha anlatır. İncili Çavuş çevresindeki insanlara padişahı eğlendirmek veya sohbet meclislerinde anlatılıp dinleyenleri güldürmek amacıyla oyunlar oynar.

İncili Çavuş fıkralarındaki bir diğer konu da eğitimidir. O, bazen bir eğitici; bazen de bilgisizliğe, eğitimsizlere ders verici olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak İncili Çavuş'un fıkralarında, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını, devlet yönetimini, diplomasisini, özellikle saray ve çevresini, dönemin ahlaki görüntüsünü, dinî inançlarını ve eğitimi bulabiliriz. Elbette bu saydığımız noktalar onun hayatıyla bütünleşerek anlatılmıştır.

Fıkralarının Niteliği: İncili Çavuş'tan seçilen fıkralara Ek: Metinler bölümünde (bkz. Metin 7.1.-4.) yer verilmiştir. Fıkraların seçimi sırasında yukarıda sözünü ettiğimiz hususlar dikkate alınmıştır. Eğer aşağıdaki fıkralar dikkatli bir şekilde okunursa onun fıkralarının özellikleri kolaylıkla çıkarılabilir. Onun fıkralarının Nasreddin Hoca, Karadenizli Temel ve Bektaşî'ye göre daha uzun anlatımlar olduğu gözden kaçmamaktadır. Yine fıkralarda bir devlet adamının vasıfları gereği müstehcenliğe kaçılmadığı da gözlenmektedir. Fıkraların şahıs kadrosunda saray ve çevresinden olduğu gibi, halktan kişiler de görülmektedir. Mekân ise yine saray ve çevresiyle, elçi olarak gittiği İran padişahının sarayıdır. Türk halk hikâyelerinin değişmez kahramanı Şahoglu Şah Abbas'ın İncili Çavuş'un fıkralarına da girmesi anlamlıdır.

b. Bekri Mustafa: Bekri Mustafa'nın doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgimiz yoktur. Ancak onun XVII. yüzyılda IV. Murad (1623-1640) döneminde İstanbul'da yaşadığını söyleyebiliriz. IV. Murad'ın nedimi olduğunu söyleyenlerin (Himmetzade 1922: 3) yanında, bunun tersini ileri sürenlerin de varlığı gözden kaçmamaktadır (Efe: ?, 56).

Bekri Mustafa'yla ilgili belirsizlikler, ailesi için de geçerlidir. Hatta onunla ilgili olarak anlatılan fıkralarda bile anne, baba, kardeş, eş ve çocuklarından hemen hiç söz edilmemektedir. Birkaç fıkrasında eşi ve çocuklarından söz edilirse de bunlar onun hayatını aydınlatacak özellikte değildir.

Bekri Mustafa'nın eğitim durumuyla ilgili de elimizde yeterli bilgi yoktur.

Asıl mesleğinin baba mesleği olan yorgancılık olduğunu, içki içmeye başladıktan sonra hiçbir işle ilgilenmediğini söyleyebiliriz.

Fıkralarından hareketle onun yakın çevresini başta Agop olmak üzere meyhaneciler, mahalle halkı ve içki meclisindeki arkadaşları oluşturmaktadır.

Bekri Mustafa, IV. Murad'ın içki ve tütün yasağına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da kadı ve yeniçeriyle daima karşı karşıya kalmıştır. Bekri Mustafa sertliğe karşı hoşgörüyü savunan bir insandır. Onun içkiye düşkün olmasının sebebi bir tepki sonucudur diyebiliriz.

Onun fıkraları sık sık Bektaşî fıkralarıyla karıştırılır. O, ayrıca Karagöz oyununun da karakterlerinden birisidir. Bekri Mustafa'nın hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda fıkralarına rastlanmaktadır. Fıkraların taşıdığı müstehcenlikten dolayı belli bir çevrede sevilirken toplumun bir kesimi tarafından hoş karşılanmamıştır.

Onun hayatı etrafında Osman Cemal Kaygılı'nın bir roman hazırladığını biliyoruz. Mezarı da İstanbul'dadır.

Bekri Mustafa fıkralarının konusunu onun sarhoşluğu oluşturur. Ancak onun sarhoşluğunun altında ince bir nükte, sert bir ikaz vardır. "*Yaver Olur*" adlı fıkrasında sadece fiziki görünüşlerinden dolayı saraya eleman alınmasını eleştirir. Bir süre sonra bu eleştiriler işe yarar ve yönetim, yaptığı hatanın farkına vararak geri adım atar. Her ne kadar Bekri Mustafa'nın su yerine içki içtiğinden, hayatının tamamını sarhoş geçirdiğinden söz edilirse de o, dürüstlük ve doğruluktan yana olup kesinlikle yalan söylemeyen bir tiptir.

Bekri Mustafa fıkralarında görülen bir başka konu da sosyal hayatın izleridir. Osmanlı Devletinin toplum yapısı, toplumdaki aksaklıklar, Türk gelenekleri ve âdetleriyle ilgili birçok konu fıkralarda işlenmiştir. Fıkralarında Bekri, toplumun sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, kibirli, gururlu, haşin insanlara haddini bildirmiş, çoğu zaman onları cezalandırmış; kabadayı şahsiyeti, zekâsı ve hazırcıvaplılığıyla haksızlıkların karşısında yer almasını bilmiştir.

İçki yasağı ve bu yasağa uymayanlara verilen sert cezalara karşılık, o hayatının hiçbir döneminde ceza almamıştır. Çünkü o, içine düştüğü zor durumdan hazırcıvaplılığı ve zekâsının yardımıyla kurtulmuştur. Bütün bu noktalar da onun fıkralarının konusu oluşturmıştır.

Fıkralarının Niteliği: Bekri Mustafa fıkralarından seçilmiş örnekler Ek: Metinler bölümünde (Bkz. Metin 8.1.-6.) yer verilmiştir. Bekri Mustafa'nın fıkralarının bir özelliği de metinlerin uzun olmasıdır. Elbette kısa fıkralar da vardır, ancak konu Nasreddin Hoca ile karşılaştırıldığında aradaki fark kolaylıkla görülebilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Bekri Mustafa'nın fıkralarıyla Bektaşî fıkraları karıştırılmıştır. Bununla beraber onun fıkralarına başka fıkra tiplerinde karşılaştığımız örneklerin varlığı da gözden kaçmamaktadır: *Buyurun cenaze namazına* bunun güzel bir örneğidir.

c. Kemine: Türkiye dışındaki fıkra tiplerinden olup 1770 yılında Türkmenistan'ın Sarahs şehri yakınlarında doğmuş ve 1840 yılında da vefat etmiştir. Tıpkı Esenpolat, Karı Ata gibi Türkmenler arasında çok sevilen bir nüktedandır. O aynı zamanda Türkmen klasik edebiyatının önde gelen şairlerindendir ve Mahtumkulu'nun öğrencisidir. Talibî ve Şâbende vb. gibi döneminin önde gelen şairleriyle yakınlığı olan Kemine'nin şiirlerinde sosyal konular ağırlıklı olarak görülür. Eserlerindeki halk dili nüktelerine de yansımıştır (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 9.1.-2.). Katı davranışları ve zenginliği tenkit etmesiyle fıkraları Nasreddin Hoca ile karışmıştır (TDTEA 10 TTE, Ankara 1998: 462).

ç. Esenpulat: Hayatı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ne zaman ve nerede doğup yaşadığı kesin olarak belli değildir. Ancak Türkmenistan İlimler Akademisinin ‘Golyazmaları’ arşivinde bulunan belgelerden onun hayatı hakkında bazı bilgiler edinebiliyoruz. Bu bilgilere göre Esenpolat, Türkmenlerin Teke kolunun Garayörme tiresindendir. Ş. Halmuhammedov’a göre 1826 yılında doğup 1874 yılında ölmüştür. Ancak babasının adını bilebiliyoruz: Cürli. Hiç çocuğu olmayan nüktedanimız hayatının son dönemlerini Aşgabat’ta geçirmiştir. A. K. Kekilov’a göre XVIII. yüzyılda yaşamıştır. Eldeki fıkralarından çıkarabildiğimize göre o fakir biridir. Ayrıca fıkralarında İran’a kadar gittiği de görülür. Fıkralarında Nasreddin Hoca nüktelelerinin havası sezilir (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 10.1.-2.).

d. Ahmet Akay: Kırım Türkleri arasında tanınan bir fıkra tipidir. Gerçek hayatı hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Ancak fıkralarından edindiğimiz bilgileri de şüphle karşılamamız gerekir. Fıkralarındaki olayların çoğunlunun Yalta yakınlarındaki Özenbaş kasabasında geçtiğine bakılırsa orada doğduğu veya uzun süre orada yaşadığı kabul edilebilir. Hakkındaki ilk yayının tarihinin 1875 olması yaşadığı döneme ışık tutmaktadır. Fıkralarından anlaşıldığına göre Ayşe Şerfe adlı bir hanımı ve Eyüp adında da bir oğlu vardır. Akay, imamlık yaptığı Özenbaş’ta ayrıca bahçe işleriyle uğraşır, bir mollayla ortak iş yapar.

Sele kapılan atını ters yönde Küçüközenbaş’a doğru araması, Bahçesaray hanı ile olan mücadeleleri, fıkralarının Nasreddin Hoca fıkralarıyla olan yakınlığına işaret etmektedir.

Akay, kurnaz ve insanları aldatabilecek bir söz ustasıdır. O aynı zamanda kendisine akıl danışılan bir kimsedir. Onun bir başka yönü ise halkın temsilcisi olmasıdır (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 11.1.-2.).

Fıkraları daha çok Nasreddin Hoca fıkraları ile karışmıştır. Aşağıya aldığımız iki örnekte de görüldüğü üzere onun fıkraları Nasreddin hoca’ya göre biraz daha uzundur.

e. Molla Zeydin: Çin Halk Cumhuriyeti’nin batısında yaşayan Uygur Türklerinin Seley Çakkan ile birlikte en önde gelen fıkra tiplerinden biridir (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 12). Turfan vilayetinin yerleşim birimlerinden olan Lükçün’de doğmuştur. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte, XIX. yüzyılda yaşadığı kabul edilir. Küçük olayların onun dilinin ve kıvrak zekâsının birleşmesiyle nükteye döndüğü görülür. O, döneminin bütün sevimsiz olaylarını diline dolar ve yanlış yapanların kim olduğuna bakmaksızın hepsiyle ilgili nüktelerini sıralayır. Hakkındaki ilk kitap 1984 yılında yayımlanmıştır: *Molla Zeydin Hekki-de Kisse*.

f. Kuyruçuk (Kudaybergen): Asıl adı Kuyruçuk (Kudaybergen) Ömürzak Uulu olan tipimiz Kırgız mizah sanatının en güçlü temsilcilerinden biridir. Kuyruçuk, 1866 yılında Narın vilayetinin Cumgal bölgesindeki Kızıl Tuu köyünde doğmuştur. Küçük yaşta annesini kaybetmiştir. Babası çok fakir biridir. Raşitizm hastalığından dolayı uzun süre ayağa kalkamamış ve çok geç yürümüştür. Hayatını zenginlerin yanında çobanlık ve hizmetçilik yaparak geçirmiştir. Çektiği sıkıntılar onun nüktedan ve hazırcevap biri olmasında hazırlayıcı olmuştur. Kuyruçuk’un fıkralarında hemen herkes konu edilmiştir. O, diğer pek çok fıkra tipi gibi, haksızlığı ve adam kayırmacılığı, cimriliği, hasisliği fıkralarında tenkit etmiştir. Kuyruçuk, açık sözlü ve düşündüğünü olduğu gibi söyleyiveren biridir (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 13).

Bir Topluluğu veya Zümreyi Temsil Eden Tipler

Bu başlık altında topladığımız tipler; kendi dünya görüşleriyle, kendi yaşama biçimleriyle ve yaşadıkları ortamla bütünleşmiş fıkraların konusunu oluştururlar: a. Bektaşî, b. Aldarköse, c. Mevlevî, ç. Temel, Terekeme, e. Tahtacı, f. Yörük, g. Efe.

İçlerinde dinî hayatın derin izlerini taşıyanlarının yanında, kırsal kesimin engin genişliğini yansıtanlar da vardır. Bu tiplerin arasına, belki de, henüz yeterince tanımadığımız coğrafyanın insanlarıyla ilgili nokteler de girmektedir. İçlerinde en çok tanınanı ve hakkında en çok fıkra oluşturulmuş Bektaşîdir. Aşağıda bu tip ağırlıklı olarak tanıtılacak, öbürlerinden de bir iki örnek verilecektir.

a. Bektaşî: Tip, belirli bir kimsenin şahsında oluşmamış, farklı karakterlerin birleştirilmesinden oluşmuştur. Onun başlıca özelliği katı tutumlara karşı hoşgörü-yü savunmasıdır. Bu tipe bağlı fıkraların çoğunluğu XIV. yüzyılda yaşayan Hacı Bektaş Veli'nin hoşgörüsünden hareketle ortaya çıkan fıkralardır. Bektaşî fıkralarında diğer fıkralarda olduğu gibi güldürme ön plandadır. Bununla beraber Bektaşî fıkralarının asıl amacı güldürürken öğretmedir. Ona göre Allah korkulacak bir varlık değildir. Fıkralardan hareketle Bektaşî'nin zeki, bilgili, sağduyulu, nüktedan ve hazırcevap birisi olduğunu söyleyebiliriz (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 14.1.-4.).

b. Aldarköse: Bu fıkra tipimizi bazı araştırmacılar, "Bektaşî tipine benzer" (Yıldırım 1976: 26) olarak gösterirlerse de, fıkralarından böyle bir tip olduğunu çıkarmamız pek de kolay olmayacaktır. Aldarköse, Asya Türk dünyasının pek çok coğrafyasında tanınan ve sevilen bir tiptir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Karakalpakistan Türkleri arasında tanınan ve fıkraları sözlü kaynaklarda anlatılan bir tiptir. Fıkralarında toplum hayatındaki çarpıklıklar, çatışmalar ve beşerî kusurların eleştirisi sergilenmektedir (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 15.1.-2. Onun bir özelliği de insanları aldatmak ve bu yolla hayatını sürdürmektedir 1976: 26).

c. Mevlevî: Hz. Mevlâna'nın ölümünden sonra gelişen Mevlevîlik, bir yerden sonra dönemin aydınlarının bir bölümünü de etrafına toplamıştır. Onların günlük hayatında özlü sözlerden süzülen nükte pırıltıları da görülür. Özellikle Mevlâna'nın olaylara bakışı belki de nüktedan daha çok ders verici bir özellik taşır (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 16).

ç. Temel: Belli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanları temsil eden ve bağlı oldukları mekânla adlandırılan fıkra tipleri vardır. Bu fıkralar o yörenin insanının hayat izlerini ve olaylar karşısında takındığı tavrı yansıtır (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 17.1.-9.). Bu tiplerden biri de Karadenizli veya Temel tipidir.

Karadeniz insanının başından geçen olaylara veya içinde bulunduğu durumlara bir tepki olarak doğan Karadeniz fıkraları, çeşitli sebeplerle son zamanlarda ünlü bir tip olan, Temel'e bağlı olarak anlatılmaktadır. Halk tarafından ortaya çıkarılmış olan Temel tipi, aynı zamanda bölge insanının da temsilcisi olmuştur. Her ne kadar yaşamamış olsa da, Karadeniz insanının kültürel değerlerini ve özelliklerini bünyesinde toplayarak fiziki ve ruhi portre kazanmış bir tiptir. Onun fıkralarında bölge insanın ruhi ve fiziki özelliklerini, kıvrak zekâsını, olaylara ve durumlara farklı bir bakış açısıyla yaklaşp doğru yorumlar getirdiğini görürüz. Bu bakımdan Türk mizah edebiyatında özel bir yeri vardır.

Temel, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin fıkra tipi olmakla birlikte, fıkraları ülkemin her tarafında sevilerek anlatılır. Onun fıkralarının bu kadar yaygın olmasının ve anlatılmasının sebeplerinden biri, konu bakımından zenginliğidir. Türk fıkralarının

en temel özelliklerinden biri, konularını gerçek hayat sahnelerinden almalarıdır. Temel fıkraları da konularını bölge insanlarının hayatından alır. Doğu Karadeniz insanının günlük hayatta başından geçen olaylar ve durumlar Temel fıkralarının konularını oluşturur. Günlük hayatta karşılaşılan her olay ve durumla ilgili bir Temel fıkrası kolaylıkla bulunabilir.

Bu özellikleri dikkate aldığımızda, sosyal hayatta karşılaştığımız hemen her karakter ve mizacın, her meslek ve sosyal problemin Temel fıkralarında işlenmiş olduğunu görürüz. Temel, birbirinden farklı yüzlerce karakteri ve mizacı canlandıran bir aktör gibidir. Onu her fıkrada farklı bir mesleğin, mizacın ve davranışın mensubu olarak görürüz. Bazen *doktor, hâkim, savcı, komutan, öğretmen, imam, boca, öğretim üyesi, mübendis, iş adamı, kaymakam, belediye başkanı, vali* gibi, eğitim seviyesi yüksek ve toplumun üst kademesini oluşturan kişileri, bazen de, *yolcu, işçi, balıkçı, gurbetçi, şoför, bekçi, öğrenci, asker* gibi, eğitim seviyesi düşük ve daha çok toplumun alt katını oluşturan kişileri temsil eden rollerde karşımıza çıkar.

Son zamanlarda Temel tipinden etkilenen bazı aileler çocuklarına bu adı koymamaktadır. Ayrıca ad koyma oranı büyük ölçüde azalırken mahkeme kanalıyla Temel adını değiştirme de gündemden düşmemektedir.

Dar ve Geniş Bölge Tipleri

Bu başlık altında bir araya getireceğimiz tipler kimliklerini bilmediğimiz ancak, köy ve kasaba gibi son derece dar, iller gibi daha geniş, bölgeler gibi son derece geniş coğrafi birimlerimizde ortaya çıkan temsilci tiplerdir. Bunlar; Andavallı ve Eğitseliler gibi köylüler; Çemişgezek ve Kandıralı gibi ilçeliler; Kayserili ve Konyalı gibi il temsilcileri ile Karadenizliler gibi bölge temsilcileridir.

Bu fıkralarda bazı tipler saf olarak gösterilirse de, bu özellik onlara daha çok komşu köy ve kasabalarca takılmıştır. Hatta komşu iki köy, kasaba ve ilçenin temsilcileri aynı fıkrayı birbirlerinin aleyhine olacak şekilde anlatırlar. Ancak bazı fıkralarda da akıllı olmak motifi ön plandadır.

a. Karadenizli: Yakın zamana kadar, “Karadenizlinin Biri...” diye başlayan pek çok fıkra anlatılırdı. Ancak bu fıkralar son yıllarda adeta Karadeniz’in temsilcisi olarak görülmeye başlanan Temel’in adıyla anılır olmuştur. Burada ayrıca Karadenizli tanıtılmayacak, Temel’e göndermede bulunmakla yetinilecektir.

b. Kayserili: Türk gölge oyunu ve orta oyununda da tip olarak yer alan Kayserili, fıkralarımızda da bölge fıkra tipi olarak karşımıza çıkar. Bu tipin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Kayseri ağzıyla konuşur, uyanıktır, aldatır, aldanmaz, ticarette çok başarılıdır, iş bitiricidir, eli sıkıdır (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 18.1.-2.).

Kayserili fıkra tipinin rakipleri Yahudi ve Karadenizlidir. Fıkralarda Kayserili, her iki tipi de alt etmiş olarak gösterilir.

c. Karakayalı: Karakaya, Silifke’nin köylerinden biridir. Bu tür fıkralarda daha çok köylülerin saflıkları dile getirilir. Fıkraların kahramanları köy muhitindedir. Yaşadıkları yerler kapalı bir toplumdur. Gördükleri en büyük yer bağlı bulundukları ilçe merkezidir (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 19.1.-2.).

Saflıklarını giderebilmek için zaman zaman da dışarıdan gelin alırlar. Bazen tarlaya ektikleri tuzu yiyeni bulabilmek için, saflıklarından dolayı, kendi arkadaşlarını öldürebileceklerinin farkına bile varmazlar.

Yerel Tipler

Ülkemizin hemen her bölgesinde kendi adlarıyla anılan nüktedanlarımız, **mahalli fıkra tipleri**imiz, yetişmiştir. Bunların günümüzde de yaşayan örneklerini biliyoruz. Belirli özellikleriyle tanınan, hatta farklı yapıdaki adlarıyla da dikkatimiz çeken bu tipler bazen birkaç fıkrasıyla, bazen de bir kitabı dolduracak kadar çok sayıda ki fıkrasıyla günümüze kadar gelebilmişlerdir. Tanınma coğrafyaları doğup büyüdükları il, ilçe ve köyle sınırlıdır. Ancak onları tanıyan hemşerileri fıkraları her yerde anlatırlar.

a. Konyalı Tayyip Ağa: 1300/1884 yılında Konya’da doğar. Bir süre medreseye devam ederse de, eğitimini yarıda bırakarak bakkallık yapmaya başlar. 1948 yılında işini kardeşine bırakır ve dost ziyaretleriyle günlerini geçirir. Tayyip Ağa, 15 Mayıs 1968 tarihinde vefat etmiş olup Üçler Mezarlığı’na gömülmüştür.

Tayyip Ağa’nın hayatı Aziziye Camii’nin karşısındaki bakkal dükkânı ile evi arasında geçmiştir. O, kışları şehir merkezinde, yazları Meram’da geçiren tipik bir Konyalıdır. Tayyip Ağa devrin Çalışma Bakanı Sadi Irmak, milletvekili Kazım Hüsnü Bey, Vali Cemal Bey ve Profesör Nuri Karahöyükü ile sohbetleri olan bir halk adamıdır. Onun en samimi dostu ise bisiklet tamircisi Mustafa Kaynak’tır. Tayyip Ağa’nın fıkralarında bu adların dışında halktan pek çok kimseyi de bulabiliriz.

Tayyip Ağa fıkralarında bölge insanının problemlerini dile getirmiştir. Onun fıkralarında bilinen nükteler tekrarlanmamıştır, bu sebepten fıkraları özgündür (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 20.1.-3.). O, fıkralarında kendisi de dâhil olmak üzere, pek çok kişiyi eleştirmiştir.

b. Şamlının Hacı İbrahim: Bolu’nun Gerede ilçesinden olup 92 yaşında vefat etmiştir. Gezmeyi çok seven nüktedan ve hazırcevap biri idi. Onun da tıpkı Nasreddin Hoca’nunki gibi bir eşiği vardı. Kiremidi ezip tahtakurusu ve bit ilacı olarak satacak kadar çevresinin uyanık olmasını sağlamaya çalışır (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 21).

c. Mutlu Çivit Emmi: 1320 / 1904 veya 1324 /1908 yılında Mersin ilinin Mut ilçesinde doğmuştur. Biri kız olmak üzere beş çocuğu vardır. Yeni harflerimizi sonradan öğrenen Çivit Emmi eski harflerimizi de okuyabilmektedir. O, Bütün hayatını Mut ilçesinde geçirmiştir. Fıkralarından hareketle ticaret amacıyla Mut’a komşu olan Karaman iline ve Mersin’in Silifke ilçesine gittiğinden söz edebiliriz. Onun yaptığı işler arasında at arabacılığı, bulgurculuk, peynircilik ve kamyonculuk sayılabilir. Fıkralarında ortağı, Hatem Osman ve ahababı Tevfik Hoca’dan çok sık söz edilmektedir. Bunların dışında fıkralarında hâkim, savcı, müfettiş, vb. gibi şehrin ileri gelenleri de konu edilmiştir. Çivit Emmi, 20 Eylül 1971 tarihinde ilçesinde vefat edip Mut mezarlığına defnedilmiştir.

Çivit Emmi’nin fıkralarında söze dayananların yanında harekete dayananlar da vardır. Bu tür fıkralarda konuşmanın yerini hareket almıştır. Onun fıkraları nükte açısından zengindir (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 22.1.-3.). Bunun nüktelerine “ön hazırlıklı nükteler” diyebiliriz. Bu tür nüktelerde nükte olay anında patlatılmaz; onun nükteleri âdeta bir hikâyenin çözüm noktası gibidir. Olaylar Çivit Emmi’nin karşısındakini güç durumda bırakması üzerine kurulmuştur.

ç. Ağınlı İbik Dayı: Asıl adı İbrahim olan İbik Dayı, 1867 yılında Elazığ ilinin Ağın ilçesinde doğmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarını aynı yerde geçirdikten sonra daha iyi hayat şartları yakalama arzusuyla İstanbul’a göçer. Yaşlı Ağınlıların anlattığına göre İstanbul’da belediyede çalışan İbik Dayı oradan emekli olmuştur. İbik Dayı, Venk köyünden Emine hanımla evlenmiş, ancak çiftin çocukları olma-

Mahalli fıkra tipi: Sadece yaşadıkları çevrede tanınan tiplere verilen addır.

mıştır. Eşinin ölümü üzerine tekrar memleketi Ağın'a dönmüş ve kalan ömrünü burada geçirmiştir. Bu arada İbik Dayı bir emekli gibi köşesine çekilmemiş, çiftçilik, ipekböcekçiliği, hayvancılık gibi işlerle de uğraşmıştır. Ağınlı İbik Dayı, 1943 yılında Ağın'da vefat etmiş olup mezarı aynı yerdedir.

İbik Dayı'nın fıkralarının tamamı Ağın ve çevresini konu almaktadır. Fıkralarında karşısındaki ikinci derecedeki şahsı şaşkına çevirmesiyle dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Kendisini akıllı sanan şahıslar onun karşısında zor durumda kalmaktadırlar. Onun fıkralarında gülme ile birlikte karşıdakiyle alay ettiği de görülür (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 23.1.-3.).

d. Botsalı Kara Kâmil: 1300 /1881 yılında Konya ili Meram ilçesine bağlı Botsa (Güneydere) köyünde doğmuştur. Daha çocukluğunda nüktedanlığını göstermeye başlayan Kara Kâmil yaptığı oyunlarla aile fertlerini bile korkutur. Yaptığı muziplikler arasında, cevizin kabuğunun içerisine katran dökerek kedinin ayağına geçirmesi ve imam olan babasını korkutması; köpeğe elbise giydirmesi anne ve babasını bayıltması; askerde, deli numarası yaparak hava değişimi alması, bunlardan birkaçıdır. Hiç okula gitmemiştir. 23 Şubat 1975 tarihinde Konya il merkezinde vefat etmiş ve Hacifettah Mezarlığı'na defnedilmiştir (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 24.1.-2.).

e. Silifkeli Hacı Kiya: 1887 yılında Silifke'de dünyaya gelmiştir. İstiklal madalyası sahibidir. Kışları Silifke'nin Taşucu beldesinde, yazları Sertavul'da geçiren Hacı Kiya, vatani görevi sebebiyle İzmir'e gitmiştir. Bunun dışında onun hayatı büyük ölçüde Silifke, Mut, Sertavul ve Karaman'da geçmiştir. Silifke Folklor ekibiyle birlikte Bulgaristan ve o zamanki adıyla Yugoslavya'ya gitmiştir. Düğünlerin, eğlencelerin, festivallerin en baş davetlilerindendir. Bakkal dükkânı işletmişse de pek başarılı olamamıştır. Hacı Kiya 1973 yılında trafik kazasında hayatını kaybeder.

Silifke'nin Akören köyüne üç günlüğüne düğüne giden Hacı Kiya, gelin alma töreninden sonra köylülere döner ve;

“Aldık kızınızı,
Şeytan (it) yalasın yüzünüzü.” der.

Bu sözü duyan köylüler Hacı Kiya ve öbür davetlilere saldırır. Durumun kötüye gitmekte olduğunu gören Hacı Kiya köylülere döner ve;

“Aldık kızınızı,
Melek yalasın yüzünüzü,

Tekrar nasip etsin izinizi” dedim. Siz bize saldırıyorsunuz, derdiniz nedir?” der. Bunun üzerine köylüler;

“Hacı Emmi, kusura bakma, biz senin söylediklerini yanlış anlamışız” derler. Böylece başta Hacı Kiya olmak üzere oğlan tarafı dayak yemekten kurtulmuş olur (Alptekin 1993: 30-32).

Aydın ve Sanatçı Fıkra Tipleri

Aydınlar arasında ortaya çıkan fıkra tipleri olup devletin üst düzeyindeki yöneticilerin yanı sıra yazarlar, şairler, düşünürler de bu dalın içinde değerlendirilebilir. *Ali Şir Nevaî, Öküz Mehmet Paşa, Keçecizade İzzet Molla, Koca Ragıp Paşa, Şair Haşmet, Namık Kemal, Neyzen Tevfik, Mehmet Âkif Ersoy, Süleyman Nazif, Yahya Kemal Beyath, Cemal Nadir Güler*, vb.

Bu tiplerin bazı nükteleri geniş kitlelere mal olmuş dillerden düşmemiştir. Belirli olaylara bağlı kalınarak oluşturulan nükteler anılan olayların bilinmesi halinde daha da anlamlı olacaktır. Bu kişilerin nükteleriyle ilgili olarak çeşitli kitaplar yayımlanmıştır. 50-60 yıl öncesinde Hilmi Yücebaş tarafından âdeta bir dizi olarak

yayımlanan, “Bütün Cepheleriyle...” kitaplarına konu olan aydın ve sanatkarların nüktedanlıkları da geniş bir şekilde ele alınmıştı. Özellikle Yahya Kemal ile ilgili olan kitapta şairimizin pek çok nüktesine yer verilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu nükteler Yahya Kemal’i anma günlerinde bildiri konusu bile olmuştur.

İmparatorluk dönemine olduğu kadar, Cumhuriyet döneminde de aydınlar ve sanatçılar zaman zaman birbirlerinin hakkında hoş olmayan sözler söylemiş, yazılar yazmışlardır. Bunun sonucu olarak da karşı tarafı küçümseyen ve nüktenin gücüyle beslenen yazılar ve şiirler kaleme alınmıştır. Bu konuda zaman zaman aşırıya kaçılmış, nüktenin dozu hakarete kadar varmıştır.

Son 50 yılın bazı adları da köşe yazılarıyla, radyo ve televizyon sohbetleriyle gündemde yer almıştır. Bunlar arasında özellikle Bal Mahmut (Baler) ve Aydın Boysan’ı sayabiliriz.

Aşağıda; *Şair Haşmet, Süleyman Nazif, Yahya Kemal, Mehmet Âkif Ersoy ve Cermal Nadir Güler*’i konu alan fıkraları bulacaksınız. Bunların dışında her âşığın, şairin, yazarın hakkında onlarca fıkra türetilmiştir.

a. Şair Haşmet: XVIII. yüzyılın şairlerinden Haşmet nükteleriyle de tanınır. Onun başka bir özelliği de kendince aptalca işler yapanların adlarını kaydettiği bir defter tutmasıdır. Çevresindekilerin ahmaklıklarını, akılsızlıklarını görünce hemen defterine kaydeder. Dönemin padişahı III. Mustafa bu defterden haberdar olur ve onu elde etme arzusuna kapılır. Elde eder de... Adları birer birer incelerken kendi adına da rastlamaz mı... Hemen Haşmet huzura getirtilir.

“Bre şair, nedir bu küstahlık. Sen kim oluyorsun da benim adımı bu aptalların arasına alıyorsun?”

Haşmet bakar ki padişah gazaba gelmek üzere. Hemen alttan alarak padişaha niçin böyle yaptığını açıklamaya çalışır.

“Sultanımız, lütfen hiddet buyurmayınız. İzin veriniz açıklayayım. Siz geçenlerde bir Arap atı almak istediniz ve başseyisinize de yüklü bir para vererek Arabistan’a gönderdiniz. O kadar parayı alan adam hiç geri gelir mi?”

Sultan biraz rahatlamış olarak şaire seslenir:

“Ya Haşmet, ya başseyis atımı da alıp geri gelirse?”

Haşmet artık nükteyi patlatacak ve kendisini kurtaracak olan anı yakalamıştır:

“Onun da kolayı var efendimiz, hemen defterden sizin adınızı siler, onunkini yazıveririm.”

b. Süleyman Nazif: Süleyman Nazif, bir gün Abdülhak Hâmit’in yanında çok çirkin ve kişiliği oldukça tartışma götürür bir kadın görmüş. Kadını hiç sevmediği gibi, Hamit’in böyle bir kadınla dolaşmasına da üzülmüş.

Hamit’i yalnız başına gördüğü bir gün yanına sokulmuş ve şöyle demiş:

“Üstad, Fatma Hanım öldü, ‘Makber’i yazdınız. İnşallah bu karı da ölür, bir ‘Mezbele’ yazarsınız” (Ural 1983: 20-21).

c. Mehmet Akif: Bir toplantıda gençlerden biri Mehmet Âkif’i küçük düşürmek için sormuş:

“Beyefendi siz baytar mısınız?”

Âkif’in cevabı pek keskin olmuş:

“Evet, bir yeriniz mi ağrıyordu?” (Akbulut 2006: 61).

ç. Yahya Kemal Beyatlı: Üstad Yahya Kemal’in nasıl bir kıvrak zekâyâ sahip olduğunu yakın dostları iyi bilirler. O, bu özelliği ile her zor durumdan kurtulmasını bilmiştir.

Bir gün Mehmet Akif Ersoy ile oturmuş sohbet ediyorlardı. Konunun en heyecanlı yerinde yanlarından geçmekte olan birisi lafa karışır. Yahya Kemal bakar ki

lafa karışan adam tanıdığı patavatsızın biridir. Tam bir patavatsızlık örneği sergileyerek;

“Üstad böyle Akif’i karşınıza almış ne yalanlar söylüyorsunuz bakalım?”

Akif ve Yahya Kemal bu münasebetsiz soru karşısında hafif bir ürperme geçirirler ama üstad hiç bozuntuya vermeden dostu Akif’i de rahatlatmak istercesine adamın beklemediği cevabını veriverir:

“Üstad, doğrusunu söylemek gerekirse Akif Bey’e seni methediyordum.”

d. Cemal Nadir Güler: Ünlü karikatüristimiz Cemal Nadir Güler, fotoğraflarında da görüldüğü gibi pek az gülümseyen bir sanatçımız... Karikatürleriyle bir dönemin insanlarını kırıp geçiren Cemal Nadir’e bir yakını sorar:

“Üstat, yahu senin soyadın güya Güler, ama biz seni hiç gülerken görmedik.”

Karikatüristimiz yakınının gözlük camlarının üzerinden süzdükten sonra kendine yakışan cevabını verir:

“Dostum, doğru söylüyorsun, soyadım Güler... Ama unutma ki ben Nadir Güler’im.”

Yabancı ve Azınlık Fıkra Tipleri

Ülkemizde fıkraları anlatılan fıkra tiplerinin arasında uzun yıllar kültür bağımız bulunan güney ve doğu komşularımızın nüktedanları ile yüzyıllardır birlikte yaşadığımız ve Lozan Anlaşması’ndan beri azınlıklar olarak kabul edilen vatandaşlarımızıza bağlı olarak anlatılan fıkraların önemli bir yeri vardır. İlk daldakilerin belirli kişiler olmasına karşılık ikinci daldakiler temsili adlardır. Cuha, Kadı Karakuş, Ebu Numas vb. yaşamış kişiler olarak kabul edilirken Mişon, Moiz, Salamon vb. temsili kişiler olarak kabul edilir. Bunlardan baştakiler zamanla ya unutulma yoluyla, ya da nüktelerini bizim fıkra tiplerimize kaptırma yoluyla yerlerini pek koruyamamışlardır. Buna karşılık azınlıklarla ilgili tiplerin canlılığı sürmektedir.

a. Behlül Dâna: Asıl adı Ebu Vüheyb b. Amr Sayrâfi’dir; aslen Kûfeli olup hayatının büyük bir kısmını Bağdat’ta geçirmiştir. Dâna’nın kelime anlamı **bilge, bilgîn** demektir. Özellikle Türk sözlü geleneğinde Bu adın dışında Behlül Divane, Pehlül Bir Dâne gibi adlarla da bilinmektedir. Bazı kaynaklar onu halife Harunreşid’in kardeşi olarak kabul ederlerken bazıları da halifenin danışmanı olduğunu yazarlar. Ancak şurası bir gerçek ki Behlül Dâna ile Harunreşid çağdaşlardır. İmam Cafer Sadık’ın talebelerinden olan Behlül Dâna fıkıh ve hadis eğitimi görmüştür. Türk edebiyatında nükte, fıkra ve vecizeleriyle tanınan Behlül Dâna daha çok tasavvufî konulardaki fıkraların kahramanı olarak görülür. Türk fıkraları arasında anlatılan Behlül Dâna fıkralarının ikinci önemli kahramanı Harunreşid’tir; bu tür fıkralarda daima Behlül galip gelir.

Behlül’e ait olduğu söylenen fıkralar komik olmasının yanı sıra düşündürücüdür (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 25.1.-2.). Zaman zaman ona ait olduğu söylenen fıkralar arasında müstehcen olanlarıyla karşılaşsak da bunlar ona ait değildir. Behlül’ün bazı fıkraları Nasreddin Hoca fıkraları ile karışmıştır. Ancak Behlül fıkralarının geniş konulu ve uzun olması; Nasreddin Hoca fıkralarının tek konulu, kısa, komik ve ince bir alayı işlemesi bu iki fıkra tipini birbirinden ayırmamıza yardımcı olur.

Behlül, akıllı ve becerikli birisidir. İnatçı kişiliğiyle her işin üstesinden gelir. Behlül, aşağılanan, hor görülen, yoksul olan kimselerin yanındadır. Bu sebepten yoksul kesimden derdi olan herkes onun kapısını çalar.

b. Kadı Karakuş: Doğum tarihi bilinmemektedir, ölüm tarihi ise çeşitli kaynaklarda 1201 olarak verilir (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 26.1.-3.).

Kadı Karakuş fıkra tipi için *İslâm Ansiklopedisi*’nde çok kısa bilgi verilmiştir: “Bu devirde ahmaklığın müşahhas timsali olarak şöhret kazanmış bir “Karakuş” vardır. *Kitâb al-fâşûş fî abkâm Karâkûş* adındaki eserde birçok saçma hükümleri anlatılır. Kâtip Çelebi’ye nazaran bu eserin müellifi İbn Mammâtî’dir.” (Sobernheim, 1956: 309).

c. Azınlık Tipleri: Bu arada azınlık tipleri olarak karşımıza çıkan kahramanlar daha çok İstanbul ve yakın çevresinde yaşayan vatandaşlarımızla ilgilidir. Fıkralarda onların toplumda bıraktıkları izler işlenmiştir. Nükteler bazen iki Yahudi, bazen bir Türk’le bir Yahudi arasında geçebilir (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 27). Fıkralarda azınlıklar daima kendi ağız özelliklerine bağlı kalınarak Türkçe konuşturulur.

Öbür Fıkra Tipleri

Buraya kadar yedi dal olarak verdiğimiz fıkra tiplerimizin daha çok dallara ayırmamak amacıyla kalanları ortak bir başlık altında toplamayı uygun buluyoruz. Bunlar adlarından anlaşılacağı üzere toplumlumumuzun değişik kesimlerinde ve kendilerine özgü özellikleriyle ilgimizi çeken tiplerdir. Nükteler onların belirli özellikleri üzerine kurulmuştur.

Aşağıda bazı başlıklar verilecek, onlardan da bazılarının örnekleri yer alacaktır.

a. Meslek Grupları Tipleri: Ülkemizde bir meslek sahibi olan insanlarımızın çalışma alanlarıyla ilgili nüktelerine sıkça rastlarız. Hatta avcı ve doktor fıkraları birer kitap dolduracak kadar çoktur. Bu arada berber, din adamı, asker, vb. meslekleriyle fıkralarımızda yer alanların başında gelir. Ancak bu tür fıkraların bir bölümü farklı toplulukların uydurup ortaya saldıgı karalayıcı örneklerdir. Ek: Metinler bölümünde, bu meslek gruplarının bazılarıyla ilgili fıkra örneklerine yer verilmiştir (bkz. Metin 28.1.-3.).

b. Aile Bireyleri: İnsanlar, ömürlerinin büyük bir bölümünü ev ortamında geçirirler. Bunun sonucu olarak da; anne ile baba, anne ile çocuk, baba ile çocuk, kardeşler, nine, gelin-kaynana vb. hep bu tür fıkraların kahramanı olarak görülürler. Çocukların yaramazlıkları ile büyüklerin farklı özellikleri bu tür fıkraları oluşturur (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 29). Öyle ki bu fıkraların özellikleri başka dallarinkilerle de örtüşebilir.

c. Moda Tipleri: Bunlar, ülkemizde ve dış ülkelerde kısa süreli olarak gündemde kendilerine yer bulabilen tiplerdir. Ancak zamanla unutulur yerlerini başkalarına bırakırlar. XX. yüzyılın ilk yarısının sonlarındaki Bopsitiller, Cimdallılar unutulup gitmiştir. Daha sonra bütün ülkelere yayılan Hippiler de unutulmaya yüz tutmuştur. Ülkemizde bazı tiyatro ve sinema oyuncuları belli bir dönemdeki konuşmalarıyla dikkati çekmiş, özellikle yetişme çağındaki gençler tarafından da taklit edilmişlerdir. Bu taklit hareketten daha çok söze dayalıdır. Lorel Hardi, Ferid Tayfur (dublaaj sanatçısı), Öztürk Serengil, Sadri Alışık gibi adlar bu arada sayılabilir.

Bu tipler arasında belki de en uzun ömürlü ve bir dereceye kadar kalıcı olanı Karagöz’dür. Onunla ilgili bağımsız bir fıkra kitabının varlığı bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

Karagöz: Türk halk temasası içerisinde değerlendirdiğimiz Karagöz belli bir devrin kültürünü yansıtmaktadır. Bu konu etrafında da Karagöz fıkraları oluşmuştur (Örnek fıkralar için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 30.1.-2.). Bunun sonucu olarak onun etrafında oluşturulan pek çok fıkra çeşitli gazetelerde yayımlanmıştır. Ancak bu fıkraların gölge oyunu kahramanı Karagöz ile bir bağı yoktur. Fıkraları bir kitapta toplayan Burhan Cahit Morkaya’nın yer verdikleri arasında Nasreddin Hoca’dan, Bektâşi’den çevrilme fıkralar da vardır. Bu da halk tarafından çok sevildiği

ve perdede izlendiği dönemlerde elde edilen şöhretin bir fıkra tipi olarak karşımıza çıkarılmasından başka bir şey değildir. Bazı fıkralarda Hoca fıkrasındaki hanımın yerini Hacivat almaktadır. Kısacası biz perdedeki Karagöz'ü gazete sayfalarına bir fıkra tipi olarak indirirken ona aslında olmayan özellikler yüklemiş bulunuyoruz.

ç. Hastalıklı Tipler: Hemen her toplumda görülen ruhsal ve bedensel yönlerden farklı yapılar sergileyen insanların oluşturduğu tiplerdir. Başlıcaları; deli, hasis, cimri, pinti, hırsız, dolandırıcı, eşkıya, yankesici, bıçkın, vb.dir. Bunlardan bazıları yaşadıkları dönemin önemli tiplerini oluşturmuşlar, zamanla eski şöhretlerini kaybetmişlerdir. Mesela, Konya ilimizde otuz kırk yıl öncesine kadar hemen herkesin dilinde davranışları ve sözleriyle kendini kabul ettirmiş zeka özürlü insanlar vardı: Sabile, Selahattin, Salma Helil, Mustafa, Gıcığıcı vb. Benzer tipleri ülkemizin her yerinde bulmak mümkündür.

Bir zamanlar İstanbul'da Galata Köprüsü'nü ve Galata Kulesi'ni satan dolandırıcılar hakkında anlatılanlar hâlâ hatırlanmaktadır. Beden özürlülerin ise bu kusurlarından kaynaklanan pek çok fıkra bilinmektedir. Cimri ve hasislerle ilgili fıkralar ise daha çok İstanbul'da anlatılmaktadır (Örnek fıkra için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 31).

SIRA SİZDE

3

Dönemlere göre fıkralarımızın sınıflaması yapılmıştır. Her birinin doğruluk payı taşıdığı tartışılmaz. Sizce, bizim bu kitapta denediğimiz sınıflamasının başlıca özelliği nedir?

Özet

Fıkra Türünü Tanımlamak

Fıkra, Türk halk edebiyatının anlatmaya dayalı türleri arasında en yaygın olanıdır. Bir sözlük maddesi olarak Türkçe Sözlük'te; *kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik* olarak tarif edilmektedir. Bir edebiyat türü olarak ele alındığı zaman ise *tarif şekil ve muhteva bakımından kendine has karaktere sahip bir tür* olarak adlandırılmaktadır.

Fıkra kelimesi dilimize Arapça'dan geçmiştir ve XIX. yüzyıldan itibaren de edebiyatımızda kullanılmaya başlanmıştır. Dîvânü Lûgat'it-Türk'te *külüt* ve *külünç* fıkra terimi yerine kullanılan Türkçe kelimelerdir. Ancak, Dîvânü Lûgat'it-Türk'ün dışında başka bir yerde göremeyiz. Türk edebiyatında fıkra yerine daha çok *latife* kelimesi kullanılmıştır. Günümüz Türk dünyasında ise latifeyle birlikte *şorta söz, yomak, değişme, ertegi, amz engime* gibi kelimeler kullanılmaktadır.

Türk Fıkralarının Özellikleri ve Konusunu Anlatmak

Fıkralar, genellikle bir fıkra tipine bağlı anlatmalardır. Ve tiplerin pek çoğu da yaşamış kişilerdir. Buna bağlı olarak da, fıkraların konusunun yaşanan gerçek hayatın bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Günlük hayatın her türlü olayı fıkraların konusu olur.

Fıkralar, kısa nesir şeklinde anlatmalardır. Kalıplaşmış bir şekilleri yoktur. Fıkra metinleri sanat endişesi taşıyan kısa ve yalın bir şekilde anlatılır. Özel anlatıcısı yoktur. Ancak, iyi fıkra anlatanlar vardır. Çoğu fıkralarda mizahın yanında ince bir hiciv bulunur. Toplumdaki herkes veya çeşitli topluluklar fıkraların konusu ve kahramanı olabilir.

Türk Fıkralarının Sınıflandırılmasını İfade Etmek

Fıkralar kimi zaman tiplerine göre, kimi zaman da konularına göre sınıflandırılmaktadır. Türk fıkralarıyla ilgili ilk sınıflandırmayı, doğrudan fıkraları konu almamakla birlikte, Lâmiî Çelebi ve oğlu Abdullâh'da görürüz. Daha sonraki dönemlerde Dursun Yıldırım, Saim Sakaoglu ve Nevzat Gözaydın gibi araştırmacılar fıkralarımızı sınıflandırmışlardır.

Dursun Yıldırım fıkra tiplerini esas alarak sınıflama yapmıştır. Ona göre Türk fıkraları; *Ortak şabsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler* üst başlığı altında sınıflandırmakta ve *Türk boyları arasında tanınan tipler* olarak devam etmektedir. Bu ikinci gruba İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Kemine, Esenpulat, Ahmet Akay ve Kuyruçuk gibi Türkiye ve Türk dünyasının çeşitli bölgelerindeki tipler girmektedir.

İncili Çavuş, Anadolu bir fıkra tipidir. I. Ahmet ile IV. Murat döneminde yaşadığı sanılmaktadır. Padişahın sohbet arkadaşlarından olduğu söylenmektedir.

Bekri Mustafa da Türkiyeli bir fıkra tipidir. IV. Murat döneminde yaşadığı ve padişahın nedimi olduğu söylenmektedir.

Kemine, Esenpulat Türkmenistan; Ahmet Akay, Kırım Tatarının; Kuyruçuk ise Kırgızların önemli bir fıkra tipidir. Edebiyatımızda zümre tipleri olarak da Bektaşî, Aldarköse, Mevlevî, Temel, Terekeme, Tahtacı, Yörük, Efe vb. sayılabilir.

Ülkemizin bazı köy, kasaba ve şehirlerinde yaşayanlar birtakım özelliklerinden dolayı diğer bölge sakinlerinden ayrılırlar. Bazen de komşu köy ve kasabalılar birbirlerinin saflıklarıyla, cimrilikleriyle, kurnazlıklarıyla ve diğer bazı hoş görül-meyen özellikleriyle ilgili fıkralar anlatırlar. Böylelikle ortaya o bölgeyi temsil eden fıkra tipleri çıkar. Ülkemizde Karadenizli, Kayserili ve Karakayalı bu grubun önde gelen tipleridir.

Mahallî fıkra tipleri dar bölgede bilinen fıkra tipleridir. Tanınmışlıkları yaşadıkları yerlerle sınırlı kalmıştır. Hemen hemen her bölgenin bir fıkra tipi vardır. Yazılı edebiyatımıza kazandırılan mahallî tiplerimizden bazıları şunlardır: Birader Kasım (Bursa), İbik Dayı, (Elazığ), Çivit Emmi (Mutfersin), Niyazi Dede (Sivas), Murtaza (Kastamonu), Avradın Hasan Ağa (Kayseri), Tayyip Ağa (Konya), Kayacı Koca Mustafa (Denizli-Muğla). Aydınlar da fıkralara konu olmuş kimselerdir. Bunlar üst düzey yöneticiler, şairler, yazarlar, düşünürlerdir. Bu tipin en ünlüleri arasında devlet adamı olarak *Öküz Mehmet Paşa'yı*, şairler ve yazarlar arasında da *Keçecizade İzzet Molla'yı*, ve *Namık Kemal'i*, sayabiliriz.

Kendimizi Sıneyalım

1. Divanı Lügat'it Türk'te fıkraya yerine kullanılan terim aşağıdakilerden hangisidir?

- Latife
- Yomak
- Anekdot
- Külüt
- Engimi

2. Aşağıdakilerden hangisi fıkralarımızın özelliklerinden biri **değildir**?

- Nesir şeklinde anlatılır.
- Değişmez kahramanı insandır.
- Fıkralar hayali hikâyelerdir.
- Bir deyim ve atasözünün açıklaması olabilir.
- Dili, anlatıldığı bölgenin özelliklerini gösterir.

3. Türk fıkralarının **ilk** bilimsel sınıflamasını yapan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- Fikret Türkmen
- Saim Sakaoğlu
- Ali Berat Alptekin
- Umay Günay
- Dursun Yıldırım

4. Aşağıdakilerden hangisi İncili Çavuş'u sahiplenilen yörelerimizden biri **değildir**?

- Ardanuç
- Tavşanlı
- Kandıra
- Sivas
- Isparta

5. Bekri Mustafa çağdaşı olan Osmanlı sultanı aşağıdakilerden hangisidir?

- IV. Murad
- III. Murad
- III. Mahmud
- II. Osman
- IV. Mehmed

6. Kemine, aşağıdaki ülkelerden hangisinde yaşamıştır?

- Özbekistan
- Kazakistan
- Kırgızistan
- Tacikistan
- Türkmenistan

7. Aşağıdakilerden hangisi Asya'da **yaşamamıştır**?

- Kemine
- Ahmet Akay
- Seley Çakan
- Molla Zeydin
- Kuyruçuk

8. Aşağıdaki tiplerden hangisi Temel'le aynı başlık altında toplanmıştır?

- Aldarköse
- Esenpolat
- Bekri Mustafa
- İncili Çavuş
- Kuyruçuk

9. Aşağıdakilerden hangisi yerel tipler arasında **yer almaz**?

- İbik Dayı
- Çivit Emmi
- Kara Kamil
- Temel
- Hacı İbrahim

10. Aşağıdakilerden hangisi aydın ve sanatçı fıkrası tiplerinden biri **değildir**?

- Süleyman Nazif
- Cemal Nadir Güler
- İskender Pala
- Mehmet Akif Ersoy
- Yahya Kemal Beyatlı

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız doğru değil ise, “Fıkra Nedir” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. c Yanıtınız doğru değil ise, “Fıkra Nedir” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. e Yanıtınız doğru değil ise, “Türk Fıkralarının Sınıflandırılması” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. b Yanıtınız doğru değil ise, “Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. a Yanıtınız doğru değil ise, “Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. e Yanıtınız doğru değil ise, “Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. c Yanıtınız doğru değil ise, “Türk Dünyasının Belirli Bölgelerinde Tanınan Tipler” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. a Yanıtınız doğru değil ise, “Bir Topluluğu veya Zümreyi Temsil Eden Tipler” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. d Yanıtınız doğru değil ise, “Yerel Tipler” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. c Yanıtınız doğru değil ise, “Aydın ve Sanatçı Fıkra Tipleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yeni bir tanım için öncelikle şu özelliklere yer verirdim:

- a. Kısa olması
- b. Bir noktaya sahip olması
- c. Bir yandan eğlenirken öbür yandan eğitici olması

Not: Bu sıralama veya sıralamaya alınmayan özellikler öğrencinin kendi bilgi ve kavrama düzeyine göre değişecektir.

Sıra Sizde 2

Halk anlatmalarının özelliklerinin benzer yönleri olmakla birlikte, farklılıkları da vardır. Fıkralar, gerçekçi. Kısa ve bir tipin etrafında oluşmasıyla diğer türlerden ayrılır.

Sıra Sizde 3

Bizim sınıflamamızın başlıca özelliği ayrıntıya girmesidir. Bir sınıflamada ayrıntıya girilmesinin yeri nedir, tartışılabilir. Ancak, bizim sınıflamamızın özelliği toplumun her kesiminde yer alan insanımıza, bazen tek başına, bazen birkaçına yer vermesidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Alptekin, A. (1993). “*Silifkeli Fıkra Tipi: Hacı Kiya*”, **Er-ciyes**, 16 (188), Ağustos: 30-32.
- Akbulut, M. (2006). *Nükte Kitabı*. İstanbul: [m.y.]
- Akten S., N. Tan, H. İvgin (hızl.) (2008). **Türk Halk Edebiyatında Karakuş Kadı Fıkraları**, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Atalay, B. (1985). **Dîvânü Lûgati't-Türk Tercümesi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azmun, Y. (1966). “*Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında*”, **Reşit Rahmeti Arat İçin**. Ankara.
- Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi** (hızl.: K. Cumaev vd.), C. 10 (1998). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (1982). “*İncili Çavuş'un Kimliği*”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt: Halk Edebiyatı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Boratav, P. N. (1969). **Az Gittik Uz Gittik**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Cumaev, K. vd. (1996). **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 10/Türkmenistan Türk Edebiyatı**. 73-75. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelik, Y. (1999). **Hançerli Hanım / Hikâye-i Garibesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, M. S. (2005). **Eski Konyadan İnsan Manzara-ları Nüktesiyle Tayyip Ağa ve Diğerleri**. Konya: Romantik Kitap.
- Ercilasun, A. B. vd. (hızl.) (1991). **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Faik Reşad (1998). **Külliyat-ı Letaif** (hızl. N. Ahmet Özalp), İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Gökşen, C. (2002). **Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma**. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlamamış Doktora Tezi.
- Gözyayın, N. (1977). “*Türk Fıkralarının Tasnifi Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Tasnif Denemesi*”, **Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri**. Ankara, 204-207. Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Halıcı, F. (1981). **Konya Fıkraları**. Konya.
- Himmetzade (1922). **Bekri Mustafa**. İstanbul 1922.
- İvgin, H. (2005). **Deli Görünüşlü Akıllı Behlül Dâ-nende**. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Karadavut, Z. (2005). “*Kırgız Fıkra Tipleri ve Nasreddin Hoca*”, **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni) Bildirileri**, 6-7 Temmuz 2005. 244-265. Akşehir. Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karadavut, Z. (2009). “*Nasreddin Hoca Fıkra Dairesi ve Özenbaşlı Ahmet Akay*”, **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak/Uluslararası Sempozyum-Akşehir, 8-9 Mayıs 2008/Bildiriler**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Konyalı, İ. H. (1950). “*İncili Çavuş Fıkraları*”, **Tarih Hazinesi**, 1 (1), Aralık: İstanbul.
- Özkan, İ. (1992). “*İki Uygur Fıkra Tipi: Molla Zeydin ve Seley Çakkın*”, **Milli Folklor**, 2 (16), Kış, 15-19.
- Sakaoğlu, S. (1976). “*Türk Folklorunda Üç Abmak Fıkraları*”, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri**, 27-29 Ekim 1975 Konya. Ankara, 85-97: Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1992). **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1996). “*Türkmen Fıkra Tipleri ve Fıkralarından Örnekler*”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, 32 (1-2), 320-332.
- Sakaoğlu, S., Alptekin, A. B. (2009). **Nasreddin Hoca**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tan, N. (2007). **Derlemeler / Makaleler 4: Halk Gülmecisi (Mizahı), Halk Tiyatrosu**. Ankara:
- Turan, F. A. (2008). **Türk Kültürünün Mizah Burcu: İncili Çavuş**. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Ural, Y. (1983). **Yergi, Nükte ve Fıkralarıyla Süleyman Nazif**. Ankara: Milliyet Yayınları.
- Yıldırım, D. (1976). **Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar**. Ankara: DSİ Yayınları.

4

Amaçlarımız

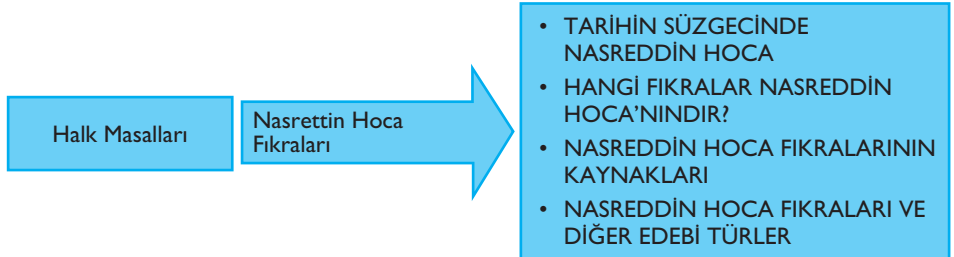
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Nasreddin Hoca ve yakınları hakkındaki tarihî belgeleri listeleyebilecek,
- Nasreddin Hoca fıkralarının özelliklerini ifade edebilecek,
- Nasreddin Hoca fıkralarının kaynaklarını tanıyabilecek,
- Nasreddin Hoca fıkralarının diğer edebî türlerle ilgisini anlatabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Nasreddin Hoca
- Fıkra
- Atasözü
- Ezop
- Telmih
- Timur

İçerik Haritası

Nasrettin Hoca Fıkraları

TARİHİN SÜZGEÇİNDE NASREDDİN HOCA

Nasreddin Hoca ve Yakınlarını Konu Alan Belgeler

Nasreddin Hoca araştırmacılarının en çok zorlandığı konulardan birisi onun hayatıdır. Çünkü onunla ilgili belgeler yok denecek kadar azdır. Ayrıca bu belgeler hakkındaki yorumların da ne kadar sağlıklı olduğu yine tartışma konusudur. Aşağıda onunla ilgili belgeler hakkında kısaca bilgi verilecektir:

1. Bayezid'in Sipahisi Mehmed'in Mezar Taşı: Nasreddin Hoca'nın türbesinde I. Bayezid (1389-1402)'in sipahilerinden Mehmed'e ait yedi satırlık kitabede; yazının baki, ömrün geçici, insanların günahkâr, Tanrı'nın bağışlayıcı olduğundan söz edilmektedir. Daha sonra mezar taşını yaptıranın Yıldırım Bayezid'in askerlerinden Mehmed adında birisinin olduğuna yer verilmiştir.

*El batt-ı bâkî ve'l- ömr-i fânî
Ve'l- abd- i âsî ve'l- Rabb-i âfî
Ketebetü'l bakîr
Mehmed an cema'at-i sîpah-ı Hazret-i
Yıldırım Bayezid
Bu tarihte vâki sene 796.
(Konyalı 1945: 472, Kabacalı 2000: 8).*

2. Nasreddin Hoca'nın Türbesi ve Mezar Taşı: Nasreddin Hoca'nın mezarının başucuna sonradan eklendiğini zannettiğimiz mezar taşında 386 / 696 tarihi bulunmaktadır. Bu da bize gösteriyor ki mezar taşı sonradan yapılmıştır, çünkü o tarihte henüz Türkler Anadolu'ya gelmemişlerdi. Bir kısım Nasreddin Hoca araştırmacıları da tarihin 386 değil 683 olması gerektiğini, böyle bir tersliğin Hoca'nın nüktedanlığının bir sonucu olduğunu ileri sürerler.

Kitabede Nasreddin Hoca'nın adı geçmemektedir.

*Hâzihî't- türbetü'l merhûm
El mağfûr ilâ abdebu
El gafûr Nasru'd- dîn
Efendi ruhuna
Fâtîha sene 386*

Bu kitabenin Türkçesi şöyledir: Bu türbe merhum ve mağfur affedici kuluna (muhtaç) Nasreddin Efendi'nindir. Ruhuna Fatiha. Sene 386. Burada Hoca affedici

olarak gösteriliyor ki bu doğru değildir. İfadedeki *abdehu* kelimesi *Rabbihu* olmalı ve *el mağfur* kelimesinden sonra da *el muhtac* kelimesi gelmeliydi (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 6).

3. Nasreddin Hoca'nın Kızı Fâtıma Hâtun'un Mezar Kitabesi: Nasreddin Hoca'nın kızlarından Fâtıma Hâtun'a ait olduğu zannedilen mezar kitabesi 1957 yılında Sivrihisar'daki bir mezarlıkta bulunmuş, daha sonra zaman aralıklarıyla ve sırasıyla; Eskişehir, Konya ve Akşehir'e gönderilmiştir. Mezar taşının günümüz harfleriyle okunuşu aşağıdaki gibidir.

Hüve Allahü'l- Bâkî
Fâtıma Hâtun binti Hâce Nasruddin
Nusrat
Tegammadaballâhu bi gufranibi
Seb'atu ve işriyne ve seb'amie

Tarihi, Önder, 726/1326 olarak verirken, Ceran ve Duman ise 727/1327 olarak vermişlerdir (Ceran 1965: 3807; Önder 1971: 66; Duman 1992: 15).

4. Nasreddin Hoca'nın Kızı Dürrü Melek Hâtun'un Mezar Kitabesi: Nasreddin Hoca'nın Dürrü Melek adındaki kızının mezar taşı Akşehir'de Nasreddin Hoca'nın türbesinin ayakucunda bulunmuş olup kitabenin günümüz Türk harflerine aktarılışı aşağıdaki şekildedir:

İntekâlet
El merhume
Dürrü Melek binti Nasreddin
 (Ceran 1965: 3808; Önder 1971: 68).

5. 881/1476 Tarihli İlyazıcı Defteri: 1476 yılında Akşehir'in genel evkaf ve emlak yazımı yapılır. Nasreddin Hoca ile ilgili bilgilerde ise Hoca'nın türbesinin eskidiği, bu sebepten onarılması gerektiğinden söz edilir. Ayrıca Fatih'in İlyazıcısı Mevlâna Muslihiddin'in verdiği bilgiler arasında Nasreddin Hoca vakıflarının gelirleri de yer almaktadır: Tur Ali Bahçesi, Hacı Nebi (Bibi) ve Musa oğlu bağları ile Topal Yakubun biraderinin elinde bulunan medrese zemini (Konyalı 1945: 461-462).

Nasreddin Hoca ve Fıkralarını Konu Alan Belgeler

Türkiye'deki genel kanaate göre Nasreddin Hoca'nın fıkraları daha çok sözlü kaynaklarda yaşamıştır. Oysa tarihî kaynaklar araştırıldığında durumun hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Bu belgelerden en eskisi 1480 tarihini taşımaktadır.

1. Ebu'l- Hayr-ı Rûmî ve Eseri: Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğlu Cem Sultan'ın isteği üzerine Ebu'l- Hayr-ı Rûmî tarafından 1480 tarihinde yazılan *Saltuknâme'de*, Sarı Saltuk'un kerametlerinden söz edilirken bir de Nasreddin Hoca fıkrasına yer verilmiştir.

2. Mehmed Gazalî ve Eseri: Bursalı Mehmed Gazalî'nin, *Daftû'l-Gumûm Raftû'l-Humûm* adlı eserinde bir kısmı müstehcen olan fıkralar vardır. Yazar, Nasreddin Hoca'dan söz ederken, onun fıkralarının çok bilindiğini, geniş bir coğrafyaya yayıldığını, bu sebepten fıkra antolojisi diyebileceğimiz kitabına almadığından söz etmektedir.

3. Güvâhî'nin Eseri: XVI. yüzyılda yaşayan Güvâhî'nin öğüt verici sözlerini içine alan *Pendnâme* adlı eserinde üç Nasreddin Hoca fıkrasına (*Aklı yoktu ki..., Ye kürküm ye, Peşin parayı gördün de...*) yer verilmiştir. Burada şu hususu da belirtelim ki, yukarıdaki fıkralardan ikinci ve üçüncü fıkralar Nasreddin Hoca'ya ait olmamakla birlikte onunla ünlenmiştir.

Aklı Yoktu ki...

*Dimişler Nâsirüddin Hâceye âb
Düşüben oğlun ussı gitdi nâgâh*

...

*Bir oğlancuk işüdüin bir barife
Cevab ile ne hoş geçmiş lâtife* (Hengirmen 1983: 172).

4. Basîrî ve Eseri: II. Bayezid dönemi Osmanlı şairlerinden Basîrî'nin (öl. 1534-1435), Letâif adlı eserinde iki Nasreddin Hoca fıkrası bulunmaktadır.

5. Lâmiî ve Oğlu Abdullah'ın Eseri: Bursalı şair Lâmiî Çelebi'nin başlayıp oğlu Abdullah'ın tamamladığı *Mecmâü'l- Letâif* adlı hikâyeler külliyyatında çeşitli halk anlatmalarının yanında, Nasreddin Hoca ile ilgili beş fıkra metnine de yer verilmiştir.

- Nasreddin Hoca ile yüzyılın ünlü şairi Şeyyad Hamza'yı bir arada gösteren fıkra,
- Timur'un futasının (peştemal) değeri ile ilgili fıkra ki Hoca'nın yerini Ahmedî alır.
- Nasreddin Hoca'nın torunlarından olduğunu ileri süren danışmendin fıkrası,
- Kabirden gezmeye çıkan ölü fıkrası,*
- Sen de gör kayış ne çekermiş fıkrası.*

6. Bayburtlu Osman ve Eseri: Bayburtlu Osman'ın 1581 yılında tamamlanan *Kitâb-ı Mir'ât-ı Cibân* adlı eserinde 784 velinin arasında Nasreddin Hoca'nın da adı sayılır. Eserde, Nasreddin Hoca fıkrası bulunmamaktadır.

7. Taşlıcalı Yahyâ'nın Eserleri: Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gencine-i Râz* adlı mesnevisinin 29. bölümünde, Nasreddin Hoca'nın kadılığı ve rüşveti konu alan bir fıkrası manzum olarak verilmiştir. Onun *Usûl-nâme* (Kitâb-ı Usûl) adlı mesnevisinde de, Nasreddin Hoca ile birlikte bir de fıkrası (*Rüşvetçi kadı ve bal çömleği*) anlatılmıştır.

8. Muhyî-i Gülşenî ve Eseri: Muhyî'nin *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî* adlı eserinde Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasına yer verilmiştir (Duman 1996: 65).

9. Nev'izâde Atâyî ve Eseri: *Atâyî, Sobbetü'l- Ebkar* adlı mesnevisinde Nasreddin Hoca'nın *Ağzı tıkanmış olan musluk* fıkrasına yer verir.

10. Evliya Çelebi ve Eseri: XVII. yüzyılın ünlü seyyahı Evliya Çelebi Akşehir'i anlatırken Hoca ve mezarının dışında Timur'u küçük düşüren "*Sen beş para etmezsin*" fıkrasını da anlatır:

Şehrin kible tarafındaki ağaçlıkların içinde din bilginlerinden ve velilerden olan Nasrettin Hoca'nın mezarı vardır. Kendisi Akşebirli'dir. Gazi Hüdavendîgâr'a yetişip, Yıldırım Han zamanında yaşamıştır. Fazilet ve keramet sahibi olup, bazır cevap, din ve dünya işlerinde doğru, ulu bir kişidir.

Timur ile bir araya gelmiştir.

Timur Han, Nasrettin Hoca'nın sohbetinden boşlandığı için, onun hatırına Akşebir'i yağma ve tahrip etmemiştir. Bütün dillerde bu bilgili Hoca'nın nasihat ve şakaları atasözü hâline gelmiştir. Bunlardan biri şöyledir:

Bir gün Timur, Hoca ile hamama girer. Peştemal ile yıkanırken söz arasında Timur:

"Hoca Efendi, ben ki cibangir şanlı bir padişabım. Satılmam gerekse beni kaç akçaya alırsın?" der.

Hoca:

"Ancak kırk akçaya alırım." cevabını verince Timur:

"Yabu hocam, benim şu peştemalım kırk akça eder."

Hoca:

“Esasen ben de kırk akçaya bu peştemalı alıyorum. Yoksa senin gibi bir Moğol parçasını ne yapacağım? Bir mangır bile etmezsin.” deyince, Timur, Nasrettin Hoca’nın hazır cevaplığından çok hoşlanır ve ona çeşitli hediyeler verir.

Daba binlerce şükürküربة (deve ile kedi; iyi, kötü; karışık anlamlarına gelir.) şakaları vardır ki, dillere destandır. Yıldırım Han’ın vefatından sonra, Çelebi Sultan Mehmet zamanında ölmüş olup, Akşehir’deki kubbe ve türbesine gömülmüştür. Bu kubbenin dört tarafı parmaklıktır. Allah rahmet eylesin (Alptekin 2005: 161; Kahraman-Dağlı 1999: 14).

Ayrıca *Seyahatname*’nin onuncu cildinde Cuha’dan söz edilirken Nasreddin Hoca’nın da adı anılır: *Kabr-i Şehy Cubâ ya’nî Nasreddîn Hoca misilli: Arab Urbâ [n] bülbü nedîm-i bâs kimes ne imiş. Ebi’l-me’âl ile bir yerde medfûnlardır, kuddise sırrubu. Ve,* (Kahraman-Dağlı-Dankoff 2007: 295).

11. Kaygusuz Abdal ve Budalanâme: Kaygusuz Abdal’ın *Budalanâme* adlı eserinde Nasreddin Hoca’nın iki fıkrasına (*Bilenler bilmeyenlere öğretsin, Dünya bir koca karıdır*) telmihte bulunmaktadır.

12. Niyâzî-i Mısri: Niyâzî-i Mısri’nin hatıralarının anlatıldığı yazmada Nasreddin Hoca’nın bir fıkrasına (*Rüşvet yiyen kadı*) yer verilmiştir.

13. Riyâzî Mehmed Efendi: Riyâzî Mehmed Efendi tarafından yazılan *Riyâzî’-Şu’arâ* adlı tezkirede “kafiye geçirmek” deyiminden söz edilirken Nasreddin Hoca’nın da adı anılır.

“Metâ’-ı ilm ü irfânun âşıkı olup tezkiretü’ş-şu’arâ imlâsı kaydına mübtelâ olmuşlar idi. Lâkin inşâları **Nasrî’-d-în Hâce**’nün kâfiye geçürmemesinden nümûdâr olmağın düşvâr-pesendler yanında cây-gîr-i hîz-i i’tibâr olmamışdı.” (Açıkgöz 2005: 223).

14. Yusuf Nâbi: Urfalı olan Yusuf Nâbi, *Tuhfetü’l-Haremeyn* adlı eserinde “...Letâif-i meşbûre-i muhtemelî’s-sıdkı devair-i âfâki nümûdâr kal’a-i kabkaba eyleyen Hâce Nasreddin...” demektedir (Sakaoglu 1992: 141).

15. Âşık Çelebi: Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-Şuara* adlı eserinde ünlü peştemal fıkrasının Ahmedî ile Timur arasında geçtiğinden söz eder ve fıkra metnini de verir (Kılıç 1994: 123’den Özkan 1999a: 21).

Efsanaden Gerçeğe Nasreddin Hoca Kimdir?

Yukarıda Nasreddin Hoca, kızları ve fıkralarının bulunduğu yazılı kaynakları verdik. Bunun yanında Türkiye içerisinde ve diğer Türk devletlerinde Nasreddin Hoca sahiplenilmektedir. Elbette bir Nasreddin Hoca vardır, diğerleri onun ününden yararlanmak için ortaya çıkarılmış tiplerdir. Türk âşık edebiyatının en büyük sorunlarından birisi mahlaslardır. Bugün aynı mahlası kullanan *Karaca Oğlanlar*, *Emrahlar*, *Zibniler* vardır. Nasıl onların şiirleri karıştıysa ve ayıklanmasında zorluklar çekiliyorsa, birden fazla olan Nasreddin Hocaların fıkraları da karışmıştır. Bu sebepten öncelikle gerçek Nasreddin Hoca’yı tespit etmemiz gerekmektedir.

Nasreddin Hoca’yı Hangi Adlarla Tanıyoruz?

Nasreddin Hoca Türk dünyasının dışında dünyada da tanınan bir tiptir. Bu sebepten onun tanındığı coğrafyalarda hangi adlarla anıldığının bilinmesinde yarar vardır. Nasreddin Hoca’nın hem Türk dünyası hem de diğer dünya ülkelerindeki adlarının verilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

A. Türk Dünyasındaki Adları

1. Doğu Türkistan: *Afandi, Nasirdin Efendi*, 2. Kazakistan: *Koca Nasır, Hoca Nesir, Kuja Nasr*, 3. Kırgızistan: *Apendi*, 4. Özbekistan: *Nasriddin Afandi, Molla Nasraddin, Hoca Nasraddin, Apandi, Afandi*, 5. Türkmenistan: *Ependi, Nasreddin Ependi*, 6. Azerbaycan: *Molla Nesreddin*, 7. Karacay: *Nasır Hoca*, 8. Kumuklar: *Hoca, Molla Nasreddin, Nasridin*, 9. Tatarlar: *Huca Nasretdin, Munla Nasreddin*, 10. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: *Nasreddin Hoca*, (Rumlar arasında *Nusreddin Hoca, Gasdani Hoca ve Aslanî Hoca* adıyla bilinmektedir), 11. Batı Trakya: *Nasreddin Hoca* 12. Irak Türkmenleri: *Molla Nasreddin*.

B. Dünya Ülkelerindeki Adları

1. Tacikistan: *Efendi*, 2. Bangladeş: *Nasiruddin Hojja*, 3. Pakistan: *Molla Nasirudin, Molla Nasiruddin, Hoca Nasreddin*, 4. İran: *Molla Nasreddin*, 5. Rusya: *Hoca Nasreddin*, 6. Çeçenistan: *Nasaret*, 7. Macaristan: *Nasreddin Hodzsa*, 8. Romanya: *Nasratin Hoge*, 9. Bulgaristan: *Nasraldi*, 10. Yunanistan: *Anastratin*, 11. Makedonya: *Nasradin Hoca, Strandilboca, Stradin Hoca*, 12. Bosna-Hersek: *Nasrudin Hodza*, 13. Arnavutluk: *Nastru, Nastroya*, 14. Sırbistan: *Nasrudin Hodza, Nasradin Hoca*, 15. Almanya: *Hoscha Nasreddin, Hodscha Nasreddin*, 16. Fransa: *Nasreddin Hodja* (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 27-28).

Sivrihisar'da Doğup Akşehir'de Ölen Nasreddin Hoca

Henüz elimizde yeterince bilgi olmamakla birlikte genel kanaat Nasreddin Hoca ve ailesinin Sivrihisarlı olduğudur. Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi'nin yarım kalan *Mecmua-i maarif* adlı eserinde "*Babası Abdullah efendi karye [köy] imamıydı*" denilmektedir. Demek ki Nasreddin Hoca'nın babası Hortu (Nasreddin Hoca)lu olup, aynı yerde imamlık yapmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın annesi ile ilgili bilgiler de sağlıklı değildir. Çünkü Hoca'nın annesiyle ilgili bilgiler fıkra metinlerinden yararlanılarak ortaya konulmuştur. Hatta bazı Nasreddin Hoca kitaplarında daha da ileri gidilerek Hoca'nın annesinin adının Sıdika olduğu bile iddia edilmiştir. Bu bilgiler de belgelere göre değil, sözlü anlatımlara göre çıkarılmıştır, bu da doğru değildir. Hoca'nın kardeşleriyle ilgili olarak anlatılanlar da doğru değildir. Bazı fıkra anlatıcıları kız kardeşinin olduğundan söz ederlerse de konuya ihtiyatlı yaklaşmakta yarar olduğuna inanıyoruz.

Hoca'nın hanımı ile ilgili bilgiler de bilinmezlerle doludur. Fuad Köprülü'nün "*Hoca'nın zevcesi [eşi] Akşehir şehrinin Kozağaç karyesi [köyü] mezarlığında medfun [gömülü] imiş*" cümlesinin dışında elimizde yeterli bir bilgi yoktur (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 29).

Fuad Köprülü ve Şinasi Altundağ Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi'nin mecmuasındaki bilgidен hareketle onun 1208 yılında Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Hortu (Nasreddin Hoca) köyünde doğduğundan söz etmektedirler. Yine Fuad Köprülü ve Şinasi Altundağ gibi araştırmacılar Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin mecmuasındaki bilgidен hareketle 1237 (veya 1238) yılında daha iyi bir eğitim alabilmek amacıyla Akşehir'e göçtüğünü iddia ederler. Görüldüğü gibi göçün birinci sebebi Hoca'nın eğitimidir. O yıllarda Seyid Mahmut Hayranî ve Hoca Ahmet Fakih'in ünü artmıştır. Herkes ondan ders almak istemektedir. İkinci sebep, babasının Akşehir'e göçmesidir.

Nasreddin Hoca ailesinin iki kızı ve bir oğlundan söz edilmektedir. Belki eldeki mezar taşlarından hareketle Dürrü Melek ve Fatıma hakkında sağlıklı bir bilgiye ulaşabiliriz. Ancak onun oğlu ile ilgili olarak anlatılanlar fıkra metinlerine bağlı bilgilerdir ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi bunların doğruluğu tartışma konusudur.

Fuad Köprülü ve Şinasi Altundağ gibi araştırmacılar Nasreddin Hoca'nın 1284 veya 1285 yılında Akşehir'de öldüğünden mezarının da bu ilçede olduğundan söz etmektedirler. Bu görüşe hemen hemen bütün Nasreddin Hoca araştırmacıları katılmaktadırlar. Sovyetler Birliği döneminde Türk dünyasındaki Nasreddin Hoca araştırmacıları onu Azerbaycanlı, Özbekistanlı gösterirlerken bugün bu fikirlerinden vazgeçmiş gibidirler.

Bazı araştırmacılar bir fıkrasından hareketle Nasreddin Hoca'nın *Hallac-ı Mansur ve Seyyid Nesimî* ile çağdaş olduğundan söz ediyorlarsa da, bu bilgiler belgeye dayanmayıp efsaneye göre düzenlenmiştir.

Nasreddin Hoca'nın eğitimi ile ilgili bilgiler de bilinmezlerle doludur. Nasreddin Hoca araştırmacılarına göre o ilk eğitimini babasından almıştır. Akşehir'e göçtükten sonra Konya'da, *Seyyid Mahmud Hayranî* ve *Hoca Fakih* gibi ünlülerden dersler almıştır.

Nasreddin Hoca'nın işi konusunda anlatılanlar da fıkralarından çıkarılmıştır. Buna göre o, *kadıdır*, *kadı yardımcısıdır*, *imamdır*, *pazarcıdır*, *balıkçıdır*, *iplik satıcısıdır*, *zeytin satıcısıdır*, *bakkaldır*. Bunların dışında Hoca'nın bir masal anlatıcısı, hatta şairliğinden bile söz edilmiştir. Ancak bütün bu hususlar elimizdeki fıkralardan hareketle ortaya atılmış görüşlerdir, bunun da sağlıklı olmadığını yukarıda belirtmiştik.

Diğer Nasreddin Hocalar

1. Kastamonulu Nasreddin Hoca: İsmail Hami Danişmend, "Nasreddin Hoca Kimdir?" (Cumhuriyet Gazetesi, Konya, Yeni Adam, Tarih Coğrafya Dünyası, Türk Folklor Araştırmaları) adlı makalesinde Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan Farsça Selçuknâme'ye dayanarak Kastamonulu bir Nasreddin Hoca'nın varlığından söz etmektedir. Yazarı belli olmayan Selçuknâme'ye göre, Nasreddin Mahmud, Sultan II. Mesud'un döneminde yaşamış, müstevfilik (maliye görevlisi) hizmeti görmüş olup Kastamonu Beyi Yavlak Arslan'ın oğludur. Yine bu Selçuknâme'den öğrendiğimize göre, Nasreddin Hoca Moğol hükümdarı Geyhatu ile bir araya geldiğinden Akşehir ve Konya Moğol istilasını pek az zararlar atlattır (Danişment 1959: 348-350).

2. Kayserili Nasreddin Hoca: Naci Kum, Kayseri Müzesi'ndeki araştırmalarının da mezar taşları arasında 1408 numarada kayıtlı olan ayak ucu kırık bir lahdin üzerinde "Nasreddin Hoca" adının kazınmış olduğunu tespit eder. Ona göre Nasreddin Hoca Sivrihisar'da doğmuş, Akşehir'e göç etmiş, Konya medreselerinde okumuş ve ömrünün sonunda Kayseri'ye gelmiş ve burada vefat etmiştir (Kum 1940: 1977).

3. Akşehirli Nasreddin Hoca: Akşehirli Nasreddin Hoca'nın doğma büyüme Akşehirli olduğunu ileri sürmektedirler. İbrahim Hakkı Konyalı, bir araştırmasında; "*Akşehirin Karabulut köyünün yanında eskiden bir "Sivrice öyüğü" köyü vardı. Daha Kanunî zamanında bu köyün halkı Karabuluta yerleşmişti, sonra köy, adını oradaki bir tepeye bırakarak tamamen yok olmuştur.*" (Konyalı 1945: 732) demektedir.

4. Sivrihisarlı Nasreddin Hoca: Pertev Naili Boratav, Nasreddin Hoca'nın Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Hortu (Nasreddin Hoca) köyünden / beldesinden olduğunu üç maddede toplar:

- a. Fatih Sultan Mehmed'in hocası Hızır Bey ve oğlu Sinan Paşa Sivrihisarlı olup Nasreddin Hoca ile aynı soydandılar.

- b. Nasreddin Hoca'nın büyük kızı Fâtıma'nın mezar taşı bu ilçede bulunmuştur.
- c. Pertev Naili Boratav'ın tespit ettiği bir yazmada Sivrihisar adı çokça geçmektedir (Boratav 1996: 19).

5. Kırşehirli Nasreddin Hoca: Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-din Mahmud: Mikâil Bayram'a göre Nasreddin Hoca diye birisi yaşamamıştır. Ona göre Ahi Evren Nasreddin Hoca'nın ta kendisidir.

Kitabın alt başlıklarından biri, "Ahi Evren Hacı Nasirü'd- din Mahmud, Nasreddin Hoca'dır" (Bayram 2001: 33).

6. Azerbaycanlı Nasreddin Tûsî: Azerbaycanlı araştırmacılar Nasreddin Hoca ile astronomi bilgini Nasreddin Tûsî'nin aynı kişiler olduğunu iddia etmektedirler.

7. Buharalı Nasreddin Hoca: Özbekistan Türkleri Nasreddin Hoca'nın Buharalı olduğuna inanırlar. Onun Buharalı olması konusunda o kadar ileri gidilmiş ki, o bir fıkra kahramanından daha çok olağanüstü şahıslarla ilgili mitin kahramanı hâline gelmiştir.. Rivayete göre testi, çömlek, saksı işleriyle uğraşan Şermamat'ın hanımının çocuğu olmaz. Bunun üzerine kadın sabahlara kadar dua eder. Sabahleyin, testi, çömlek, saksılarını Özbekistan pazarına götüren Şermamat, büyük bir çömleğin içerisinde dişleri çıkmış bir erkek çocukla karşılaşır. Özbek inançlarına göre ağızda dişle doğan çocuk gelecekte ya bir han, ya da itibarlı bir kimse olacaktır. Bu durumda çömleğin içerisinde bulunan çocuğun kime ait olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Doksan gün boyunca çocuğun anne ve babası aranır da bulunamaz ve çocuğa 'Nasreddin' adı verilerek büyütülür. Zeki, çalışkan, söz cambazı Nasreddin, pazarda çömlekçilik yaparak hayatını devam ettirir (Cabbarov 1996: 47; Özkan 1999: 20; Fedakar 2008).

Yukarıdaki anlatımdan da anlaşılacağı gibi Buharalı olarak bilinen Nasreddin Hoca mitolojik bir tiptir. Hoca olarak bilinen tipin saksının içerisinde bulunması, annesi ve babasının bilinmemesi, ağızda dişleriyle doğması olağanüstü şahıslarla ilgili mitlerin bütün özelliklerini göstermektedir.

Türkistan coğrafyasında bu çeşit tiplerle bolca karşılaşmaktayız. Rivayete göre Cengiz Han, Manas, vb. kahramanlar avuçlarında kan pıhtısıyla doğmuşlardır. Kan burada sembolik bir mit olup gelecekte, kan dökücü olmanın, cihangir olmanın işaretidir. Gerçekten de bu iki kahraman gelecekte büyük cihangir olmuşlar, taş taş üstünde bırakmamışlardır.

Nasreddin Hoca hakkında yeterli bilgi ve belgeye sahip değiliz; ancak az sayıdaki belge ile yetinmek zorundayız. Bu belgeler bize, Nasreddin Hoca'yı ne dereceye kadar tanıtabilmektedir?

SIRA SİZDE

1

HANGİ FIKRALAR NASREDDİN HOCA'NINDIR?

Nasreddin Hoca fıkraları üzerinde çalışanların karşılaştığı en önemli problemlerden birisi de Nasreddin Hoca'ya ait olduğu söylenen fıkraların ona ait olup olmadığı meselesidir. Türkiye içerisinde 1555, Türkiye dışında 3000'lere varan Nasreddin Hoca adına anlatılan her fıkra onun mudur? Eğer her fıkra onun değilse ölçütlerimiz ne olacaktır? Bu hususta yapılan çalışmalar doğrultusunda bir ayıklama yapabilecek miyiz? Bu konu geçmişten günümüze tartışılmaya devam etmektedir. *Şükrü Kurgan, Samim Kocagöz, Fikret Türkmen, Günay Kut, İlhan Başgöz, Alpay Kabacalı, Saim Sakaoğlu, Mehmet Aydın*, vb. araştırmacılar çalışmalarında konuyu irdelemişler, hatta bazı ölçütleri de teklif etmişlerdir. Bu önerilerin ilki Şükrü Kurgan'a attır.

1. *Sarboşluk veya içki ile ilgili fıkralar onun değildir; çünkü o Sünnî Müslümanların temsilcisidir.*
2. *Hoca'yı abmak ve budala gösteren fıkralar onun değildir; ancak bir sıkıntıdan kurtulmak, zekâyı gizlemek gibi sebeplerle ilgili olanlar Hoca'nındır.*
3. *Hoca'yı mal mülk sahibi, kölesi ve cariyesi olan biri gibi gösteren fıkralar onun değildir; çünkü o ömür boyu süren bir yoksulluk içinde yaşamıştır.*
4. *İçinde çapkınlık, iffetsizlik ve kadın ibaneti bulunan fıkralar da ona bağlanamaz.*
5. *Hoca'nın basis olarak gösterildiği fıkralar onun değildir; çünkü onun fıkralarında basislik yerilmektedir.*
6. *Hoca'nın maddî kuvvetle güçlü bir insan, çevik bir delikanlı olarak gösterildiği fıkralar da onun olamaz; çünkü o güçlükleri kol kuvvetiyle değil aklı ile çözer.*
7. *İçinde dalkavukluk, iki yüzlülük ve çıkarcılık olan fıkralar ile onu bir paşa veya büyük adamın emrinde gösteren fıkraları da ona yakıştıramayız.*
8. *Hoca'nın dik başlı, dilediğini zorla yaptırabilen bir kişilikte gösterildiği fıkralar da onun değildir. Çünkü o; güçsüz, fukara ve yoksul insanın simgesidir.*
9. *Tasavvuf, ezel, ebed gibi sorunların anlatıldığı fıkralar Hoca'ya bağlanamaz. Çünkü Hoca tasavvufa ilgisiz olup mutasavvıf geçinenlerin karşısındadır.*
10. *Bir fıkra uzunsa, anlatılması dakikalar alıyor, metni sayfalarca sürüyorsa o da Hoca'ya bağlanamaz. Çünkü onun fıkralarının özelliği kısa oluşudur (Kurgan 1996: 76-77; Sakaoğlu 2005: 25-26).*

Şükrü Kurgan'ın bu değerlendirmesini dikkatle inceleyecek olursak bu görüşlerden bazılarına katılmadığımız görülecektir.

- a. Biz birinci maddenin ilk kısmına katılıyoruz. Ancak biz Nasreddin Hoca'nın bir kesime bağlanması görüşüne katılmıyoruz. Çünkü Nasreddin Hoca toplumda ayrımcılık yapan birisi olmayıp toplumun her kesimini kucaklamaktadır. Zaten onun döneminde yaşayan Hacı Bektaş Veli'nin hayat tarzıyla Nasreddin Hoca'nın arasında bir farkın olduğunu sanmıyoruz.
- b. Üçüncü maddedeki yoksulluk düşüncesine de katılmadığımızı belirtmek isteriz. Türk milleti tarih boyunca toplum önderlerini yerlerde süründürmemiş, kendisi giymemiş, giydirmiş; yememiş, yedirmiştir.
- c. Dokuzuncu maddedeki Hoca'nın tasavvuf ilgisinin olmamasına da katılmadığımızı belirtmek isteriz. Aslında Nasreddin Hoca'nın yaşadığı XIII. yüzyılda tasavvuf, insan hayatının bir parçası gibidir. Bunun dışında o, başta babası olmak üzere Seyyid Mahmud Hayranî, Şeyh İbrahim gibi âlimlerden ders almıştır. (Nasreddin Hoca'dan ilk defa söz eden *Saltuknâme*'de bile onun tasavvuf ehli bir kişi olduğunu anlayabiliyoruz.) Hatta bu konuyla ilgili kitap, makale ve bildiriler yayımlanmıştır.
- ç. Onu, "... güçsüz, fukara ve yoksul insanların simgesi" olarak da göremeyiz. Onun adına bağlanan bu tür fıkraları da elbette ayıklamak zorundayız (Sakaoğlu -Alptekin 2009: 122-124).

Yazar Samim Kocagöz de Nasreddin Hoca'ya ait olan ve olmayan fıkraları ayıklamanın yöntemlerini geliştirerek bunları dört başlık altında sıralamıştır. Kocagöz konuya farklı bir pencereden baktığı için onun görüşlerini de burada vermenin yararlı olacağı görüşündeyiz.

- a. *XIII. yüzyılın tarihsel ve toplumsal yaşantısına uygun düşmeli fıkralar.*
- b. *Nasreddin Hoca, espri ya da şaklabanlık yapmak için hiçbir zaman ne olay bazılar, ne de düşünür.*

c. *Hoca'nın debası, ulusumuzun zekâsının, esprisinin, hayatı görüş yeteneğinin -bu yetenek bütün Halk Edebiyatımızda vardır- bir sembolüdür. Onun fıkralarını bayağılaştırmayalım.*

ç. *En önemlisi, Nasreddin Hoca'nın yaşamış kişiliğinden, yaşayan kişiliğini ayırmak taraflısıyım*" (Kocagöz 1970: 288; 1972: 10-11).

Biz de büyük ölçüde Kocagöz'ün görüşlerine katılıyoruz.

Fikret Türkmen ve arkadaşları saha araştırması sonucunda elde ettikleri 300 fıkradan hareketle bir değerlendirme yapmaktadırlar. Daha sonra da, "*Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkraların gerçeğinden ayrılması ise zor değildir. Hoca'nın fıkrası içkili bir mecliste geçiyorsa, asla Hoca orada bulunmamıştır. Hoca hiçbir zaman gerçek fıkralarda aptal veya abmak durumuna düşmemiştir. Onun malda, mülkte gözü olmadığı gibi iffetsizlik, aldatmaca varsa, Hoca cimri gösteriliyorsa bu fıkraların Hoca'ya ait olması düşünülemez.*" (Akın 1992: 5).

Günay Kut daha çok Nasreddin Hoca kitabı hazırlayanların dikkat etmeleri gereken hususları tespit ederek sorunu tipoloji konusunda değerlendirmektedir.

İlhan Başgöz, gerçek Nasreddin Hoca fıkralarında aranması gereken hususları Nasreddin Hoca adlı kitabında dört başlık altında ele almıştır:

1. *Nasreddin Hoca hikâyelerinin 500 yıllık bir tarihi derinliği var. Aradan geçen uzun zaman içinde Hoca fıkraları, dil, biçim ve konuları bakımından büyük değişimlere uğramış. İleride bu değişimin ne büyük boyutlara vardığını göreceğiz. Hoca hikâyeleri bu tarih derinliği içinde incelenecektir. Bugün yaşayan hikâyeler üzerine araştırma binaları kurmak; yabut, basma Hoca kitaplarına dayanan incelemeler yapmak eksikli kalacaktır. Çünkü onlar, çeşitli nedenlerle bazı hikâyeleri yok sayıyorlar, yabut yayınlamıyorlar.*

2. *Fıkraların bütününde beliren Nasreddin Hoca tipi, tek bir karakter çizgisi yansıtmaz. Onun adına bağlanan hikâyelerin bir bölümünde Hoca akıllı, hazırcevap, nükteci bir tiptir; ötekilerde bön ve aptal olarak karşımıza çıkar; daha başkalarında ise Hoca, bir sosyal eleştirici veya kültür kahramanıdır. Bu hikâyelerden bir kısmını Hoca'ya yakıştırıp benimsemek, bir kısmını ise dışlamak, sadece kendi hayat görüşümüzü, ideolojimizi ve ahlak kurallarımızı yansıtır; bilim adamının tarafsızlığı ile bağdaşmaz. Nasreddin Hoca bunların hepsidir veya bunların hepsinde Nasreddin Hoca'nın değişik yüzleri belirir. Bu hikâyelerin kaynakları, hangi yüzyıllarda Hoca külliyyatına karıştığı ve kimler veya hangi gruplar tarafından Hoca'ya yakıştırıldığı araştırılabilir. Ancak bunların hepsi Nasreddin Hoca hikâyesidir.*

3. *Hoca fıkralarının, belki de hiçbirini, Nasreddin Hoca'nın kendisi yaratmış yabut söylemiş değildir. Bu fıkralarda beliren özellikleri, Hoca'nın tarihsel kişiliğine bağlamamak gerekir. Bir fıkrada hırsızlık yapılması, birinde kadınlara sataşılması, daha başka birinde eşek düzülmesi veya kadına küfredilmesi Hoca'nın böyle bir adam olduğunu göstermez. Nasreddin Hoca bir hikâye anlatıcısıdır. Halkımız, çeşitli nedenlerle söyleyip dinlemek istedikleri hikâyeleri Nasreddin Hoca'nın dilinden söyletmiştir. Bu hikâyeler Hoca'nın adına bağlanmış bir güldürü edebiyatı oluşturur; Türk halkının güldürü geleneği.*

4. *Nasreddin Hoca fıkralarına çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunların en eski ve süreli dinsel yorumdur. Böyle bir yorumun daha 15. yüzyılda yapıldığı anlaşıyor.*" (Başgöz 1999: 12-13).

Konuyla ilgili bir başka değerlendirmeyi Alpay Kabacalı yapmıştır.

"*Hoca fıkralarında beyecan ve dramatik gerilim yoktur. Bu, fıkraların biçim ve içerik özelliğindendir. Ayrıca hepimiz Hoca fıkralarının nasıl bittiğini zaten biliriz.*

Olumsuzluk örgeninde sıralanan olaylar ne denli kötü olursa olsun dramatize edilemez, dinleyicide acımayı, duygusallığa, gözyaşına yol açamaz. Aksine güldürür ve bu güldürmenin sonucu balkın kendisini eleştirdiğini, yargıladığını, düşünmeye ve denemeye itildiğini görürüz. Hoca hiçbir zaman kahraman değildir. Ne kadın dinleyicinin, gençliği, yakışıklılığı, fizik gücü, erkekliği, parlak sözleri karşısında bayran kalacağı, dalıp gerçeklerden uzaklaşacağı birisidir. Hoca; ne de erkek dinleyicinin kendisiyle özdeşleştireceği, çeşitli serüvenler yaşayan... kötülükleri, kötülükleri bileğinin gücüyle yenen olağanüstü bir yaratıktır.” (Kabacalı 2000: 36-38).

Hatırlanacağı üzere Nasreddin Hoca Türkiye’de değil, bütün dünyada tanınan bir fıkratipidir. Bu sebepten Nasreddin Hoca fıkralarının özelliklerini çıkarırken başka ölçütleri de geliştirmemiz gerekmektedir.

1. *Sadece Türkiye’deki değil Türkiye dışındaki Nasreddin Hoca fıkraları da değerlendirilmeye alınmalıdır.*

2. *Yazma, basma ve sözlü kaynaklardaki Nasreddin Hoca fıkralarının bir tip kataloğu hazırlanmalıdır. Bu katalogta yeni bulunacak tip numaraları için, Aarne-Thompson Kataloğu’nda olduğu gibi, boş numaralar bırakılmalıdır.*

3. *Nasreddin Hoca’nın bir Türk önderi olduğu göz önüne alınarak onun yapısına uymayan fıkralar, Sakaoğlu’nun yaptığı gibi, ayrı başlıklar altında değerlendirilmelidir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 130).*

Bu çalışmada Saim Sakaoğlu’nun Nasreddin Hoca fıkralarını iki ana, beş alt başlık altında ele alan değerlendirmesi esas alınmaktadır:

I. *Nasreddin Hoca Fıkraları*

II. *Hoca Adına Bağlanan Fıkralar*

A. *Mantık Açısından Hoca’ya Uymayan Fıkralar*

B. *Din Açısından Hoca’ya Uymayanlar*

C. *Hoca ve Timur Fıkraları*

D. *Nasreddin Hoca’dan Önce de Anlatılan Fıkralar*

E. *Ahlâk Açısından Hoca’ya Uymayan Fıkralar (Sakaoğlu 2005: 31-235).*

Nasreddin Hoca Fıkraları

Bugün Türkiye’de yayımlanan en son Nasreddin Hoca kitabında 1555 fıkratip metni bulunmaktadır. Yazar Mustafa Duman içerisinde Nasreddin Hoca geçen bütün fıkraları kitabına almıştır. Bilindiği gibi Nasreddin Hoca’nın fıkraları Türkiye dışından (Cuha, Aisopos, Karakuş Kadı, Behlül Dâna, Ahmet Akay, Aldar Köse, Kemine, vb.) ve Türkiye içinden (Bektaşî, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Temel, vb.) pek çok fıkratipiyle karışmıştır. Karışmayı normal karşılamamız gerekir. Çünkü Nasreddin Hoca yerine başka bir tipin adını söylediğimiz veya yazdığımız zaman fıkratipi başka bir tipin olabilmektedir. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı içerisinde Nasreddin Hoca geçen her fıkrayı ona bağlayamayız. Türkiye içerisinde fıkratipi sayısı 1555 iken Türkiye dışında çok daha fazladır. Bugün Özbekistan’da Nasreddin Hoca adına bağlanan fıkralarının sayısı 3000’in üzerindedir.

Eğer bugün Türk dünyasında içerisinde Nasreddin Hoca adı geçen her fıkrayı bu bölümün içerisine alacak olursak problemin çözümü daha da zorlaşacaktır. Bize kalırsa *Şükrü Kurgan, Samim Kocagöz, Fikret Türkmen, Alpay Kabacalı, Saim Sakaoğlu* gibi araştırmacıların konu ile ilgili ölçütleri dikkate alınarak bir ayıklama yapılması gerekmektedir. Böylece kesin olmasa bile kesine yakın sayıda Nasreddin Hoca fıkraları bir araya getirilmiş olacaktır. Biz konuya bu gözle baktığımızda gerçek Nasreddin Hoca fıkralarının sayısının 120-130 kadar olduğunu söyleyebiliriz (Örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 32.1.-11.).

Hoca Adına Bağlanan Fıkralar

Mantık Açısından Nasreddin Hoca'ya Uymayan Fıkralar

Her anlatmanın bir mantığı vardır. Bu sebepten Nasreddin Hoca fıkralarını değerlendiren bir de Nasreddin Hoca mantığı ile fıkralara yaklaşmamız gerektiğine inanıyoruz. Kitabımızın bu bölümünün değişik yerlerinde de belirttiğimiz gibi, Nasreddin Hoca; kültürlü, hakkı, hakikati bilen, anneye, babaya saygı duyan birisidir. Onun mantığında kısa yoldan köşe dönme yoktur. Onun mantığında çalma, gasp etme de yoktur. Onun mantığı aptal bir insaninkine hiç benzememektedir. Kısacası, Hoca'nın fıkra mantığında aptallık, çalma, göz boyama, günü kurtarma yoktur. Bu sebepten bu tür fıkraların adında Nasreddin Hoca adı geçse bile bunların Nasreddin Hoca'ya ait olması konusunun üzerinde düşünülmelidir. Biz fıkraların seçimi işleminde önce Nasreddin Hoca mantığını ortaya çıkarmak, daha sonra da onun mantığına uymayanları bu bölümde değerlendirmek istedik (Örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 33.1.-2.).

Din Açısından Nasreddin Hoca'ya Uymayan Fıkralar

Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkralardan bazıları din açısından Nasreddin Hoca'ya uymamaktadır. Nasreddin Hoca'nın hayatı bölümünde de belirttiğimiz gibi, o bir din adamıdır, kadıdır, kadı yardımcısıdır. Bütün bunların ötesinde geçmişten günümüze Türk halkının tamamı tarafından sevilen hoşgörü sembolüdür. “Al Abdestini Ver Pabucumu”, “Bilenler Bilmeyenlere Anlatsın”, “Bugün Ramazan'ın Otuz Beşi” fıkraları da bu tipin içerisinde değerlendirilmelidir.

Nasreddin Hoca, Allah'ın evi olan camide nasıl davranacağını bilen birisidir. Orası şakalaşma, bilgi yarışması yapılan bir yer değildir. Yine küpün içerisinde atılan taşı sayarak Ramazan'ın kaçınıcı gününü bilmeyecek kadar alık birisi olamaz. Suya dönüp intikam alırcasına yellenmesi ise hiç düşünülemez (Örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 34).

Nasreddin Hoca ve Timur İlişisini Konu Alan Fıkralar

Nasreddin Hoca-Timur ilişkisini konu alan fıkralar Türk dünyasının tamamında anlatılmaktadır. Ancak ülkelere ve bölgelere göre fıkraların sayısında farklılıklar görülecektir.

Konuyu araştırırken mutlaka tarihe başvurmamız gerekmektedir. Nasreddin Hoca 1208 yılında Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Hortu (Nasreddin Hoca) köyünde doğmuş, 1236 yılında Akşehir'e göç etmiş ve 1284 tarihinde aynı yerde vefat etmiştir. Timur ise 1336 yılında Keş'te doğmuş, 1370 yılında tahta geçmiş, 1405 yılında vefat etmiştir. 1370 yılından ölüm tarihi olan 1405 yılına kadar seferden sefere koşmuş, pek çok zafer kazanmıştır. Bu arada 1402 yılında Ankara'nın Çubuk Ovası'nda yapılan savaşta Yıldırım Bayezid'in savaşı kaybetmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu'na Fetret Devri'ni yaşatmış ve yıkılma noktasına getirmiştir.

Bu duruma göre Nasreddin Hoca ile Timur'un çağdaş olması imkânsızdır. Nasreddin Hoca'nın ölüm tarihi ile Timur'un doğum tarihleri arasında elli yıllık bir zaman dilimi vardır. “Ölen adam dirilmeyeceği”ne göre Nasreddin Hoca ile Timur'un aynı dönemde yaşadıklarına dair fıkraların da gerçeğe ilgisi yoktur.

Bütün bunlara karşılık Nasreddin Hoca- Timur ikilisini konu alan fıkralar yıllarca ders kitaplarına konulmuş, tiyatrodaki gösterilmiştir. Bu yanlışlığın en büyük sebebi Evliya Çelebi'dir. Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde Akşehir'i anlatırken Nasreddin

Hoca'dan ve türbesinden söz etmiş, ardından da ünlü peştamal fıkrasını eserine almıştır. Araştırmacılar bu bilginin doğruluğunu araştırmadan Timur ve Nasreddin Hoca'yı aynı dönemde yaşamış göstermişlerdir.

Burada şu hususu da belirtelim ki Timur'la peştamal hikâyesi şair Ahmedî ile ilgili olabilir. Şair Ahmedî ile Timur çağdaşlardır. Bu sebepten ikilinin bir araya gelmiş olma ihtimali yüksektir (Kılıç 1994: 123'den Özkan 1999: 21).

Moğollarla Selçuklular 1243 yılında Köse Dağı Savaşı'nı yapmışlardır. Selçuklularla karşılaşan Moğolların hükümdarı *Geyhatu/Keyhatu*'dur. Geyhatu / Keyhatu'nun Nasreddin Hoca bir araya gelmiş, hatta onun sohbetlerine katılma ihtimali vardır. Bütün bunların sonunda başta Akşehir olmak üzere bazı yerleşim merkezleri Moğol istilasını en az zararla atlama şansını elde etmiş olabilir.

Bütün bunların dışında Türk halkının kendilerine büyük eziyet eden Timur'dan intikam alma arzusunu da göz ardı etmememiz gerekir. Gerçekten Timur gittiği yere zulmetmiştir, bu arada Anadolu da bu zulümden nasibini fazlasıyla almıştır. Zulmün dışında 103 yıllık Osmanlı Devleti de dağılma noktasına gelmiştir. Bütün bunlar hesaba katıldığında psikolojik savaşta Timur'la Nasreddin Hoca karşı karşıya getirilmekte ve Timur mücadeleyi kaybetmektedir. Kısacası meydanda Osmanlı savaşı kaybederken Nasreddin Hoca'nın şahsında kazanmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'de Timur'u konu alan fıkraların sayısı epeyce faladır. Bazen de bu tür fıkralar şair veya âşıkların dilinde işlenerek manzum duruma getirilmiştir (Örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 35.1.-3.).

Nasreddin Hoca'dan Önce de Anlatılan Fıkralar

a. Nasreddin Hoca ve Aisopos Masalları: Aisopos (Ezop) MÖ 620-560 tarihleri arasında yaşamıştır. Onun Sisam Adasında, Mezopotomya'da, Mısır'da doğduğunu ileri sürenler vardır. Plutarkhos'a göre Aisopos, *çirkin, kekeme, kambur olmasına rağmen ince bir zekâyâ sahipti*. Aisopos'u ünlü yapan onun yazdığı fabllardır. Ancak bu fablların tamamı Aisopos'a ait değildir. Büyük bir ihtimalle adını bilmediğimiz bir derleyici tarafından bir araya getirilmiştir. Aisopos'a ait olduğu söylenen masallardan bir kısmı Sokrates tarafından nazma çekilmiştir. Latin edebiyatında Phaedrus, bütün ortaçağ masalcıları ve La Fontaine bu masallardan yararlanmışlardır.

Yüzyıllardır çocuk edebiyatı araştırmacıları ve eğitim bilimcileri Aisopos'tan yararlanmışlardır. Bu cümleden olmak üzere onun masalları hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilmiş, okul kitaplarına alınmıştır. Aslında Aisopos masallarıyla Hoca'nın fıkralarının karışmasını normal karşılamamız gerekir. Çünkü halk anlatmalarında, bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun yerini başka ve sevilen bir kahraman almaktadır. Bir dönem Anadolu'da çok iyi bilinen Aisopos'un hatırası zayıflayınca, yerini Nasreddin Hoca'mıza bırakmış olma ihtimali çok yüksektir. Bu işi hafızası zayıf olanlar da yapmış olabilir (Örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 36).

Türk edebiyatında Aisopos'la ilgili ilk çeviri XIX. yüzyılda karşımıza çıkarken; ilk Türkçe baskı da 1866 tarihini taşımaktadır.

b. Nasreddin Hoca ve Binbir Gece Masalları: Arap Yarımadası'ndan dünyanın dört bir yanına yayılan *Binbir Gece Masalları*, geceleri anlatılmakta olup konusu kadınların vefasızlığı üzerine kurulmuştur. Masalların ana konusu Şehriyar'ın hanımı tarafından aldatılmasıdır. Aldatılma olayının ortaya çıkmasından sonra Şehriyar kadınlardan intikam almak için evlendiği bütün hanımları öldürür. Daha fazla kendi cinsinin öldürülmesine katlanamayan Şehrazat bir yolunu bulur ve Şehriyar'la evlenir. Ardından da Şehriyar'a sabahlara kadar masal anlatır. Ancak hiçbir

gece masallarının sonu gelmez ve bir merak cümlesiyle ertesi akşama bırakılır. Böylece de Şehrazat hem ölümden kurtulur hem de Binbir Gece Masalları'nı oluşturmuş olur.

Binbir Gece Masalları, hükümdar Şehrazat'ın şahsında klasik doğu kültürünün özelliklerini yansıtan güzel bir eserdir. Muhtevasının zenginliğinden, olay örgüsündeki ustalıktan, hayalî olayların bolluğundan dolayı çocuktan, genç ve yaşlıya kadar her kesimin ilgisini çeken bir eser olma özelliğini korumaktadır.

Binbir Gece Masalları çok uzun anlatımlardır, bu sebepten onun baştan sona okunamayacağına, eğer okunursa okuyanın öleceğine dair inanışlar bile halk arasında yayılmıştır.

Bugün Anadolu'da anlatılan bazı masal ve halk hikâyelerinin kaynağını Binbir Gece Masalları oluşturur. Bu metinlerden bir kısmı unutulmuş olsa bile, büyük bir kısmı sözlü kaynaklarda anlatılmaya devam etmektedir. *Binbir Gece Masalları* sadece Anadolu masallarıyla karışmamış, zaman zaman fıkralarla da karışmıştır. Elbette bu karışma Nasreddin Hoca fıkralarında da görülür (Bu karışıklığın sonucunda ortaya çıkan bir metin için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 37.)

c. Nasreddin Hoca ve Hint Fıkraları: Bilindiği gibi halk anlatıları arasında önemli bir yeri olan masallar büyük ölçüde Hint kaynaklıdır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda (*Somadeva, Kathasaritsagara*) Hint fıkralarıyla Nasreddin Hoca fıkraları arasında da benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Bu husus fıkraların kökeni ile ilgili araştırmalar için son derece önemlidir (örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 38.1.-3.).

ç. Nasreddin Hoca ve Ebu Nuvas: Ebu Nuvas bir Arap şairidir. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir, Onun Ahvaz'da doğduğu ve Bağdat'da öldüğü söylenir. Arap şiirinin her dalında örnekler vermiştir. Abbasî halifesi Harunürreşid ile Ebu Nuvas arasında esprili hikâyelerin oluştuğunu çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ebu Nuvas'ın adı *Bin Bir Gece Masalları*'nda da geçmektedir (Ritter 1964: 43). Onun Nasreddin Hoca ile karışan bir fıkrası, İncili Çavuş'a bağlı olarak da anlatılmaktadır (Çağlayan 1982: 38-42) (örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 39).

d. Nasreddin Hoca ve Şeyhoğlu (Marzubannâme): Marzubannâme'nin aslı Hintçe olup hayvan masalarını içine alan öğretici bir eserdir. Şeyhoğlu Sadruddin, *Marzubannâme*'yi Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. Eserin aslı, "*İran'ın kuzey bölgesinde İran kaynaklarının Taberistan diye gösterdikleri Mazenderan bölgesinde hüküm süren eski Bavend sülalesi hükümdarlarından Marzuban b. Rüstem'a aittir.*" (Sadruddin Şeyhoğlu-Korkmaz 1973: 67). 1973 yılında Zeynep Korkmaz tarafından yayımlanan bir eserde Nasreddin Hoca'da da olan bir metin tespit edilmiştir (Bkz. Ek: Metinler böl. Metin 40).

e. Nasreddin Hoca ve Cuha: Cuha, bir Arap fıkra tipidir. VII. yüzyılın sonu ile VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı sanılmaktadır. Cuha'nın babası Kufe'nin ünlü tüccarlarından. Bazı kaynaklarda Cuha'nın 100 yıldan fazla yaşadığı ve Halife Ebû Cafer el-Mansur (753-775) zamanında vefat ettiğine dair bilgileri bulmaktayız. Kısacası Cuha, Abbasi ve Emevi dönemlerinde yaşamış ve bu dönemde hakkında fıkralar oluşmuştur.

Nasreddin Hoca'ya ait olduğu söylenen pek çok fıkranın Cuha'ya bağlı olarak da anlatılması (*Ye kırkük ye, Dünyanın dengesi, Neyini kaçırmış Acaba*, vb.) üzerinde durulması ve araştırılması gereken konulardan birisidir (örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 41).

f. Nasreddin Hoca ve Karakuş Kadı: Karakuş Kadı'nın doğum tarihi bilinmemektedir, ölüm tarihi ise çeşitli kaynaklarda 1201 olarak verilir. Kadı Karakuş fıkrası tipi için *İslâm Ansiklopedisi*'nde çok kısa bilgi verilmiştir: "Bu devirde ahmaklığın müşahhas timsali olarak şöhret kazanmış bir "Karakuş" vardır. *Kitâb al-fâşûş fî abkâm Karâkûş* adındaki eserde birçok saçma hükümleri anlatılır. Kâtip Çelebi'ye nazaran bu eserin müellifi İbn Mammâtî'dir" (Sobernheim, 1956: 309).

Ahmaklığın sembolü Karakuş ile devlet adamı Karakuş'un hayatları zaman zaman birbirine karıştırılmıştır. Benzer bir karışıklık Karakuş Kadı ile Nasreddin Hoca fıkralarında da görülmektedir (örnek için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 42).

g. Nasreddin Hoca ve Mevlâna (Mesnevi): Mevlâna, 1207 yılında, bugünkü Afganistan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Daha sonra ailesiyle birlikte Nişabur'a göçer ve burada *Feridüddin Attar* ile tanışır. Mevlâna ve ailesi bir süre sonra tekrar göçer ve bu defaki durak yeri Bağdat'tır. Kâbe'ye gider ve hacı olur. Pek çok yeri (Şam, Şanlıurfa, Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde) dolaştıktan sonra Larende (Karaman)'ye yerleşir. Yedi yıl sonra Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın daveti üzerine 3 Mayıs 1228 tarihinde Konya'ya gelerek Altunaba (İplikçi) Medresesi'ne yerleşir. Şems-i Tebrizî ile tanışır ve onunla çok iyi dost olur.

Mevlâna, 17 Aralık 1273 tarihinde Konya'da vefat eder. Onun ölüm günü 'Allah'a kavuşma' anlamında *Şeb-i Arus* olarak bilinir. Mevlâna, 26300 beyitten oluşan *Mesnevi*'sinde halk kültürü unsurları (atasözleri, fıkralar ve hayvan hikâyeleri, vb.)ndan da yararlanmıştı. Aşağıya aldığımız "Onun Sesi Yarın Çıkar" ve "Kedi Burada İse Et Nerede, Et Burada İse Kedi Nerede" fıkraları acaba kimindir? Şimdilik bunu ayırmamız çok zordur, çünkü Mevlâna Hazretleriyle Nasreddin Hoca çağdaşlardır, aynı coğrafyada yaşamışlardır, aynı kültür ikliminden beslenmişlerdir. Belki de birlikte dost sohbetlerine katılmışlardır. Bilinen tek şey yukarıda adlarını saydığımız fıkraların Hoca'yla ünlendiğidir. Çünkü Nasreddin Hoca fıkraları sözlü kültür taşıyıcılarının yardımıyla nesilden nesile aktarılmaya devam etmektedir. Oysa Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin okuyucusu aydın kesim arasında sıkışıp kalmıştır (örnekler için bkz. Ek: Metinler böl. Metin 43.1.-2.).

SIRA SİZDE

2

Nasreddin Hoca adına bağlanıp anlatılan veya yazıya aktarılan fıkraların sayısı 1500'den fazladır. Ancak bunun, belki de sadece yüzde onu gerçek Nasreddin Hoca fıkrasıdır. O hâlde öncelikle Nasreddin Hoca fıkralarının özelliklerini bilmemiz gerekmektedir. Bu özellikleri hatırlıyor musunuz?

NASREDDİN HOCA FIKRALARININ KAYNAKLARI

Bu kısımda Nasreddin Hoca fıkraları ile ilgili bazı kaynakların bibliyografyası verilecektir. Bilindiği gibi Hocamızla ilgili yayınlar XV. yüzyıldan bu yana devam etmektedir. Bunların tamamını verebilmemize imkân yoktur. Bununla beraber bilineni gereken kaynaklardan bir seçme yapılacaktır.

a. Yazmalar: Nasreddin Hoca ile ilgili Türkiye'de devlet (Millî Kütüphane, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kitaplığı) ve şahıs (İsa Özkan Kitaplığı, Mustafa Canpolat Kitaplığı, M. Sabri Koz Kitaplığı, Mustafa Duman Kitaplığı) kütüphanelerinde yirminin üzerinde yazma vardır.

Türkiye dışında Berlin (3 yazma), Cambridge (1 yazma), Groningen (1 yazma), Leiden (1 yazma), Londra (1 yazma), Oxford (5 yazma) Paris (7 yazma) kütüphanelerinde 19 Nasreddin Hoca yazması vardır. Bunların dışında Özbekistan'daki özel bir kütüphanede bir yazma tespit edilmiştir.

b. Matbu Metinler: Taşbasma Nasreddin Hoca kitaplarından devlet ve özel kütüphanelerde 50 kadar tespit edilmiştir.

c. Sözlü Ürünler: Geçmişten günümüze Nasreddin Hoca fıkraları sözlü kaynaklarda anlatılmaya devam etmektedir. Kaynak şahıs adını verdiğimiz bu anlatıcılar çoğu zaman Nasreddin Hoca fıkra tipi adı altında başka fıkraları da anlatmışlardır. Bununla beraber yine de Nasreddin Hoca fıkraları için en önemli kaynak halk arasından toplanan sözlü metinlerdir. Bugün aydınından çobanına, siyasetçisinden öğretim üyesine kadar hemen hemen herkes çeşitli ortamlarda Nasreddin Hoca fıkralarından yararlanmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkraları çeşitli kaynaklardan süzülerek günümüze ulaşmıştır. Siz, Nasreddin Hoca fıkraları ile ilgili bir araştırma yapacak olsanız, hangi kaynaklara bakarsınız?

SIRA SİZDE

NASREDDİN HOCA FIKRALARI VE DİĞER EDEBİ TÜRLER

Nasreddin Hoca Fıkraları Atasözleri ve Deyimlerin Kaynağı Olabilir Mi?

Atasözünü; atalarımızın uzun denemeleri sonucunda ortaya çıkan, bilgece düşüncelerinin, öğüt verici ve kalıplaşmış şekilde ifade edilmesi olarak tanımlayabiliriz. Tarih boyunca atasözleri, *sav*, *mesel*, *emsal*, *durûb-i emsal*, *darb-ı mesel*, vb. gibi adlarla anılmıştır. Günümüzde ise daha çok atasözü, atasözleri, atalar sözü kavramları kullanılmaya başlanmıştır.

Mutlaka her atasözü ve deyim bir hikâyesi vardır. Ancak bunlardan bazıları tespit edilirken bazıları da zamanında derlenemediği veya yazıya geçirilemediği için unutulup gitmiştir. Bu hikâyeler büyük ölçüde fıkra türü içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak birkaç kitap ve makale de yayımlanmıştır: Bu konudaki ilk araştırma Ziya Gökalp'a ait olup o çalışmasında 40 kadar atasözü ve deyim Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur (1972: 41-44).

Bu konuya bilimsel açıdan yaklaşan bir başka araştırmacı da Nail Tan'dır. Tan, atasözü ve deyimlerle Nasreddin Hoca ilişkisini dört başlık altında değerlendirmiştir. Aşağıda bu sınıflama verilmiş olup burada atasözleriyle deyimlerin karıştığı gözden kaçmamaktadır. Çok az bir örneği aşağıya alıyoruz.

A. Nasreddin Hoca Fıkralarından Kaynaklanan Atasözlerimiz

1. *Dağ yürümezse abdal yürür.*
2. *Damdan düşen, damdan düşenin bâlini bilir.*

B. Nasreddin Hoca Fıkralarından Kaynaklanan Deyimlerimiz

1. *Ölme eşeğim ölme (yaz gelecek, yonca bitecek)..*
2. *Ya biç sopa yemedin, ya da sayı saymasını bilmiyorsun.*
3. *Ye kürküm, ye.*
4. *Yok devenin başı.*
5. *Yorgan gitti, kavga bitti.*

C. Atasözü, Deyim Olmadıkları Hâlde Gündelik Hayatımızda Sık Sık Kullandığımız Nasreddin Hoca Fıkralarından Kaynaklanan Diğer Sözler

1. *Sahibi ölmüş eşeği kurt yer.*
2. *Şuna değmiş, buna değmemiş.*
3. *Sen de haklısın.*
4. *Ya tutarsa?* (Tan 2007a: 56-69; Tan 2007b: 26-27).

Ahmet Demirtaş da “Nasreddin Hoca Fıkralarından Doğan Birkaç Deyim Üzerine” adlı makalesinde, “*Ye kürküm ye, Parayı veren düdüğü çalar, Yorgan gitti kavgı bitti, İpe un sermek, Dostlar alışverişte görsün, Tavşanın suyunun suyu, Ma-vi boncuk kimdeyse benim gönlüm ondadır*” fıkralarının deyimleşmesi üzerinde durur (Demirtaş 2001: 141-143).

Bu çalışmaların dışında konuyla ilgili olarak hazırlanan kitap ve makalelerde atasözleri ve deyimler ele alınmış olup bunların bazıları aşağıdadır:

Mahmut Belenli, *Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyeleri*, İstanbul 1964.

Yusuf Ziya Bahadın, *Deyimlerimiz ve Kaynakları*, İstanbul 1971.

M. Şakir Ülkütaşır, “Bir Vakaya Dayanan Bazı Halk Tabirleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 1 (3), Ekim 1949, 35-37; 1 (4), Ekim 1949, 61-62; 1 (5), Aralık 1949, 66-67; 1 (8), Mart 1950, 115-116; 5 (99), Ekim 1957, 1571-1572; 5 (110), Eylül 1958, 1760; 5 (116), Mart 1959, 1871-1872; 10 (209), Aralık 1966, 4272-4273.

Vehbi Cem Aşkun, “Nasreddin Hoca Fıkralarının Atasözlerimiz ile İlişkisi”, *Il-gaz*, (120), Eylül 1971.

Nasreddin Hoca fıkraları ile atasözü deyim ilişkisi sadece Türkiye içerisinde kalmamış, başka ülkelerin atasözleri ve deyimlerine kaynaklık etmiştir. İranlı araştırmacı, “*Alî Ekber-i Dibbudâ (ölümü 1955), Emsâl ve Hikem adlı Farsça deyimler, atasözleri ve vecizeleri bir araya topladığı dört ciltlik eserinde Nasreddin Hoca adıyla bazı deyim ve deyişlere yer vermektedir.*”

Yazar kitaptaki deyiş ve fıkraları üç grupta topladığını söyledikten sonra şu başlıkları vermektedir: Molla Nasreddin'dir, Bindığı eşiği saymıyor; Molla Nasreddin'in bağlı danasıdır; Molla Nasreddin'dir, bindığı dalı kesiyor (Karaismailoğlu 2001: 27-28).

Azerbaycanlı araştırmacı Naile Hacızade, “Hoca Nasreddin Fıkraları ve Deyimlerimiz” adlı bildirisinde Azerbaycan sahasındaki Nasreddin Hoca fıkralarında tespit edilen deyimleri bir araya toplamıştır. Bunlardan birkaç tanesi aşağıdadır.

1. *Belesen ki ağzına daş basıblar*
2. *Belki oradan da yolum o yana düşdü*
3. *Bilenler bilmeyenlere desin*
4. *Bir şey bilmeseler kaçmazlar* (Hacızade 2005: 214).

Nasreddin Hoca fıkralarının atasözleri ve deyimlere kaynaklık etmesi konusunun araştırılmasının yaklaşık yüz yıllık bir geçmişi vardır. Bir başka ifadeyle Ziya Gökalp'la başlayan bu çalışmalar yeni bilgilerle, yeni kaynaklarla desteklenerek anlatılmaya devam etmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarında kullanılan atasözü ve deyimler, insanlara güldürürken öğüt de vermektedir. Böylece de iki tür birleşerek insanların eğitilmesine yardımcı olmaktadır.

Nasreddin Hoca Fıkraları Nazma Çekilebilir Mi?

Nasreddin Hoca fıkraları Lamii Çelebi'den itibaren nazma çekilmektedir. Ancak bazı kişiler Nasreddin Hoca fıkralarının nazma çekilmesi meselesini tartışma konusu yapmışlardır. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Orhan Veli Kanık fıkraların nazma çekilmesi taraftarıdır. Fıkraların nazma çekilmesine karşı olanlar da vardır; bunlar arasında, Samim Kocagöz, Şükrü Kurgan vb. sayılabilir.

Ayrıca, Nasreddin Hoca fıkraları bazı şairlerimiz tarafından telmih unsuru olarak (Urfalı Nabi, Ataullah, Everekli Seyranî, Refikî ve Hüdayî) kullanılmıştır. Güvâhî, Taşlıcalı Yahyâ, Nev'izâde Atâyî, Ataşzâde Mehmet İzzet Paşa, Çaylak Tevfik, Ali Ekrem Bolayır, Seracettin Hasırcıoğlu, Orhan Seyfi Orhon, Nurettin Sevin, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Ceyhun Atıf Kansu ise bazı fıkraları nazma çekmiştir. Sayıları epey fazla olmakla birlikte (Sami Ergun, Halil Karabulut, Nejat Sefercioğlu ve Nüzhet Erman vb.) Nasreddin Hoca fıkralarını kitap bütünlüğünde ele almışlardır.

Özet

Nasreddin Hoca ve Yakınları Hakkındaki Tarihi Belgeleri Listelemek

Türk mizah edebiyatının temel direği olan Nasreddin Hoca'nın yaşayıp yaşamadığı tartışma konusu olmuştur. Ancak pek çok tarihi belgede Nasreddin Hoca ve yakınları hakkında doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları daha çok sözlü olarak varlığını sürdürmüşse de, XV. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda da yer almaya başlamıştır. Nasreddin Hoca ve fıkraları hakkında bilgi veren yazma kaynakların sayısı 15 kadardır.

Nasreddin Hoca'nın gerçek kimliği efsanelerle iç içe geçmiştir. O, bir anda birbirinden oldukça uzak coğrafyalarda, hem Türkiye içinde, hem de Türk dünyasının en ücra köşesinde, karşınıza yerli bir tip olarak çıkmaktadır. Kimi ona Nasreddin Hoca diyor; kimi, Afendi, Nasirdin Efendi; kimi, Molla Nasreddin; kimi, Koca Nasır, Kuja Nasır; kimi, Ependi; kimi, Nasır Hoca; kimi de Hoca Nasreddin olarak isim veriyor. Nasreddin Hoca, diğer bazı ülkelerde de hatırı sayılır bir şöhrete sahiptir. Tacikistan, Bangladeş, İran, Çeçenistan, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Almanya, Fransa bu ülkelerden bazılarıdır.

Nasreddin Hoca Fıkralarının Özelliklerini İfade Etmek

Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkraların sayısı her geçen gün artmaktadır. Günümüzde bu sayı Türkiye'de 1555'e, yurt dışında ise 3000'lere ulaşmıştır. İlk yazmalarda kırk kadar örneğini gördüğümüz Nasreddin Hoca fıkralarının günümüzde yukarıdaki sayılara ulaşması, hangi fıkraların Nasreddin Hoca'ya ait olabileceği problemine doğurmuştur. Ülkemizdeki bazı bilim insanları bu problemten hareket ederek Nasreddin Hoca'ya ait fıkraların özelliklerini tespit etmeye çalışan değerlendirmeler yapmış, ölçütler koymuşlardır. *Şükrü Kurgan, Samim Kocagöz, Fikret Türkmen, Günay Kut, İlhan Başgöz, Alpay Kabacalı, Saim Sakaoglu, Mehmet Aydın* bu bilim insanlarından bazılarıdır. Nasreddin Hoca fıkralarının özellikleriyle ilgili ilk değerlendirmeyi Şükrü Kurgan yapmıştır. Kurgan'ın ölçütlerinden bazıları şunlardır:

Nasreddin Hoca Fıkralarının Kaynaklarını Tanımak

Nasreddin Hoca fıkraları XV. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda görülmeye başlar. Onun adından ve fıkralarından bahseden ilk kaynaklar yazma eserlerdir. Daha sonra basma eserler ve sözlü kaynaklar aracılığıyla Hoca fıkraları günümüze ulaşmıştır.

Nasreddin Hoca Fıkralarının Diğer Edebî Türlerle İlgisini Anlatmak

Nasreddin Hoca fıkraları 50 kadar atasözü ve deyim; ayrıca da Lamii Çelebi'den Orhan Veliye kadar yüzlerce şairin şiirine ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca, Nasreddin Hoca fıkraları bazı atasözü ve deyimlerimizin kaynağı olduğu gibi kimi şairlerimize ilham kaynağı da olmuştur. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Orhan Veli Hoca'nın fıkralarından bazılarını nazma çekmişlerdir. Ayrıca bazı şairlerimiz de Nasreddin Hoca'nın fıkralarını telmih unsuru olarak kullanmışlardır.

Kendimizi Sınayalım

1. Nasreddin Hoca'nın türbesi, aşağıdaki yerleşim birimlerinden hangisindedir?

- a. Eskişehir
- b. Kayseri
- c. Konya
- d. Akşehir
- e. Sivrihisar

2. Aşağıdakilerden hangisi bir Nasreddin Hoca fıkrasına yer veren **ilk** eserdir?

- a. Ebu'l- Hayr-ı Rûmî'nin Dafiü'l Gumum adlı eserinde
- b. Bursalı Mehmed Gazalî'nin Rafiu'l Humûm adlı eserinde
- c. Güvahi'nin Pendnâme adlı eserinde
- d. Ebu'l- Hayr-ı Rûmî'nin Saltuknâme adlı eserinde
- e. Ebu'l- Hayr-ı Rûmî'nin Rafiu'l Humûm adlı eserinde

3. Bir babanın başlayıp oğlunun tamamladığı, içinde Nasreddin Hoca'nın **en fazla** sayıda fıkrasının yer aldığı **ilk** eser aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Letâif
- b. Gencine-i Raz
- c. Usûl-nâme
- d. Budalanâme
- e. Mecmaü'l-Letaif

4. Aşağıdakilerden hangisi Nasreddin Hoca'ya ait isimlerden biri **değildir**?

- a. Nasirdin Efendi
- b. Molla Nasreddin
- c. Ependi
- d. Molla Nasreddin Hazretleri
- e. Nasır Hoca

5. Nasreddin Hoca, pek çok ülke, il, ilçe ve köy halkı tarafından sahiplenilmektedir. Aşağıdakilerden hangisi Nasrettin Hoca'ya sahiplenilen yörelerden biri **değildir**?

- a. Buhara
- b. Azerbaycan
- c. Kayseri
- d. Sivrihisar
- e. Manisa

6. Aşağıdaki özelliklerden hangisi Nasreddin Hoca fıkralarında **bulunmaz**?

- a. O, güçsüz ve yoksulların yanındadır.
- b. O, dalkavukluk yapmaz.
- c. Cimri değil eli açık bir kimsedir.
- d. O, ahmak ve budala değildir.
- e. Ona bağlanan fıkraların konuları arasında tasavvuf ve ezel ebed konuları da vardır.

7. Nasreddin Hoca'nın adına bağlanıp da onun olmadıkları ortaya konulan fıkralar üzerinde aşağıdaki araştırmacılar hangisi durmuştur?

- a. Saim Sakaoglu
- b. Pertev Naili Boratav
- c. Şükrü Kurgan
- d. İlhan Başgöz
- e. Mehmet Tuğrul

8. Nasreddin Hoca'dan önce yaşayan bazı yabancı fıkra tiplerinin fıkraları da Nasreddin Hoca'ya bağlanmıştır. Aşağıdakilerden hangisinin fıkraları Nasreddin Hoca'ya **bağlanmamıştır**?

- a. Ebu Nüvas
- b. Cuha
- c. Mevlâna
- d. Kadı Karakuş
- e. Şeyhi

9. Nasreddin Hoca fıkralarındaki atasözü ve deyimler üzerinde **ilk defa** kim çalışmıştır?

- a. Ziya Gökalp
- b. Nail Tan
- c. Naile Hacızade
- d. Pertev Naili Boratav
- e. Adnan Karaismailoğlu

10. Nasreddin Hoca fıkralarını aşağıdaki şair ve yazarlardan hangisi nazma **çekmemiştir**?

- a. Fuad Köprülü
- b. Orhan Veli Kanık
- c. Nejat Sefercioğlu
- d. Halil Karabulut
- e. Yahya Kemal Beyatlı

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca ve Yakınlarını Konu Alan Belgeler” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. d Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca ve Yakınlarını Konu Alan Belgeler” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. e Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca ve Yakınlarını Konu Alan Belgeler” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. d Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca’yı Hangi Adlarla Tanıyoruz?” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. e Yanıtınız doğru değilse, “Diğer Nasreddin Hocalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. e Yanıtınız doğru değilse, “Hangi Fıkralar Nasreddin Hoca’nındır?” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. a Yanıtınız doğru değilse, “Hangi Fıkralar Nasreddin Hoca’nındır?” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. e Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca’dan da Önce Anlatılan Fıkralar” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. a Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca Fıkralarının Diğer Edebî Türlerle İlgisi” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. e Yanıtınız doğru değilse, “Nasreddin Hoca Fıkralarının Diğer Edebî Türlerle İlgisi” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Nasreddin Hoca ile ilgili az sayıdaki belgeden yola çıkarak onun için, eksikleri de olan bir hayat hikâyesi yazılabilir. Özellikle onun adına bağlanan fıkralar, Hoca’nın eskiliğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, gelecekte bulunacak yeni belgelerle pekiştirilecek olan eski belgeler o zaman daha değerli olacaktır.

Sıra Sizde 2

Nasreddin Hoca’ya bağlanan fıkralar arasında onun özellikleriyle örtüşenleri belirleyebilmek için bilgiler çeşitli ölçütler önermişlerdir. Bu bilgilerin başında Şükür Kurgan gelmektedir. Ancak onun bazı noktaları başka bilgilerce kabul görmemiştir. Son olarak Saim Sakaoglu-Ali Berat Alptekin ikilisinin hazırladıkları Nasreddin Hoca adlı kitapta yer alan ölçütler, Nasreddin Hoca’ya en uygun olan özellikleri içermektedir.

Sıra Sizde 3

Nasreddin Hoca’nın fıkralarıyla ilgili yayımlar XV. yüzyıldan beri devam etmektedir. İlk örneklerini yazmalar da gördüğümüz Nasreddin Hoca fıkraları 4 farklı kaynaktan günümüze ulaşmıştır. Nasreddin Hoca konusunda araştırma yapacak biri sırasıyla şu kaynaklara bakmalıdır: yazma kaynaklar, basma kaynaklar ve sözlü kaynaklar.

Sıra Sizde 4

Nasreddin Hoca fıkralarının bazıları; aslında bir atasözü veya deyimın açıklanması gibidir. İpe un sermek gibi. Hoca’dan ve onun fıkralarından haberdar olan bazı şair ve yazarlar da onun nüktelerine telmihte (dokundurma) bulunabilirler. Ancak bu tür sanatlarda yer alan motiflerin bazıları Nasreddin Hoca’ya ait olmayan motiflerdir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (2005). "Nasrettin Hoca 'Kafiye Geçirmek' Deyimi ve Bir Klasik Şiir Eleştirisi Örneği", **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni) 6-7 Temmuz 2005 Akşehir**, [Ankara], 223-228: Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Akar, M. (1980-1981). "Nasreddin Hoca'nın Yahya Bey Tarafından Nazma Çekilen İki Latifesi", **Millî Kültür**, 2 (6-7-8), Kasım-Aralık- Ocak, 45-48.
- Akın, N. (1992). "Nasreddin Hoca'ya Mal Edilen Fıkraların Çoğu Sabte Çıktı", **Tercüman**, 6 Ocak, 5.
- Akten, S.-Nail Tan-Hayrettin İvgin (2008). **Türk Halk Edebiyatında Karakuş Kadı Fıkraları**. Ankara: Kültür Ajans Yay.
- Alptekin, A. B. (2007). "Geçmişten Günümüze Ebedî Yaşayanlar: Büyük Türk Düşünürü Nasreddin Hoca", **Akpınar**, Eylül-Ekim: 8-17.
- [Atabeyli], Naci Kum (1940). "Kayseri Müzesinde 1408 Numarada Kayıtlı Nasreddin Hoca Lahdi", **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1940, 3.
- Başgöz, İ. (1999). **Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca**. İstanbul: Pan Yayınları.
- Bayram, M. (2001). **Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren**. Konya.
- Binbir Gece Masalları** (2007). (çev. Selami Münir Yurdatap), İstanbul: Türkiye Yay.
- Boratav, P. N. (1996). **Nasreddin Hoca**. Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yayınları.
- Bozyiğit, A. E. (1990). "Nasreddin Hoca Fıkralarının Şiir Diliyle Anlatımı", **I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri / 15-17 Mayıs 1989 Ankara**. Ankara: 41-56: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cabbarov, Tora mirzo (1996). "Dünyanın Oğlu Özbek-Türk Nasreddin Hoca", **Nasreddin Hoca'nın Dünyası/Unesco 1996 Nasreddin Hoca Yılı** (hızl. İrfan Ünver Nasrattınoğlu), Ankara, 45-49: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ceran, Z. (1965). "Nasreddin Hoca'nın Kızına Ait İkinci Mezar Kitabesi", **Türk Folklor Araştırmaları**, 9 (192), Temmuz, 3807-3809.
- Civelek, Y. (2001). "Ortak İslâm Kültürünün Bilge ve Mizabî Kabramanı Cuhâ El-Arabi: Arapların Nasreddin Hocası", **Yedi İklim**, 138-9, Eylül-Ekim, 120-125.
- Çağlayan, O. (1982). **İncili Çavuş**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi.
- Çetin, İ. (1997). "Manzum Nasreddin Hoca Fıkraları", **Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri/ İzmir, 24-26 Aralık 1996**. Ankara, 115-122: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Demirtaş, A. (2001). "Nasreddin Hoca Fıkralarından Doğan Birkaç Deyim Üzerine", **Yedi İklim**, 138-9, Eylül-Ekim, 141-143.
- Duman, M. (2001b). "Nasreddin Hoca Fıkralarının Kaynakları: Ezop'tan Nasreddin Hoca'ya", **Folklor / Edebiyat**, 27, 101-104.
- Fuat, M. (2002). **Nasrettin Hoca Fıkraları**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gölpınarlı, A. ([1961]). **Nasreddin Hoca**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Güvâhî (1983). **Pend-nâme (Öğütler ve Atasözleri)**, (hızl. Mehmet Hengirmen), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hacızade, N. (2005). "Hoca Nasreddin Fıkraları ve Deyimlerimiz", **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni) 6-7 Temmuz 2005 Akşehir**, [Ankara], 212-211: Akşehir Belediyesi Yayınları.
- Kabacalı, A. (1991, 2000). **Çeşitli Yönleriyle Nasreddin Hoca(Tarihî Kişiliği-Fıkraları** (dış kapakta, **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca(Hayatı-Kişiliği-Fıkraları)**). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Kahraman, S. A-Yücel Dağlı (1999). **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini (III. Kitap)**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A.-Yücel Dağlı-Robert Dankoff (2007). **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 10. Kitap**. İstanbul, 295: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanık, O. V. (1970). **Nasreddin Hoca Hikâyeleri**. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Karabulut, H. (1995). "Nasrattın Hoca", **Türk Edebiyatı**, (255), Ocak, 57.
- Karaismailoğlu, A. (2001). "Hikmet ile Nükte; Mevlânâ ve Nasreddin Hoca", **Yedi İklim**, 138-9, Eylül-Ekim, 27-29.
- Karakoç, B. (1979). **Letâif-i Ebu'n-Nevvas**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi.
- Kaya, K. (1993). "Nasreddin Hoca ve Hint Fıkraları Arasında Benzerlikler", **Abece**, (8), Güz, 119-123.
- Kaya, K. (2001). **Hint-Türk-Avrupa Masalları**. Ankara.
- Kılıç, F. (1994). **Meşâirü's-şuara, İnceleme, Tenkitli Metin**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Kocagöz, S. (1970). “*Nasreddin Hoca*”, **Türk Dili**, 22 (226), Şubat, 287-300.
- Kocagöz, S. (1972). **Nasreddin Hoca**. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1945). **Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir/Tarihî- Turistik Kılavuz**. İstanbul:
- Koz, M. S. (hızl.) (2005). **Nasreddin Hoca Kitabı**. İstanbul: Koza Yayınları.
- Köprülüzâde M. F. (1334/1918). **Nasreddin Hoca** (dış kapakta ayrıca **Manzum Hikâyeler**). İstanbul: Ka-naat Kütüphanesi.
- Kurgan, Ş. (1986). **Nasrettin Hoca**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kurnaz, C. (1997). “*Divan Şiirinde Nasreddin Hoca*”, **Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 24-36: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önder, M. (1971). **Nasreddin Hoca**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkan, İ. (1999). **Türkiye ve Tatar Türkçesiyle Nasreddin Hoca Mezekleri-Nasreddin Hoca Fıkraları**. Ankara: TİKA Yayınları.
- Rado, Ş. (1967). “*Karakuşî Hükümler*”, **Hayat Tarih Mecmuası**, 3 (1), Şubat, 5-8.
- Sadrüddin Şeyhoğlu (1973). **Marzubannâme Tercümesi, İnceleme** (hızl. Zeynep Korkmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1992). **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**. Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları
- Sakaoğlu, S. (2005). **Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu S.-A. B. Alptekin (2009). **Nasreddin Hoca**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (1981). **Nasreddin Hoca Fıkraları / Şiir Dili ile**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sobernheim (1956). “*Karakuş*”, **İslâm Ansiklopedisi VI**. İstanbul, 308-309.
- Tan, N. (2007a). **Derlemeler Makaleler 2 / Anonim Edebiyat**. Ankara.
- Tan, N. (2007b). **Derlemeler Makaleler 4 / Halk Gülmecesi (Mizah) Halk Tiyatrosu**. Ankara.
- Tokmakçıoğlu, E. (1981). **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ziya Gökalp (1972). **Halk Klasikleri I / Nasreddin Hoca Latifeleri** (eski yazıdan bugünkü dile çeviren: A[bdülsettar] Hayati Avşar), Diyarbakır.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Halk anlatmalarının eğitici yönünü saptayabilecek,
- Halk anlatmalarının sanata yansımaları ifade edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Eğitim
- Türkçe eğitimi
- Çocuk eğitimi
- Öğretim
- Öğrenme
- Terbiye
- Resim
- Sinema
- Tiyatro
- Şiir
- Müzik
- Opera

İçerik Haritası

Halk Anlatmalarının Eğitici Yönu ve Sanata Yansıması

HALK HİKÂYELERİNİN EĞİTİMSEL İŞLEVİ

Halk hikâyeri gerek yapı, gerekse de işlev bakımından çok yönlü anlatılardır. Hikâyerin bu bakımdan anlatıcı, dinleyici kesimi ve anlatma ortamı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekir. Bu sebepten eğlence ve eğitim halk hikâyerinin ana işlevlerindendir.

Atlı göçebe bir hayat tarzının sonucu olarak Türkler, kültür ürünlerini yazıya geçirmek yerine sözlü kültür ortamlarında aktarmışlardır. Bu aktarma işi nesilden nesile geçerek bir devamlılık kazanmıştır. Böylelikle yüzyıllar öncesinde bilinen kültür ürünleri, günümüze ulaşmıştır. Ancak bu ulaşım, son iki yüzyıl dışında yazı yerine söz aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bundan dolayı halk hikâyeri hem toplumun eğlence ihtiyacını karşılamış, hem de eğitimlerine katkı sağlamıştır.

Halk hikâyeri televizyon, radyo, vb. gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasından önce halkın eğlence vasıtası olmuştur. Özellikle Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da yaygın olarak bulunan âşık kahvelerinde, halk hikâyeri icra edilmiştir. Günümüzde de bu çevrelerde halk hikâyesi anlatma geleneği yaşatılmaktadır. Âşıkların uğrak yeri olan bu mekânlarda tamamı erkek olan dinleyicilere, uzun kış geceleri boyunca anlatılmaktadır. Halk hikâyeri çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bu dinleyici topluluğunun, ufuklarında farklı pencereler açmış ve yeni yeni dünyaları tanınmasına yardımcı olmuştur.

Bir hikâyenin anlatımı bazen geceler boyunca sürmüştür. Bu sayede Anadolu halkı, kış gecelerinin sıkıcılığını az da olsa azaltabilmiştir. Hikâyerin sürükleyiciliği içinde Kerem'le Aslı'nın peşinden diyar diyar dolaşmış, Köroğlu'yla birlikte kötülerle savaşmış, Mecnun'laşıp Leyla'nın aşkıyla çöllere düşmüştür. Günümüzün dizileri ve arkası yarınlara yarattığı heyecanları, bu aşk ve kahramanlık hikâyeri uyandırmıştır. Âşıkların gelenek kapsamındaki anlatımıyla bu hikâyer, insanların gönüllerine ve dimağlarına âdeta kazınmıştır. Dinleyiciler, sözlü kültür ortamında dinledikleri anlatıları unutmamışlar ve dillerinin döndüğünce başka insanlara aktarmaya devam etmişlerdir.

Halk hikâyeri nazım nesir karışımı bir yapıya sahiptir. Nesir kısımlarında olaylar, nazım kısımlarında ise duygular dile getirilir. Bu şiirlerde aşk, hasret, gurbet, hastalık, dert, keder, vb. gibi duygular nesir kısımlarıyla ilintili olarak işlenmiştir. Hikâyeri içerisinde yer alan bu şiirler, türkü formundadırlar ve saz eşliğinde söylenirler. Bu yüzden dinleyici kesimi hikâyenin nesir bölümünde macera ve olay unsuruyla, nazım bölümünde ise türküyle eğlenmektedir. Anlatının içerisine bir müzik aletinin girmesi ise, eğlencenin diğer bir boyutunu oluşturmaktadır.

Hikâye anlatımı aynı zamanda canlı bir gösterimdir. Hikâyenin anlatıcısı olan âşık veya meddah, anlatım sırasında âdeti bir tiyatro oyuncusu gibi rol yapar. Ancak o bu gösterinin tek oyuncusudur. Hikâyenin kahramanlarını ve onların konuşmalarını canlandırırken; jest, mimik ve ses tonunu kullanır. Kötü karakterleri ve onların geçtiği sahneleri anlatırken alaycı ve küçümseyen bir tavır takınır ve sesini ona göre ayarlar. İyi karakterleri ve özellikle de hikâyenin baş kahramanları olan sevgilileri ve onların konuşmalarını aktarırken, daha müşfik ve babacan bir tavra bürünür. Ayrılık sahnelerinde hüznü, kavuşmalarda sevinçli bir ses tonu hâkimdir. Çirkin kahramanları tasvir ederken abartılı ve alaycı, güzel kahramanları tasvir ederken ise yine abartılı ve sevecen bir ses tonu kullanır. Hikâyenin nazım kısımlarında eline sazını alarak, saz çalmasını bilmiyorsa bir sopayı saz gibi tutarak türkülerini söyler. Bunun içindir ki dinleyici, âdeti bir tiyatro salonunda gibidir. Hikâye anlatma olayına bu açıdan bakıldığında, türün halkın tiyatro ihtiyacını da karşıladığı söylenilebilir.

Halk anlatılarının diğer türleri gibi, halk hikâyeleri de sadece eğlendirmez. Eğlencenin yanında eğitmek ve ders vermek de bu türün işlevlerindendir. Tür, bir zamanlar büyük bir kısmı okuma yazma bilmeyen halkın roman ihtiyacını karşılamıştır. Halk bu sayede kendi kültürüne ait olan Ercişli Emrah ile Selvihan, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Yaralı Mahmut ve Köroğlu gibi hikâyelerin yanı sıra, yabancı kültürlerle ait olan Leyla ile Mecnun ve Ferhat ile Şirin gibi hikâyeleri de öğrenme fırsatını yakalamıştır. Hem okuryazarlık oranı, hem de toplumuzun okuma alışkanlığı göz önüne alındığında halk hikâyelerinin bu anlamda büyük bir hizmet verdiği görülmektedir.

Hikâyelerde gelenek ve görenekler, görgü kuralları ve tarihimizle ilgili birtakım bilgileri bulabiliriz. Hikâye anlatıcısı olan âşık veya meddah, halk içinde yetişmiş ve halkla iç içe olan bir kişidir. Bu bakımdan mensubu olduğu topluluğu ve kültürel öğelerini çok iyi bilmektedir. Bu öğelere anlattığı hikâyelerde de yer vererek bir tür halk kültürünün taşıyıcılığı görevini üstlenmektedir. Bazı hikâyelerde toplumu derinden sarsan birtakım olayların yer aldığını görürüz. Örneğin, Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi'nde Şah Abbas'ın Van Kalesi'ni kuşatmasının hatıraları, Köroğlu kollarının özellikle Anadolu ve Azerbaycan anlatılarında Celâlî Ayaklanmalarının izleri vardır. Tabii ki bu olaylar, hikâyelerde aslına birebir bağlı olarak değil, anlatıcının ve halkın bu olaylar karşısında aldıkları tavırlarla şekillenmiş hâliyle - sosyal tarih- yer almaktadır. Bu sebepten halk hikâyeleri iyi bir sosyal tarih öğreticisidir.

Geçmiş yüzyılların yaşam tarzıyla ilgili birtakım bilgilere de halk hikâyeleriyle ulaşılabilir. Örneğin Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu'nda geçmiş yüzyıl yaşantısına ait cariyelik kurumu hakkında bazı bilgilere rastlıyoruz.

Halk hikâyelerinde bazı dinî kuralların öğretilmesi de olur. Anlatıcı bazen hikâyede olayların akışını durdurarak, konuya paralel olarak bazı bilgiler verir. Örneğin imanın altı şartından biri olan kadere iman konusunda Behçet Mahir, Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu'nda hikâyenin uygun bir yerinde şöyle bir bilgi verir:

“Nihayet, bir adamın eceli eğer dolmazsa, deryaya bile düşse, Cenab-ı Allah onu o deryada saklar; ateşe bile düşse, o ateşte onu yakmaz, gine saklar. Çünkü ehl-i dil demiş:

Bir kuluna Hak'tan yardım olursa

O kulu yok etmek haddi midir ki

Cihan ona düşman olsa fayda ne

Hakk'ın saklaması çetin midir ki

Allah bir kulu saklarsa, bütün dünya düşman olsa, yine saklar o. Lâkin herkes ettiğini bulur, eşer düşer, demiş.” (Kaplan-Akalın-Bali 1973: 531).

Halk hikâyelerinin konusu aşk veya kahramanlıktır. Bazı hikâyelerde bu iki konu bir arada işlenir. Bunun için günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz olaylar, hikâyelerde yer alır. Tür, konu edindiği olaylarla, insanlara gerçek hayattan kesitler sunar ve onların bunlardan ders almasını sağlar. Yani bir çeşit insanlara hayat dersi verir. Kızını sevdiği gence vermeyen babanın, kızının ölümüyle duyduğu üzüntüyü hiçbir şey hafifletemez. Bize yüzyıllar öncesinden seslenen hikâyeler, âdeta, “sevenleri birbirinden ayırmayın.” demektedir. Tahir ile Zühre hikâyesinde aynı üzüntüyü, Zühre’nin babası yaşamış ve anlatıcı dinleyici kitlesine bunu ibret alınacak bir durum olarak aktarmıştır.

“Zübre hemen oradan çıkıp Tabir’in mezarının bulunduğu yere geldi. Baktı ki, Tabir toz toprak içinde yatıyor. O bâli görünce bir kere ah etti ve abu gözlerinden gül yüzü üzerine kanlı yaşlar akıttı... ‘Yarabbi benim dahi, bu dakika rubumu kabzeyle [al]’ diye dua etti. Derin bir ah çekti ve Tabir’in toprağını üç kere koklayıp rubunu teslim eyledi. İşte bunun sebebi padişahın abdine sadık olmamasıdır. Akıllı olanlar bundan ibret almalıdırlar.” (Türkmen 1998: 247).

Bu türden metinlerde yine konuyla ilgili olarak, yeri geldikçe insanlara bazı konularda nasihatlerde bulunulur ve hayat karşısında almaları gereken tavırlar hakkında bilgi verilir. Örneğin Behçet Mahir, Yaralı Mahmut hikâyesini anlatırken; dinleyicileri iyi insanlarla arkadaş olmaları, kötülerden uzak durmaları konusunda şu şekilde uyarır:

“Beyefendi, bu geçmişteki hikâyelerden ibret al. Bak ne diyor: Evet birs ile oturan, bis [is] olur. Bir ırsli demire el atarsan elin vurursan, elin bis olmaz mı? Yabut boyaga elin atarsan boyag olmaz mı? Olur, elbise de leke olur. Eger, bunnari bilir-sense [bilirsen] hisli adam ile oturma. Hırhız ile vurucu, gırcı ile oturma. Onnar ile dolanma. Onnar ile konuşma. Onnar bir gün, seni de gendi gimin [gibi] eder. Bu sebepten namuslu, hasiyetli olsun, yoksul olsun, yokluk ayıp değildir, Allah’ındır. Allah bir anda var eder, bir anda yok eder, yalnız namuslu, doğru olsun, yoksulluğa aldırma, doğruluga bak.” (Sakaoğlu, vb. 1997: 225-226).

Hikâyelerde zaman zaman anlatıcı bazı hasletleri överek, insanları bu yönde davranmaları konusunda âdeta yönlendirir. Hikâyeler bu bakımdan iyi bir ahlak öğreticisidir. Örneğin Meddah Behçet Mahir dinleyicisini iyilik ve doğruluk konusunda şu şekilde bilgilendirerek; verdiği örneklerle onları davranmaları hususunda özendirir:

“Çünkü geçmişte olan hikâyeler, bu sözler içerisinde bir insan elinden geldiği kadar iyilikte bulunmalı. Çünkü iyilik öyle bir baldır, ki dolanır, fırlanır senin yoluna da gelmez ise, senin evladına yakın gelir. Çünkü kötülük de öyledir. Bunun için insanlar bu dünyada, ömründe iyilikten, başka bir fayda göremeyeceğini hissederek insanlar daimi iyilik yolundan ayrılmazlar.” (Kaplan-Akalın-Bali: 552).

“Çünkü doğru bir adam hiçbir vakit huzurda da kızarmaz, işi de belki şin gitmez [rast gitmez]. Eğri adam, çünkü mubakkak ki bir gün pürüzü çıkar, yere bakar; yüzü kızarır, işi de zaten düzgün gitmez. Neden? Her ne kadar dil dost, kalbi bayin ise, bir gün kalbindeki bayinlik eşkereye [açığa] çıkar.” (Kaplan-Akalın-Bali 1973: 520).

“Çünkü doğru bir ifade verene asla kimse kızmaz, darılmaz, bilekar olan bir kimseye herkes kızar. Çünkü işin doğrusun söylemek, boyun eğip durmak her vakit insanlar için bir kemalden doğar...” (Kaplan-Akalın-Bali 1973: 558).

Halk hikâyeleri yapısında yer alan atasözleriyle de insanlara hayat dersi verirler. Atasözleri, atalarımızın uzun süren denemeleri sonucunda ortaya çıktıkları için ders verici özellikleriyle öne çıkarlar. Onlara, bilgece düşünce ve hayat karşısında alınan sağlam bir duruş ve tavır hâkimdir. Atasözleri bu fonksiyonlarını müstakil bir ürün olarak yerine getirmenin yanı sıra, diğer halk edebiyatı ürünleri içinde de yer alarak gerçekleştirirler. Bu yüzden hikâye anlatıcısı, olayları aktarırken sık sık toplumun ortak malı olan bu ürünlere yer vererek, söyleyeceğini daha etkili ve çarpıcı bir şekilde dile getirir. Aşağıda atasözlerinin halk hikâyelerinde kullanışı ile ilgili örnekler verilmiştir:

“*Geçme mubannet köprüsünden koy sel aparsın seni.*” [Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni.] (Kaplan-Akalın-Bali 1973: 530).

“*İnsanın yere bakanından, suyun da yap [yavaş] akanından kork.*” [Adamın yere bakanından, suyun yavaş akanından kork.] (Kaplan-Akalın-Bali 1973: 529).

“*Kaçanın anası ağlamaz.*” [Kaçanın anası ağlamamış.] (Kaftancıoğlu 1979: 22).

Halk hikâyelerinin diğer bir eğitici işlevi ise dil ve dilin doğru kullanımıyla ilgilidir. Yine okuma yazma oranı düşük olan dinleyici kitlesini dikkate alırsak, bu türden metinlerin iyi bir dil öğreticisi olduğunu söyleyebiliriz. Gerçi metinlerde anlatıcıya bağlı olarak ağız özellikleri değişmekte veya bölgesel ağız özellikleri korunmaktadır. Bu sebeple dinleyici kitlesinin karşı karşıya kaldığı dil, yazı dili değil konuşma dilidir. Ancak bu dil her ne kadar konuşma dili de olsa, dinleyicilerin kelime dağarcıklarını geliştirmeleri bakımından önemli bir işlevi üstlenmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, halk hikâyeleri metin olarak âşıkların başından maceraları aktarmasının ve insanları eğlendirmesinin yanı sıra, eğitici işlevi de olan ürünlerdir. Bu eğitici işlevi kendisini dil ve dil öğretimi, sosyal tarih öğretimi, ahlak ve terbiye öğretimi gibi alanlarda göstermektedir.

FIKRALARIN EĞİTİMSEL İŞLEVLERİ

Bugün Türkiye içinde ve Türkiye dışında anlatılan fıkra tiplerine bağlı örneklerden bazıları eğitim açısından değerlendirilmiştir. Türkiye’de fıkraları eğitim açısından değerlendirilen fıkra tiplerinin başında Nasreddin Hoca gelmektedir. Burada, Nasreddin Hoca’nın yanı sıra İncili Çavuş ve Bekri Mustafa fıkraları da eğitim açısından çok kısa olarak değerlendirilecektir.

Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitici Yönü

Bugüne kadar yapılan fıkralarla ilgili çalışmalarda daha çok Nasreddin Hoca fıkralarının eğitici yönü üzerinde durulmuştur. Ayrıca gerek Türkçe kitaplarında gerekse edebiyat kitaplarında da fıkra denildiğinde daha çok Nasreddin Hoca akla gelmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarından hareketle onun çocukların ve yetişkinlerin eğitimi konusu üzerinde epeyce çalışma yapılmıştır. Bunlar zaman zaman makale ve bildiri, bazen yüksek lisans, bazen de doktora tezleri boyutunda ele alınmıştır.

Nasreddin Hoca fıkralarının eğitici yönü ile ilgili olarak Nükhet Tör tarafından hazırlanan doktora tezinde 295 fıkra incelenmiştir. Tör, daha sonra sunduğu bir bildirisinde 35 maddeyi kısaltarak dokuza indirmiştir.

1. İyimserlik, hayata bağlı ve ümitli olma,
2. Özeleştirme yapabilmek,

3. Hoşgörülü olma,
4. Tedbirli olma,
5. İçki alışkanlığının kötülüğü,
6. Dış görünüşe önem vermeme,
7. Görücü usulüyle evlenmenin sakıncaları,
8. Birden fazla kadınla evlenmenin zararları,
9. Evlilikte uyumlu davranma,
10. Dinî inançlar (Tör 1991: 24-30).

Tör, bildirisinin sonunda Nasreddin Hoca, fıkralarıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Eğitim değerleri açısından Nasreddin Hoca fıkralarını incelediğimizde fıkraların yüzde otuz beş kadarının eğitici değer taşıdığını gördük.

Fıkralarda ortaya çıkan eğitici mesajlarıyla Hoca insan sevgisi, esneklik, zekâ gibi çağdaş özellikler taşıyan bir kişilik çizerek başlı başına bir eğitim değeri yaratmaktadır. Hoca’yı tüm çizgileri ve felsefesi ile insanımıza, çocuklarımıza tanıtmak; “Çağın çocuğunu yetiştirme yollarından biri olan, en iyi örnekleri gösterip benimsetmek için gereklidir.” Kültürel değerlerimizin en önemlilerinden olan Nasreddin Hoca’yı bir eğitim konusu ve hazinesi olarak ele almalı, her derecedeki okulumuzda onu işlemeliyiz, karikatüre uygun çizgileriyle Hocamız millî karikatürümüzün esin kaynağı olmalıdır. Ressamımız resmini, heykeltıraşımız heykelini yapmalı; hikâyecimiz, romancımız hikâyesini, romanını yazmalıdır. Tiyatromuz, sinemamızla, televizyonumuz, gazetemizle el ele vermeli, Türk kültürü kaynaklarına eğilmeliyiz.” (Tör 1991: 29-30).

Aşağıda Nasreddin Hoca ve fıkralarının eğitici yönünü daha alt başlıklara indirgeyerek anlatmak istiyoruz.

1. Türkçe Eğitiminde Nasreddin Hoca Fıkraları: Türkçe eğitimi uzmanı Murat Özbay bu konuda görüşleri tanınan bilim adamlarının başında gelmektedir. O bu konuda bizim de katılacağımız görüşler ileri sürmüştür. Ona göre, Türkçe eğitiminin amacı, öğrencilerimizin kelime hazineleri ile anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek, onlara Türk kültürünü aktarmaktır. Bu değerler; eğitimin ve kültür aktarımının Türkçe öğretmenlerinin sorumluluk ve görevleri arasında olduğunun da bir göstergesidir. Millî kültür değerlerini tanıtmak ve sevdirmek amacıyla da yer veren program, bu yönüyle, bütün kültürel değerlerimizi de kucaklamayı hedeflemektedir.

Yapısı gereği eğitim ve kültüre ait unsurları bünyesinde bulunduran Nasreddin Hoca fıkraları, bu yönüyle Türkçe derslerinde kullanılabilecek malzemelerden biridir. Kültür aktarımı ve değer kazandırma özellikleriyle fıkralar, eğitimin her kademesinde seviye dikkate alınarak kullanılabilecek önemli araçlardır. Nasreddin Hoca fıkralarını eğitim mesajları yönüyle değerlendirdiğimizde,

- a. Hayata ve geleceğe ümitle bakma,
- b. Özeleştirme yapabilme,
- c. Herkese karşı hoşgörülü davranma,
- d. Bir işe başlarken ve işi yaparken tedbirli olma,
- e. Kötü alışkanlıklardan uzak durma,
- f. İnsanların dış görünüşüne önem vermeme,
- g. Aile kurma ve bunu yaşatma

gibi özelliklerle karşılaşırız. Bunlar aslında eğitimin de hedefleri arasındadır.

Türkçe eğitiminin her kademesindeki amaçlarından biri olan, öğrencinin kelime dağarcığını zenginleştirme çalışmalarında da Nasreddin Hoca fıkraları önemli

görevler yüklenebilecek niteliktedir. Hatta Nasreddin Hoca fıkraları bazen tek cümleyle ifade edilen sonuçlarıyla telmih unsuru olarak kullanılmakta, deyimleşmiş anlam birlikleri niteliği taşımaktadır.

Nasreddin Hoca fıkralarına değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının aktarımı ve Türkçe öğretimi açılarından bakıldığı zaman, bunların okullarımızda bol bol kullanılabilecek ürünler olduğu görülür. Özellikle Türkçe derslerinde Nasreddin Hoca fıkraları, düzenlenmiş nitelikli metinler olarak kullanılabilir. Başta kültür ve değer aktarımı olmak üzere konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi, kelime hazinesinin zenginleştirilmesi, diyalog oluşturma, örnekleme ve kıyaslama gibi anlatımın temeli olan unsurların kazandırılmasında bu ürünleri ders kitaplarında ve dolayısıyla sınıf içinde kullanmak mümkündür.

Nasreddin Hoca fıkralarının sınıf içi uygulamalarda yararlanılacak bir diğer yönü de oyunlaştırma (dramatizasyon) yöntemine uygun olmalarıdır. Türkçe öğretiminde vazgeçemeyeceğimiz yöntemlerden biri olan oyunlaştırma, çocukları kelimeleri doğru telaffuz etmeye, sözü doğru ve düşünceye göre vurgulayıp tonlandırmaya, topluluk karşısında konuşmaya, heyecanı kontrol etmeye, vücudu ve yüzü sözün anlamına göre hareketlendirmeye alıştıır. Böylece çocukta oluşmaya başlayan dil bilinci oyunla beslenmeye başlar. Nasreddin Hoca fıkraları konuşmaya dayalı yapısı ve kısalığı sebebiyle sınıf içinde uygulamaya imkân vermesiyle de kullanışlı birer oyunlaştırma metnidirler.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Nasreddin Hoca fıkralarının en güzel örnekleri, kültür aktarımı ve Türkçe öğretiminin temel araçları olarak ders kitaplarında ve öğretmenlerimizin planlarında yerini almalıdır (Özbay 2005: 312-317).

2. Konuşma Eğitiminde Nasreddin Hoca Fıkraları: Konuşma, eğitim ve öğretim etkinliklerinin de temelinde yer alır. Öğretmen-öğrenci arasındaki bilgi alış-verişi, açıklama, anlatma, değerlendirme en çok konuşma aracılığıyla yapılır. Doğru ve etkili konuşma eğitim ile elde edilen bir beceri olup, etkili ve güzel konuşma eğitiminin geliştirilmesinde ve bireylerin toplum hâlinde yaşamalarında çok büyük öneme sahiptir. Konuşma becerilerinin geliştirilmesinde başta Türkçe öğretmenleri olmak üzere bütün öğretmenlerimize büyük sorumluluklar düşmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarının yardımıyla konuşma eğitiminde amaçlananları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Öğrencilerin günlük hayatta insanlarla etkili iletişim kurmasını geliştirmek,
- Mizahla şiirin, anlatımı güçlendiren ve güzelleştiren yönünü keşfetmek,
- Dramatizasyon çalışmalarına metin sağlamak (Temizyürek 2005: 135-139).

3. Diğer Bazı Özellikler: Nasreddin Hoca'nın olup olmadığına bakılmaksızın Türkiye'de yayımlanan fıkra sayısı binlerle ifade edilmektedir. Elbette bu fıkraların büyük bir çoğunluğu Nasreddin Hoca'ya ait değildir. Ancak onun çok bilinen eğitici fıkralarından bazılarını burada değerlendirmek istiyoruz.

Nasreddin Hoca fıkralarından ruhsal hastalıkların tedavisinde yararlanabiliriz. Hoca'nın şiir diliyle ve sanatkârane bir üslupla anlatılan aşağıdaki fıkrası sadece doktorlara değil, hastalara da reçete sunmaktadır. Bize göre, Türk halkının tamamı bu fıkrayı önce öğrenmeli, sonra ezberlemeli, son olarak da hayatının bir parçası olarak düşünmelidir.

Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

“Hekimlik nedir?”

O da en güzel cevabı vermiş:

“Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin derin.” (Sakaoglu-Alptekin 2009: 80).

Nasreddin Hoca fıkralarında manevi dünyamız ile yaşadığımız dünya barıştırılmıştır. Hoca fıkralarında ahiret ile dünya birlikte ele alınmıştır. Hoca, aşağıdaki fıkrasında manevi ilimle, çağdaş ilmi aynı kefenin içinde yoğurmuştur.

Nasreddin Hoca'ya günün birinde keçisi basta olan bir komşusu gelir ve, "Hocam senin nefesin güçlüdür, keçim bastalandı bir dua ediver" deyince Hoca; "Komşu komşu ben senin keçine dua edeyim ama sen ona pise [katran] yedir-meyi de ihmal etme" der.

Nasreddin Hoca fıkralarında konunun ezberlenmesi yerine düşünme tavsiye edilmektedir. Hoca'nın fıkralarındaki cevabı gizler, karşımızdaki insanı düşünmeye yönlendirebilirsek başarılı olmamamız için hiçbir sebep yoktur. Aşağıdaki fıkraların sonuç cümlesindeki birer bölüm öğrencilerimizin tamamlaması için boş bırakılmıştır. Bu çeşit fıkraların sayısı Nasreddin Hoca da epeyce fazla olup bunlardan birisini aşağıya alıyoruz:

Denizin Suyu Niçin Tuzludur?

Günün bir inde, Hoca'nın da içinde bulunduğu toplulukta yarenlik edilirken, bazı bulunanlardan biri Hoca'ya imtihan edercesine bir soru sorar:

"Hocam denizlerin suyu niçin tuzludur?"

"Aaaa, bunu bilmeyecek ne var,....." (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 172-173)

İncili Çavuş Fıkralarının Eğitici Yönü

Nasreddin Hoca kadar ünlü olamasa da daha çok devlet adamı özelliğiyle tanındığımız İncili Çavuş'un fıkralarının eğitici yönü üzerinde bugüne kadar hemen hemen hiç durulmamıştır. Onun incelemeye esas alınan 87 fıkrasından ancak yedisinde eğitim konusu ile ilgilendirebildiğimiz örneklerle rastlanılmıştır.

İncili Çavuş'un fıkralarında sarayda bulunmasından kaynaklanan sebeplere bağlı olarak âdeta bir tür üst eğitim söz konusu olmaktadır. Mesela onun nükteleri devlet düzeninin işleyişindeki aksaklıklardan giderilmesini hedef alır. O, nükteleriyle babası ve kardeşi kadar kendisini de eleştirir. (Akçar 2010)

Bekri Mustafa Fıkralarının Eğitici Yönü

Bekri Mustafa ile ilgili fıkralarda daha çok içki ve sarhoşluktan söz edilir. Bunun sonucu olarak da ilk bakışta onun fıkralarının eğitici yönünün olamayacağı düşünülebilir. Bir araştırmamızın üzerinde çalıştığı 111 Bekri Mustafa fıkrasından sekizi konumuzla yakından ilgilidir. Böylece bu fıkralardan yola çıkarak çocukların içki-den ve meyhane gibi içki içilen yerlerden uzak durdurulmaları sağlanmış olabilir. Onun fıkralarından İnci Çavuş'unkine göre farklı bir insan kadrosu görülür. Kişiler kırsal kesimden gelmiş gibidir. Dolayısıyla onların eğitilmesi, şehir hayatının olumsuzluklarından korunabilmesi Mustafa'nın fıkralarıyla önlenebilir.

Bu arada konuyu tamamlarken ülkemizin değişik yönetim birimlerinde yaşayan yüzlerce yöre tiplerinin fıkralarından da yararlanabileceğimiz hatırlatmak isteriz (Akçar 2010).

Fıkralar, sadece çocuk eğitiminde mi eğitim aracı olarak kullanılır? Neler söyleyebilirsiniz?

SIRA SİZDE

MASALLARIN EĞİTİMSEL İŞLEVLERİ

Masallar, eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için genellikle masal anaları tarafından anlatılan anlatmaya dayalı türlerden biridir. Her ne kadar eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için anlatılıyorsa da onu dinleyenler için birçok eğitici ve öğretici yönü de vardır. Bazı masal araştırmacıları masalların bu yönü üzerinde de durmuş ve görüşlerini dile getirmişlerdir.

Saim Sakaoglu, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları* adlı çalışmasında, “Masalların İnsan Kültürü Bakımından Önemi” (2002: 11-15) başlığı altında ilk olarak “Çocuklar İçin Masal”’a yer verir. Sakaoglu, burada eğitimci ve düşünürlerden Ziya Gökalp’ın, Sabri Esat Siyavuşgil’in, Nesip Yağmurdereli’nin ve Enver Naci Gökşen’in çocuk eğitiminde masaldan yararlanma ile ilgili düşüncelerini sıraladıktan sonra kendi görüşlerine yer verir: “... demek oluyor ki, eskiden çocuk için zararlı olduğu kabul edilen ve kendisine önder olarak Rousseau gibi bir de eğitimci bulan bu fikir, günümüzde tamamen terk edilmiştir. Bunun yerine, masalın çocuğun terbiyesinde ve gelişmesinde önemli yeri olduğunu kabul eden düşünce hâkim olmuştur. Bununla beraber bazı masalların çocuklar üzerinde olumsuz etki yapacağı unutulmamalıdır. Çocuklara böyle masallar yerine ahlâkî ve eğitici değeri olan masallar okutmakta fayda vardır.” (2002: 13).

Bilge Seyidoğlu, “*Masal ve Masal Anlatanlar*” adlı makalesinde çocuk eğitiminde masalın önemini şöyle açıklamaktadır: “*Çocukların çok sevdiği masallarla eğitim son derece etkili bir yoldur. Belirli bir yaşa gelmeden çocuğa istenilen şekli verebilmek çok kolaydır. Çocuğu karşımıza alıp nasihat ederek şunu yap, bunu yapma diye emir vermeye kalkarsak çocuk ya isyan eder veya bir kulağından girip ve söylediklerimiz öbür kulağından çıkar.*” (1977: 48).

Umay Günay ise, “Çocuk Eğitimi ve Masallar” adlı makalesinde çocukların masalları dinleyerek büyüdüğünü, onlarla sevmeyi ve seilmeyi öğrendiğini ve millî kimlik kazandığını belirtir: “*Binlerce çocuk masalları dinleyerek büyümekte, iyiye doğruya yönelmekte, kendisine masal anlatan büyükleriyle arasında sevgi bağı geliştirmekte, sevmeyi ve seilmeyi öğrenmektedirler. Gerek sözlü gelenekte yaşayan masallar gerekse kitaplara aktarılmış masallar muhteva yönünden tablil edildiğinde masalların, söylendiği ve söylenmekte olduğu gibi, mücerret ve hayattan kopuk olmadıkları kolayca anlaşılır...*” (1979: 17).

Ali Berat Alptekin, “Türk Masallarında Dinî Eğitim” adlı makalesiyle masalların farklı bir yönüne değinmiştir. Burada Alptekin, masallarda geçen dinle ilgili çeşitli unsurları ele alıp yorumlamıştır (1982: 15-16).

Esma Şimşek, “Masalların İnsan Eğitimi Bakımından Önemi” adlı makalesinde ise, masalları beş başlıkta inceleyip yorumlamıştır. Bu başlıklar şöyledir:

Masalların;

1. Çocuk Eğitimi Bakımından Önemi
2. Sosyal Hayatın İşleniş Bakımından Önemi
3. Problemin Anında Çözümü Bakımından Önemi
4. Halk Hekimliği Bakımından Önemi
5. Dinî İnanışların Masallara Etkisi (1991: 20).

Eğitim tarihi incelendiğinde eğitimcilerin çoğu, çocuklara masalın öğretilmesinin gerektiği, çocuğun dünyasının masalla zenginleştirilebileceği düşüncesini taşırlar. Bugün de aynı görüş devam etmekle birlikte masalın çocuklarda hayal ve duygu gücünü arttırdığı, zenginleştirdiği, ana dilin korunması ve geliştirilmesinde büyük payı bulunduğu söz edilmektedir. Pertev Naili Boratav, bu konu ile ilgili

şu önemli tespiti yapar: “Çocuğa anadilin, bir işçi elindeki alet gibi nasıl kullanıldığını öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini, kıvraklığını, zenginliğini, ilk gösteren, kişiye kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yakınlaştıranı duyguyu -ninnilerin, tekerlemeleri, türkülerin yanı başında, ama herbâlde onlardan daha geniş ölçüde- ilk aşıl原因an masallardır.” (1998: 14-15).

Çocukta ana dilin kavranmasına, gelişmesine büyük bir hizmeti olan masal, aynı zamanda çeşitli yararlar sağlayan bir sanat ve terbiye aracıdır. Henüz okuma yazma bilmeyen okul öncesi çağındaki çocukların başlıca fikir ve duygu gıdasını masallar oluşturur. Masallar sayesinde çocuk kendi dilinin kelimelerini ve bu kelimelerin kullanılış şekillerini kolaylıkla kavrar.

Masal anlatılırken şu konu da unutulmamalıdır. Masal çocuğu bilgilendirmek için değil, onun hoşça zaman geçirmesini sağlayarak, hayal ve düşünme gücünü arttırmak için anlatılmalı veya okunmalıdır. Böylece çocuk ile kitap arasında oluşan bağ yardımıyla çocuk kitap okumaya da ilgi duyacaktır. Ayrıca masallarda yer alan tekerlemeler de çocuğun dil gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Özellikle zengin bir iç ahenge sahip olan tekerlemeler, çocuğa dili sevdirmenin yanı sıra, söylemekte zorlandığı sözcükleri bile düzgün söyleyebilme yeteneği kazandırır ve çocuklarda estetik düşünceyi geliştirir.

Buraya kadar verilen bilgilerle asıl halk masallarının, az da olsa hayvan masallarının, çocuk eğitiminde ne derece önemli olduğu vurgulanmıştır.

Çocukların çok sevdikleri masallar arasında ilk sırayı hayvan masalları alır. Asıl halk masallarının uzun olması onların dikkatlerini dağıtır, bu sebeple dikkatlerini toplayabilecekleri daha kısa olan hayvan masalları anlatılır. Bu masalları büyük bir ilgi ile dinleyen çocuklar kendi hayatları ile hayallerinde canlandırdıkları hayatı birleştirirler. Onlar çalışkanlığın, doğruluğun, kahramanlığın ödülünü; kötülüğün, tembelliğin, ihanetin cezasını ilk olarak masallarda öğrenirler. Hemen hemen bütün masallar, çocukları iyiliğe, doğruluğa, çalışkanlığa teşvik ederken; kötülüklerden, ahlaksızlıklardan ve tembelliklerden de alıkoyar.

Her masal, dinleyene ve anlatana ayrı bir tat vermesinin yanında çeşitli dersler de verir. Özellikle hayvan masallarında ilk anda gülme ve eğlenme esas gibi görünse de asıl amaç eğitimidir. Bu tür masallarda sadece çocukların değil, her yaştan insanın alacağı dersler vardır.

İnsan hayatında çeşitli ve önemli değerler vardır: Doğruluk, dürüstlük, emanete ihanet etmeme, büyüklerin sözünü dinleme, iyilik etme, vb. Bu değerler çocuğa aşılanırken mutlaka kıssadan hisse olan masallardan yararlanılır.

Bir çocuğun yetiştirilmesinde ilk görev aileye düşer. Daha sonra okul ve çevre gelir. Arkadaş seçimi çocuk için son derece önemlidir. Çünkü seçtiği arkadaşlar onu hem iyi yönde hem de kötü yönde etkileyecektir. “Tilki ile Ayı” adlı masalda ayı, tilkiyle arkadaş olur. Tilki, her fırsatta saf ayıya çeşitli oyunlar oynar. Sonuçta kurnaz tilkinin son oyununda oldukça fazla kum yiyen ayı, tilkiyle birlikte taşın üstünden aşağıya atlar ve canından olur (Bakırcı 2010: 435-436).

Masal kahramanları haksızlığa uğrasalar bile hep geçerlikteki yöntemlerle rakipleriyle mücadele ederler. Bu mücadele sırasında masal kahramanının en büyük silahı aklındır. Meselâ, “İhtiyar Aslan” adlı masalda aslan çok yaşlandığı için avlanamaz ve hasta olur. Aslan, kendisini ziyarete gelen hayvanları bir bir yer. Tilki de aslanın hastalığını duyunca onu ziyaret etmek ister. Ancak tilki aslanın mağarasına girmez. Çünkü tilki, ine giren hayvanların bir daha mağaradan çıkmadığını izlerden anlar. Böylece tilki aklını kullanarak aslana yem olmaktan kurtulmuş olur (Bakırcı 2010: 457-458).

Dostluk ve arkadaşlık her millette olan bir kavramdır. Ancak Türk milletinde dostluğun ayrı bir yeri ve önemi vardır. Dost ve arkadaş için göz budaktan esirgenmez. Dostluk ve arkadaşlığın önemli olduğunu çocuk, büyüklerinden görerek öğrenir ve hayatında uygular. Dost, her şeyden önce candır; cana can verilir. Çıkara dayalı dostluk olmayacağı gibi arkadaşlık da olmaz. Hele hele dostuna ihanet eden asla bağışlanmaz. “Yılan ile Tilkinin Arkadaşlığı” adlı masalda, yılanla tilki arkadaş olup yolculuğa çıkarlar. İki arkadaş bir nehre varırlar. Yılan yüzme bilmediği için arkadaşı tilkiden yardım ister. Tilki de yılanı boynuna dolayıp nehri geçmeye karar verir. Tam suyun ortasına gelince yılan, tilkinin boğazını sıkıp öldürmek ister. Tilki, fırsatını bulunca yılanı başından yakalayıp öldürür ve yılanı kıyıya çıkarıp dost doğru uzattıktan sonra şöyle der; “Arkadaş dediğin böyle dosdoğru olmalıdır.” (Bakırcı 2010: 478-480). Böylece yılan, arkadaşı tilkiye ihanet etmesinin bedelini canıyla ödemiş olur.

Asıl halk masalları kültür unsurları bakımından hayvan masallarından daha zengindir. Asıl halk masallarını okuyan veya dinleyen bireyler unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş gelenekleri ve uygulamaları öğrenir.

Bu kültürel yelpaze içinde geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm), halk hekimliği, misafirlik, harman, hamam âdetleri, değirmencilik, yaylacılık, çobanlık, avcılık, spor müsabakaları (güreş, cirit, at yarışı, ok atma), halı dokuma, çömlekçilik, semercilik, keçecilik, çadır yapımı, ekmek yapma, vb. gibi konular yer almaktadır.

Asıl halk masallarında işlenen başka bir konu da doğan çocuğa ad verilmesidir. Anadolu’da doğan çocuğa ad, ya aile büyükleri, ya anne baba ya da hoca tarafından verilir. Bu gelenek de okuyucuya veya dinleyiciye masallarda hatırlatılır. Destanlarda ise kahramanlık yapan bir yiğide adını genellikle derviş verir. Aynı şekilde masallarda da dervişin kahramana ad vermesi söz konusudur. “Rastgele” adlı masalda derviş gelip oğlana “Rastgele” adını verir (Bakırcı 2006: 341). “Aslan Mehmet” adlı masalda ise padişahın oğluna ad koymak için yemekler yapılır, Kuran ve mevlit okutulup düğün başlar, derviş gelip çocuğun adını “Aslan Mehmet” koyar (Alptekin 2002: 233). Erkekler için yapılan sünnet törenleri de masallarımızda işlenen konular arasındadır. “Ağlayan Narla Gülen Ayva” adlı masalda aslında kız olan kahraman babasına doğduğunda oğlan olduğu söylenir. Bunun üzerine baba da oğlan olduğu söylenen kızı sünnet ettirip ona düğün yapmak ister (Sakaoglu 2002: 311).

Evlenme çağına gelen delikanlılara kız bulma ve onları evlendirme anne babanın en önemli görevlerinden biridir. Evlenmeyle beraber başlık parası geleneğine de yer verilir. Başlık parasının dışında âdet olduğu üzere kız tarafının oğlan tarafında çeyiz istemesi de söz konusudur. “Değirmenci ile Tilki” masalında tilki padişahın kızını değirmenciye istemek için dünürü gider (Sakaoglu 2002: 276-277). “Köse” adlı masalda kadın (Köse) kasaplardan çeyiz olarak yirmi cumhuriyet altını ve otuz batman yün ister (Bakırcı 2006: 323).

Masallarda ölüm âdetleri de işlenerek okuyucuya bilgi vermektedir. Eski Türk geleneğinden biri olan ölümden sonra yas tutma “Ölüm Derman Otu” adlı masalda da yer alır. Padişah ve halkı padişahın kızı için karalar giyip yas tutar (Bakırcı 2006: 274). “Deli Zala” adlı masalda ise ölen kızın kırkı ve elli ikinci gecesi değerlendirilir (Bakırcı 2006: 336).

Türk kültüründe misafirlik ve misafirperverlik önemli bir konudur. Türk masallarında misafirlik ve misafire nasıl davranılması gerektiği anlatılmaktadır. “Tamahkâr Antikacı” adlı masalda masal kahramanı Necip, güzel bir ev yaptırıp gelen ge-

çen yolcuları evinde misafir eder (Bakırcı 2006: 244-245). “Süleyman Şah ve Karınca” adlı masalda Hazreti Süleyman, karıncaya misafirliğe gider (Bakırcı 2020: 679-681).

Türk kültüründe yapılan bir kusurun affedilmesi için kılıç altından üç defa geçmek gerekir. Bu uygulama “Gülmez Padişahı” adlı masalda da vardır. Padişahın büyük oğulları küçük kardeşlerine karşı yanlış yaparlar. Padişah da onları affetmek için kılıç altından üç defa geçirilmesini emreder (Alptekin 2002: 277).

Türk masallarında dinle ilgili konular da yer almaktadır. Abdest alma, namaz kılma, ezan okuma, camiye gitme, hacca gitme, Kuran ve mevlit okuma gibi konular masallarımızda sıkça işlenmiştir. İslâm’ın şartlarından biri olan hacca gitme “Helvacı Güzeli” adlı masalda işlenmiştir (Sakaoğlu 2002: 445).

“Baykuş” adlı masalda padişah, baykuşun isteğini yerine getirmek için şeytanı çağırıp güneş ışınlarından bir ip yapmasını ister. Ancak şeytan, padişahın isteğini yerine getirmeyi ve kaçıp gider (Bakırcı 2010: 800-802).

Sonuç olarak masallar; sadece çocukları uyutmak, eğlendirmek ve onların güzel zaman geçirmelerini sağlamak için anlatılan bir tür değildir. Aynı zamanda onu dinleyenlerin eğitiminde de önemli bir yere sahiptir.

Halk hikâyesi, fıkra, masal başlıkları altında tanıtmaya çalıştığımız Türk halk anlatmaları, dünyanın sayılı zengin kaynaklarının başında gelmektedir. Bu üniteye kadar konularla ilgili olarak zengin bir bilgi dağarcığı oluşturdunuz. Acaba, sizce bu son dalın hangisi eğitim alanında daha önemli bir yere sahiptir?

SIRA SİZDE

HALK ANLATMALARININ SANATA YANSIMASI

Halk hikâyesi, fıkra, masal ve efsane adları altında bir araya getirdiğimiz halk anlatmaları, başka kültürlerde olduğu gibi, bizim kültürümüzde de sanatla kucaklaşmış, anılan türler sanatın değişik dallarında yeni çehreleriyle karşımıza çıkmıştır. Bir efsanenin sinema filmi, bir halk hikâyesinin bale, bir fıkra tipinin opera kahramanı olarak karşımıza çıkarılması elbette sevindirici birer olaydır. Sanatın her alanında görebileceğimiz halk anlatılarının izleri onlara yeni kimlikler kazandırmakta, farklı ortamlardan karşımıza çıkmalarını sağlamaktadır.

Kitabımızın bu son bölümünde, gelecekte, belki de daha güzel ve başarılı örneklerini görebileceğimiz sanat işlemleri belirli bir düzenle sunulacaktır. Belki asıl konudan (metinden) işlemeye geçilirken bazı değişiklikler yapılmıştır; ancak bunları doğal karşılamamız, yadırgamamız gerekir. Çünkü yansımaya yeni bir ruh verecek olan sanatkâra, böylesi bir yenileştirme ve güzelleştirme hakkı tanımamız gerekir. Anlatmaları aşağıdaki başlıklar altında değerlendireceğiz:

1. Sinema Filmi
2. Tiyatro Eseri
3. Şiir
4. Roman ve Hikâye
5. Opera, Operet ve Bale

Yukarıdaki dallarda belirleyebildiklerimizi ise; halk hikâyesi, fıkra ve masal örneklerinden yola çıkarak vereceğiz. Ancak anılan eserlerin hepsini görmemizin çok zor olduğunu takdir edersiniz. Bazı adların bizleri yanıltabileceği unutulmamalıdır. Mesela, Burhan Felek’in gezi yazılarına verdiği *Hint Masalları* adı böyledir. *Ağlayan Kaya*, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, *Evvel Zaman İçinde* adları için de aynı şeyleri söyleyebiliriz.

Sinema Filmi

Halk anlatmalarının en çok yansıdığı dallardan biri, belki de ilki sinema filmleridir. Filmler, hemen bütün anlatma konularını içine almaktadır. Ancak, aşağıda da görüleceği üzere, filmlerin ancak pek azı aslını bütünüyle yansıtabilmektedir. Senaryolar ise, seyircinin isteği göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştır.

Halk hikâyelerimizin çok bilinen ve sevilen birkaçı filmlere konu olmuştur. Oysa konusu gereği çok sevileceğine inandığımız başka hikâyelerimiz olduğunu hepimiz biliyoruz. Âşık Karaca Oğlan ile kahraman Köroğlu'nun daha çok filme alınması her ikisinin yüzyıllardan beri Anadolu halkının dilinden düşmemesi ile ilgilidir.

Konumuzla ilgili en eski film Ömer Lütfi Akat'ın Tahir ile Zühre'si olup 1947 tarihini taşımaktadır.

Türk filmlerine en çok konu olan hikâyeye kahramanı Köroğlu'dur. Onu konu alan filmleri Refik Kemal Arduman-Mümtaz Ener (1945), Faruk Kenç (1953), Mehmet Dinler (1963), Atıf Yılmaz (1968), vb., Âşık Karaca Oğlan'ı Avni Dilligil (1955), Atıf Yılmaz (1959), Nuri Akıncı (1966), vb. filme almışlardır. Bunların dışında Arzu ile Kamber, Âşık Garip, Kerem ile Aslı ve Tahir ile Zühre hikâyeleri, bazısı birden fazla olmak üzere filme alınmıştır.

Fıkralarımız ve fıkra kahramanlarımız da sinema dünyasının ilgisini çekmiştir. Özellikle Nasreddin Hoca birkaç kere filme alınmıştır. Konu ile ilgili ilk filmi Muhsin Ertuğrul (1940) çekmiştir. Daha sonra Talat Artemel (1954), Yavuz Yalınkılıç (1965), Melih Gülgen (1971), hep aynı adla, Nasreddin Hoca adıyla filme çekmişlerdir. Faruk Kenç'in (1954) filmi ise Nasreddin Hoca ve Timurlenk adını taşımakta olup, son üç filmin başyöncüsü döneminin ünlü orta oyuncusu İsmail Dümbüllü'dür.

Bu arada mizah dünyamızın ünlü adlarından İncil Çavuş da kendi adıyla anılan iki filmin konusu olmuştur: Semih Evin (1950), Nişan Hançer (1968). İsmali Dümbüllü ilk filmi ile başyöncüsüdür. Bekri Mustafa da Suha Doğan'ın (1965) bir filminin konusunu oluşturmuştur.

Masal dünyası ise başlı başına bir zenginlik sunmaktadır. Batı masalları, Doğu masalları ve Türk masalları değişik yıllarda filme çekilmiştir. Doğunun ve Batının filme alınan masalları genellikle herkesçe bilinen masallardır. Alâaddin'in Lambası, Ali Baba ve Kırk Haramiler'in yanında Külkedisi ve Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler'i sayabiliriz. Bizim en çok Keloğlan masallarımız filme alınmıştır. Bunlarında âdeta bir dizi gibi arka arkaya filme alınması gördüğü ilgilinin sonucudur. Adı Keloğlan olan ilk filmi Vedat Örfi Bengü (1948) yılında çekmiştir. Öbür Keloğlan filmlerinin tamamına yakınında ikinci bir ad da yer almaktadır: *Keloğlan Aramızda*, Sırrı Gültekin (1971), *Keloğlan ile Yedi Cüceler*, Semih Evin (1971), *Keloğlan ile Can Kız*, Metin Erksan (1972), vb.

İlk karton filmimiz *Evvel Zaman İçinde* ise 1951 yılında hazırlanmış ve negatifleri gönderildiği ABD'de kaybolmuştur.

Tiyatro Eseri

Tiyatronun evrensel konularının yanında ülkelere, hatta bölgelere özgü konuları da vardır. Halk anlatmalarımız arasında konuları tiyatro eseri olmaya uygun olanların olduğu da unutulmamalıdır. Özellikle halk hikâyelerimizin, sinema filmlerinde olduğu gibi, Köroğlu ile Karaca Oğlan'ı öne çıkarması, yukarıda dile getirilen sevginin sonucu olarak kabul edilmelidir. Tiyatro eseri olarak öne çıkan diğer bir eserimiz de Tahir ile Zühre'dir. Bu oyunların yazılış tarihleri ile oynanış tarihleri arasında farklılıklar görülmektedir.

Halk hikâyelerimiz çeşitli boyutlarda tiyatronun konusu olmuşlardır: Sahneye konulanlar, gölge oyunu olarak sunulanlar, orta oyunu olarak oynananlar.

Tahir ile Zühre hikâyesinin sahne eseri olarak oynanmasının öbür oyunlara göre farklı bir özelliği vardır. O, 19. yüzyılın ikinci yarısında dönemin önde gelen yazarlarınca yeniden kaleme alınmış ve sahnelenmiştir. Bidar Efendi'nin yazıp Dikran Efendi'nin sahnelediği Tahir ile Zühre Oyunu on yıl (1869-1879) boyunca aralıklarla oynanmıştır. Oyunun ilgi görmesi Küçük İsmail'in (1887) ve Kel Hasan'ın (1888-1897) Tahir ile Zühre'yi yeniden sahneye koymalarına yol açar. Hikâyemiz aynı zamanda gölge oyunu ve orta oyunu olarak da oynanmıştır. Bu konuda Hayali Küçük Ali (Muhittin Sevilen) ve Cevdet Kudret'in çalışmaları vardır.

Bu arada Ferhat ile Şirin de hem sahne eseri hem gölge oyunu hem de orta oyunu olarak yazarlarımızca gereken ilgiyi görür.

Sahnelenen oyunların başında, Karaca Oğlan ve Köroğlu gelmektedir. Karaca Oğlan'ı Dinçer Sümer (1983) ve Sabahattin Engin (1999) kaleme almıştır. Köroğlu üzerine eser ortaya koyanların başında Ahmet Kutsi Tecer (1941-1942), Muharrem Gürses (1945) ve Sabahattin Engin (1986) gelmektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri'miz de 1933 yılından günümüze kadar çeşitli boyutlarda 20'ye yakın oyunun konusu olmuştur. İlk oyun İffet Halim Oruz'un Burla (1933) adlı oyunudur. Bu Atatürk'ün izlediği tek Dede Korkut konulu oyundur. Çocuklar için kaleme alınanların yanında Suat Taşer'in, Aşk ve Barış (1961) ve Deli Dumrul (1962), Güngör Dilmen'in, Deli Dumrul (1990) Turan Oflazoğlu'nun Korkut Ata (1998) adlı eserlerini anmak isteriz.

Tiyatroya konu olan fıkra tiplerinin başında Nasreddin hoca gelmektedir. Bunlar da genelde çocuk oyunu şeklindedir. Adnan Çakmakçıoğlu (1951), İsmail Hakkı Sunat (1954), Aydın Su (1962) bu oyunların yazarlarından bazılarıdır. Hocanın, kahramanlarından biri olduğu önemli bir eser vardır. Halide Edip Adıvar, *Maske ve Rub* (1945) adlı oyununda Hoca'ya da önemli bir rol vermiştir.

Masallarımız, nedense öbür dallar kadar tiyatronun konusu olamamıştır. En sevilen iki masalımızı bu arada anmak isteriz Necip Fazıl Kısakürek, Sabır Taşı (1940) ve Behçet Necatigil, Üç Turunçlar (1970) adlı masallarımızı tiyatro eseri olarak yeniden kaleme almışlardır.

Şiir

Sanatın en çok ilgilenilen alanı şüphesiz şiiirdir. Şairiyle ve okuyucusuyla durum ülkemizde de aynıdır. Biz bu durumu bazı önemli şiirleri sunmak, az da olsa örneğiyle desteklemek istiyoruz.

Halk hikâyeleri her zaman âşık ve şairlerin ilgisini çekmiştir. Bazen bir şiir bütününüyle hikâye kahramanlarını ele almış, bazen de bir benzetme unsuru olarak veya bir edebî sanat gösterimi için kullanılmıştır. Özellikle, halk hikâyesi olarak da şekillenen *Leyla ile Mecnun ve Kerem ile Asli*'ya sıkça yer verilmiştir. Bazı hikâyeler ise şairlerce şiir diliyle ve uzun soluklu olarak anlatılmıştır.

İlhan Berk, Köroğlu (1955) adlı kitabını tek bir konuya ayırmıştır. Halûk Nihat Pepeyi *Türk Destanına Giriş* (1934) ve Afşar Timuçin *Destanlar* (1968) adlı eserlerinin birer bölümünde *Tahir ile Zühre*'yi şiirleştirmişlerdir. Mustafa Necati Karaer'in *Kerem ile Asli*'si da (1985), Behçet Necatigil'e göre bir destandır.

Çoban Çeşmesi

Derinden derine ırmaklar ağlar,
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi.
Ey suyun sesinden anlayan bağlar,
Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi?

“Gönlünü Şîrîn’in aşkı sarınca
“Yol almış hayatın ufuklarınca,
“O hızla dağları Ferhat yarınca
“Başlamış akmağa çoban çeşmesi...”

...
Vefasız Ashı'ya yol gösteren bu,
Kerem'in sazına cevap veren bu,
Kuruyan gözlere yaş gönderen bu...
Sızmadı toprağa çoban çeşmesi.

Leyla gelin oldu, Mecnun mezarda,
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda.
Ateşten kızaran bir gül arar da
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi.

...
(Faruk Nafiz Çamlıbel, *Han Duvarları*, İstanbul 1969, 15-16)

Nasreddin Hocamızın adına bağlanarak anlatılan fıkralar da, onlarca defa nazma çekilmiş, bunların büyük bir çoğunluğu kitap bütünlüğünde bir araya getirilmiştir. En eski manzum Nasreddin Hoca fıkralarının tarihini XVI. yüzyılın başlarına kadar götürebiliriz. Bu uygulama XX. yüzyılın başına kadar sayılı şairlerle sürüp gider.

Nasreddin Hoca fıkralarını bir kitap bütünlüğünde ele alan ilk eser, Köprülüzade Mehmed Fuad'ın Nasreddin Hoca (1918) adlı kitabıdır. Ünlü şairlerimiz de konuya eğilmişlerdir: Orhan Veli Kanık, *Nasreddin Hoca Hikâyeleri* (1949), İbrahim Zeki Burdurlu, *Ömürsün Nasreddin Hoca* (1985), Nedim Uçar, *Dizelerle Nasreddin Hoca* (1993), Nüzhet Erman, *İpe Un Seren Adam / Nasreddin Hoca* (2000).

Fıkralar, Balkan ülkelerinde Türkçe ve o ülkenin diliyle de yayımlanmıştır. Başka dillere de sıkça çevrilen fıkraların sayısı da pek çoktur.

Ortak fıkra tipimiz Bektaşî de çeşitli şairlerimizce nazma çekilmiştir. Bunlar arasında en bilineni Metin Eloğlu ile Oğuz Tansel'in şairleştirdikleri *Bektaşî Dedikleri* (1970) adlı kitaptır.

Ziya Gökalp'ın *Ala Geyik* (1912) adlı şiiri ise masal diliyle yazılmış en güzel örneklerden biridir. Orhan Seyfi Orhon'un *Peri Kızı ile Çoban Hikâyesi* de (1910) bu alanın en sevilen örneklerindendir.

Masal ve mitoloji motiflerini şiirlerde en çok kullanan şairlerimizin başında Behçet Necatigil gelmektedir. Necatigil, bir oyun olarak ele aldığı *Üç Turunçlar* masalını bir de şiir diliyle kaleme almıştır. Uzun olan şiirin başı ile sonunu alıyoruz:

Üç Turunçlar

Üç turunçlara aşkı
Önüme geçilmez oldu baktım
Yallah deyip atladım atıma
Şehzadenin yaptığını yaptım

*Köşk, köşkün önünde çeşme
Kurnanın birinde kan akar, birinden ırın
Her iki lülesinden çeşmenin
İçtim içince*

*Aslan, aslanın önünde ot
At, atın önünde et
Otu ata, eti aslana verdim
Verince*

*İki kapı çıktı karşıma
Biri açık ardına kadar
Biri yıllardır kapalı
Açığımı kapadım
Açtım kapalı olamı
Açınca*

...

*Bağlar bir düşünce elini kolunu
Susuz olmaz bu iş abba saklama
Masallarda şebzade
Muradına ermiş ama
Önce bulmuş suyunu*

(Alangu 1966: 95-97).

Roman ve Hikâye

Halk Anlatmalarının roman ve hikâyeye konu olması, öbür dallar kadar olmasa bile örnekleri görülen bir uygulamadır. Özellikle halk hikâyeleri ve fıkraların bağımsız yayımlanmaları daha az görülür, ancak bunlar daha çok işlenmiş ve çocuklarla halk için kaleme alınmış yayınlardır.

Rus yazar M. Yu. Lermontov, daha 1837'de *Âşık Garip'i* bir hikâyeye olarak yazmıştır. Yaşar Kemal'in *Üç Anadolu Efsanesi* de, Necatigil'e göre 'destansı romanlar' olarak algılanmaktadır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kokotlar Mektebi* (1928) ve *Utanmaz Adam* (1934), Halide Edip Adivar'ın *Zeyno'nun Oğlu* (1928) adlı romanlarında *Kerem ile Ash* hikâyesine dokunan bölümler vardır.

Fıkra tiplerimizden *Nasreddin Hoca*, pek çok kitabın konusu olmuştur. Kemaleddin Şükrü [Orbay], onun hayatını dört ayrı kitapta, fıkralarından yola çıkarak kitaplaştırmıştır. Hepsisi 1930 yılında yayımlanan bu roman tipi eserlerin ilk üçünde onun hayatı üç ayrı dönemde ele alınmış, dördüncüsünde ise Timurlenk ile yaşadığı ileri sürülen olaylar bir eser olarak ortaya konulmuştur.

Burhan Felek'in *Nasreddin Hoca* (1982) ve Nail Tan'ın *Nasreddin Hoca Senfonisi* (Roman) (2006) adlı eserlerinde de Hocamızı farklı yapıdaki iki eserin kahramanı olarak görüyoruz.

Osman Cemal Kaygılı, *Bekri Mustafa* (1944) adlı bir roman kaleme almıştır.

Masalların romana yansımasının örnekleri yok denecek kadar azdır. Biz, bir hatırlatma ile yetiniyoruz. Reşat Nuri Güntekin'in, *Kızılıcak Dalları* (1932) adlı romanında üvey annenin baskısıyla ormana terk edilen kardeşlerle ilgili bir bölüm vardır ki bu olay masal dünyasından 'Tın Tın Eden Kabacığım' adıyla bilinir.

Opera, Operet ve Bale

Batılı bestekârların eserlerinde bizi konu alan musiki ürünleri az da olsa vardır. Ancak sahne eseri olarak bizimle ilgili olanların sayısı yok denecek kadar azdır. Bu görüşten yola çıkan bestekârlarımız da, bizim konularımızı ele alan eserler ortaya koymuşlardır. Bu alanda en çok halk hikâyelerimiz ele alınmıştır.

Metni Selahattin Batu'ya ait olan üç perdelik *Kerem Operası* Ahmet Adnan Saygun'un eseridir. İlk defa 1953 yılında oynanmıştır.

Yalçın Tura'nın *Karaca Oğlan*'ının ilk temsili 1973'tedir.

Bülent Tarcan'ın *Deli Dumrul* adlı balesinin ilk temsili ise 1977'de gerçekleştirilmiştir.

Metnini Çetin Işıközlü ile Gennady Malkhasyants'ın yazdıkları, Işıközlü'nün bestelediği Emrah ile Selvihan hikâyesi, bestelenmesinden (1989) ancak 17 yıl sonra (2006) sahnelenebilmiştir.

Metni Selahattin Batu'ya ait olan üç perdelik *Köroğlu Operası* Ahmet Adnan Saygun'un bir eseridir. Opera, ilk defa 1973'te İstanbul Festivali içinde sahnelenmiştir.

Azerbaycan sahasından da bir örnek vermek isteriz. Metni, İsmail Hebibov'a, bestesi Üzeyir Hacıbeyoğlu'na ait olan beş perdelik *Köroğlu Operası* ilk defa 1937'te Baku'da sahnelenmiştir.

Nasreddin Hoca'yı konu alan iki perdelik operetin konusu Gülümser Kalender'e, bestesi Sabahattin Kalender'e aittir. Eser ilk defa 1962'de sergilenmiştir.

Metnini Tarık Günersel'in kaleme aldığı *Ali Baba ve Kırk Haramiler* adlı eseri ise Selman Ada 1989'da bestelemiştir.

Yukarıda anılanların dışında başka bestelerimizin de olacağı unutulmamalıdır; biz burada, farklı konu ve alanlardan birkaç örnek vermekle yetindik.

SIRA SİZDE

4

Okunulan bu son ünite dikkatlice incelenirse, halk anlatmalarımızın çok farklı renklerle karşımıza çıktığı görülecektir. Meselâ bir halk hikâyesi filme alınıyor, tiyatro oyunu olarak sergileniyor, onunla ilgili şiir yazılıyor, bazı romanlarda göndermelerde bulunuluyor, son olarak da opera ve operet gibi müzikli sahne oyunlarının konusu olabiliyor. Demek ki halk anlatmaları hayatın her aşamasında bizimle oluyor. Bu örtüşmeyi nasıl yorumluyorsunuz?

Özet

Halk Anlatmalarının Eğitici Yönünü Saptamak

Halk anlatmaları, anlatıcı (sanatçı) ile dinleyiciyi aynı anda, aynı ortamda ve yüzyüze buluşturdu-ğu için her iki grup da çok farklı görevleri olan edebiyat türleridir. Yazılı, görsel ve elektronik kültür ortamından önce, halkı eğlendirme, heyecanlandırma, kültürlendirme, bilgilendirme, eğitme ve onların hoşça vakit geçirmelerini sağlama gibi pek çok görev halk anlatmalarının işlevleri arasındaydı. Bu kitaba konu edilen halk hikâyeleri sadece eğlendirmez, dinleyicinin çeşitli alanlarda bilgi sahibi olmasına da yardım eder: Âşık, gittiği yerlerden öğrendiklerini ya anlattığı hikâyesinin içine katarak veya hikâye dışı unsur olarak dinleyicisine aktararak çoğu okuma yazma bilmeyen dinleyicilerini farklı kültürlerden, farklı geleneklerden haberdar eder. Halk hikâyeleri birtakım tarihî olaylardan söz ettiği için de dinleyenleri tarihî olaylar ve coğrafya hakkında bilgilendirmiş olur. Toplumsal ilişkiler, aile fertleri arasındaki ilişki, iyi insanlarla dost olmanın kazandırdıkları, kötülerin insanlara verdiği zararlar hikâyeler aracılığıyla anlatılarak dinleyicilerin dikkatleri çekilir, onların kıssadan hisse almaları sağlanır. Halk hikâyeleri, usta anlatıcılar tarafından güzel bir üslupla anlatıldığı zaman dinleyicide dil sevgisi oluşur, dinleyicinin kelime dağarcığı zenginleşir.

Masallar da dinleyicilerin eğlenmeleri ve hoşça vakit geçirmeleri için anlatılmakla birlikte eğitici ve öğretici yönleri de bulunan anlatmalardır. Günümüzün çocuk eğitimcileri artık masalların güzel bir eğitim aracı olduğunu kabul etmişlerdir. Çocuklar masal dinleyerek büyürler; sevmeyi ve sevilmeyi, iyiyi ve kötüyü, yararlı ve yararsız, olumlu ve olumsuz masaldan öğrenirler. Masal çocuğun hayal dünyasını geliştirip zenginleştirir. Anadil öğretiminde ve dil sevgisi kazandırmada masalın çok büyük bir etkisi vardır. Masallardaki ahenkli sözler ve tekerlemeler çocuğun dil gelişimine katkı sağlar ve onlarda estetik düşünceyi geliştirir. Her masal, dinleyene ve anlatana ayrı bir tat vermesinin yanında çeşitli dersler de verir. Hayvan masallarında ilk bakışta gülme ve eğlenme esas gibi görüne de, asıl amaç eğitimidir. Bu tür masallarda sadece çocukların değil, her yaştan insanın alacağı dersler vardır.

Fıkralar da, çocukların ve yetişkinlerin eğitiminde, eğitim aracı olarak kullanılan edebi türlerdendir. Pek çok fıkra bu amaç için kullanılsa da, daha çok Nasreddin Hoca fıkralarından yararlanılmaktadır. Hatta bu konuyla ilgili bir de doktora tezi hazırlanmıştır. Hoca fıkraları çocuk eğitiminde; iyimserlik, hayata bağlı ve umutlu olma, özeleştirici yapabilmek, hoşgörülü olma, tedbirli olma, içki alışkanlığının kötülüğü, dış görünüşe önem vermeme gibi çeşitli açılardan değerlendirilerek eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Nüket Tör, bu amaç için incelediği Nasreddin Hoca fıkralarının yüzde otuz beş kadarının eğitici değer taşıdığını söyler.

Nasreddin Hoca fıkraları, millî eğitim sistemimizin Türkçe dersinin amaçları içinde gösterdiği, öğrencilerimizin kelime hazineleri ile anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek ve onlara Türk kültürünü aktarmayı gerçekleştirmek için eğitim aracı olarak kullanılabilir. Bunların dışında, çocukların kelime dağarcığının zenginleştirilmesinde, kültür değerlerinin aktarımında, dersi oyunlaştırarak anlatmada, konuşma eğitiminde de Nasreddin Hoca fıkralarından yararlanılabilir. Diğer fıkra tipleri olan İncili Çavuş ve Bekri Mustafa fıkralarından da eğitim aracı olarak yararlanmak mümkündür. İncili Çavuş'a bağlı olarak anlatılan 87 fıkradan yedisinde eğitim konusu çeşitli açılardan irdelenmiştir. Bekri Mustafa'nın bazı fıkraları da eğitimle ilgilidir. Çocuklara Meze fıkrası bu açıdan dikkat çekicidir.

Halk Anlatmalarının Sanata Yansımasını İfade Etmek

Halk edebiyatının anlatmaya dayalı türlerin sanata yansımış örnekleri altı başlıkta ele alınabilir: Sinema filmi; tiyatro eseri; şiir; roman ve hikâye; opera, operet ve bale.

Halk anlatmaları en çok sinema filmi olarak değerlendirilmiştir. Halk hikâyelerinden; Köroğlu, Arzu ile Kamber, Âşık Garip, Kerem ile Aslı; fıkra tiplerinden Nasreddin Hoca ve İncili Çavuş; masallardan Alaaddin'in Sihirli Lambası, Ali Baba ve Kırk Haramiler, Külkedisi, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Billur Köşk, Keloğlan sinemaya yansıyan halk anlatmalarının en önemlileridir.

Tiyatroya konu olanlar ise halk hikâyesi olarak; Ferhat ile Şirin/Bir Aşk Masalı, Karaca Oğlan, Kerem ile Aslı, Koçyiğit Köroğlu, Köroğlu/Millî, Tarihî Facia sayılabilir. Halk hikâyelerinden bazıları gölge oyunu ve orta oyunu olarak da sahnelenmiştir. Dede Korkut hikâyelerinin tiyatro eseri olarak ele alınması başlı başına konu oluşturacak kadar çoktur.

Fıkra tiplerinden Nasreddin Hoca ile Bekri Mustafa da tiyatro eseri olarak ele alınmıştır. Masalların tiyatro eseri olarak değerlendirilmesinin örneği çok değildir. Necip Fazıl Kısakürek, Behçet Necatigil, vb. masallarımızı tiyatro eseri olarak ele almışlardır.

Halk anlatmalarının şiire konu olmasını örneği oldukça fazladır. Halk hikâyelerinden Kerem ile Aslı, Köroğlu; fıkra tiplerinden Nasreddin Hoca'nın İpe Un Serme, Âşık Olmak, Kırk Yıllık Sirke gibi çeşitli fıkraları; masallardan, Peri Kızı ile Çoban Hikâyesi nazma çekilmiştir.

Örneği çok olmamakla birlikte halk anlatmaları roman ve hikâyelere de konu olmuştur. Yaşar Kemal, Köroğlu'nun Meydana Çıkışı, Karacaoğlan ve Alageyik hikâyelerini işlemiştir. Bekri Mustafa ve Nasreddin Hoca da romanlaştırılan fıkra tipleridir.

Halk anlatmalarının opera, operet ve bale olarak da ele alındığı görülür. Ancak sayıları fazla değildir. Halk hikâyelerinden Emrah ile Selvihan bale olarak, Köroğlu, Kerem ve Karacaoğlan ise opera olarak sahnelenir. Fıkra tiplerinden, Nasreddin Hoca operet ve masallardan, Ali Baba ve Kırk Haramiler libretto olarak gösterilmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Halk hikâyelerinden eğitim açısından yararlanırken aşağıdakilerden hangisi konumuzun dışında kalır?

- Halk hikâyelerindeki atasözlerine başvururuz.
- Halk hikâyeleri bazı dini kuralları da öğretir.
- Halk hikâyelerinde geleneklerimizle ilgili kuralları bulabiliriz.
- Halk hikâyeleri felsefe konusunda da bilgi verebilir.
- Tarihimizle ilgili bazı bilgileri bulabiliriz.

2. Aşağıdakilerden hangisi Nasreddin Hoca fıkralarının temel felsefesine aykırıdır?

- Dış görünüşe önem vermemeyi öğretir.
- Özeleştirici yapabilmemize yardımcı olur.
- Arkadaşlarımızla aramıza belirli bir mesafe koymamızı öğretir.
- Hoşgörülü olmamızı sağlar.
- Hayata ve geleceğe umutla bakmamıza yardımcı olur.

3. Aşağıdakilerden hangisi masalların önemiyle ilgili bir ifade **değildir**?

- Problemlerin zamanında çözümü bakımından önemi vardır.
- Hoşça vakit geçirme bakımından önemi vardır.
- Halk hekimliği bakımından önemi vardır.
- Çocuk eğitimi bakımından önemi vardır.
- Hırsızlara karşı önlem almamız bakımından önemi vardır.

4. Aşağıdakilerden hangisi hayvan masallarının eğitimsel işlevlerinden biri **değildir**?

- Hayvanları tanımamızı ve sevmemizi sağlar.
- Hayvan avlamanın tekniklerini öğretir.
- Hayvanlararası yaklaşmayı öğretir.
- İnsanların onlardan örnek almasını sağlar.
- Düşman olan hayvanların dostluklarını anlatır.

5. İncili Çavuş ve Bekri Mustafa fıkralarından eğitim aracı olarak yararlanmak mümkündür. İncili Çavuş'a bağlı olarak anlatılan 87 fıkradan yedisinde eğitim konusu irdelenmiştir. Bekri Mustafa'nın bazı fıkraları da eğitimle ilgilidir. Çocuklara Meze adlı fıkrası bu açıdan dikkat çekicidir.

Yukarıdaki paragrafta aşağıdakilerden hangisine **değilmiştir**?

- İncili Çavuş fıkralarında eğitim konusunun işlendiğine
- İncili Çavuş ve Bekri Mustafa fıkralarının eğitim aracı olabileceğine
- İncili Çavuş'a ait fıkralardan kaçının eğitim konusu içerdiğine
- Bekri Mustafa fıkralarının kaçının eğitim konusu içerdiğine
- İncili Çavuş ile Bekri Mustafa'nın iyi birer eğitici olduğuna

6. Aşağıdaki konulardan hangisi sinema filmi olarak **çekilmemiştir**?

- Arzu ile Kamber
- Keloğlan
- Köroğlu
- Asuman ile Zeycan
- Nasreddin Hoca

7. Konusu Türk Halk hikâyeleri olan filmleri **en çok** hangi yönetmen işlemiştir?

- Faruk Kenç
- Atıf Yılmaz
- Nuri Akıncı
- Ömer Lütfi Akat
- Mehmet Dinler

8. Aşağıdaki dallardan hangisi şiire **daha çok** konu olarak ele alınmıştır?

- Masallar
- Nasreddin Hoca Fıkraları
- İncili Çavuş Fıkraları
- Halk hikâyeleri
- Dede Kokut hikâyeleri

9. Nasreddin Hoca'nın hayatıyla ilgili roman türü eserlerin ilgi görmesi onun çok sevilmesiyle ilgilidir. Aşağıdaki yazarlardan hangisi onunla ilgili bu tür bir eser **ya-yımlamamıştır?**

- Kemaleddin Şükrü [Orbay]
- Nail Tan
- Osman Cemal Kaygılı
- Burhan Felek
- Ragıp Şevki Yeşim

10. Aşağıdaki kahramanlardan hangisiyle ilgili yurt içi ve yurt dışı operalar bestelenmiştir?

- Karaca Oğlan
- Deli Dumrul
- Kerem
- Köroğlu
- Ercişli Emrah

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- d Yanıtınız doğru değilse "Halk hikâyelerinin eğitimsel işlevleri" bölümünü tekrar okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse "Fıkraların eğitimsel işlevleri" bölümünü tekrar okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değilse "Masalların eğitimsel işlevleri" bölümünü tekrar okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse "Masalların eğitimsel işlevleri" bölümünü tekrar okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değilse "Efsanelerin eğitimsel işlevleri" bölümünü tekrar okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse Halk Anlatmalarının Sannata Yansıması bölümünü tekrar okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse Halk Anlatmalarının Sannata Yansıması bölümünü tekrar okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse Halk Anlatmalarının Sannata Yansıması bölümünü tekrar okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse Halk Anlatmalarının Sannata Yansıması bölümünü tekrar okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse Halk Anlatmalarının Sannata Yansıması bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Halk hikâyesi dinleyicileri genellikle çocukların dışında kalan erkeklerdir. Bu bakımdan gençlerin eğitiminde ders malzemesi olarak kullanılabilir. Çünkü millî eğitim sistemimizin temel amaçlarından bazıları halk hikâyelerinden yararlanmak suretiyle gençlere kazandırılabilir. Canlı anlatım esnasında da âşık, iyilik, güzellik, yardımseverlik, haksızlık yapmamak ve toplum gelenek ve göreneklerine saygılı davranmak gibi hikâye dışı unsurlarla öğütler vererek dinleyicilerini hem eğitmekte, hem de bilgilendirmektedir.

Sıra Sizde 2

Fıkralar günümüzde daha çok çocuk eğitiminde ders gereci olarak kullanılmaktadır. Bunlar aracılığıyla çocuğa, hayata ve geleceğe ümitle bakma, özeleştirme yapabilme, herkese karşı hoşgörülü davranma, bir işe başlarken ve işi yaparken tedbirli olma, kötü alışkanlıklardan uzak durma, gibi pek çok konuda mesajlar verilebilmektedir. Ancak bazı mesajları mizahi bir üslupla latife şekline sokarak verdiği için de yetişkinler ve bütüklerin eğitimde de kullanılabilecek özelliktedir.

Sıra Sizde 3

Bu üç dalın hepsinin eğitim alanında ayrı ayrı yerleri vardı, hepsi de bizim için önemlidir. Ancak bu dalların her biri kendi açısından önem taşımaktadır. Mesela, fıkra ve masallar, ilköğretim çağının öğrencileri için önemli bir yere sahipken halk hikâyeleri daha üst eğitim kurumlarında okuyan gençler için daha önemlidir. Konuyu genel çizgilerle ele alırsak değerlendirmemiz biraz daha faydalı olacaktır. Yetişkinler açısından ele alırsak, eğitim seviyesi düşük olanlarla iyi bir eğitim alanların da bu tür anlatmalardan yararlanmaları daha farklı olacaktır.

Sıra Sizde 4

Halk kültürünün küçük bir parçası sanatın bütün alanlarına konu olabiliyorsa burada bir zenginliğin söz konusu olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca o halk anlatmalarının konuları ve yapıları da farklı sanat dallarında işlenebilecek bir uygunluğa sahiptir. Bu bölüm incelendiğinde görülecektir ki bazı yeni ürünler birkaç defa gündeme getirilmiştir. Filme alınma, tiyatro eseri olarak yazılma gibi. Onun için sanatkarlarımız, kısacası konuya emek veren insanlarımız için halk anlatmaları bulunmaz birer kaynaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akçar, R. (2010). **İki Osmanlı Nüktedanı (Bekri Mustafa-İncili Çavuş) Fıkraları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Alangu, T. (1966). "Necatigil'in Şiirlerinde Masal Temle-ri ve Motifleri", **Yeni Dergi**, (23), Ağustos, 93-112.
- Alptekin, A. B. (1982), "Türk Masallarında Dinî Eğitim", **Erciyes**, 5 (55), Temmuz: 15-16.
- Alptekin, A. B. (2002). **Taşeli Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bakırcı, N. (2006). **Niğde Masalları**. Konya: Bakırcı, N. (2010). **Türk Dünyası Coğrafyasında Tes-pit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerinde Bir İnceleme**. Elâzığ: Manas Yayınları.
- Boratav, P. N. (1998). **Zaman Zaman İçinde**. İstanbul: Duyamaz, A. (2001). **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerin-de Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eberhard, Wolfram-P. N. Boratav (1953). **Typen tür-kischer Volksmärchen**. Wiesbaden:
- Günay, U. (1979). "Çocuk Eğitimi ve Masallar", **Divan**, 1 (8), Haziran: 17-18.
- Kaftancıoğlu, Ü. (1979). **Köroğlu Kol Destanları**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M. -M. Akalın-M. Bali (1973). **Köroğlu Destanı**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Özbay, M. (2005). "Türkçe Öğretimi Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları", **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni)**. [Ankara], 312-317.
- Özgüç, A. (1973). **Türk Filmleri Sözlüğü**. İstanbul: Yenigün Basımevi.
- Sakaoğlu, S.-A. B. Alptekin-Y. Sakaoğlu-E. Şimşek (1997). **Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2002). **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S.-A. B. Alptekin (2009). **Nasreddin Hoca**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1977). "Masal ve Masal Anlatımları" **Yağmur**, 1 (6), Eylül: 48.
- Şimşek, E. (1991). "Masalların İnsan Eğitimi Bakımından Önemi", **Erciyes**, 14 (166), Eylül: 20-22.

- Temizyürek, F. (2005). "Konuşma Eğitiminde Nasreddin Hoca Fıkralarının Yeri ve Önemi", **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni)**. [Ankara], 135-139.
- Tör, N. (1990). "Nasreddin Hoca'nın Hayatı ve Eğiticiliği", **Fikrî ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri 11 Temmuz 1990, Akşehir**. Konya: 24-30. T. C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü yayınları.
- Türkmen, F. (1974). **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, F. (1998). **Tahir ile Zühre**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yangın-Aslanoğlu, B. (2004). **Kırk Bir Türk Filminde Folklorik Unsurlar**. Konya. Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

EK: METİNLER

EK: METİNLER

METİN 1: HAYVAN MASALLARI

1.1. Yılanla Tilki

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde bir avcı, yolda giderken ağzı kapalı bir kutuya rastlamış. Kutunun ağzını açınca, bir de ne görsün! Kocaman bir yılan kendisine bakıyor, adama:

“Arkadaş, benim kutumu niye açtın? Beni rahatsız ettin ben de seni sokacağım.” demiş.

Adam:

“Aman yılan kardeş, kutunun içinde ne var diye merak edip açtım. Sövmedim, dövmedim, beni niye sokacaksın?” der demez, yılan adamın boynuna dolanmış ve adama:

“Şimdi, seni sokup öldüreceğim.” demiş.

Adam:

“Öyleyse, yolculuk esnasında karşımıza çıkan üç kişiye danışalım, onlar öldür derlerse, sen de beni öldür.” demiş.

Yılan, adamın teklifini kabul etmiş, birlikte yola çıkmışlar. Gide gide yaşlı bir öküzü rast gelmişler:

“Selâmünaleyküm.”

“Aleykümüsselâm.”

“Aman öküz kardeş, bana yardım et.”

“İnsanoğlu, sana ne yaptı?”

“Ormana giderken, yolda şu kutuyu buldum, içinde ne varmış diye ağzını açtım. Yılan da sen benim kutumun ağzını niye açtın diyerek boynuma dolandı, beni sokacak. Ben de önümüze çıkan üç kişiye soralım, onlar da seni onaylarsa, beni sokup öldür dedim. Ne olursun bana yardım et.”

Bunun üzerine öküz, yılanı demiş ki:

“Sok arkadaş sok! İnsanoğlu değil mi bunlara iyilik yaramaz. Aç demezler, su-suz demezler çalıştırır.”

Buradan ayrılan ikili bir süre gittikten sonra bir ırmağa rast gelmişler.

“Selâmünaleyküm, ırmak kardeş!”

“Aleykümüsselâm ya insanoğlu.”

“Ey ırmak, ne olursun bana yardım et!”

“Ne yapmamı istiyorsunuz?”

“Ben, ormanda şu kutuyu buldum, içinde ne var diye ağzını açtım. Yılan da sen benim kutumun ağzını niçin açtın diye boynuma dolandı, beni sokacak. Ben de üç kişiye soralım, onlar da seni onaylarsa, beni sokarak öldür dedim. Öküze sorduk, bana yardım etmedi, bari sen bir şey söyle.” demiş.

Bunun üzerine ırmak:

“Sok yılan kardeş sok, insanoğlu değil mi, bunlara iyilik yaramaz. Benim suyumla yıkanırılar, abdest alırlar, içerler, sonra da dönüp yüzüme tükürürler, sok bunu.” demiş.

Bir süre daha gittikten sonra önlerine tilki çıkmış.

Adam:

“Selâmünaleyküm tilki kardeş. Ne olur bana yardım et.”

Tilki:

“Nasıl yardım edeceğim, anlat bakalım.”

Adam olanları anlatıp:

“Şimdi yılan, kravat gibi boynuma dolandı, beni sokmak istiyor, yalvarırım bana yardım et.”

Tilki:

“Yahu, bundan kolay ne var. Önce kutuyu ortaya koyun, yılan da içine girsin bakalım, sen açtığında nasıl duruyormuş?”

Adam, kutunun ağzını açıp yere bırakmış, yılan da eskisi gibi içine girip kıvrılıverip yatmış. Tilki, hemen kutunun ağzını kapatmış, yılan da orada ölmüş. Tilki, adama dönüp:

“Arkadaş, insanoğluna iyilik yaramaz derler ama, bundan sonra benim sülaleme tüfek atma.”

Adam, yalandan söz vermiş, daha sonra da vedalaşıp ayrılmışlar. Vakit daha erken olduğu için, adam tekrar avına devam etmiş. Fakat, hiçbir av bulamamış. O sırada karşısında bir tilki görünce:

“Acaba bu, o tilki mi değil mi?” diye düşünürken karar veremeyip ateş edip tilkiyi öldürmüştü.

Adam bir de gidip baksa ki, ne görsün? kendisini kurtaran tilki! Ne demişlerdi:

“İnsanoğluna iyilik yaramaz.” (Alptekin 2005: 81-82).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 48; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 155 numarada kayıtlıdır.

1.2. Kırk Kelleli Yılan

Bir varmış, bir yokmuş, eski zamanlarda ormanda iki yılan yaşamış. O yılanlardan birinin kırk kellesiyle bir kuyruğu, diğerinin ise kırk kuyruğu ile bir kellesi varmış.

Günlerin birinde ormanda yangın çıkınca yılanları da yanma korkusu sarmış. Bir kelleli kırk kuyruklu yılan yangından kaçmaya başlamış, kaçarken de kırk kelleli bir kuyruklu yılanı rastlamış. Yangından kaçmakta olan yılan diğerine:

“Ey dost, sen niye böyle gökten düşmüş gibisin? Yürü, kaçıp canımızı kurtaralım. Yoksa yanıp ölürüz.” demiş.

O zaman kırk kelleli yılan:

“Bana kalsa çoktan kaçacağım, fakat şu kellelerimin anlaştığı yok. Onların bir kısmı batıya, diğer bir kısmı doğuya, bir kısmı güneye, kalanları da kuzeye kaçalım diyerek her biri bir tarafa çekiyor. Yedi sekiz tanesi ise hiçbir yere kaçmaya-

lını. Yangındır, yanar geçer diyor.” diye sızlanmaya başlamış.

Bu sözleri işiten bir kelleli kırk kuyruklu yılan:

“Eğer öyleyse ben gidiyorum.” demiş de yangından kaçıp kurtulmuş; fakat kırk kelleli bir kuyruklu yılan, kelleleri arasında bir anlaşmaya varamadığı için yanıp kül olmuş.

Bu yılanın ölmesinden dolayı:

“Mollası çok olursa toklusu (kuzusu, oğlağı) harama çıkar.” diye bir atasözü türemiştir, derler. (Alptekin 2005: 75).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) ve Aarne-Thompson (AaTh) kataloglarında tespit edilememiştir.

1.3. Köpeklerle Tilki

Bir varmış bir yokmuş, bir köpeklerle horoz varmış. Bunlar bir gün yolculuk sırasında kendi aralarında konuşmaya başlamışlar.

“Biz niçin insanoğluna boyun eğiyoruz, biz de gidip bir dağ başına yerleşelim. Orada nüfusumuz artsın, hür bir şekilde yaşayalım.” demişler. Daha sonra da dağa çıkmışlar. Akşam olunca bunlar yatacak yer aramışlar. Horoz bir ağacın üzerine çıkmış, köpek de çalının dibini kazarak oraya yatmış. Tan ağarmaya başlayınca horoz ötmeye başlamış. Bu sesi duyan tilki hemen o tarafa doğru koşmuş... Bir de bakmış ki, çam ağacının başında bir horoz:

“Yahu horoz kardeş senin ne güzel sesin, ne güzel endamın var, aşağıya in de biraz konuşalım.” demiş. Tilki, horozu aşağıya indiremeyince konuşmasına devam etmiş:

“Horoz kardeş buraya niçin geldiniz?”

Horoz:

“Biz insanoğluna hizmet etmemek için geldik, bundan sonra buraya yerleşeceğiz.”

Tilki:

“Öyleyse, ben de size komşu olayım.”

Horoz:

“Tilki kardeş şu ilerde bizim bir muhtar var ona bir danışalım. Daha sonra kararımızı veririz.” demiş.

Tilki:

“Muhtarınız nerede?” demiş.

Horoz:

“Çalının dibinde.” demiş.

Vara vara varmış ki, ne görsün? Kocaman bir köpek, çalının dibinde yatıyor! Köpek gözünü açar açmaz tilki öyle bir kaçmış ki, yedi dağı birden geçmiş.

Ertesi gün tan yeri ağarmaya başlayınca horoz tekrar ötmeye başlamış. Sesi duyan tilki, yine horozun yanına gelmiş:

“Tilki kardeş, hani sen bize komşu olacaktın?”

Tilki:

“0Ah horoz kardeş, o muhtar sizde iken siz bir iseniz iki olamazsınız, hiç kimse de size komşu gelmez.” demiş. (Alptekin 2005: 140-141).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 2; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 61, 62 numaralarda kayıtlıdır.

I.4. Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, bir keçi ile onun üç yavrusu varmış. Bu yavrulardan birinin adı; Şengülüm, diğerinin Şüngülüm, en küçüğününkü de Mengülüm imiş. Anne keçi, her gün ormana gider otlar, dönüşte de yavrularına, ağzında su, boynuzlarında ot, memelerinde de süt getirirmiş. Eve gelip kapıyı çalınca, yavrular hemen kapının ağzına yaklaşıp sorarlarmış:

“Kapımızı çalan kimdir?”

Keçi, bunlara cevap verirmiş:

Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm,

Aç kapıyı, ben gireyim,

Ağzımda su getirdim,

Boynuzumda ot getirdim,

Memelerimde süt getirdim.

Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülüm, sevinerek kapıyı açarlarmış. Anne keçi içeriye girerek otlarını, sütlerini ve sularını verirmiş sonra da yiyip içip yatarlarmış. Sabah olunca anne keçi yine üçünün de yanaklarından öpüp:

“Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülüm, beni iyi dinleyin. Günün birinde kurt gelip sizi yemek isteyebilir. O yüzden kim kapıya gelirse gelsin benim söylediğim sözleri söylemeden sakın kapıyı açmayasınız.” diye tembih edermiş.

Yavruları da:

“Tamam anneciğim, senden başka kimseye kapımızı açmayız.” derlermiş.

Günlerden bir gün hain kurt, Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülüm’ü yemeye karar vermiş. Anne keçi gittikten hemen sonra, yavaş yavaş saklandığı yerden çıkarak yavruların kapısını çalmaya başlamış. Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülüm, kapıya gelerek seslenmiş:

“Kapımızı çalan kimdir?”

Kurt, keçinin kapıya geldiğinde tekrar ettiği sözleri bilmediği için:

“Ben, keçiyim yavrularım ormandan geliyorum. Haydi kapıyı açın.” demiş.

Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülüm, gelenin kurt olduğunu anlamışlar birer köşeye saklanmışlar. Kurt, ne kadar bekleyip yalvardıysa da yavrulara bir türlü kapıyı açtıramamış. Tam kapıyı kırmaya karar vermişken bir de bakmış ki, anne keçi geliyor. Hemen kaçarak bir ağacın arkasına saklanmış ve onun kapıyı nasıl açtığının dinlemeye başlamış. Anne keçi, eve gelince kapıyı çalarak:

“Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm,

Aç kapıyı, ben gireyim,

Ağzımda su getirdim,

Boynuzumda ot getirdim,

Mememde süt getirdim.” diye seslenince Şengülüm Şüngülüm ve Mengülüm sevinç içerisinde kapıyı açmışlar. Keçi yavrularına sarılmış, onların yanaklarından öpmüş. Her zaman olduğu gibi, ot, süt ve sularını vermiş, sonra da sohbet etmişler. Yavrular, annelerine kapının çalındığını kendilerinin de açmadığını haber vermişler.

Anne keçi:

“Hım anladım, o hain kurttur. Benim söylediğim sözleri tekrar etmeyene sakın kapıyı açmayın.” yine sıkı sıkı tembih etmiş.

Ertesi gün keçi alacaklarını almış, yavrularının yanaklarından öpmüş sonra da ormanın yolunu tutmuş. Keçi evden uzaklaşır uzaklaşmaz onun söylediği sözleri ezberleyen kurt, yavaş yavaş saklandığı yerden çıkarak kapıyı çalmış. Yavrular oy-

naya zıplaya kapıya gelmişler ve:

“Kapımızı çalan kimdir?” diye sormuşlar.

Hain kurt, sesini keçinin sesine benzetmeye çalışarak:

“Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm,

Aç kapıyı ben gireyim,

Ağzımda su getirdim,

Boynuzumda ot getirdim,

Memelerimde süt getirdim.” deyince Şengülüm, Şüngülüm ve Mengülüm, sevinerek kapıyı açivermişler. Kurt, içeriye girer girmez önce Mengülüm’ü yemiş. Bunu gören Şengülüm ile Şüngülüm kaçarak bir köşeye gizlenmişler. Kurt çok aramışsa da Şengülüm ile Şüngülüm’ü bulamamış. Kurt da keçiden korktuğu için bir yere saklanmış. Şengülüm ile Şüngülüm, gizlendikleri yerden çıkıp ağlamaya başlamışlar.

Biraz sonra evine gelen anne keçi kapıyı çaldıysa da cevap alamamış. Zavallı yavrular gelenin yine kurt olduğunu zannederek korkudan tir tir titremişler. Keçi bakmış ki, yavruları kapıyı açmayacak, boynuzuyla vurarak kırmaya karar vermiş. Şengülüm ile Şüngülüm, kapının kırılacağını anlayınca kapıya yaklaşıp dışarıyı dinlemişler ki ses annelerinin sesi:

“Kapımızı çalan kimdir?”

Keçi, aynı sözlerini tekrar etmiş:

“Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm,

Aç kapıyı ben gireyim,

Ağzımda su getirdim,

Boynuzumda ot getirdim,

Memelerimde süt getirdim.”

Yavrular hemen koşarak kapıyı açmışlar, anneleri yavrusunun birisini göremiyince:

“Hani Mengülüm nerede?”

Yavrular:

“Mengülüm’ü kurt yedi.” diye cevap vermişler.

Bu sözleri duyan keçi çok sinirlenmiş ve hemen kurdu aramaya koyulmuş. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, sonunda bir tavşanın kapısına varmış. Ayakları ile yerlere vurunca tavşan çıkmış:

“O kimdir, damım üstünde,

Duvarım, damım üstünde,

Tappır tuppur dövüyor,

Ayağını damım üstünde?”

Keçi, tavşana cevap vermiş:

“Çocuğumu sen mi yedin?”

“Hayır, ben yemedim. Kimin yediğini tilkiye sor.” demiş. Keçi, tilkinin damının üstüne çıkarak ayakları ile yere vurmaya başlayınca tilki:

“O kimdir, damım üstünde,

Duvarım, damım üstünde,

Tappur, tuppur dövüyor,

Ayağını damım üstünde deyince keçi:

“Yavrumu sen mi yedin?” diye sormuş.

Tilki:

“Hayır ben yemedim, kurda sor.” demiş.

Keçi, önce demircinin yanına gitmiş:

“Demirci kardeş, şu boynuzlarımı kılıç gibi yap. Uçları da şiş gibi sivri olsun.

Sana bir kova süt ile bir kova kaymak vereceğim.” demiş.

Demirci, keçinin dediklerini yapmış, o da demirciye süt ve kaymak vererek oradan kaybolmuş. Daha sonra da kurdun damının üzerine çıkarak hoplamaya başlamış. Onun hoplamasından içeriye toprak dökülmüş ve pışmekte olan yemeğin içerisi toprakla dolmuş.

Kurt, dışarıya çıkıp:

*“O kimdir, damım üstünde,
Damım, direğim üstünde,
Aşımı sor eyledi,
Gözümü kör eyledi.” diye seslenince keçi ona cevap vermiş:
“Benim benim, ben paşa,
Boynuzum çifte çifte,
Yavrumu sen yemişsin,
Gel girelim savaşa.*

Kurt:

“Çok güzel, ben de seni arıyordum, haydi savaşalım.” demiş.

Keçiyi yemek isteyen kurda keçi öyle bir boynuz vurmuş ki, kurt neye uğradığını şaşırmış. Kurt, avazı çıktığı kadar yüksek sesle bağırıp çağırdıktan sonra yere yığıla kalmış. Keçi, hemen kurdun karnını yırtarak Mengülüm’ü kurtarmış ve onu bağrına basıp gözlerinden öpmüş. Kurt ise can acısıyla yattığı yerden inleyerek:

“Vay karnım.” demiş.

Keçi:

“Mengüllüm’ü yemeseydin,

Vay karnım, demeseydin,” demiş. Aradan biraz zaman geçince hain kurt ölmüş. Anne keçi de sevine sevine yavrusunu evine götürmüştür.

Şengülüm ile Şüngülüm, kardeşleri Mengülüm’ü görünce çok sevinmişler, onun yanaklarından ve gözlerinden öpmüşler. Bundan sonra da kurt korkusu olmadan hayatlarına devam etmişler... (Alptekin 2005: 172-177).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 8; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 123 numarada kayıtlıdır.

METİN 2: ASIL MASALLAR

Bilgi: Aşağıda dört neslin (Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, Bakırcı) kitaplarından örnek metinler alınmıştır. Parçalar dikkatle okunursa yıllar içerisinde masalların motiflerindeki, kalıp ifadelerindeki / formellerindeki, kelime dağarcığındaki farklılıklar görülecektir.

2.1. Avcı Mehmet

Vakti zamanında bir Avcı Hasan varmış, bunun da Avcı Mehmet adında bir oğlu varmış. Bu Avcı Hasan’ın işi av kuş etmekmiş, başka hiçbir işi yokmuş. Bir gün bu adam hastalanmış. Oğlu Mehmet’i yanına çağırır:

“Oğlum yanıma gel, benim günlerim doldu, bu dünyayı değişeceğim, Sana bir vasiyetim var. Her tarafa ava kuşa git, filancı dağa gitme, oradan sana iyilik gelmez.”

Vadesi tamam olunca Avcı Hasan ölür. Mehmet de babasının işine devam eder. Mehmet, bir gün babasının, gitme dediği dağa gider, babasının sözünü dinlemez. Gidip bakıyor ki bir çamın dalında büyük bir post asılı. Postun tüyleri yıldız gibi parlıyor. Mehmet postu sırtlayıp evine getirirken padişahın vezirleri bunu görüyor-

lar, gidip padişaha haber verirler:

“Padişahım sağ olsun, Avcı Hasan’ın oğlu Avcı Mehmet bir post getirdi ki bu post senin sarayına yakışır.”

Avcı Mehmet’i çağırırlar:

“Buyurun efendim.”

“Oğlum, sen bir post getirmişsin. Bu postu sen ne yapacaksın, para vereyim de bu postu bana ver.”

“Olur, padişahım bu post sana münasip.”

Avcı Mehmet gidip postu padişaha getirir. Padişah birinci vezirine der ki:

“Vezir, haydi hazineden Avcı Mehmet’e postun yerine iki yüz altın ver.”

Birinci vezir iki yüz altını kendisi alır, Avcı Mehmet’e de iki yüz tane dayak çeker. Zavallı çocuk korkusundan kimseye bir şey diyemeden düşe kalka eve gelir. Annesi bu hâlde görünce sorar:

“Oğlum ne oldu?”

“Böyle böyle oldu.”

“E oğlum, baban sana ne demişti, niye sözünü dinlemedin. Üstelik bu kadar da sopa yedin.”

“Ne yapayım, oldu bir kere.”

Avcı Mehmet iyi olur. Bunu takip eden bir cadı padişaha gidip der ki:

“Padişahım, felancı yerde bir kız var ki daha dünyaya böyle güzel gelmemiş. Sen bu kızı getirtiremiyor musun?”

“Ben bu kızı kime getirtireyim?”

“Bu postu getiren, kızı da getirir.”

Avcı Mehmet’i çağırırlar, padişah der ki:

“Oğlum, Cincime Sultan’ın bir kızı varmış, gidip o kızı bana getireceksin, yoksa seni idam ederim.”

“Padişahım, bana kırk gün müsaade ver, kafama bir danışayım. Eğer yapabilirsem yaparım; yapamazsam beni idam et.”

Avcı Mehmet evine gelir, konu komşuya sorar. Bir gün annesi der ki:

“Oğlum, filan köyde babanın bir arkadaşı vardı, git ona sor. O yaşlı adamdır, daha iyi bilir.”

Avcı Mehmet gidip babasının arkadaşı olan o adamı bulur:

“Babamın sözünü tutmadım, başıma böyle bir hâl geldi. Şimdi padişah bana işkence koymayıp yapıyor. Sen bilirsin, bana bir yol göster.”

“Babanın bir av tazısı vardır, duruyor mu?”

“Duruyor.”

“Tazının sırtına çulunu vurursun, o zavallı hayvan nereye giderse sende oraya gidersin, sakın korkma. Onun peşinden gidersen onların dediği memlekete varırsın.”

Avcı Mehmet padişahın huzuruna gelir:

“Padişahım, bana bir ay müsaade vereceksin. Bir ay kadar o kızı getirirsem getiririm; yoksa beni idam mı edersin, zindana mı atarsın, ne edersen et.”

Oğlan evine gelip tazıyı alır. Yola çıkınca tazıyı bırakır, kendisi de tazının gittiği yere gider. Bir müddet gittikten sonra bir adama rastlar. Bu adam dağları eline almış, hangisi yeğnik, hangisi ağır diye tartıp duruyor. Tazı bunun bacaklarının arasından geçer. Bu zavallının yüreği oynar:

“Ya ben altından geçerken dağı bırakır da altında kalırsam.” diye korkar. Yaklaşıp selam verir:

“Selamün aleyküm dağları tartan.”

“Ve aleyküm selam Avcı Hasan’ın oğlu Avcı Mehmet!”

“Yahu sen beni ne tanıyorsun?”

“Senin baban benim iyi arkadaşım idi. Onunla çok arkadaşlık yaptık, ben onu iyi tanırım. Sen nereye gidiyorsun?”

Avcı Mehmet buna durumunu anlatır, Mehmet’e der ki:

“Sen git, şurada iki dağ daha var, onları da tartayım, sana kavuşurum.” Biraz daha gidince kulaklarını yere verip yerleri dinleyen bir adama rastlar. Tazı bunun belinin üstünden geçer, zavallı çocuk korkar:

“Bu adamın bir kulağı dünyayı kaplamış, kalkar da bana bir sille vurursa biz ha babam gittik.” Bu adamın yanına yaklaşır.

“Selamün aleyküm yer dinleyen.”

“Ve aleyküm selam Avcı Hasan’ın oğlu Avcı Mehmet”

“Yahu sen beni ne tanıyorsun?”

“Nasıl tanımam, senin baban benim en iyi arkadaşım idi. Nereye gidiyorsun?”

Avcı Mehmet hâlini buna da anlatır. Mehmet’e der ki:

“Sen git, benim dinlenilecek bir iki yerim kaldı. Ben sana yetişirim.” Biraz daha gidince bir adama daha rastlar. Bu adam da ağzını dayamış bütün nehirleri yutuyor. Bir yandan da bağırıyor:

“Eyvah, susuzluktan öldüm, bir yudum su verecek yok mu?” Tazı bunun yanından vurup geçer. Mehmet korkmaya başlar:

“Dünyanın nehirlerini yutan bir adam beni hiç dinlemeden yutar.” Yanına yaklaşır.

“Selamünaleyküm arazyutan.”

“Ve aleyküm selam Avcı Hasan’ın oğlu Avcı Mehmet.”

“Sen beni nereden tanıyorsun?”

“Ben seni tanıyamam mı, senin baban benim iyi dostum idi. Burada bir iki araz kaldı, ben onları yutayım da ben sana kavuşurum.”

Avcı Mehmet biraz daha gittikten sonra arkasına bakar ki üçünün de gelmekte olduklarını görür. Bunlar gide gide bir şehire varıyorlar. Sorup sual edip padişaha misafir oluyorlar. Padişahın da üç vaadi varmış, dermiş ki:

“Benim bu sözlerimi kim yaparsa kızımı ona vereceğim. Şehrin ortasındaki büyük kaya yerinden kaldırılacak, bütün ordularımın yemeği bir öğünde yenilecek, uzak bir yerdeki devlerin kapısında asılı bülbülleri getirilecek.”

Bunlar padişaha misafir olduktan sonra padişah bunlara ne işle geldiklerini sorar. Dağları tartan der ki:

“Padişahım, Allah’ın emriyle seninle hısım olmaya geldik.”

“Hay hay, olsun. Ama benim kavlim var, yapabilir misiniz?”

“Yaparım, emret padişahım.”

“Şehrin ortasındaki şu kayayı kaldıracaksınız, ikincisi bütün orduların yemeğini bir öğünde yiyeceksiniz, üçüncüsü de falanca yerde yedi tane dev var, onların bahçelerinde kafeste bülbüller asılı, o bülbülleri getirip benim sarayımın önüne asacaksınız. Ondan sonra kızımı veririm.”

“Peki.”

Padişah bunlara yer gösterir. Akşam olunca yer dinleyen, dağları tartana der ki:

“Arkadaş, kalk şu taşı eline al da bir tarafa atıver.”

Dağları tartan kalkıp kayayı eline alır, şehrin dışına atar. Padişah sabahleyin kalkar ki şehrin ortasında taş maş, hiçbir şey yok. Geçmiş gitmiş.

“Hele gördün mü başımıza gelen işi.” Padişah hemen vezirlerini toplar:

“Bu adamlar başımıza iş çıkartacaklar. Vaziyete bakarsak bu adamlar elimizden kızı alacaklar.”

“Adam sen de padişahım, o kayayı taşla kırdılar, ya bu kadar askerin yemeğini neyle yiyecekler?”

Bunlar da padişahın huzuruna çıkarlar: “Padişahım, taşı attık, emriniz?”

“Orduların yemeğini yiyeceksiniz.”

Bütün orduların yemeğini bir araya toplarlar. Dağları tartan, yer dinleyen ve Avcı Mehmet birer kap yemek yeyip geri çekilirler. Araz yutan buraya çullandır. Ha babam, de babam, getirin, götürün derken, bütün yemekleri yiyip bitirir de yine feryada başlar:

“Bu nasıl bir padişah, Allah aşkına bir karnımı bile doyuramadı.” Padişah yine vezirlerini toplar:

“Gördünüz mü, bunu da yaptı. Bu adam bu kızı götürecektir, nasıl edelim? Yedi tane devi öldürüp de bülbülleri nasıl getirecek?”

Öbür tarafta akşam olunca yer dinleyene derler ki:

“Arkadaş, bak bakalım, devler uyuyorlar mı, uyanıklar mı? Şu bülbülleri de sen al gel.”

Hemen kulaklarını verip yer dinliyor ki devler uyumuşlar. Hemen gidip bülbülleri alır gelir; padişahın sarayının önüne asar. Padişah sabahleyin kalkınca bülbülleri öter görür. Hemen vezir vüzerasını toplar:

“Ben size demedim mi bunlar tekin değildir, diye. Bu adamlar kızı götürecektir.”

Padişah düşün yapıp kızını bunlara verir. Bunlar da kızı alınca oradan ayrılırlar. Önce araz yutan, sonra yer dinleyeni, en sonra da dağları tartan yerine bırakan kızla oğlan yollarına devam ederler. Zavallı tazi da onlarla beraber. Bunlar yol alıp ilerlerken oğlanı bir düşüncedir aldı. Dağdan postu getirip verdi, iki yüz altın yerine iki yüz değnek yedi. Şimdi de bu kızı götürüp verecek, beş yüz değnek yiyecek. Padişah kıza sarılıp yatacak, bu da belki dayağın tesiriyle mezarlığı boylayacak. Kız, bunun düşünceli hâlini fark etti:

“Beni nereye götürüyorsun? Onlar belki senin büyüğündü, yanlarında konuşmaya utandın. Onların her biri bir yere gitti. Şimdi seninle yalnız kaldık, niye konuşmuyorsun?”

“Hanım, düşünüyorum ki, şimdi seni götürünce kaç yüz tane dayak yiyeceğim?”

“Sen beni kime götürüyorsun?”

“Durum böyle böyle.”

Avcı Mehmet başından geçenleri anlatınca padişahın kızı bunu teselli eder:

“Sen onu düşünme, ben oraya varınca bir kolayım bulurum.”

Bunlar padişahın huzuruna çıkarlar, Avcı Mehmet kızı padişaha teslim eder. Padişah hemen ikinci vezirini çağırır:

“İkinci vezir!”

“Buyurun padişahım”

“Git, hazineden bu Avcı Mehmet’e bin tane altın ver!”

Kız burada lafa karışır:

“Padişahım durunuz, bu postu kim getirdi?”

“Bu çocuk getirdi.”

“Ona kaç tane altın verdiniz?”

“İki yüz tane.”

“Kim verdi?”

“Birinci vezirim verdi.”

Kız orada Avcı Mehmet'e sorar: "Sen bu iki yüz altını aldın mı?"

"Hayır, almadım. Üstüne de iki yüz tane değnek yedim. Şimdi de bin altını ikinci vezir alacak, ben de bin tane değnek yiyeceğim. Bu bin değneği yediğim zaman gideceğim yer de kabristan olacak."

Kız, padişaha der ki:

"Bu çocuğu baş vezir edeceksin, kızını da bu oğlana vereceksin. Önce onları düğününü yapacaksın, sonra biz evleneceğiz. Yoksa şimdi babama bir mektup yazarı, yirmi dört saat içinde tahtını, tacını başına geçirir."

Padişah, kızın güzelliğine heveslenerek onu kırmaz. Önce Avcı Mehmet'in düğününü yapar, onlar zifafa attıktan sonra da kendi düğününü yapar. Böylece yiyip içip yaşarlar. (Sakaoğlu 2001; 292-296).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 77; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 513A numarada kayıtlıdır.

Masal Anlatıcısı: Mustafa Doğan, 1930 Gümüşhane, Kelkit, Kılıççı doğumlu, ilkokul mezunu ve marangoz.

2.2. Hıyardan Şemşem Güzeli

Evel varmış yoğmuş, bir padişah varmış. Padişahın hiç oğlu olmamış. Günün birinde demiş ki:

"Allah bana bir oğlan evladı verirse kırk gün kırk gece yağla bal akıdacağım oluktan."

Neyse el olmuş, yel olmuş, bu padişahın bir oğlu olmuş. Çok geçmeden de padişahın vadi rüyasına girmiş.

"Hani sen adağını getirmedin?"

Bi tellal çağırılmış ki:

"Herkes gelsin, padişah yağla bal akıdacak olukdan."

Goca garının biri de ne anlamış:

"Kimse dışarı çıkmayacak, kırk gün kırk gece evde kalacak. Yeyceğini, içeceğini herkes hazırlasın."

Garı yeyceğini içeceğini içernelere doldurmuş. Kırk gün kırk gece dışarı çıkmamış. Millet, yağ, bal toplamış, deşirmiş. Garıcık kırk gün oluncak gapısını açmış:

"Gız sen nerdeydin?" demiş komşusu..

"Padişah dellal çağırıyor ki herkes yağ bal alsın diye."

"Gideyim ben de yağ isdeyeyim, bir şişecik bal isdeyeyim." demiş.

Ordan getmiş, padişahın yanna varmış ki:

"Goca donuz, kırk gün kırk gecedir doymadın da gene yağa mı geldin?"

Garının şişesine bir vurmuş, garı bunun üzerine demiş ki:

"İlahi oğlum sana intizar edemem, annenin, babanın bir tanesinin, Hıyardan Şemşem Güzeli'nin aşkına düş, onu bulamayınca oturma."

Eve varmış:

"Anne, bana Hıyardan Şemşem Güzeli'ni bulacaksın."

"Oğlum, sen bilin. Biz bunu daha duymadık bile."

"Yoo gideceksin."

Annesi garkmış, ağlayarak sızlayarak çörekler yapmış, ekmekler yapmış, çıkmış yola. Bir hayvan hazırlamışlar, silahını almış, binmiş getmiş. Gederken garşısına gocaman bir dev gelmiş:

"Nere geden otlu balık?"

"Ben Hıyardan Şemşem Güzeli'nin derdine düştüm, onu aramaya gidiyorum."

“Onun yerini ben daha bilmem, güccüğüm. Onun yerini ancak ablamgil bilir. Bunu vereyim de ablama hediye götür.” demiş ve oğlanın heybesine bir şey goymuş:

Oğlan getmiş, getmiş, bi bakmış ki dünyayı dutmuş bi dev yatıyor:

“Selamaleykim analık.”

“Aleykümselam oğlum.”

“Nerden gelin, nere geden?”

“Hıyardan Şemşem Güzeli’ni bilersen bana söyle, hem gardaşının sana selamı var.”

“Şu gönderi al da gözümün gapağını aç, sen kimsin bakayım?”

Almış gönderi ordan, bir dürtmüş, devin gözünün gapağını açmış. Ondan sonra bu gitmiş.

“Ben bilmem ablam bilir onu.”

Bir hediye de öteki gardaşına göndermiş:

“Selamaleyküm.”

“Aleykümüsselam oğlum.”

“Bu ne geliş, bu ne gidiş?”

“Dev baba Hıyardan Şemşem Güzeli’nin derdine düştüm, yerini bilersen bana söyle” demiş.

O da:

“Bilirim.” demiş.

“Sen nasıl gideceyin oraya?”

“Şimdi burdan giden giden, bir kemer gapı, o kemer gapıyı indin mi, hayvanı bağlan giden. Hıyarlar havuzun içinde oynuyor, ordan birini alın geden.” demiş.

Getmiş hayvanı bağlamış, hıyarı heybeye gatarıkan bunu görmüşler. Orası devlerinmiş, demişler ki:

“Gel sana çok vereceğiz, eyisini vereceğiz, böyle vereceğiz.”

Oğlan gayrı atı coşturmuş, az getmiş, uz getmiş, gayrı devlerden aralaşmış. Dutmuş birini hıyarın kesmiş, bir güzel kız, dünya gözeli:

“Ah su!” demiş ve ölmüş. Oğlan biraz daha getmiş, birini daha kesmiş:

“Ah su!” demiş, varmış havuzun başına oturmuş. Bardağa suyu goymuş, yeyeceğini hazırlamış, kesivermiş:

“Ah su!” deyince suyu boğazına dökmüş. Dünya gözeli çırpıplak bir kız. Goca padişahın oğlu nasıl götürsün çıplak. Cahillikden sırtını çıkarır ve geydirir.

Bir ağaç varmış:

“Sen bu ağacın başına çık otur. Ben gideyim, sana evden elbise getireyim.” demiş.

O da çıkmış ağacın başına oturmuş. Yolda gedenler padişaha mücüdeler yol-lamış. Orda bir ormancı varmış dağın başında. Onun bir hizmetçisi varmış: Halayık. Gelmiş ki kızın resmini suyun içinde görmüş.

“Ben o orospudan gözelim.”

Yani gendi resmini sanıyor. Haylayık vurmuş desdiyi girmiş.

“Ben ona su mu götürceğim?”

Eve varmış:

“Su, hani halayık?”

“Ben senden gözel, ben senden keleş olayım da, ben sana su mu getireceğim.”

“Haydi aynaya bakalım?” demişler. Getmişler aynaya bakmışlar. Bir halayık gedermiş, suyun yüzünde gendi resmini görmüş. Meğerse o kızın resmiymiş. Desdi galmamış gayrı gırılmadık. Sağlam bir güğüm galmış. Güğümü almış gene halayık suya getmiş. Bakmış ki gene kızın resmini orda görmüş.

“Ben o oruspudan gözelim, ben ondan güzel, ben ona su mu getireceğim.”

Gız, ordan gülmüş, abooo bakıvermişmiş dünya gözeli bir gız.

“Aman hanım, canım hanım, sen o kirevir saçların uzat ben de çıkayım yanına.” demiş.

Gız da kirevir saçlarını uzatmış. Gız yanına çıkınca demiş ki:

“Yat başına bakayım, bir bit var mı?” demiş. Gızın bir inne bi yanna, bir inne bir yanna sokmuş, bir guş etmiş gızı uçurmuş. Gız uçmuş doğru getmiş, padişahın bahçesine oturmuş. Ondan sonra gelmiş oğlan:

“En bakalım hanım.”

Baksa ki bir halayık:

“Ne oldu, o elma yanaklarına, kiraz dudaklarına, saçlarına ne oldu?” demiş.

“Gakalar çekiştirdi, güneşler yakdı, buram buram çalmadan dudaklarım soldu.” demiş. Oğlan ne götüreceğini bilmiş, ne getireceğini bilmiş, ağaçtan endirmiş, guşandırmış, geydirmiş, atın terkisine bindirmiş götürmüş. Garşıcılar gelmiş bir yayılmış ki:

“Padişahın oğlu bir halayık getirdi.”

Halayık da bir arapmış. Neyse kırk gün kırk gece düğün etmişler, almışlar oğlana geçinip gidiyorlar amma oğlanın içi içini yiyor. Gızın gerçek sevgilisini olmadığını biliyor gayri.

Bir gün bahçaya getmiş ki; bahça gurumuş. Bir guş gelirmiş gonarmış bahçaya dermiş ki:

“Bahçacı, bahçivancı...”

“Buyur efendim.”

“Padişah oğlu ne yapar?”

“Uyur.”

“Yağınan bal uyusun.”

O gara gözlü halayık ne yapar?”

“Oturur.”

“Yer üstüne otursun, gunduğum dallar gurusun, ııı...!”

Ağlar ağlar gedermiş:

“Ahçının yemekleri yansın.” dermiş. Bir güne bir gün bir yasemin ağacı galmış goca bahçanın içinde.

“Aman bu bahçaya ne oldu?”

“Ne bileyim ağam her gün guş geliyor, böyle böyle der.”

“Ne zaman gelecek?”

“Biraz sonra gelir.”

“Eee... öyleyse ben saklanayım.”

Saklanmış, yasemin ağacının altına, bi de bakmış gelmiş:

“Bahçeci, bahçivancı...”

“Buyur efendim.”

“Padişahın oğlu ne yapar?”

“Uyur.”

“Yağınan bal uyusun.”

“O gara gözlü halayık ne yapar?”

“Oturur, yer üsdüne otursun, gunduğum dallar gurusun, ahçının yemekleri yansın ııı ııı...” derkene, ağlarkana yakalayivermiş guşu:

“Vay ne güzel guş, vay ne güzel guş.” derkene guşu yakalayivermiş. Gederke gederke halayık görmüş. Bir yüzüne eğri dakmış. Oturtmuş gayri, gafes yapmış, oturtmuş. Yatağı galdırmış peksimetleri yatağın altına döşemiş, yatağı sermiş:

“Ne o hanım ne oldu?”

“Ne olacak hastalandım.”

Dönermiş bir taraftan bir tarafa peksimetler çatır çatır gırılırmış. Ondan keyri kadın demiş ki:

“Bu guşu kesersen, yersem ben eyi olurum.”

“Yoo ben guşu kesmem.”

Ondan keyri gene getmiş, oğlan gelmiş kadın gene hasda. Oğlan dayanamamış demiş ki:

“Aman ben kesmem ya, kesersen kes.”

Hemen herif getdi mi, getti, hemen guşu keser. Hemen bir ağaç bitmiş guşun ganından.

Padişah oğlunun ayaklarına gapanan halayık ağacın kesilmesi için gocasına yalvarırmış.

“Ağacın öte yandan geç.” dermiş.

“Yoo keseceğim.”

“Yoo kesemem.”

O oğlanın şeyine vuran goca garı tekrar padişahın evine gelmiş hanımın yanına. Padişah oğlunun anasının yanna, demiş ki:

“Aman abla şu odunun birini ver de götürüyim.”

Odunun birini alan kadın çeke çeke götürürken işeyesi gelmiş. Kadın oturunca:

“Analık götünü gördüm.” diye halayık bağırmış. Garı oduna bir vurmuş, odun eve varmış:

“Aman golum, aman ayağım.” derkene kız tekrar çırcıplak durmuş.

“Hindi sen burda dur.” diyerek gızı çırcıplak bırakan kadın padişahın evine sırt isdemeye gider.

Bir sırt getirmiş, geydirmiş guşatmış. Şimdi padişahın hanımı olan halayık da hamile. İnci-mercan dizilerek gurtulacaktı. Hep kızları eve davet etmiş. Goca garının gız ettiği padişahın oğlunun esas sevgilisi de analığına demiş ki:

“Anne söyle de ben de gedeyim.” demiş Hiyardan Şemşem Gözeli.

“Olur, getmiş benim bir gız var, o da gelmek isder.”

“Gelsin” der padişahın garısı. Herkes getmiş inci-mercan dizler gonusur, türkü çağırırmış:

“Ah inci benim inci

Dizdiğim benim inci

Mehmet Çağan bir gara parmak üzerine oynuyor.” deydi türkü söylemiş. Oğlanın ismi de Mehmet Çağan’mış. Aman halayık bunu duyunca çekmiş vura vura gızı gene evden çıkarmış. Gerçeği öğrenen padişahın oğlu halayığı çağırır:

“Senin çocuğunu isdemem.” der ve halayığı bir çaltı dikeninini götüne bağlayı-

vermiş, gendisi de kırk gün kırk gece düğün etmiş gızı almış. Eller ermiş muradı-na biz de çikalım tahtına (Alptekin 2002: 453-457).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip kataloğunda 89; Aarne-Thompson (AaTh) kataloğunda 408 numarada kayıtlıdır.

Masal Anlatıcısı: Meryem Akyüz, Mersin, Silifke 1921 doğumlu, okur-yazar değil, ev hanımı.

2.3. Helvacı Güzeli

Evel varımış, bir varımış, çok söylemesi günahımış. Bir köyde, bir imam varımış. Bir de orada bir adam varımış. Bu adamın bir gızı, bir oğlu, bir de avradı varımış. Bunnar Hacca getmek isdiyorlarımış. Diyorlarımış ki:

“Allah, biz bu gızı, kime amanat etsek de getsek? En iyisi köyün imamına amanat edek,” demişler.

Bunnar, garı goca, oğlannarı da alıp, Hacca gedicilerimış. Köyün imamına, kızlarını amanat etmişler. Demişler ki:

“Gızı içeriden çıkartma (harçlığını da bol bol vermişler gızın), pencereden gonus, gızın isdâni getir çarşıdan. Biz gelenâdar, sahip ol gıza,” demişler.

“Olur” demiş imam.

Bunnar, getmiş Hacca. Bu hoca, bir gün böyle, iki gün böyle, deken gıza âşık uyor. Demiş ki:

“Sen, beniyinen iyi olacân?”

“Nasıl olur, öyle şey olur mu?” demiş gız.

“Yok, benînen iyi olacaksın.”

“Olacaksın-olmıyacaksın” derken, bakmış ki hoca, gene gızdan yüz bulamamış. Bir gün gene, bir cadı garısı varımış.

Demiş ki:

“Get, şu gıza de ki; Padişah ilan verdi, herkes mecburen hamama gelecek, dedi de” demiş.

“Olur.” demiş garı. Garı gelmiş, demiş ki:

“Gızım, padişah ilan verdi, bütün millet, genç kızlar, avratlar, mecbûren hamama gelecek,” demiş.

Gız:

“Olur, sen gel, beni götür ebe.” demiş.

Garı gelmiş, gızı hamama eletmiş, gızı içeri goymuş ki, ondan başka hiç kimse yok!

“Hanı ebe, herkes gelecek diyordun?” demiş.

“Şimdi gelecekler gızım.”

Garı, çıkmış getmiş ki, hoca gızın garşısına çıkmış. Gız bakmış ki, gurtulacağı yok. Hocaya demiş ki:

“Gel, evelâ ben seni banyo yaptırım, ondan sonra olur.” demiş.

Gız, hocayı otuddurmuş, gafasını sabınnarkan, sabınnarkan, sabınnarkan, şimdi ordan eline bir çıbık almış amma, hocaya yanaşmış. Ver Allah ver... Hoca, gözünü açdıkca, sabın gözünü yakarmış, gız buna vururumuş. Hoca gözünü açarmış, gız vururumuş. Sonunda gız kaçmış, varmış içeriye dıklmış. Gapiyı da üzerinden örtmüş.

Hoca, gızı geçirinca:

“Başga olacak dâl, bir mekdup yazım bunun babasına.” demiş. Hoca, mektubu yazmış, Hacdaki gızın annesînen babasına demiş ki:

“Siz getdiniz, gızınız köyün nâdara genci varısa, hepiciğini eve alıyor. Baş gelemiyom gızınıza.” demiş.

Mekdup, gızın anasînen, babasının eline geçmiş. Babası okumuş ki, durum böyle böyle. Gızın gardaşına demiş ki:

“Get, bacını öldür, gannı köynani bana getir.” demiş.

Gızın gardaşı, gene geri köye gelmiş. Bacısına demiş ki:

“Bacım, böyle böyle.”

“Yok gardaşım, öyle bi şe yok.” demiş gız.

“Bacım, sen bu evden kaç. Sırtında köynâ de çıkart, bana ver.” demiş oğlan.

Oğlan, bacısının köynâni almış. Bu, bir davşan vurmuş, köynâni davşan ganına belemiş, babasına götürmüştü.

Gelelim biz şimdi gıza. Gız, kaçmış kaçmış getmiş, başga bir memlekete. Ormannığa varmış, ikindin olmuş. Çıkış ağacın başına. Bakmış ki, oradan bir avcı gediyo. O da, padişahın oğluyumuş, avdan geliyorumuş. Padişahın oğlu, gafasını galdırıp ağacı dânemış ki, orada güzel bir gız var! Buna:

“İs misin, cis misin.” demiş.

“İsim de, cisim de.” demiş gız.

Padişahın oğlu:

“İn de seni eve götürerim.” demiş.

Gız ağaçdan inmiş, padişahın oğlu, bunu terkisine almış, eve eletmiş. Bakmış ki gız çok güzel, hemen bunînen evlenmiş. Galan, bunnar garı-goca olmuşlar. Bunun, üç tene oğlu olmuş. Bu üç oğlandan sonra, tabi aradan epeyce bir zaman geçmiştir. Padişahın oğlu demiş ki:

“Hanım, memleketine göndereyim mi seni? Ananı, babanı özledin mi?” demiş.

“Özledim, gönder.” demiş gız.

“Peki”

Padişah, bunun yanına başveziri vermiş, bir tabır da asger vermiş, bunu yollamış. Bunnar, gona gona gederlerimiş, yolları çok uzağımış. Bunnar, ağşam oluşun bir yere gonaklamış. Gonakliyeşin, bu başvezir demiş ki:

“Beniyinen iyi olacân?”

“Yok, imkânı yok olmam.” demiş gız.

“Öyleyse, çocuğunun birini keserim!”

“Kesersen kes, olmam.”

Başvezir, çocuğun birini kesmiş. Sabah olmuş, oradan gene, eşyalarını yükletmişler. Gene bir yere varmışlar, gene ağşam olmuş, orada gonaklamışlar. Gene, bu başvezir demiş ki:

“Benînen iyi olacân.” demiş gıza.

“Olmam, iyi olmam.” demiş gız.

“O zaman, ikinci çocuğunu da keserim!”

“Kesersen kes!”

Adam, onu da kesmiş. Bunnar, bir gonak daha gonaklamışlar. Başvezir, gene gızınan iyi olmak isdemiş. Gız, kabul etmiyeşin, adam üçüncü çocuğu da kesmiş. Bu son gonaklamada, galan gızın çaresi galmamış. Demiştir ki:

“Buraya, bir tuvalete gedim de, geri gelirim.” demiş.

“Gaçan” demiş başvezir.

“O zaman, belime bir ip bağla.” demiş.

Başvezir, bunun beline bir ip bağlamış. Avrat, açcık ireli varışın, orada da bir ağaç varmış. Gız, belindeki ipi çözmüş, o ağaca bağlamış. Ondan sonra, gaça kaç. Başvezir ipi çekerimiş, ip sert gelirmiş. O da gızın belinde bağlı sanarmış. Vezir, sabaha garşı, varmış bakmış ki, ne görsün? Avrat kaçmış getmiş, ip bir ağaçda bağlı duruyo!

Bu gız, kaçmış kaçmış, hava da galan ısırmış, bir çobanın yanına varmış. Çoban demiştir ki, parası da varmış cöbünde:

“Şu, sırtıyın pırtısınen, bir kötü goyun kes, bunun garınına bana ver.” demiş.

Gız, buna biraz para vermiş, çobanın sırtının pırtısını geymiş. Garının derisini gafasına geymiş Olmuş bir Keloğlan! Kimse bilmiyor, bunun gadın olduğunu. Düşmüş şimdi yola.

Gede get, gedede get gendilerinin memleketine varmış. Bu, orada bir helvacıya çırac olmuş. O kadar güzel helva yaparım ki, bunun adı; “Helvacı Güzeli” galmış. Geldi Helvacı Güzeli, getdi Helvacı Güzeli, derken bu gocasın olan padişahın oğluyunan, Başvezir de tüccarlığa çıkmışmış. Mal alırlar, mal satarlar, derken onnarın memleketine varmışlar. Oraya varmışlar. Akşam olmuş, bu gızın babasıgile bunnar misafir olmuş. Ağşam olmuş, şimdiki gimi gahve yok, bi şe yok ya, bir eve toplanmışlar. Herkes, bunun babasıgilin evine toplanmış. Bu, Helvacı Güzeli de gelmiş, şöyle oturmuş. Busalı:

“Herkes, birer hikâye annatsın.” demişler

Derken, derken sıra Helvacı Güzeli’ne gelmiş. Helvacı Güzeli demiş ki:

“Ben hikâyeyi annatdım miyi, kimse yerinden gıpırdamıyacak. Tuvaletine gelecek olan getsin gelsin. Ben, gapıyı kitleyip anakdaro alacâm.” demiş.

“Tamam.” demişler.

Gapıyı kitlemiş bu, anakdarı eline almış, gapının ağzına oturmuş. Başından geçenlerin hepsini başlamış annatmaya. Demiştir ki:

“Benim anam, babam, gardeşim Hacc’a getdi. Beni, köyün imamına emanet etdiler.” diyeşin, hoca demiştir ki:

“Benim tuvaletim geldi, ben dışarı çıkacâm.” demiş.

“Duuur, altına et.” demiş gız.

Gız, gene annatmasına devam etmiş:

“Bunnar Hacc’a getdi, beni hocaya amanat etdiler. Hoca, bana; ‘Beniyinen iyi olacân,’ dedi. Ben de olmadım. Beni, oyununan hamama çağtırdı. Orda, hamamda, gene; ‘Beniyinen iyi olacân,’ dedi - demiş-. Banyo yaptırmak bahanesiynen, bunun başına çaldım sabını, çaldım sabını, vurdum sopayı - demiş- Ondan sonra da kaçdım, eve geldim. Bu, babamın arkasından bir mektup yazmış. Mektup, babamın eline geçmiş. Babam, gardaşımı göndemiş. Gardaşım da beni öldürmeye gıyamadı. Benim köynâmi aldı, bir davşan vurdu, onun ganına beledi. Gannı köynaâmi, babama götürdü. Ben de evden kaçdım. Epiye uzak gedişin, bakdım ki, ağşam olucu, bir ağacın başına çıkdım, Oradan bir avcı geçiyordu. O da padişahın oğluyumuş. Beni aldı, evine götürdü. Bunînen evlendik, üç tene çocuğumuz oldu.”

Bu arada, vezir demiştir ki:

“Benim tuvaletim geldi, dışarı çıkıcâm.”

Gız, ona da demiştir ki:

“Altına yap” (vezir, durumu hemen annamış).

Gocam, dedi ki bana:

“Hanım, memleketini özledin mi, seni göndereyim mi? -dedi- Beni, başvezirinen gönderdi. Yola geldikçe, vezir bana; ‘Beniyinen iyi olacân.’ dedi. Ben olmadıkça, o çocuğumun birini kesdi. -Bu arada, vezir yerinde duramaz olmuş- Ondan sonra, veziri gandırtdım, oradan kaçdım. Geldim buraya, bir helvacı yanına çırac durdum. Adım, Helvacı Güzeli oldu. İşde, o da benim,” demiş, gız gafasındaki deriyi meriyi çıkarıvermiş:

“Şu babam, şu gardaşım, şu gocam, şu vezir, şu da hoca.” demiş.

Abarın, şimdi orada millet birbirine girişmiş. Padişahın oğlu vezire, babası hociye, derken geri bunu padişahın oğluna vermişler. Yemişler, içmişler, murazlarına geçmişler. Siz de geçin. (Şimşek 2001: 231-235).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 245; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 883A numarada kayıtlıdır.

Masal Anlatıcısı: Meliha Varlı, 1937 Adana, Kozan doğumlu, ilkokul terk, ev hanımı.

2.4. Tamahkâr Antikacı

Bir orman köyünde Oduncu Necip diye birisi varmış. Bütün geçimi, affedersiniz bir merkebi varmış, onunla odun taşıyıp satmakmış. Evine ekmek alır, gelirmiş. Cemile isminde de bir hanımı varmış. O da ev işlerini yapar, geçinir giderlermiş.

Bir gün yine Necip ormana gidip odununu keser, hazırlar. Yorulur orada yatar. Kalksa baksa ki, merkebin kurt yemiş. İpi orada durur merkep yok. Sağına soluna bakarak gezinirken üç tane çam kozalağı bulur. Onları cebine koyar. Düşünerek gelir. “Ya Rabbi, rızkımız bu eşeğin sırtındaydı. Onu da elimden aldın. Ben ne yapacağım.” diyerek evine doğru gelirken üç çocuğun kavga ettiğini görür. Çocuklara sorar:

“Oğlum, niye kavga ediyorsunuz?”

“Amca bir taş bulduk. Taşı bölüşemedik.”

İçlerinden biri der ki:

“Önce ben buldum benim.”

Ötekisi der:

“Ben bundan evvel aldım, taş benim.”

Öbür çocuk da der ki:

“Bunları ben buraya getirdim taş benim.”

Adam bakıyor taşı paylaştırmaya imkân yok. Eline bir taş alıp çocukların taşına vuruyor ama taşı parçalamanın imkânı yok. Adam, ormanda testi ağzına kapak için bulduğu çam kozalaklarını cebinden çıkararak çocuklara gösterir: “Oğlum, ben size kozalak vereyim. Bu taşı bana verin. Ben de bu kozalakları size vereyim oynayın.” der. Çocuklar razı olur. Necip taşı cebine koyar. Evine doğru yol alır. Yol uzak olduğu için akşama kalır. Eskiden evlerde çıra yakarlarmış. Necip evde çıranın değil de daha kuvvetli bir ışığın yandığını görür. Kendi kendine “Korkarım Cemile birisiyle arayı tutturdu. Bugün **löküs** gibi bir şey yanıyor.” der. Evine yaklaştığında evin önündeki eşyaları görür. “Tamam canım, Cemile beni dışarıya koymuş.” der. İçeriye bakıyor ki yeni yeni halılar serilmiş. Eski çul çuval kaldırılmış. Ocağın üzerinde çeşit çeşit aş var. Necip “Eyvaaah...” diyor. Tabi Necip’in söylediklerini Cemile duyuyor. Necip’e bağıyor:

“Necip gel. Ne eyvah ediyorsun?”

“Gelmem Cemile. Sen adamını bulmuşsun. Ben bir helalleşeyim. Sen hakkını helal et. Ben gidiyorum.”

“Necip deli misin? İnsan kapıdan döner mi? İçeri gel, sana söyleyeceklerim var.”

Necip’in yakasından tuttuğu gibi içeriye çekiyor:

“Otur şuraya. Sana olanları anlatacağım.”

“Ne var?”

“Sen sabah gittiğinde kuşluk vakti sıralarıydı. Ben de ırmağın kenarına indim. Orada **gergef** işliyordum. Baktım ki, suyun üstünden bir şey geliyor. Bir beşik. İçi de dolu. Bacaklarımı sıyrarak kurtardım. İçinde nur topu gibi bir oğlan çocuğu var. Aldım getirdim. Onun karnını doyurdum. Aradan bir iki saat geçince bir topluluk ırmaktan aşağı doğru koşuşarak geldiler. ‘Aman hanım buradan çocuk beşiği geçti mi?’ dediler. ‘Koşuşmayın, telaş etmeyin. Ben yakaladım, gelin.’ dedim. Geldiler çocuklarını aldılar. Şu yukarı köyün ağasıymış. Derenin kenarına **piknik** yapmaya inmişler. Çocuğu unutmuşlar, rüzgârda ırmağa yuvarlanmış. Irmak çocuğu aldı, geldi. Ben de kurtardım. Çocuklarını alıp gittiler. Akşam da bu eşyaları ge-

tirip yıktılar. ‘Kocanın adı ne?’ dediler. Ben de ‘Necip.’ dedim. ‘Öyleyse akşam Necip’i bize gönder.’ dediler. Şimdi ben seni bekliyordum.”

“Eşeğimizi kurt yedi. Ben de utanarak eve geldim. Ekmek de alamadım. Ben bu akşam duyguluyum. Ağlayasım gelir bu durumda. Senden utanarak sıkılarak gelmişim Cemile. Bu Allah’ın bir keremidir. Bak hele ben gelirken yolda üç çocuk taş yüzünden kavga ediyorlardı. Bu taşı onlardan aldım. Bugünün hatırına uğur taşı olarak sandığa koy, dursun.”

Cemile taşı alıyor, sandığa koyuyor. Necip sabah kalkıp ağanın yanına gidiyor. İşte Rıza Bey’in evini sorarak gidip buluyor.

“Selamünaleyküm.”

“Aleykümselam.”

“Kimsin sen?”

“Böyle böyle... Akşam haber bırakmışsınız. Filan yerdeki Cemile’nin kocasıyım. Rıza Bey selam göndermiş onun için geldim.”

“Haaa... Gel oğlum yanıma. Şu derenin kenarında üç tane yirmişer dönüm tarla var. Oralar senin. Şu çift atı da al. Şu pulluk, saban, döven, at arabası... Atların götüreceği kadar ambardan buğday yükle, tohum yap. Bir miktar da götür un yap, ye iç. Madem ki çocuğumu kurtardınız, bundan böyle sen benim kardeşim oldun.”

Necip verilenleri alır, evine gelir. Bu kendi hâlinde tarlaları ekip kaldırmaya başlar. Derken işini ilerletir. Güzel bir ev yaptırır. Yolcuları evinde misafir eder. Azıksız göndermez. Kalender bir adam olur. Çocukları olmaz.

Bir gün bir adam yolda gidiyormuş. Necip adamı çağırır:

“Gel kardaşım. Bir suyumuzu, çayımızı iç.”

Adam kıymetli eşya alır satarmış. Yani antikacıymış. Adam, Necip’e der ki:

“Benim aradığım var. Akşam olmadan gitmem lazım. Aradığım sende olmaz.”

“Baba aradığın olmayabilir. Yalnız ben buradan geçenlere yemek yedirmeye ahdetmişim. Sana bir şeyler ikram etmeden göndermem. Gel bakalım. Nereden gelip nereye gidersin?”

“Valla ben filan yerden geliyorum. Antika alırım. Cevahir taşlar, pırlanta alırım.”

“Nasıl olur bu pırlanta taşı?”

Adam cebinden fındık içi kadar bir taş çıkarır. Necip’e gösterir:

“İşte şu gördüğün.”

Necip bakar ki aynı kendi taşları gibi. Adamın gösterdiği fındık büyüklüğünde Necip’inkisi yumurta büyüklüğünde. Adama der ki:

“Bunu kaçta aldın? Kaça satacaksın?”

“Beş akçeye aldım. Yirmi akçeye satarım.”

“Bizde bunun on misli büyüklüğünde taş var. Onu kaçta alırsın?”

“Hele getirin bakayım.”

Necip taşı getirir. Adam bakar bakmaz adamın gözleri fal taşı gibi açılır. Necip’e döner:

“Bu taşı elli kırmızı liraya alırım.”

“Ben bunu nasıl olsa Cemile’ye uğur taşı olarak sayıyordum. Elli kırmızı lira iyi para verelim.”

Cemile çok uyanıkmiş. Hemen söze karışır:

“Yooook... Madem ki o uğur taşımız. O gitti mi bizim malımız mülkümüz gider. Malımızın şimdiki diyeti ne eder? Üç bin altın eder. Üç bin altın verirsen al git.”

Antikacı üç bin değil bankalardaki bütün paraları çekip alacak. Neyse büyük bir paraya anlaşılır. Antikacıya taşı verirler. Antikacı alıp cebine bırakır. Necip’e der ki:

“Ben bunu satar gelirim. Sizi yoklamadan geçmem. Artık biz sizinle kardeş olduk. Beni bekle.”

“Olur kardaş.”

Adam mücevheri alıp gider. Yabancı bir memlekette milyonlarca paraya taşı satar, geri gelir. Bu arada Cemile’ye de göz koyar. “Ben nasıl etsem de bunun elinden alsam malı mülkü yerinde, çoluğu çocuğu da yok. Ben bir hile düşüneyim. Milleti toplatayım, davet ettireyim. Toplantı yapayım. ‘Bugün **kokteylimiz** var.’ diyeyim. Milleti topladıktan sonra masaya çıkayım: ‘Arkadaşlar ben bu ahmak adamdan şöyle bir taş aldım. Götürüp milyarlarca paraya sattım. Şimdi benim aldığım para bu adamın malının yüz mislisi eder.’ diyeyim. O kalp krizinden gider. Ben de Cemile ile evlenirim.” der.

Bu tasarından önce de Necip’le şöyle bir anlaşma yapar: “Necip benim de kimsem yok senin de. Ben ölürsem malım mülküm sana kalsın. Sen ölürsen malın mülkün bana kalsın. Bir birimizi kardeşliğe kabul edelim. Aramızda bir **mukavele** yapalım. Yahut gidip **noterde** yazdıralım.”

“Olur gidip yazdıralım.”

Muameleyi sağlamca yazdırırlar. O gün gelir. Milleti toplarlar. Antikacı masaya çıkar:

“Arkadaşlar, Necip benim hiçbir şeyim olmaz. Fakat Necip’i sevdim. Aptalın biri. Kardeş olduk. Ben ölürsem malım mülküm onun, o ölürse malı mülkü benim olacak. Yalnız bu aptal kardeşim var ya, bana bir mücevher taşı verdi. Ben o taşı götürdüm. Milyarlarca paraya sattım.”

Masanın üzerinden öylece Necip’e bakar. Necip o sırada adam aptal falan dedi ya, küçümsendi, yerinden kalkar:

“Var hayrını gör be kardaşım. Ben de onu zaten üç çam kozalağına almıştım.”

Bunu duyan antikacının kalbi durur. Masadan aşağı düşer. Onun **bankalarda-ki** bütün **kredisi** Necip’e kalır. Necip, Cemile ile güzel bir yaşam sürer.

Yer içer muradına göçer (Bakırcı 2006: 262-264).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 139; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 736 numarada kayıtlıdır.

Masal Anlatıcısı: İbrahim Dabak, 1938 Niğde, Gümüşler kasabası doğumlu, ilkökul mezunu, duvar ustası ve halk şairi.

METİN 3: ZİNCİRLEME MASAL - YAPI I

3.1. Yarım Horozun Çanı

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde develer tellâl iken, pireler berber iken ben dedemin beşiğini tıngır mıngır salları iken, bir yarım horoz varmış. Yarım horoz, günün birinde küllükte eşinirken bir çan bulmuş. Elinde çanla bir süre dolaşan horoz, zamanı gelince tuvalete gitmek istemiş. Ancak tuvalete çanla girmek istememiş ve onu küçük bir çam ağacına asmış. Tuvalet de çamın asıldığı yere tam kırk yıllık yolmuş. Gerçekten de kırk yıllık yola gitmiş, dönüp geldiğinde bir de bakmış ki, ne görsün? Küçük ağaç seksen senede kocaman bir çam olmuş! Bunun sonucu olarak da yarım horozun boyu çana bir türlü yetişmemiş.

Yarım horoz çama yalvarmış:

“Eğil de çanımlı alayım.” Ağaç eğilmemiş, yalvarmış yakarmış, fakat ağaç bir türlü eğilmemiş. Bunun üzerine yarım horoz:

“Seni baltaya söyleyeyim, o zaman nasıl eğilirsin bir gör.” demiş ve baltanın yanına koşmuş:

“Balta, balta çamı kes de çanımı bir alayım.” demiş.

Balta da:

“Yarım horoz haydi sen işine bak. Seninle kaybedecek zamanım yok, bak burada bile duramıyorum.” demiş.

Yarım horoz da:

“O zaman seni ateşe söyleyeyim, bak nasıl yanarsın?” demiş ve yarım horoz ateşin olduğu yere koşmuş:

“Ateş ateş baltayı bir yakıversene!”

Ateş de:

“Ben üzerime atılan yağlı çıra dilimlerini bile yakmıyorum, benim balta filân yakacak durumum yok.” demiş.

Yarım horoz:

“Seni suya söyleyeyim de hâlini gör.” demiş ve suya doğru koşmuş.

“Su, su, koş ateşi söndür.” demiş.

Su:

“Ben düz bir şekilde akıyorum, neden gidip de dağdaki, bayırdaki ateşi söndüreyim.” demiş.

Sudan da istediğini alamayan horoz bu defa da koca öküzü koşmuş:

“Koca öküz, koca öküz gel, şu suyu iç.”

Öküz:

“Eskiden su devamlı arkamdan akardı, şimdi suyu içip de her zaman arkamdan mı akıtacağım?” deyince yarım horoz:

“Seni kurda söyleyeyim de parçalayırsın.” demiş ve kurdun yanına koşmuş:

“Kurt, kurt, şu koca öküzü yesene.”

Kurt da:

“Ben taze, kısır koyunları bile yemiyorum. Yağlı diye varıp da koca öküz kemiğini mi çiğneyeceğim?” demiş.

Yarım horoz:

“O zaman ben de seni çobanın köpeğine söyleyeceğim, o da seni kovalayacak.” demiş ve köpeğin yanına koşmuş:

“Köpek, köpek, bana kurdu yakalayiver.”

Köpek:

“Ben ağamın koyunlarını bile güdemiyorum, bir de kırdaki bayırdaki kurt mu kovalayayım.” demiş.

Yarım horoz:

“Seni çobana söyleyeyim de kovalasın.” demiş ve çobana koşmuş:

“Çoban amca, çoban amca, köpeğini dövüversen ne iyi olur. O benim isteğimi yerine getirmedi.”

Çoban:

“Haydi ordan, ben senin için köpeğimi kovalamam da, dövmem de.”

“O zaman ben de seni kepeneğe söyleyip üzerini örttürürüm.” demiş ve kepeneye koşmuş:

“Kepenek, kepenek, çobanın üzerini örtsene.”

Kepenek:

“Ben alaca yerimde yatıyorum, boşuna beni rahatsız etme.”

Yarım horoz:

“Ben de seni fareye söylerim, o da seni parça parça eder.” demiş ve farenin yanına koşmuş:

“Fare, fare, şu kepeneye parçalasana!”

Fare:

“Ben yağlıca peynirleri tel dolaptan yemeye üşenirken, gidip de yün mü kırkaçağım?” demiş.

Yarım horoz:

“Öyleyse ben de seni kediye söylerim, kedi de seni parça parça eder.” demiş ve kedinin yanına koşmuş:

“Kedi, kedi, fareyi yakalayiver.” demiş.

Kedi:

“Ben ninemin ala, yağlıca katmerlerini yemeye üşenirken gidip de fareyi mi kovalayacağım.”

Yarım horoz:

“Ben de seni nineye söyleyeyim, o da seni evden kovsun.” demiş ve nineye koşmuş:

“Nine, nine, kediye kovsana, fareyi yakalamıyor.”

Ninesi de:

“Seni kahrolasica!” demiş ve elinde bulunan ısırganı kediye bir vurmuş. Bunun üzerine canı yanan kedi fareye, fare kepeneye, kepenek çobanın sırtına koşmuş. Çoban köpeğini dövünce köpek kurda, kurt öküze, koca öküz suya, su ateşe, ateş de baltaya koşmuş. Balta çam ağacını kesince çan yere inmiş.

Sonrası mı? Yarım horoz çanını boynuna takmış, ardında da “tıngır tıngır” öttürmeye başlamış. (Alptekin 2005: 278-281).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 29; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 2032 numarada kayıtlıdır.

3.2. Tilki İle Nene Karı

Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, ben anamın beşiğini sallar idim. Bu masalı anlatırken.

Bir nene kadın varmış. Bunun bir de koyunu varmış. Bu koyunun sütünü saçar, bir sepetin altına koyarmış. Bir tilki gelip bu sütü içermiş. Bu her gün böyle devam ediyormuş. Bir gün nene kadın beklemiş, tilkinin kuyruğunu kesmiş. Tilki:

“Kuyruğumu ver.” diye yalvarmış. Nene kadın:

“Git bana sütümü getir ki, kuyruğunu vereyim.” demiş.

Tilki gitmiş koyuna yalvarmış:

“Koyun, bana süt ver. Sütü nene kariya vereyim nene karı kuyruğumu versin. Alıp geleyim.” demiş. Koyun:

“Git bana ot getir ki, otu yiyeyim, sana süt vereyim.” demiş. Tilki çayıra gitmiş:

“Çayır bana ot ver, otu koyuna vereyim. Koyun bana süt vere, sütü nene kariya vereyim. Kuyrucağızımı alıp gideyim.” demiş. Çayır:

“Bana su getir ki, sana ot vereyim” demiş. Tilki çeşmeye gitmiş. Çeşmeye:

“Çeşme, bana su ver, suyu çayıra vereyim. Çayır bana ot vere. Otu koyuna vereyim. Koyun bana süt vere. Sütü nene kariya vereyim. Kuyrucağızımı alıp gideyim.” demiş. Çeşme:

“Git kızları getir ki, başucumda oynasınlar da sana su vereyim.” demiş. Tilki kızlara gitmiş:

“Kızlar kızlar, gelin, çeşmeye oynayın. Çeşme bana su vere, suyu çayıra vereyim. Çayır bana ot vere, otu koyuna vereyim. Koyun bana süt vere, sütü nene karıya vereyim. Kuyrucağızımı alıp gideyim.” demiş. Kızlar da:

“Git bize papuç getir ki, giyinelim de, gidip çeşmede oynayalım.” demişler. Tilki köşgere gitmiş ve ona:

“Köşger, köşger bana papuç ver, papucu kızlara vereyim. Kızlar gidip çeşmede oynaya, çeşme bana su vere. Suyu çayıra vereyim. Çayır bana ot vere. Otu koyuna vereyim. Koyun bana süt vere, sütü nene karıya vereyim. Kuyrucağızımı alıp gideyim.” demiş. Köşger de:

“Git bana yumurta getir ki sana papuç vereyim.” demiş. Tilki tavukların yanına gitmiş:

“Aman tavuklar, yaman tavuklar, gut gut tavuklar, bana yumurta verin. Yumurtayı köşgere vereyim. Köşger bana papuç vere, papucu kızlara vereyim. Kızlar gidip çeşmede oynaya. Çeşme bana su vere. Suyu çayıra vereyim. Çayır bana ot vere otu koyuna vereyim. Koyun bana, süt vere. Sütü nene karıya vereyim. Kuyrucağızımı alıp gideyim.” demiş. Tavuklar gidip yumurta getirmişler. Tilkiye vermişler.

Tilki yumurtaları alıp köşgere vermiş. Köşgerden papuç alıp kızlara vermiş. Kızlar gidip çeşme başında oynamışlar. Çeşmeden suyu alıp, çayıra vermiş. Çayır-dan ot alıp koyuna vermiş. Koyundan süt alıp nene karıya vermiş. Böylece tilki kuyrucağızını almış:

“Allah hepinize selamet versin, hepinizden razı olsun.” demiş. Oynaya oynaya geçip gitmiş. (Bakırcı 2010: 722).

Katalog Yer No: Masal Eberhard-Boratav (EB) tip katalogunda 29; Aarne-Thompson (AaTh) katalogunda 2032, 2034 numarada kayıtlıdır.

METİN 4: ZİNCİRLEME MASAL - YAPI 2

4.1. Karınca

Geçmiş zamanda adamın biri yolculuğa çıkmış. Bir dereden geçmek üzereymiş. Vakit kış olduğu için su buz tutmuş ve adamın eşiğinin arka ayağı kaymış, yere yıkılmış. Adam, eşiğinin belinin kırılmasına üzülmüş ve buza bakarak şöyle demiş:

“Ey buz kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Buz:

“Eğer güçlü olsaydım güneş beni eritebilir miydi?” demiş.

Adam o zaman, güneşe bakarak:

“Ey güneş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Güneş:

“Ben güçlü olsam bulutlar benim gözümü kapatır mıydı?” demiş. Adam buluta bakarak:

“Ey bulut kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Bulut:

“Ben güçlü olsaydım yağmur beni delerek geçer miydi?” demiş. Adam yağmura bakarak:

“Yağmur kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Yağmur:

“Ben güçlü olsaydım yerin içine girip kaybolur muydum?” demiş. Adam yere bakarak:

“Yer kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Yer:

“Ben güçlü olsaydım, otlar beni yararak çıkarlar mıydı?” demiş. Adam otlara bakarak:

“Ot kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Ot:

“Ben güçlü olsaydım inekler beni koparıp koparıp yerler miydi?” demiş. Adam ineğe bakarak:

“İnek kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. İnek:

“Ben güçlü olsaydım kurtlar beni yer miydi?” demiş. Adam kurttan sorarak:

“Kurt kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Kurt:

“Ben güçlü olsaydım avcılar bana ateş ederler miydi?” demiş. Adam:

“Avcı kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Avcı:

“Ben güçlü olsaydım, ok attığım zaman fare ve sıçanlar çantamı kesip yerler miydi?” demiş. O zaman sıçana bakan adam:

“Sıçan kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Sıçan:

“Ben güçlü olsaydım karıncalar kulağımı çimdikleyip ısırırlar mıydı?” demiş. Adam:

“Karınca kardeş! Sen kimden güçlüsün?” demiş. Karınca:

“Ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, ben güçlüyüm. Dedelerinizin altı yüz batman buğdayını altı dağdan taşıyıp getiren, eniştenizin yüz batman buğdayını yedi dağdan taşıyıp getiren benim. Ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, ben güçlüyüm.” demiş.

“Karnın niçin büyük?” demiş adam.

Karınca cevap vererek:

“Ciğerim güçlü.” demiş.

Adam “Belin niçin ince?” diye sorunca, karınca:

“İşim zor.” diyerek cevap vermiş.

Adam:

“Başın niye büyük?” demiş. Karınca da:

“Kabiliyetim çok, çalışmam çok, kabiliyetim çok, çalışmam çok. Ben güçlüyüm, ben güçlüyüm, ben güçlüyüm.” demiş. (Bakırcı 2010: 753).

Katalog Yer No: Masal, Eberhard-Boratav (EB) ve Aarne-Thompson (AaTh) kataloglarında tespit edilememiştir.

METİN 5: MECMAÜ’L-LETÂİF’TEN GÜNÜMÜZE YAŞAYAN MASALLAR

5.1. Horoz ile Tilki (166 a-168b)

Kurnaz tilki, köyün dışındaki bir çöplükte bir horoz görür. Tilkinin gelmekte olduğunu gören horoz yüksekçe bir ağaca sızrar. Ağaç etrafında birkaç defa dolaşan tilki, müezzin diye hitap ettiği horoza, namaz vaktinin geçmekte olduğunu, eğer aşıya inerse birlikte namaz kılabilirler diye söyler. Çünkü vakit geçmektedir. Horoz da, ilerden bazılarının gelmekte olduğunu, onları da beklerlerse cemaat olabilirler diye bildirir. Gelenlerin nasıl bir şey olduğunu soran tilkiye cevaben horoz, yanında köpek olan insanları tarif eder. Bunun üzerine tilki, abdest tazelemek bahanesiyle kaçıp gider (Sakaoğlu 2007: 198).

5.2. Aslan, Kurt ve Tilki (172 a-172b)

Birlikte ava çıkan üç hayvan; geyik, koyun ve horoz avlar. Aslan, avların bölüştürülmesini kurda teklif eder. O da geyiği aslana, koyunu kendisine, horozu da tilkiye layık görür. Bu tür bölüştürmeye kızan aslan bir pençe ile kurdun başını koparır ve işi tilkiye havale eder. Kurnaz tilki, bunları bölüştürmeyi lüzumsuz bulduğunu, zira koyunun, yiğitler ülkesinin hükümdarı ve iyilikler meydanının şehsuvarı olan aslanın sabah kahvaltısı, geyiğin öğle yemeği ve horozun da çerezi olduğunu

söyler. Bu tarz bölüştürmeyi nereden öğrendiğini soran aslana tilki, kurdun başından ve akan kanından öğrendiğini söyler (Sakaoğlu 2007: 200).

METİN 6: İBNİ SİNA VE MASAL

Vaktiyle iki talebe varmış. Birisinin ismi Ebu Ali Sina, diğerinin ismi ise Ebulharis'miş. Bu kardeşler çok akıllı kişilermiş. Bunlar okula gidiyorlar ve sekiz yaşında bütün ilimleri öğreniyorlar. Ebu Ali Sina, Ebulharis'in küçüğüyümüş. Bunlar öyle tahsil görüyorlar ki, üzerine oturdukları minderin altına bir sigara kâğıdı konulsa, minderin aşağı yukarı yükselmiş olduğunu bilirlermiş. Bu kardeşlerin zeki olduğunu herkes biliyor.

Zaman geçiyor, bunların yaşı ilerliyor. Bir gün Ebulharis, Ebu Ali Sina'ya diyor ki:

"Birader biz gidelim, bir parça da 'Fesuras' mağarasında sihir ilmi görelim." Buhara'da 'Fesuras' mağarasında sihir ilmi varmış. İki kardeş o mağaraya gitmeye karar veriyorlar. Ebulharis, Ebu Ali Sina'ya diyor ki:

"Birader ora bir gün açılır, bir sene kapalı kalır, biz orada ne ile vakit geçireceğiz?"

"Ben ottan hap yapacağım, mercimek büyüklüğünde, bu hap 24 saat ekmek ve su vazifesini görecek." Ondan sonra 365 tane hap yapıyor ve kardeşine veriyor. 365 tane de kendi cebine koyuyor ve 'Fesuras' mağarasına giriyorlar. Mağarada bir yıl sihir ilmi görüyorlar. Bu mağaraya girerken yanlarında bir şişe soğan suyu ve bir beyaz defter götürüyorlar. Güneşe tutulduğu vakit soğan suyu okunurmuş. İki kardeş bu mağarada bir yıl kalırlar. Tabi bunlar tıraş olmayı unutmuşlar. Saçları, sakalları bir birine karışmış, bir yıl mağarada hapla idare ettikten sonra bunlar mağaradan çıkarlar. Bunlar çıktıklarında bunları vahşi hayvan diye yakalarlar ve padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah bunlara sorar:

"Sizin bu vaziyetiniz ne?"

"Eee... ne var, insanız."

"Nereden geldiniz?"

"Mağaradan."

"Yok, siz senelerce bir yerde kalmışsınız, tıraş olmamışsınız, siz bir yerde gizliymişsiniz."

Padişah, bunlara hüküm vermek isterken o sırada Ebu Ali Sina:

"Acaba ben bu sihir ilmini boşuna mı öğrendim?" der ve dua okumasıyla birlikte deniz meydana gelir, padişah ve halkının üzerine taşar. Halk ve Padişah:

"Aman Allah'ım gittik." filan derlerken, kardeşler de birer balık olurlar ve denize dalarlar. Bunların birisi denizde peri memleketine gider. Diğeri ise Orta Asya kıtasında çıkar. Ebu Ali Sina Orta Asya'ya, Ebulharis ise peri memleketine çıkar.

Ebu Ali Sina Orta Asya'da gezerken "Ali Helvayı Hurucu" isminde bir helvacının dükkânına varır. Derviş suretinde olan Ebu Ali Sina helvacıya der ki:

"Bizim arkadaşlar senin iyi bir insan olduğunu bana anlattılar."

"Get yahu, belki benden daha iyi yapanlar vardır, el üstünde el vardır. Belki benden üstad olan vardır, ben sizden fikir almak isterim."

Ebu Ali Sina bu adamın misafiri olur ve evinde yatar. Gece vakti olduğu zaman:

"Amca kalk, benim helva yapacak zamanım geldi."

"Yat kardeşim, ben çabuk yaparım, merak etme."

"Aman amca ne değilsin, hele bir kalk benim şimdi müşterilerim gelir. "

"Ben çabuk yaparım." filan derken Ebu Ali Sina da kalkar, beraberce helva teşkilatını kurarlar. Ebu Ali Sina Helvacı Ali'ye der ki:

"Helva ol bakayım,"

“Vay Allah belanı versin, böyle mi olacak?”

Bunun üzerine Ebu Ali Sina, Helvacı Ali'ye dirseğini vurmasıyla Ali altı aylık peri memleketine gider. Ebu Ali Sina değneğe 'avsun' okur. Aynı Ali dükkâna gelir. Yine helva yapılır, dükkân açılır. Ebu Ali Sina ile Helvacı Ali beraber çalışırlar. Fakat asıl Helvacı Ali altı aylık peri memleketindedir. O, peri memleketinde dil bilmediği için çok perişan olur. Bir gün peri memleketinden birisi Helvacı Ali'ye sorar:

“Sen bir yabancısın, bu memleketin adamına benzemiyorsun, sen kimsin? “

“Sorma arkadaş, bir ihtiyar helvacıymış, geldi, evimde misafir oldu. Gece kaldırdım, “Ben çabuk yaparım, sen üzülme.” filan derken “helva ol bakayım!” demesiyle bana bir dirsek vurdu, ben bu memlekete düştüm.”

“Peki, nerelisin?”

“Ben Orta Asya'danım.”

“Orta Asya neresi?”

“Buraya altı aylık yol.”

“İyi, sen gideceksin, peri padişahının huzurunda Ebulharis isminde bir şahıs var. Böyle işlerin erbabı, seni memleketine ancak o atabilir. Ondan başka kimse götürmez.”

Helvacı Ali hemen peri padişahının huzuruna çıkar, Ebulharis'i bulur ve der ki:

“Aman üstadım, ben böyle böyle bir şahısa denk geldim, beni bu diyarlara attı.”

“Ha o benim birader, benim hocam, küçüğüm ama o benim hocam. Ona Ali Sina derler. Vardığında ağabeyin peri padişahının memleketinde eğleşiyor, çok selamı var de.” der. Ve sorar:

“Şimdi gitmek istiyor musun?”

“Evet istiyorum.”

“Beri gel.”

Gözüne kudret sürmesini dokundurmasıyla beraber, bir de gözünü açtı ki helvacı dükkânında. O zaman derviş (Ali Sina) öteki Ali'yi kaybeder. Ali bir baksa ki dükkânda, terekte helva kasada para. Koşuyor anasını buluyor, onu kucaklıyor:

“Aman anam beni çok mu özledin, çok mu ağladın?”

“Ali, içtin mi? Şimdi yataktan kalktın.”

Babasına varıp onu kucaklıyor:

“Baba ben kaybolalı çok mu ağladın?”

“Oğlum sen nere gittin, sen içtin mi, dellendin mi?”

Kısacası onun kaybolduğundan hiç kimsenin haberi olmuyor.

Ali peri ülkesinde kaldığı vakit, peri padişahının kızına âşık olur.

Ebulharis'in yanında iken o kıza gönül bağlar. Ali döndükten sonra dervişe der ki:

“Üstadım, ölünceye kadar sana hiç bir şey yok, burada yiyip içip yatacaksın, fakat şu peri padişahının kızını da bana getireceksin.”

Ebu Ali Sina bir 'avsun' okuyarak, anında kızın yanına Ali'yi gönderir. Hemen anında da geriye kız ile beraber dervişin yanına gelirler.

Bu defa peri padişahının yanındaki Ebulharis'e derler ki:

“Aman kız kayboldu” Ebulharis bir 'avsun' okur, kız hemen geri gelir. Böylece kız bir orada, bir burada balon gibi uçup durur. Bu 'avsun'dan kurtulmak için bir odanın içerisini samanla doldururlar, üstündeki yakıcı maddeleri hemen ateşlerler. Böylece Ali'nin gözündeki kudret sürmesi hemen silinir. Böylece Ali'nin gerçek siması ortaya çıkar. Fakat Ebu Ali Sina, Ali'nin kolundan tutmasıyla birlikte Ali bir jandarma olur. Onu yakalamak isteyen jandarma onu iteler. Ali'ye kimin sahip çı-

kacağı belirsiz olur. Onlar bu şekilde uğraşırlarken ihtiyar dervişin bu işten haberi olur ve sıkıntıda olan Ali'nin elinden tuttuğu gibi onu götürür.

Ebu Ali Sina (derviş) bir gül yapar ve onu peri padişahına gönderir. Peri padişahı kokladığı vakit ölür. Ebulharis koklar, o da ölür. Ali bunların ölümünden sonra da kızı alır gelir. Ali peri padişahının kızı ile evlenir.

Bir gün Ali lokantacıya gider ve orada yemek yemek ister. Lokantacıya der ki:

“Benim dil bilmez hizmetçi bir ahrazım var. Avucunun içerisine altını bırakırım, yemek tenceresini eline veririm. İşte bugün bana davar parçası [kellesi] getireceksin, yeyeceğim. Altını avucundan alsam yine konuşmaz. (Okuduğu da bir siyah odun parçasıdır.) Bu her gün gider gelir, altınlar pırl pırl parlar, 29 altın olduğu için 29 kelle yediğimi anladım, o parayı hiç harcamamış olduğunu anladım.

O paradan hiç harcamamış. Bütün alışverişi kendi parasından yapmış. Bir gün para yetismeyince lokantacı diyor ki:

“Ulan şu paradan harcamayım.” diyor. Bir de alsa baksa ki bir sürü ‘tingir’ eski para.

“Eyvah, cin midir, şeytan mıdır?” deyip kepçeyi çekip can sıkıntısı ile Ali'ye saldırır. O arada Arap gelir, ona kepçeyi vurmasıyla Arap lokantanın ortasında ölür. O sırada hemen derviş gelir:

“Niye öldürdün benim hizmetçimi?”

“Sen niye bana tingir para verdin, altın diye kandırdın?”

“Yahu haydi tingir para verdim, bu adamın suçu ne idi de öldürdün?”

“İşte can sıkıntısıyla bir vurdum öldürdüm.”

Nihayet adam gidiyor ve hâkime davacı oluyor:

“Bu lokantacı benim hizmetçimi öldürdü.”

Geliyorlar bakıyorlar lokantanın ortasına, gerçekten ölmüş. Ortada simsiyah bir adam yatıyor. O anda lokantacı hâkime diyor ki (Aslında hâkim lokantacıya diyor):

“Sen niye vurdun bunu?”

“Yahu böyle böyle oldu, bu cin mi, şeytan mı, bunun sattığı adam kellesi, bana gönderdiği hep adam kellesi. Benim seslenmediğime ne bakarsınız, isterseniz geçin lokantadaki yemek kaplarını kontrol edin.” diyor.[Bu konuşmanın ikinci yarısı Ebu Ali Sina'ya aittir].

“Ulan öyle bir iş mi olur. Gidin lokantaya bir bakın?”

Açmışlar ki kimi ak sakallı, kimi delikanlı oğlan kafası, kazanlarda kaynayan da hep adam kellesi.

“Aman, dervişin sözü sahihtir, esastır, bakın hep delikanlı ve ihtiyar adam kellesi kaynıyor kazanda.” Hâkimler hemen buna idam kararı veriyor. Adam bu sefer ağlıyor, yalvarıyor:

“Aman yahu etmeyin, gitmeyin, memlekette hiç adam kayboluyor mu? Ben bu kafaları nerede bulup pişireceğim?”

Adamı darağacının köküne götürüyorlar. Bu sefer derviş diyor ki:

“Bir daha yoklan, belki iyi tanımamışsınızdır.”

Gelseler bir de baksalar ki bakırda kaynayanın birisi çebiç kafası, diğeri keçi kafası. Yanlarındaki dervişe bakarlar, onlar da kaybolmuşlar. Ararlar sonunda helvacı dükkânının önünde oturur bulurlar.

“Gönderin polisleri, şu adamı alın getirin, bu ne biçim adammış” diyor hâkim. Polisler gidiyor ve dervişe diyorlar ki:

“Haydi seni hâkim istiyor.”

“Ben gitmem.”

“Nasıl gitmen?”

Polisler kolundan bir tutuyorlar, kolu kökünden çıkıyor.

“Aman kolum, kolumu söktünüz” filan derken beraber polisler çıkan kolu bırakıp kaçıyorlar, varıyorlar hâkime:

“Hâkim bey, gelmedi, kolundan tuttuk, kolu kökünden söküldü, elimize geldi, biz de kolunu üzerine attık, kaçtık.”

“Ayaklarından tutun bakayım.”

Ayağından tutarlar, ayağı çattan çıkar, bacadan çıkar; bir türlü olmuyor. Varıyorlar hâkime anlatıyorlar. Hâkim diyor ki:

“Bir harar [çuval], telhis [ince dokunmuş çuval] götürün, parçalarını tüm içerisine katın, hepsini alıp gelin; bu ne biçim adammış bir görelim.”

O arada polisler geliyor. Bir tehliis getiriyorlar. Kolundan tutuyorlar kolu kopuyor, onu tehliisin içerisine atıyorlar. Ayağından tuttıkları vakit o kopuyor, onu tehliisin içerisine atıyorlar. Boynundan tutuyorlar, boynu kopuyor, onu tehliisin içerisine atıyorlar. Bu parçaları polisin birisinin sırtına kaldırıyorlar ve hâkimin dairesine götürüyorlar:

“Ne oldu?”

“Getirdik. “

“Açın bakayım içini?”

Bir de açsalar baksalar ki, içinde bir kara köpek. Çıkarken beraber hâkimin ve oturanların üzerine saldırıyor. Köpeğin korkusundan herkes girecek bir delik arıyor.

“Allah belasını versin, biz bunun ne olduğuna hiç akıl erdiremedik.”

Böylece bu hikâye burada sona eriyor (Sakaoğlu 2007: 178-182).

Derleme Hakkında: Ali Berat Alptekin tarafından 20 Ağustos 1980’de Mersin ilinin Silifke ilçesinin Sariaydın köyünde Şükrü Gür’den derlenen metin verilmiştir. Kaynak şahsımız 1913 doğumlu olup masalı dayısından öğrenmiştir. Eski ve yeni yazıyı da bilen Şükrü Gür, 1981 yılında vefat etmiştir. Anlatmanın en önemli özelliği dikkati ölçmesidir. Eğer anlatmayı dikkatli okumazsak anlaşılması zor olacaktır.

METİN 7: İNCİLİ ÇAVUŞ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

7.1. İrade Bugün; Ama Vazife Üç Senelik

Bir gün padişah, kendisini çok iyi güldüren İncili’ye;

“Senden üç senedir çok memnunum, bugünden itibaren maaşına bir misli zam yapıyorum.” der.

İncili, yeri öperek teşekkür ettikten sonra;

“Allah saltanatınızı daim buyursun. Mademki üç senedir memnunsunuz, niçin bugünden itibaren zam irade buyuruyorsunuz?” deyince, padişah;

“İrade bugün.” cevabını verince İncili de;

“İrade bugün ama vazife üç senelik!..” deyiverir.

7.2. Yemek Memek

Padişah, bir gün İncili Çavuş’a sorar:

“Kuzum İncili, yemek memek derler; yemek nedir, memek nedir?”

“Padişahım, yemek yüce zatınızın yediği, memek de biz kullarınızın yediğidir.”

Padişah tekrar sorar:

“Kürk mürk derler, o ne?”

“Efendimiz, kürk padişahımızın giydiği, mürk biz kulların giydiğidir.”

Padişah, son bir soru daha sorar:

“Ya padişah madişah?”

İncili, hiç çekinip korkmadan cevap verir:

“Padişah, yüce atalarınız; madişah da yüce zatınız!”

7.3. İncir

Acımasızlığı ve zalimliği ile ün yapmış bir vezir, konağının büyük bahçesini düzenlettirmektedir. Kocaman bir incir ağacını bahçenin görüntüsünü bozuyor diye söktürmek ister. Bir rastlantı sonucu bahçede bulunan İncili Çavuş bunu duyunca vezire şöyle der:

“Bırakınız, incir ağacı yerinde dursun efendim!”

“Niçin?”

“Nasıl olsa bir gün birinin ocağına dikersiniz!”

7.4. Marsık Üflüyorum

İncili, henüz saraya girmeden önce ara sıra ziyaret ettiği Darüssaade Ağası (Kızlar Ağası) Cafer Ağa'yı görmek için bir gün dairesine gider. Vakit temmuz ayı olup hava da çok sıcaktır. Bu aylarda sivrisineklerin de çok olmasından dolayı kızlar ağası köşe minderleri üzerine uzanmış, elinde bir yelpaze olduğu hâlde uyuyakalmıştır. Ancak sivrisinekler, Ağa'ya bir türlü rahat vermez. Bunu gören İncili der ki:

“Ağa hazretleri! İzin verirsiniz yelpazeyi bendeniz sallayayım da siz rahat ediniz.”

“Size zahmet olur!” deyince İncili de;

“Hayır efendim, hizmetiniz benim için zahmet değil rahmettir.” der.

Kızlar ağası bu iyiliğin altında kalmak istemez:

“O hâlde teşekkür ederim. Biraz istirahat etmek istiyordum.”

Bunun üzerine İncili, yelpazeyi alarak Darüssaade Ağası'nın uzandığı minderin bir kenarına oturarak sinekleri kovmaya başlar. Biraz sonra kapı açılır, vezirlerinden biri içeri girer. İncili'yi bu hâlde görünce sorar:

“Ne yapıyorsun İncili?”

“Efendim, marsık üflüyorum!”

Bu cevabı kapının açıldığı sırada uyanmış olan Cafer Ağa da duyar ve hemen hiddetle yerinden kalkıp yelpazeyi İncili'nin elinden alarak ona karşı kalbinde bir kin bağlar. Padişahın nedimi ve musahibi olduğu sırada Kızlar Ağası'nın İncili'ye düşman olmasının sebeplerinden biri de bu “marsık [kömür gibi, simsiyah] üflüyorum!” sözüdür.

METİN 8: BEKRİ MUSTAFA FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

8.1. Yaver Olur

Bir ara Bekri evinde çok sayıda hayvan beslemektedir. Bu hayvanlar bütün İstanbul'un diline destan olur. Bekri, Hint'ten bile hayvan getirtmiştir. O sıralarda da Bekri, kaptan paşanın göz bebeğidir. O ne söylerse kaptan paşa iki etmez.

Bir gün Bekri'yi konağına davet eder. “Yahu, sende cins cins tavuk var nasıl olsa. Biliyorsun, ben de tavuğa meraklıyım. Bana en iyi cinsinden yumurtalar getir. Konaktaki tavukları kuluçkaya yatıracağım.”

Bekri; “Baş üstüne! Emredersiniz,” deyip ertesi gün on tane yumurta alarak paşanın konağına gelir. Paşa, buna çok memnun olur. Getirilen yumurtaları kuluçkaya yatırtırlar. Bir süre sonra civcivler çıkar. Fakat içlerinden birisi çok tuhaftır. Büyüdükçe ayakları uzar, burnu sivrilir. Bir gün paşa, Bekri'yi tekrar konağına davet

ederek bu tuhaf hayvanın nasıl bir nesne olduğunu sorar. Bekri, elinde olmadan kahkahalarla güler:

“Paşa hazretleri bu leylektir.” der.

Paşa şaşkına döner. Bekri, hiç istifini bozmadan açıklar:

“Getirdiğim yumurtalardan bir tanesi leylek yumurtası idi.”

“Peki, ben bu leylek yumurtasını ne yapacaktım?”

“Yavru yapacaktınız!”

“Peki, şimdi ben bu leylek yavrusunu ne edeceğim?”

“Saraya gönderin!”

“Sarayda leyleği ne yapacaklar?”

Bekri, bir kahkaha atar:

“Yaver yapacaklar efendim!..”

“Yaver mi?”

“Evet, yaver yaparlar.”

Bu defa da paşa gülmeye başlar. Çünkü o zamanda saraya öyle yaverler alınmıştır ki bunlar bir işe yaramadıkları gibi sarayın itibarını da zedelemektedirler. Çünkü yaverler; bilgisine, irfanına göre değil, ele güne gösteriş olsun diye en uzun boylu adamlardan seçilmiştir. Bu hâl padişahın kulağına kadar gider. Padişah, Bekri’yi huzuruna çağırır:

“Söyle bakalım, bizim yaverler leylekten farksız mı?” diye sorar.

Bekri de uzun boylu olanların kabiliyetsizliğinden, halk arasında dolaşan dedikodulardan padişaha duyduklarını arz eder. Bu açıklamalardan çok memnun kalan padişah Bekri’ye bol bol bağışta bulunur. Bir daha saraya gelişigüzel adam alınmaması için gerekli emri verir.

8.2. Kelin Külâhı

Kelin birisi hamamda külâhını kaybeder. Hamamcılara bağırıp çağırarak ille de külâhının bulunmasını ister.

Hamamcı, adamı başından savmak için:

“Sen yalan söylüyorsun arkadaş! Buraya geldiğinde kafanda hiçbir şey yoktu!”

Bu sırada orada bulunan ve bu haksızlığa artık dayanamayan Bekri Mustafa, kel adamın başını göstererek şöyle konuşur:

“Baksanıza yahu, bu baş buraya hiç külâhsız gelir mi?”

8.3. Fatiha

Bekri Mustafa, yine bir gece körkütük sarhoş olur. Karacaahmet Mezarlığı’ndan geçerken yüksek sesle bir nara atar. Bu sırada oradan geçmekte olan devriyeler, onu yakalayıp karakola götürürler. Asesbaşı (gece bekçilerini başı) kır sakallı, yaşlı bir adamdır. “Söyle bakalım, ne yapıyordun mezarlıkta?”

Bekri, hiç istifini bozmadan karşılık verir:

“Fatiha okuyordum!”

Asesbaşı hiddetlenir:

“Nara atmak, Fatiha okumak mıdır?”

“Hayır efendim! Fakat o mezarda yatan ancak bundan anlardı.”

Bu karşılık oradakilerin o kadar hoşuna gider ki Bekri’yi serbest bırakırlar.

8.4. Haklı Bir İtiraf

Bekri, bir gün Balıkpazarı meyhanelerinden birinde içmektedir. Birdenbire, fazla kaçırdıkları için ne yaptıklarını bilmeyen iki sulu sarhoş arasında hiç yoktan kavga

çıkarak. Bekri, hemen ayağa kalkarak aralarına girer. Bu sırada kavgacı sarhoşlardan birinin attığı tabak Bekri'nin başına gelir. Bunu gören meyhaneci, hemen Bekri'nin yanına koşar:

“Aman Bekri, beynine bir şey oldu mu aslanım?”

Bekri Mustafa, şu karşılığı verir:

“Zaten beynim yok ki! Olsaydı şu iki sarhoşun arasına hiç girer miydim?”

8.5. Terazi ve Dirhemler

Bekri Mustafa'nın oturduğu mahallede bir bakkal vardır. Herkes, onun elinin uzunluğundan söz eder, bin türlü hile ile iş yaptığını bilir. Bekri, bir gün bakkalın masum bir hâlde elleri çenesinde düşündüğünü görür:

“Hayrola bakkalbaşı, ne düşünüyorsun gene?”

Adam, başını kaldırıp Bekri'ye cevap verir:

“Sorma ağa, sorma!.. Kör olası hırsızlar gece dükkânıma girip teraziyle dirhemleri çalmışlar!”

Bekri Mustafa, büyük altından gülererek şunları söyler:

“Vah vah, çok üzıldüm! Desene sana çalacak bir şey bırakmamışlar...”

8.6. Buyurun Cenaze Namazına!

Sultan Murad, bir gün kılık değiştirerek dolaşırken Bekri Mustafa'nın demlendiği yere gelir. O da oturup sohbete ve onlarla beraber içmeye başlar. Bekri, bir ara yeni gelene sorar:

“Hoş geldin ağa, adını bağışlar mısın?”

“Hoş bulduk! Adım Murad, ya senin adın ne?”

“Bana adıyla saniyla Bekri Mustafa derler! Sana kim derler?”

“Bana da Sultan Murad derler!” deyince Bekri'nin ağzından şu sözler dökülür:

“Buyurun cenaze namazına!..”

Padişah, bu samimi davranış ve nükteli söz üzerine gülmeye başlayıp Bekri'yi affeder.

METİN 9: KEMİNE FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

9.1. Ben De İçindeydim

Bir akşamüstü, Kemine üzerine gocuğunu alıp komşularıyla çene çalmağa gider. Ama kapıya gelince ayağı kayıp yere yuvarlanır. Kemine hemen ayağa kalkıp durumu sezdirmeden içeri girer. Selam verince arkadaşları sorar:

“Molla Kemine, kapıdan düştün mü?”

“Yok yahu, düşmedim. Fakat biraz evvel kapıda gocuğum yere düştü.”

Arkadaşları tekrar takılmağa devam eder:

“Gocuğa göre fazla gürültü çıktı yahu.”

Bunun üzerine Kemine der ki:

“Çünkü gocuk yere düştüğü zaman ben de içindeydim.” (Azmun 1966: 67).

9.2. Yorgun Gelen Misafirdir

Kemine birine misafir olur. Eve girdiği sırada evde bir çeşit et yemeği olan çekdirme pişirilmektedir. Ancak evin kadını yemekten Kemine'ye ikram etmekte gönülsüzdür. Onun erkence gitmesini sağlamak için içeriden seslenir:

“Tok keçinin etidir, gelen ayda da pişmez.”

Ev sahibinin kendisini evden uzaklaştırmak istediğini anlayan Kemine lafın altında kalmadan cevabını verir:

“Ay, yorgun argın gelen misafirdir, alta ayda da gitmez.” (TDTEA 10 TTE, Ankara 1998: 68)

METİN 10: ESENPULAT FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

10.1. Altı Polat Üstü Polat

Esenpolat, bir gün trenin çığneyip öldürdüğü bir devenin ayağını sürüyüp gelirken karşısına bir molla çıkar:

“Ey Esenpolat, bu eti niçin sürüyorsun? Bu haramdır.”

Canı sıkılan Esenpolat da;

“Ay ahmak; bunun altı polat (demir), üstü polat, yiyecek olan Esenpolat. Nereden çıktı bunun haramlığı?”

10.2. Testin Senden Cimriymiş

Esenpolat ile karısı ağaya misafir olurlar. Ancak ağa onlara bir şey ikram etmez ve aç olarak yatarlar. Esenpolat ile karısı kaldıkları odada etraflarına bakınırlarken yağlı bir testi görürler. Esenpolat hemen testiye yapışır; fakat ne testiye kaldırabilir, ne de elini kurtarabilir.

Ertesi sabah bu iş ortaya çıkınca ağa, Esenpolat’a ağır sözler söyler. Bunun üzerine dayanamayan Esenpolat da;

“Ağa, akşam bir şey yemeden yattığımız için biraz karnımızı doyurmak istedik. Fakat testin senden de cimri çıktı. Elime nasıl yapıştıysa öyle kaldı. Yoksa bunu kimse duymayacaktı.” deyiverir.

METİN 11: AHMET AKAY FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

11.1. Buharının Hakkı

Bir gün Ahmet Akay çok acıkır. Ancak evinde kurumuş bir parça ekmeğinden başka yiyeceği yoktur. Ne yapmalı? Özenbaş kahvesine girer. Baksa ki kahveci kahve pişirmektedir. Ahmet Akay varıp ekmeğini biraz kahvenin buharına tutar. Ekmek biraz yumuşar. Yiyip bitirir ve çıkacak olur. O zaman kahveci onu durdurur.

“Parasını vermeyecek misin?”

“Ne için para vereceğim?”

“Kahvenin buharından faydalandığın için.”

“Buhar da satılıyor mu yoksa?”

“Dünyada her şey satılır.”

O zaman Ahmet Akay cebinden içinde beş altı kapağı olan torbacığını çıkarıp kahvecinin kulağının dibinde sallar ve:

“Bunun sesi senin kahve buharının hakkıdır.” der.

11.2. Her Bir Kavgamız Böyle Olsun

Ahmet Akay’ın cebinde bir kuruşu bile kalmaz. O, epeyce düşünüp taşındıktan sonra kahveye girip şöyle der:

“Dinleyiniz, cemaat, sağ iken beni bilenler, görenler işitiniz! Ben açlıktan öldüm, şimdi beni yıkamak gerek. Onun için ise para lazım. O paranın onda birini önceden, bugün bana veriniz!”

Ahmet Akay'a yemek verirler. O, yiyip doyduktan sonra, cenaze merasimini bir daha erteler.

İkinci gün Ahmet Akay'ın içini yine kediler tırmalamaya başlar. Özenbaş kahvesinde ise cebinde para olanlar için kebab pişirilir, çibörek hazırlanır. Bu yemeklerin yüz çeşit kokusu Ahmet Akay'ın burnuna gelir.

Ahmet Akay para bakımından fakir olsa da, akıl bakımından zengindir. O, bunun da çaresini bulur.

Hanımını çağırır: "Dinle, Ayşe Şerfeciğim, der, ben iyi bir dayak alıp seni kovalarım, sen de ağlayarak kaçarsın....Doğru kahveye varır, ziyafet verenlerin arasına karışsın, sonra onlardan yardım istersin. Kahvecinin zenginler için donattığı sofranın başına geçip otur, sonra ne olacağını görürsün."

Öyle de yaparlar. Ahmet Akay kalın bir kızılık sopasını eline alıp Özenbaş'ın sokağı boyunca hanımını kovalar. Hanımı ise yol boyu "Kurtarınız" diye bağıra çağıra doğru kahveye ulaşır içeriye girer. Onun peşinden kudurmuş bir aslan gibi Ahmet Akay görünür. Karısı hala bağırılmaktadır:

"Kurtarınız! O beni öldürecek!"

Onun feryadını işiten zengin komşu bey birden sofranın başından sıçrayıp kal-kar da;

"Oy, Allah belanı alsın! Ne oldu!" diye bağırır. Ahmet Akay ise beyin lafını duymuyormuş gibi karısına: "Eğer sen beni dinlemezsen, şimdi herkesin önünde..." diyerek kızılık sopasını kaldırıp beyin başının üstünden hanımına doğru atılır. Sopa az kalsın beyin kafasına değecek olur. Bundan korkan bey, yavaş bir sesle Ahmet Akay'a:

"Vay vay, Allah! Bu kadar öfkelenmek olur mu? Rica ederim, yalvarırım, durunuz, biraz dinleniniz. Benimle birlikte sofraya oturunuz." der.

Ahmet Akay ve hanımı zenginin sofrasının başına çökerler. Tam o sırada biber, soğan ve maydanoz ile kavrulan ve buharı tüten et dolu tabağı getirip beyin önüne koyarlar. Bunu gören ve yemeğin lezzetli kokusuna artık dayanamayan Ahmet Akay, yine kıpırdanmaya ve rahatsız olmaya başlar. Komşu bey onun hanımına öfkeli olduğunu sanıp;

"Allah Taala hazretleri ve Muhammed aşkına söyle bana, niçin bu kadar rahatsızsın, heyecanlanıyorsun, karşında oturan hanımına hâlâ dişini biliyorsun?"

Ahmet Akay, beyin söylediklerine kulak asmaz, tabakta tütüp duran etten gözünü alamayıp karşında oturan hanımına:

"Eğer buraya gelirken seni yolda yakalasaydım, senin saçlarına yapışıp işte böyle kaldırıp yere vuracaktım."

Bu sözleri söyleye söyleye Ahmet Akay iki eli ile et dolu tabağı kaldırıp, sofranın o başından bu başına, kendi karşısına getirir ve lafına devam eder.

"Senin başından işte böyle tutar ve işte böyle yaparak döndürürdüm..." diyerek tabaktaki etin en güzel yerine kendine doğru çevirir...

Evine döndüklerinde Ahmet Akay hanımına şöyle der:

"Ayşe Şerfeciğim, bizim bütün kavgalarımız böyle geçsin." (Karadavut 2009: 235-463).

METİN 12: MOLLA ZEYDİN FIKRALARINDAN ÖRNEK

12.1. Helal Kan-Haram Kan

Lükçün valisi halkı kendine bağlamak için bir ziyafet düzenler. Molla Zeydin de buraya katılır. Ertesi gün Zeydin'in ateşi yükselir ve hastalanır. Bir arkadaşını ziyare-tine gelir, hal hatır sorar:

“Ne oldu Molla Zeydin?”

“Ne olacak, helal kanıma dün karışan haram kanı sindiremedim.”

METİN 13: KUYRUÇUK FIKRALARINDAN ÖRNEK

Eşik Görmek

Isabek, Köçörbay ve Boroncu Bazar Turuk’a gitmek için Cumgal’dan yola çıkarlar. Akşama doğru Bağışan’a varırlar. Geceyi Kuyruçuk’ta geçirmeyi planlarlar. Bu arada Kuyruçuk da birkaç kişiyle evinin yanındaki tepede oturmaktadır. Yolcular yanlarına gelip selam verirler. Kuyruçuk:

“Ee yiğitler, atlarınız yorulmuş, yolcusunuz galiba. Kimsiniz, nereye gidiyorsunuz?” İçlerinden biri:

“Aşağıdaki Kulcığaç’tanız. Bazar Turuk’a gidiyorduk. Akşam olduğu için sizin eşikleri görelim, diye döndük, beyim” der.

“İyi olur. Arzunuz benim eşiği görmekse, yürüyünüz.” diyerek Kuyruçuk misafirleri alıp evine götürür ve kapıyı açarak:

“İşte bu eşiğim (evim). Hasırını bozkırdan Çilcimbay getirdi. Ayıkman, bunları ördü. Dışı keçe, Süyümkan dokudu. Karşısı tör (başköşe). Yatakların yığıldığı yer, yüklük. Onun karşısındaki kilim. Arzunuz yerine geldi mi? Hadi yürüyün. Mutfakla kazana bakmayın, güle güle.” der.

Adamlar ne yapacaklarını bilemezler; ne ata binip gidebilirler, ne de eve girebilirler. İçlerinden biri durumu anlatınca, Kuyruçuk:

“Niçin çocuk gibi davranıyorsunuz. Niyetinizi doğruca söylemeniz ya.” diyerek onları misafir eder (Karadavut 2005: 249-250).

METİN 14: BEKTAŞİ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

14.1. Ahrette Cümbüş Var

Bektaşî’nin biri dergâhın kapısına çömelmiş çubuğunu çekerken bir cenaze geçer. Hafifçe doğrularak cemaatin birine sorar:

“Kim bu?”

“Tambûrî Esad Efendi.”

Az sonra bir cenaze daha görünür. Bektaşî yine sorar:

“Bu kim?”

“Ûdî Ali Efendi.”

Biraz sonra bir cenaze daha görünür. Erenler tekrar sorar:

“Bu da kim?”

“Gazelhan Hafız Efendi.”

Çok geçmeden, Darbukacı Hâzım’ın cenazesinin geçtiğini de gören Bektaşî, çubuğundan derin bir nefes çekip gülümser:

“Desene bu akşam ahrette cümbüş var!..” (Yıldırım 1976: 88).

14.2. Duası Makbul Değil

Dilencinin biri, bir Bektaşî dervişine;

“On para ver, sana dua edeyim!” demesiyle Bektaşî onluğu verip

“Duanı istemem.” der. Dilenci;

“Hayırlı duamı neye istemiyorsun?” deyince Bektaşî;

“Allah’ın yanında eğer duan makbul olsaydı, duayı kendine ederdin de dilencilikten kurtulurdun!” der (Yıldırım 1976: 100).

14.3. Sefere Çıkacağım

Babanın birine;

“Ramazan geliyor, ne yapacaksın?” demişler.

“Sefere çıkacağım.” demiş (Yıldırım 1976: 124).

14.4. Lokma Bizimdir

Aç gözlü, arsız bir herif bir Bektaşî tekkesine dadanır. Daima yemek zamanını kolaylayıp;

“Sofra Ali’nin, imanım hu!” diyerek çöküp karnını tika basa doyurur, savuşmuş. Bu hâlden usanan fakir baba, yine bir gün bu arsızın aynı nakaratla yanaştığını görünce;

“Erenler, sofra Ali’nin ama, lokma bizimdir.” deyiverir (Yıldırım 1976: 195).

METİN 15: ALDARKÖSE FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

15.1. Ürün Paylaşımı

Şeytan, Aldarköse’yi bir fırsatını bulup aldatma planları kurmaktadır. Onunla çiftçilik etmeye karar verir. Anlaşırlar, o yıl soğan ekerler. Bir süre sonra Aldarköse şeytana;

“Arkadaş, gel ürünü şimdiden paylaşalım.” der.

Pazarlığa başlarlar. Şeytan:

“Ben yerin üstündekini alacağım.” der. Köse de;

“Yer altında kalanı bana yeter.” der. Şeytan zamanı gelince aldatıldığını anlar.

Aldatılmayı kendine yediremeyen şeytan, yeni yılın ekin pazarlığında bu sefer de alttaki ürünü ister. Ekilen ise darıdır. Aldarköse pazarlığa çoktan razı olmuştur bile.

Zamanı gelip de ürünler toplanınca alttakilerin bir işe yaramadığını gören şeytan bir defa daha yenildiğini kabul eder (TDTEA 10 TTE 1998: 75).

15.2. Böyle Ayaklı Adamı Aldatmak Olmaz

Zengin bir adamın oğlu babasına der ki:

“Aldarköse’nin insanları kandırdığını söylüyorlar. Ama o beni aldatamaz.”

Aldarköse’yi iyi tanıyan babası oğlunu uyarır:

“El içinde senin gibi yiğit çoktur. O seni de kandırır. İyisi mi sen git, işinle uğraş.” der.

Fakat oğlan bu söylenilenlere kulak asmaz. İzin alarak Aldarköse’nin yanına gider. Selamlaştıktan sonra sorar:

“Aldarköse dedikleri siz misiniz?”

“Evet, benim.”

“Senin için halkı aldatmakta, kandırmakta usta diyorlar. Haydi göreyim, beni de aldat.”

Adlarköse oğlanın yüzüne gözüne bakar:

“Başaramayacağım galiba” demesi üzerine ağanın oğlu çok sevinir. Fırsatı yakalayan Aldarköse ise;

“Haydi, ayakkabını bir çıkar, ayağını göreyim.” der.

Ağanın oğlu denileni yapar ve ayağını Aldarköse’ye gösterir. Aldarköse de onun ayaklarının arasına bakarak;

“Ay, böyle ayaklı adamı ben aldatamam. Sen iyisi mi geldiğini yere dön.” der.

Ağanın oğlu sevinçle babasının yanına varır:

“Aldarköse beni aldatamaz demedi mi. O beni aldatamadı.” der.

Babası oğluna olanları sorar. Oğlu da ayakkabısını çıkardığını, eline yüzüne baktığını söyler. Bunun üzerine babası oğluna der ki:

“Vah, bizi maskara etmişsin. Eli sadece aldatmış, fakat seni hem aldatmış, hem de seninle oynamış.” deyip vah vah diyerek üzüntüsünü belirtmiş (TDTEA 10 TTE 1998: 73).

METİN 16: MEVLEVİ FIKRALARINDAN ÖRNEK

Sema Eden Sarhoş

Bir gün Mevlâna etrafındakilerle semadadır. Derken bir de bakarlar ki aralarına karışan bir sarhoş da dönmektedir. Durumu fark eden semazenler onu kolundan tutup uzaklaştırmak isterler. Bu arada küçük bir kavga çıkar ve sarhoş incitilir. Olayı gören Mevlâna etrafındakilere darılarak;

“Şarabı o içmiştir, sarhoşluğu ise siz ediyorsunuz.” (Halıcı 1981: 11).

METİN 17: TEMEL FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

17.1. Konuşmam Yasakmış

Temel, otobüste cep telefonu ile konuşmaktadır. Konuştukları çok önemlidir. Yolcular Temel'i uyarır:

“Otobüste cep telefonu ile konuşmak yasaktır.”

Bunun üzerine Temel:

“Ula Çemal, otopüsün içinde konuşmam yasakmış. Sen konuş pen dinleyeyim. (Gökşen: 2002: 297).

17.2. Taksimetre

Temel bir taksiye binmiş. Bir süre gittikten sonra taksiciye;

“Dur, inecem!” der. Taksici:

“Duramam fren patladı!” deyince Temel;

“Arabayı durduramıyorsan bari taksimetreyi durdur.” deyiverir (Gökşen: 2002: 313).

17.3. Servetimi

Temel İstanbul'a gezmeye gitmiş. Gezerken acıkmış ve boğazdaki lüks bir lokantaya girmiş. Menüye bir göz atınca, gördüğü fiyatlar karşısında oldukça şaşırılmış.

Garson şaşkın şaşkın oturan Temel'e yaklaşır ve sorar:

“Ne yiyeceksiniz efendim?”

“Pütün servetimi.” diye cevap verir (Gökşen: 2002: 316).

17.4. Dövmek

Temel'in karısı Cemile şarkı söylemeyi çok sever. Ama Cemile her şarkı söylediğinde Temel pencereye çıkar. Bir gün Cemile dayanamaz ve Temel'e sorar:

“Ula Temel, ne için pen şarkı söylerken sen pencereye çıkarsun?”

“Hiç karıcuğum, mahallenun seni tövmetuğumi anlamaları için.” diye cevap verir. (Gökşen: 2002: 333).

17.5. Sigara

Temel pencereden komşusu Cemal'e seslenir:

"Cemal, ineklerinin arasında, lüle, nargile içeni var midur?"

Cemal, ses verir:

"Ula öyle şey olur mi? Yok tabii."

"Öyleysa ahirun yanayi." (Gökşen: 2002: 349).

17.6. Son Vagon

İlk defa trene binecek olan Temel'e tavsiyede bulunurlar:

"Sakın trenin son vagonuna binme ha!"

"Niçun?"

"Kazalarda en çok zarar son vagonlarda olur da ondan."

"Mademki, bunu bileyiler da, niçun son vagonları trenlere takayiler?" (Gökşen: 2002: 350).

17.7. Şeytana Antraman

Temel bir gölün kenarına oturmuş, bir ıslık çalıyor, bir besmele çekiyormuş. Bu durumu gören Fadime sormuş:

"Ula Temel, on peş takikatur öyle ne yapaysun?"

"Şeytana antraman yaptırarım." demiş (Gökşen: 2002: 370).

17.8. R Harfi

Temel yolda giderken yabancı olduğu her halinden belli olan bir adama rastlar ve Temel'e adını sorar.

"Hemşerum senin adın nedir, da?"

"Temel ama içinde r harfi yok."

"Hemşerum senin adın da zaten r harfi yok ki..."

"Peki, biz ne dedük?"

17.9. Temel ve Muz Kabuğu

Temel yolda giderken bir muz kabuğu görmüş. Başlamış kendi kendine konuşmaya:

"Tuh, Allah kahretsin, yine düşeceğiz."

METİN 18: KAYSERİLİ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

18.1. Okumam Yazmam Yok Ama Kayseriliyim

Kıtada komutan, okuma bilenlerle bilmeyenleri ayırırken, bizim Kayserili de okuma yazması olanların tarafına geçer. Sinirlenen komutan sorar:

"Okuman yazman var mı senin?"

Kayserili hazırcevap, kendine güven içinde şu cevabı verir:

"Komutanım, okumam yazmam yok ama Kayseriliyim." (Tan 2007: 85)

18.2. Övünmek Gibi Olmasın Diye

Öğretmen, okula gelen yeni öğrencilere memleketlerini sorarken, sıra Kayseriliye gelince; o "Manisalıyım" der.

Bu öğrencinin Kayserili olduğunu bilen arkadaşları gülüşürler. Bunun sebebini soran öğretmene çocuklardan biri:

“Arkadaş yalan söyledi, o Manisalı değil Kayserilidir” der.

Öğretmen Kayserili öğrenciye sorar:

“Oğlum, Kayseriliymişsin de neden Manisalıyım diyorsun?”

Kayserili öğrenci gayet ciddi bir şekilde cevabını kondurur:

“Ha, övünmek gibi olmasın diye, efendim!..” der. (Tan 2007: 86).

METİN 19: KARAKAYALI FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

19.1. Akıllı Gelin

Karakayalılar, köylerindeki sudan içtikleri için akıllarının noksan olduğunu sanırlar. Bu sebepten köyün dışından akıllı bir gelin almayı kararlaştırırlar. Çok geçmeden köyün dışından gelini getirirler. Sonra da yapacakları her işte ona danışırlar. Bir hasat mevsimi başakları deveye yükledikten sonra Karakayalı'nın biri der ki:

“Bu sene ütme yapıp yemedik, ne yapacağımızı gelinden soralım.” der. Gelin de:

“Bundan kolay ne var, deveye yüklediğiniz başakları yakın, sonra da ütme yapıp yiyelim.” der.

Öyle de yaparlar ama bu arada başaklarla birlikte deve de yanmaya başlamıştır. Bunun üzerine akıllı gelin bir taşın üzerine çıkarak bağırmaya başlar:

“Karakaya'nın kara lök, aklın varsa çamura çök.” der.

19.2. Sakalı Töm Töm Ederdi

Karakayalıların köyünde değirmen olmadığından un öğütmek için köyün dışına giderler. Bu geliş gidişler kendilerini çok yorar. Çare düşünürler ve köyün merkezine değirmen kurmaya karar verirler. Bu arada değirmen taşı da köyün yukarısındadır. Taşın kırılmadan taşınması için çareler düşünürler, en sonunda muhtarın kafasını değirmen taşının deliğinin içerisine sokmaya karar verirler, sonra da taşı yuvarlarlar. Taş birkaç defa yuvarlandıktan sonra muhtarın başı kopar, gövdesi ise taş sıkışır. Taş düze inince hepsi bakarlar ki muhtarın gövdesi var ama kafası yok. Kendi aralarında konuşurlar:

“Acaba muhtarın kafası var mıydı?”

Epey bir düşündükten sonra derler ki:

“Gidelim, karısına soralım.”

Muhtarın karısının yanına varırlar ve:

“Teyze, senin kocanın kafası var mıydı” derler.

Bunun üzerine muhtarın karısı;

“Vallahi kafası var mıydı, yok muydu bilmem ama ölemeç içerken sakalı töm töm ederdi.” der.

METİN 20: KONYALI TAYYİB AĞA FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

20.1. Öyleyse Daha Çok Yorgan Geversin

Yaşlıca biri Tayyip Ağa'nın dükkânına girer. Sohbet sırasında hiç düşmanı olmadığını, kimseyle kavgaya etmediğini söyleyen yaşlı zat şunları ekler:

“Artık rahat ölebilirim.”

Tayyip Ağa dayanamayıp sorar:

“Çoluk çocuğun yok mu?”

“Ellerinden öper iki çocuğum var.”

Tayyip Ağa istifini bozmadan taşı gedğine koyuverir.
“Öyleyse daha çok yorgan geversin.”

20.2. O Öleli Çok Olmuştu, Ayağını Şimdi Salladı

Sohbet sırasında birisinin ölüm haberini iletirler. Bu durum karşısında herkes Tayyip Ağa'nın da, “Allah rahmet eylesin” demesini beklerken o bambaşka bir ifade kullanır.

“Oooo..., o öleli çok olmuştu, ayağını şimdi salladı. Siz daha yeni haber alıyorsunuz.”

20.3. Haberin Var mı, Şimdi Bir de Fıstıki Renk Çıkmış

Tayyip Ağa Türbeönü'ndeki kadayıfçıların birinin önünde sohbet ederken bir tanıdığının acele acele geçmekte olduğunu görüp seslenir:

“Nereye gidiyorsun böyle acele acele, değer mi dünyalık işlere üzülmeye?”

Arkadaşı hem gider, hem de cevap verir:

“Değmez, değmez Tayyip Ağa ama acele gitmem lazım. Hadi eyvallah.”

Tayyip Ağa da onun arkasından bağırır:

“Bana bak, haberin var mı, şimdi bir de fıstıki renk çıkmış.”

METİN 21: ŞAMLININ HACI İBRAHİM FIKRALARINDAN ÖRNEK

Sevapsa İçiyon

Şamlının İbrahim Efendi'ye sormuşlar:

“İbrahim Efendi, cigara içmek günah mı, sevap mı?”

“Bilmiyon evlat.”

“Peki, niye içiyon?”

“Evlat, ben günahsa yakıyon, sevapsa içiyon.”

METİN 22: MUTLU ÇİVİT EMMİ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

22.1. Adam Kızdırmak

Çivit Emmi, eski dostu Tevfik Hoca ile yola çıkar. Bir ara mola verirler. Yolun aşağısında Göksu Irmağı'nın kenarında iki kişi fıstık çapalamaktadır. Tevfik Hoca, Çivit Emmi'ye der ki:

“Çivit Emmi, hele şunları bir kızdır da gülelim.”

Çivit Emmi de aşağıya doğru bağırır:

“Hey ulaaannn!”

“Ne var?”

“Senin yanındakine şöyle ederim, böyle ederim.”

Sebepsiz yere küfüre muhatap olan adam fena hâlde kızar.

Koşsa yetişemeyecek, onlar da araba var. O da aşağıdan bağırır:

“Ben de senin yanındakine şöyle ederim, böyle ederim.”

Bu defa kızma sırası Tevfik Hoca'ya gelir:

“Ulan Çivit, nördün?”

“Nörecem Hocam, sen “kızdır” dedin, ben de kızdırdım işte.”

22.2. Pirzola Yemek

1974’lerde derlenen bu fıkrada, o yıllarda yeni avukatlığa başlayan veya işini Mut’a nakleden Avukat Bayram Çerekçi’den söz edilmektedir.

“Çerekçi’nin oğlu, görüşemiyoruz yahu!”

“Amca ben yazıhane açtım.”

“Nerede?”

“Hacı Turan’ın Muhammed’in yerinde açtım.”

“Eee, sen daha askerliğini bitirmemişsin.”

“Bir ay daha var.”

“Oğlum, sana birinin vekâletini alacağız”

Genç avukat merakla sorar:

“Sağ ol amca. Kimdir, necidir?”

“Daha belli değil. İkisnin arasını takıştırdım. Yarın nasıl olsa kapışacaklar.”

“Yani daha dövüşmediler mi?”

“Tabii, ancak yarın dövüşebilirler.”

Bu arada yanlarına gelen imam, genç avukata sorar:

“Ne yapıyorsun?”

“Ne yapayım, Çivit gene bana pirzola yediriyor, ona gülüşüyoruz.”

22.3. Keçi Kuyruğu

Çöçil’in Şevki’nin pantolonunun arka kısmında gözle görülen bir yırtık vardır. Bir muziplik düşünen Çivit Emmi hemen yanına yanaşır ve ona belli etmeden pantolonun içinde toplanmış olan gömleğinin bir ucunu o yırtıktan dışarı çeker. Şevki ayağa kalkıp dolaşmaya başladığı zaman pantolonun yırtığından sarkan gömlek parçası âdeta bir keçi kuyruğu gibi görünür. Onu görenler de gülmeye başlarlar.

METİN 23: AĞINLI İBİK DAYI FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

23.1. Azrail de Giremez

İbik Dayı’nın evinin duvarında resim asılıymış. Evlerine gelen birisi İbik Dayı’ya;

“Bu resmi niye duvara astın? Eve melek giremez.” deyince İbik Dayı;

“Bak, bunu iyi söyledin, öyleyse kaldırmayayım, melek giremeyeceğine göre Azrail de giremez.” deyiverir.

23.2. Elmanın Çekirdeği

Sohbet ettiği bir müfettiş İbik Dayı’ya sorar:

“İbrahim Amca, Bursa’da öyle bir elma var ki kulağından tutup sallayınca içindeki çekirdekleri şingirdiyor.”

İbik Dayı bu, lafın altında kalacak değil ya, hemen cevabı verir:

“O da bir şey mi? Bizde de bir şey var, o ahırda tımar edildikçe şingirdar.”

23.3. Cennet Meyvesi

İbik dayı kabağı hiç sevmezmiş. Bu huyunu bilen arkadaşları bakalım ne cevap verecek diye merak ederek sormuşlar:

“İbik, kabağı neden sevmiyorsun? Bak kabak cennet meyvesidir.”

İbik Dayı hemencecik cevabı yapıştıırverir:

“Öyleyse cennet de methettikleri gibi bir yer değilmiş.”

METİN 24: BOTSALI KARA KÂMİL FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

24.1. Cingıldaklı Mevlüt

Kurtuluş Savaşı sona erer, Cumhuriyet ilan edilir, bu sırada Kâmil Ağa da köyde birkaç arkadaşıyla oturak âlemleri yapmaktadırlar. Kara Kâmil, askerlik arkadaşı Abdullah'a:

“Bir gün de senin evde oturalım.” der.

Abdullah'ın misafir ağırlamaya hiç niyeti yoktur ama ne yapsın. Hem arkadaşını kırmamak, hem de avrattan korktu dedirtmemek için anasına der ki:

“Ana, ben babamın ruhu için bir mevlüt okutacağım, sen güzel bir yemek hazırla.” der.

Anası yemekleri hazırlar. Misafirler gelir, yemekler yenir, kahveler içilir, ardından da âlem başlar.

Abdullah'ın annesi içeriye dinler, içeriden zil sesleri, saz ve ud sesleri duyulur. Kadıncağız şüphelenir ve kapıyı çalar:

Kara Kâmil kapıya yakın olduğundan ve Abdullah'ın dışarı çıkacak durumu olmadığından kapıyı açar:

“Ne var teyze?” der. Kadın:

“Oğlum bu nasıl mevlüt, ben bu yaşa geldim böyle mevlüt okunduğunu görmedim.” deyince Kara Kâmil:

“Teyze, bu cingıldaklı mevlüt, bu yeni çıktı, bu çok tesirliymiş.” der.

24.2. Sende Sarılıktan Başka Biraz da Enayilik Var

Konya'da kunduracı Çarıkvelilerin Ahmet, Botsa köyüne gider. Muhtar odasında otururken sarılık hastalığından söz açılır ama hiç kimse sarılığın tarifini yapamaz.

Bu arada misafir Ahmet, Kara Kâmil'e dönerek:

“Kâmil Ağa, bende sarılık var mı bir bak.” der.

Kara Kâmil de misafire dönerek:

“Ağzını aç, dilini çıkar, gözlerini aç, ayağa kalk, beş defa sağa, beş defa sola eğil, kafanı da öne arkaya beş defa sallla.” der.

Ahmet Efendi, bunları aynen yaptıktan sonra, Kara Kâmil'in yüzüne bakar; yani teşhisi beklemektedir. Tam bu sırada Kara Kâmil:

“Ahmet, sende sarılıktan başka biraz da enayilik var.” der.

METİN 25: BEHLÛL DÂNÂ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

25.1. Ne Ekersen Onu Biçersin

Behlül bir gün sokakta hiddetlenip, Harunreşid hakkında kötü şeyler söyler. Behlül'ün bu sözlerini duyan adamlardan biri:

“Behlül, Halife bunları duyarsa seni astırır.” der.

“Yok, astıramaz.” Cevap verince bir başkası söze karışır:

“O zaman boynunu vurdurur.”

“Yok, vurdurtamaz.”

Derken bir başkası daha söze karışır:

“O zaman seni dövdürür.”

“Yok, dövtürmez.”

Adamlar hangi cezayı söylese Behlül “Yok” der. En sonunda bir adam;
 “O zaman Halife seni taş a tutar.” der.
 Behlül adamın bu fikrine katılır:
 “Evet, bak işte o dediğin olabilir!”
 Adamlar merak eder. Aralarından biri sorar:
 “Peki, niye seni taş a tutabilir?”
 Behlül sebebini açıklar:
 “Ne ekersen onu biçersin” diye atalarımız boşuna söylememiş. Ben çocukken bir köpeği taş a tutmuştum. Bu yüzden de beni taş a tutabilirler.” (İvgin 2005: 129).

25.2. Sen de Benim Askerlerimdensin

Bir gün Behlül, Halife Harunreşid’in yanına giderken yolda onun vezirlerinden biriyle karşılaşır. Vezir, Behlül’le dalga geçmek ister:

“Ey Behlül, müjdemo isterim!”
 “Ne oldu ki?” diye sorar Behlül.
 “Ne olacak dervvezir; Reşid seni öküzlere ve eşeklere başkomutan tayin etti.”
 Behlül hiç bozuntuya vermez:
 “Demek öyle? O zaman beni iyi dinle ve emirlerimi yerine getir. Çünkü sen de benim askerlerimdensin artık.” (İvgin 2005: 24).

METİN 26: KADI KARAKUŞ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

26.1. Nalbantın Yerine O Kafes Ustasını Asın

Bir gün muhafızlar bir ölü ile bir katili Karakuş Kadı’nın huzuruna getirirler.

“Bu adam, bu adamı öldürdü.” derler.

Karakuş Kadı, kısas kanunu uyarınca katile ölüm cezası verir. Saray görevlileri itiraz ederler:

“Efendimiz, bu katil atlarınızın nalbantıdır. Buna ölüm ezası verirsiniz, atlarınıza kim bakacaktır?”

Karakuş kadı biraz düşünür ve sorar:

“Kale kapısının yanındaki demir kafes ustası yapamaz mı bunun işini?”

“Kesinlikle yapamaz.”

“Öyleyse bu nalbantın yerine o kafes ustasını asın!” (Akten-İvgin-Tan 2008: 24).

26.2. Eziyet Etmeyin

Tüccarlar, Karakuş’un huzuruna bir top kumaş çalan bir hırsız getirirler. Hırsızdan davacı olurlar. Karakuş, bir tüccarlara, bir de hırsıza bakıp kararını verir:

“Bu yabancı hakkında yalan söylemişsiniz. Kumaşı eline verip şehirden gönderin. Bir daha da yabancı hırsızlara sakın eziyet etmeyin!” (Akten-İvgin 2008: 24)

26.3. Peynir de Ekin

Bir gün yine köylülerin temsilcileri Karakuş’un huzuruna çıkar:

“Bu yıl zeytin üretimi, yağış ve soğuklar yüzünden düştü. Vergi indirimi istiyoruz.” derler.

Karakuş biraz düşünüp kararını açıklar:

“Allah rızası için bu seferlik kabul ediyorum ama yemin edin bakalım, gelecek yıl zeytinle birlikte peynir ve tereyağı ekeceğinize.”

Köylüler çaresiz gelecek yıl peynir ve tereyağı ekeceklerine yemin eder ve vergi indirimini koparırlar (Akten-İvgin 2008: 77-78).

METİN 27: AZINLIK TIPLERİ FIKRA ÖRNEĞİ

Biraz da Senin Uykuların Kaçsın

Moiz ile Salamon iyi arkadaşlardır. Ancak Moiz Saloman'a olan borcunu ödeyecek durumda değildir. Ödeme günü yaklaşınca Moiz'in uykuları kaçır. Yarın son gündür, Moiz iyiden iyiye huzursuzdur.

Hemen kalkar, Salamon'un kapısına dayanır. Moiz'i karşısında gören Salamon hem şaşırır, hem de sevinir.

"Hoş geldin Moiz Efendi, demek ki borcunu bir gün önce ödeyeceksin!"

Zaten canı burnunda olan Moiz patlayıverir:

"Bak Salamon Efendi, kaç gecedir bu senin borcun yüzünden uyuyamıyorum. Bilesin ki borcumu ödemeyeceğim, biraz da senin uykuların kaçsın."

METİN 28: MESLEK GRUPLARI TIPLERİ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

28.1. Eski Reçete

Adam, doktorun muayenehanesine girince duvardaki bir yazı gözüne ilişir: İkinci gelişlerden ücret alınmaz.

Adam, sırası gelince doktorun odasına girer ve sanki eski hastasıymış gibi selam verir:

"Merhaba doktorcuğum, yine ben geldim."

Doktor bu adamı tanıyamaz. Ama muayene ettikten sonra yolcu etmek ister. Ancak, adam yeni reçete yazmadığı için doktora sitem eder:

"Doktorcuğum, reçete yazmayacak mısın?"

Doktor hiç oralı olmadan cevabını verir:

"Geçen gelişinizde yazdığım reçeteye devam ediniz."

28.2. Yine Bir Kulak Bekliyor

Adam berber koltuğuna oturmuş tıraş olmaktadır. Bir yandan berberle çene çalar-ken, bir yandan da gözü berberin ayak altında dolaşan köpeği ilişir. Dayanamayıp merakla sorar:

"Ustam, bu köpek ne dolaşıyor buralarda?"

"Sorma, galiba kısmetini bekliyor."

"Kısmetini mi?.."

"Evet... Geçenlerde bir müşterimi tıraş ederken yanlışlıkla kulağını kesivermişim. Onu da bu köpek alıp kaçırverdi. Şimdi yeni kulakları bekliyor olmalı."

28.3. Avcının Palavrası

Her avcının anlattığında biraz da palavra payı olur, bilirsiniz. Bizimki de yine kah-vede oturmuş, bol keseden atmaktadır.

"Sormayın arkadaşlar, son avımda öyle bir tavşan vurdum ki..."

"Eee..."

"Yanına gidince ne göreyim, tek atışla hem kulağından hem de ön patisinden vurmuşum."

"?..."

“Vallahi ben de pek anlayamadım. Galiba ben tavşanı vururken o patisiyle ku-lağını kaşıyormuş.”

METİN 29: AİLE BİREYLERİ FIKRALARINDAN ÖRNEK

Başka Doktora Gidelim

Kadın, işten dönme saatinde kocasını merakla beklemektedir. Onu görür görmez bir selam bile vermeden hemen konuşmaya başlar.

“Kocacığım biliyor musun bu gün ne yaptım?”

“Hayır, karıcığım nereden bilebilirim.”

“Doktora gittim, doktora... Biliyor musun ne dedi.”

“Karıcığım, nereden bilebilirim.”

“Bir güzel muayene ettikten sonra bir ay kadar deniz kenarında tatil yapmamızı söyledi. Sence nereye gidelim?”

Koca öfkeli bir tavırla karısına cevap verir:

“Başka bir doktora...”

METİN 30: KARAGÖZ FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

30.1. Ya Kendisi Gelseydi

Karagöz’ü bir düğüne davet ederler. Düğün davetlileri arasında herkesten itibar gören bir adam vardır. Karagöz bakar ki bu adamın yanında kendisi solda sıfır kalıyor. Merak edip sorar:

“Yahu bu adam kimdir?”

“A, bu meşhur Halil Ağa’dır. Mükemmel maymun taklidi yapar.”

Karagöz taşı gedğine koyar:

“Vay canına! Demek buraya maymunun kendisi gelseydi siz artık itibarı seyredin ha.” der (Tan 2007: 104-105).

30.2. Beynim Olsaydı

Bir gece Karagöz yolda giderken iki sarhoşun kavga etmekte olduklarını görür. Tez canlıdır ya, onları ayırmaya çalışır. Derken ne olursa olur, dayak yiyen o olur. Kendisini ayıranlar sorar:

“Karagözüm, beynine bir şey oldu mu?”

“Beynim olsaydı hiç iki sarhoşun arasına girer miydim?” (Tan 2007:104).

Bu fıkranın bir benzeri Nasreddin Hoca’nın oğluna, bir başkası ise Bektaşî adına bağlı olarak anlatılır.

METİN 31: HASTALIKLI TİPLER FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

Siz Dışarıda Kaç Kişisiniz

Tımarhanenin bahçesinde dolaşan birisi penceresi açık olan koğuştan bakmakta olan bir deliye seslenir:

“Hey arkadaş, içerde kaç kişisiniz?”

Pencereden bakmakta olan deli aşağıdaki adamı süzdükten sonra sorar:

“Ya siz dışarıda kaç kişisiniz?”

METİN 32: GERÇEK NASREDDİN HOCA FIKRALARI

32.1. Ben Zaten İnecektim

Günün birinde Hoca Efendi pazara gitmek için eşeğine biner ve yola koyulur. Bir süre gittikten sonra eşek huysuzlanır ve ardından hoplayıp zıplamaya başlar. Derken Nasreddin Hoca da eşekten düşüverir. Düşer düşmesine de çevresine toplanan çocuklar toplu hâlde bağırmaya başlarlar:

“Nasreddin Hoca eşekten düştü, Nasreddin Hoca eşekten düştü.”

Hoca, şöyle bir sağına soluna baktıktan sonra büyüklerden kimselerin olmadığını görünce eşe dosta rezil olmamak için;

“Çocuklar, eşekten düşmedim, ben zaten eşekten inecektim.” deyiverir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 163).

32.2. Hırsızın Hiç mi Suçu Yok?

Bir yaz gecesi Hoca ile hanımı sıcağa dayanamadıkları için damda yatmaya karar verirler. Herkesin derin uykuya daldığı sırada hırsızlar Hoca'nın evine girerler ve buldukları her şeyi aldıkları gibi giderler.

Sabahleyin aşağıya, evine inen Hoca, eşyalarının çalındığını görünce, kapıya çıkarak bağırmaya başlar:

“Yetişin komşular, evimize hırsız girmiş; her şeyimizi çalmışlar!”

Hoca'nın sesini duyan komşuları, onun yanına gelirler ve arka arkaya sorular sormaya başlarlar:

“Ah Hocam, ah! Hiç insan geceleyin damda yatar mı?”

“Hocam, kapının arkasına sürgüsünü takmamış mıydın?”

“Hocam, kilit bozuk muydu yoksa?”

Hoca bakar ki soruların ardı arkası kesilmeyecek, dayanamaz;

“Bre komşular, doğru söylüyorsunuz da, bizim hırsızın hiç mi suçu yok?” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 143-144).

32.3. Damdan Düşenin Hâlinden Damdan Düşen Anlar

Hoca evinin damında çalışırken, olacak bu ya, aşağıya düşüverir. Haberi duyan komşuları;

“Hocam, geçmiş olsun, damdan düşmüşsün, çok üzüldük.” derler ve ardından soru üstüne soru sorarlar:

“Nasıl oldu?”

“Neden dikkat etmedin?”

“Bir daha dikkatli ol...”

Sorular uzadıkça, Hoca'nın da canı sıkılmaya başlar. Düşünür, taşınır ve bunların hepsini birden susturmak için komşularına;

“Komşular, sizin içinizde damdan düşeniniz var mı?” deyince, misafirler hep bir ağızdan;

“Yook...” diye cevap verir. Bu defa Hoca;

“Öyleyse boşuna konuşmayın, benim hâlimden ancak damdan düşen anlar!” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 148-149).

32.4. Ben Senin Delikanlılığını da Bilirim

Günlerden bir gün Nasreddin Hoca, alışveriş yapmak için şehre gidecektir.

Ahırdan eşeğini çıkarır, evin önüne getirir. Şehirden siparişi olan komşular Hoca'nın başına toplanırlar.

Hoca, eşeğine binmeye çalışır, fakat her çaba boşunadır. Bir kez daha denemek ister “Ha gayret” deyip bir daha eşeğin üstüne sıçrar ama bu kez de eşeğin üzerinden öbür tarafına düşüverir.

Komşuları Hoca'nın gayretlerinin bu şekilde bitmesine bir taraftan üzürlüler, bir taraftan da ellerinde olmadan gülmeye başlarlar.

Bu durum karşısında canı iyice sıkılan Hoca komşularına dönerek;

“Yahu komşular, benim delikanlılığıma görmediniz. Ben, bir sıçrayışta değil eşeğe binmek damın üzerine bile atıldım.” der.

Hoca, böyle der demesine de bir yandan da kendi kendine;

“Hey gidi Hoca, ben senin delikanlılığını da bilirim.” deyiverir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 161).

32.5. Dünyanın Merkezi Neresidir

Günün birinde üç papazın yolu Akşehir'e uğrar. Burada Nasreddin Hoca ile sohbet eden papazlar, Efendi'nin bilgisini denemek isterler. İlk soruyu birinci papaz sorar:

“Hocam, dünyanın merkezi neresidir?”

Hoca hiç tereddüt etmeden eşeğini göstererek;

“Eşeğimin sağ ön ayağını bastığı yerdir.” diye cevap verir.

İçlerinden biri itiraz eder:

“Bunu nereden biliyorsun?”

“İnanmıyorsanız ölçün.”

Bu defa ikinci papaz sorar:

“Hocam, gökte kaç yıldız vardır?”

Hoca bu soruya da tereddüt etmeden yine eşeğini göstererek cevap verir:

“Gökyüzünde, eşeğimin kuyruğundaki kıl kadar yıldız vardır.”

“Bunu ispatlayabilir misiniz?” denildiğinde Nasreddin Hoca;

“Arzu ederseniz sayabilirsiniz.” der.

Hoca'nın sorulan sorulara verdiği cevaplar, papazları şaşırtınca üçüncü soruyu sormaktan vazgeçerler (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 169).

32.6. Ölçmüş Biçmiş Gidiyor

Günün birinde Nasreddin Hoca yolda giderken birkaç kişiyle karşılaşır. Onlar;

“Hocam, dünya kaç arşındır? Biz anlaşılamadık. Sen görmüş geçirmiş adamsın, bize bir cevap ver.” deyince, Hoca Efendi şöyle bir düşünüyim diye başını kaldırdığında bir de ne görsün, karşı mahalleden mezarlığa doğru bir cenaze gidiyor. Cenaze, Hoca'nın imdadına yetişince o da hemen cevabını veriverir:

“Arkadaşlar, ben de sizin sorunuzun cevabını biliyordum, ama bakın benden önce şu giden cenaze cevabı verdi. Görüyor musunuz o, ölçmüş, biçmiş ve gidiyor.” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 180-181).

32.7. Senin Gibilere Muhtaç Olmamak İçin

Cimriliklerden birisi Hoca'ya takılır:

“Hocam parayı çok sevdiğini öğrendim, acaba neden?”

Hoca bu kendini bilmeze cevapta gecikmez;

“Senin gibilere muhtaç olmamak için.” deyiverir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 172).

32.8. Cennet ile Cehennem Dolana Kadar

Geveze adamın biri Nasreddin Hoca'yla sokakta karşılaşır.

“Hoca Efendi, sen görmüş geçirmiş ve okumuş bir adamsın, bilirsin. İnsanlar ne zamana kadar ölecekler?” diye sorar.

Hoca adamın niyetini anlamıştır, şöyle bir sakalını sıvazladıktan sonra;

“Be adam, bunu bilemeyecek ne var? Cennet ile cehennem dolana kadar.” de-yiverir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 173).

32.9. Hocam! Ayaklarımız Karıştı

Sıcak bir yaz gününde serinlemek için ayaklarını Akşehir Gölü'ne sokan çocuklar bir süre sonra ‘ayaklarımız karıştı’ diye kavga etmeye başlarlar. Hatta en küçük çocuk; ‘ayaklarımı kaybettim’ diye ağlamaya başlar.

O sırada oradan geçmekte olan Nasreddin Hoca, gürültünün olduğu tarafa doğru yönelir ve;

“Çocuklar, hayırdır, nedir bu gürültü?” diye sorar. İçlerinden biri;

“Hocam, Hocam, ayaklarımız karıştı, bunları nasıl ayıracağız?” der ve ardından ağlamaya başlar. Bunun üzerine Hoca;

“Çocuklarım, ağlamayın, ben şimdi sizin ayaklarınızı bulurum.” der ve hemen ardından bastonunu suya daldırır. Sonra da çocukların ayaklarına vurmaya başlar. Ayakları acıyan çocuklar da “Buldum” diyerek ayaklarını dışarıya çıkarırlar.

Dayağın korkusuyla diğer çocuklar da ayaklarını sudan çıkarınca Hoca, sıkıntıyı çözmüş olmanın verdiği keyifle yoluna devam eder (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 166-167).

32.10. Önden Buyur Yiğidim

Günlerden bir gün Hoca, ziyaret için mezarlığa doğru yola koyulur. Oraya varınca birdenbire karşısına kocaman bir köpek çıkar.

Hoca korkudan ne yapacağını şaşırır. Bulduğu taşı kaptığı gibi köpeğe fırlatır.

Köpeğe “hoşt hoşt” diye bağırarak onu korkutup uzaklaştırmak ister. Köpek de köpek ha! Korkup kaçacağı yerde daha çok hırlar ve Hoca'nın üzerine doğru hücum eder.

Hoca, bakar ki köpeğin kaçmaya hiç niyeti yok. Çareyi bir mezar taşının arkasına sığınmakta bulur ve;

“Anlaşıldı. Mademki bana senden önce geçiş yok, sen önden buyur yiğidim.” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 160-161).

32.11. Ona İyi Bir Koca Bul

Nasreddin Hoca'nın komşularından birisinin kızı vardır. Anne ve baba kızlarından yaka silkmektedirler. Düşünürler, taşınırlar ve Nasreddin Hoca'ya gitmeye karar verirler.

“Hocam, benim kıza muska mı yapacaksın, yoksa kendinden daha güçlü bir hocaya mı göndereceksin? Ne yaparsan yap!” deyince, Hoca sakalını şöyle bir sıvazlar ve;

“Komşu, komşu, sen hocayı, muskayı bırak da ona iyi bir koca bul, o zaman onun dertleri kökünden sona erer.” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 159).

METİN 33: MANTIK AÇISINDAN NASREDDİN HOCA FIKRALARI

33.1. Yeter ki Dostlar Alışverişte Görsün

Nasreddin Hoca zaman zaman pazarda yumurta satar. Yumurtayı satar satmasına da, dokuzunu bir akçeye alırken; onunu aynı fiyata satar.

Herkes bu alışverişten Hoca'nın kazancının ne olduğunu merak eder ve;

“Yahu Hocam, iyi hoş da sen bu alışverişten ne kazanıyorsun, zararına bu iş yapılır mı?” deyince Hoca;

“Ne yapalım dostlar, ziyan da faydadandır, yeter ki dostlar alışverişte görsünler.” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 198).

33.2. Aklın Varsa Göle Koş

Nasreddin Hoca günün birinde eşiğine binerek ormana odun kesmeye gider. Kuru odunlardan epeyce kestikten sonra bunları eşiğine yükler ve evin yolunu tutar. Ancak, yolda aklına, kestiği odunların yanıp yanmayacağı konusu gelir ve ince kuru dallardan birkaçını tutuşturur.

Başlangıçta odun çıtır çıtır yanarken Hoca ve eşiği gayet rahattır. Fakat bir süre sonra kuru odunların tamamı yanmaya başlayınca Nasreddin Hoca'yı bir telaş alır ki sormayın. Bu arada odunların yanmasıyla birlikte semeri de yanmaya başlayan eşek iyice huysuzlanır ve hoplayıp zıplamaya başlar. Eşiğin bu acı haline çok üzülen Nasreddin Hoca yüksekçe bir yere çıkar ve;

“Eşeğim, aklın varsa göle koş, yoksa hâlin duman...” deyiverir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 200-201).

METİN 34: DİN AÇISINDAN NASREDDİN HOCA FIKRASI

Beni Eski Mezara Gömün

Hoca yaşlandığında çocuklarına vasiyet eder.

“Çocuklarım, beni eski mezara gömün.” der.

Çocukları;

“Niçin” dediklerinde;

“Bunu bilmeyecek ne var, sorgu melekleri geldiğinde bakın ben eskidim, inanmıyorsanız mezarıma bakın derim, böylece de sorgudan kurtulmuş olurum.” der.

METİN 35: NASREDDİN HOCA VE TİMUR İLİŞKİSİ ÜZERİNE FIKRALAR

35.1. Peştamala Kırk Akçe Paha Biçmiştim

Günün birinde Nasreddin Hoca ile Timur hamama giderler. Bir süre sonra göbek taşında dinlenirlerken Timur, Nasreddin Hoca'ya sorar:

“Hocam, ben kaç akçe ederim?”

Nasreddin Hoca, şöyle bir Timur'u süzdükten sonra;

“Kırk akçe edersin.” der.

Bunun üzerine hiddetlenen Timur;

“Bre Hoca Efendi, Hoca Efendi! Sen ne diyorsun, ben ki koskoca bir sultanım, sadece benim üzerimdeki peştamal kırk akçe eder.” der.

Bunun üzerine Nasreddin Hoca gülümseyerek;
 “Bre Moğol bozuntusu, ben de zaten sana değil üzerindeki peştamala kırk akçe değer biçmiştim. Sen beş para etmezsin.” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 217).

35.2. Ya Ben, Ya Timur, Ya da Eşek Ölü

Günün birinde Nasreddin Hoca ile Timur bir araya gelirler ve bir konuda anlaşır-
 lar. Anlaşma şartlarına göre Hoca, üç yıl içerisinde, üç bin altın karşılığında Ti-
 mur’un eşeğine okuma yazma öğretecektir.

Hoca, Timur’un yanından ayrılıp mahallesine geldiğinde komşuları merakla so-
 rarlar:

“Hayırdır Hocam, Timur’la neler konuştunuz?”

“Sormayın... Üç yıl içinde Timur’un eşeğine okuma yazma öğretip üç bin altını-
 nı alacağım.”

Komşuları acıyan ifadeyle Hoca’ya seslenirler:

“Hocam, ne yaptın? Hiç eşek okuma yazma öğrenir mi? Vah vah, üç yıl sonra
 kellen gidecek.”

Nasreddin Hoca hiçbir şey olmamış gibi komşularını teselli eder:

“Boş verin komşular! Eşeği okutmanın karşılığında üç bin altını peşin aldım. Üç
 yıl sonrasına Allah kerim. Bu zaman içerisinde ya ben ölürüm, ya da Timur... Bel-
 ki de eşek...” deyiverir (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 217-218).

35.3. Gözünüz Aydın, Filin Dişisi de Geliyor

Timur, Akşehirlilere bakmaları için bir erkek fil gönderir. Ancak Akşehirliler file
 bakmakta zorlanmaktadırlar. Çünkü hayvan kenarda köşede ne varsa yiyip bitir-
 mektedir. Daha fazla dayanamayan Akşehirliler günün birinde Hoca’nın kapısına
 dayanırlar:

“Hocam, ne olur bizi kurtar.”

“Bizim file yedirecek hiçbir şeyimiz kalmadı.”

“Gidin söyleyin Timur’a, filini başka bir yere göndersin.” derler.

Hoca, şöyle bir düşünür, taşınır ve;

“Hemşehrilerim, eğer kabul ederseniz Timur’a birlikte gidelim ve derdinizi an-
 latalım.” der. Bunun üzerine hemşehrileri;

“Tamam, yarın birlikte gidelim.” derler.

Sabah olur, halk toplanır; Hoca önde, hemşehrileri arkada Timur’un çadırına
 doğru yola çıkarlar; ama Timur’dan korkan halk bir bir kaçmaya başlar. Hoca da
 ardına bakmadan çadırdan içeri girer.

“Sultanım, hemşehrilerim...” diye söze başladığında bir de bakar ki yanında hiç
 kimse yok. Bunun üzerine Hoca niyetini değiştirir;

“Sultanım, devletlüm, hemşehrilerim sizin erkek filden o kadar memnunlar ki,
 bize bu tek fil yetmiyor, ne olur bir de onun dişisini göndersin diyorlar.” der.

Bu güzel haberi alan Timur, Nasreddin Hoca’ya armağanlar verdikten sonra
 onu Akşehir’e yolcu eder.

Nasredin Hoca, Akşehir’e gelince halk toplanıp;

“Hocam, ne oldu?”

“Ne haber?” deyince;

Nasreddin Hoca sakalını şöyle bir sıvazladıktan sonra;

“Hemşehrilerim, size güzel haberlerim var; gözünüz aydın, filin dişisi de geli-
 yor.” der (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 219220).

METİN 36: NASREDDİN HOCA VE AİSOPOS

36.a. Baba İle Kızları

Bir babanın iki kızı varmış, birini bir bahçıvana, ötekini de bir çömlekçiye vermiş.

Bir gün kalkmış, büyük kızına, bahçıvanın karısına misafir gitmiş.

“Nasılsınız? İşleriniz yolunda mı?”

diye sormuş. Kızı:

“Çok şükür, eksikimiz yok. Tanrı bol yağmur yağdırır da bostanlarımız sulanır-
sa başka dileğimiz kalmaz.” demiş.

Az zaman sonra adamcağız, ikinci kızına, çömlekçinin karısına gitmiş.

“Sen nasılsın? İşleriniz yolunda mı?”

diye sormuş. Kızı da:

“Çok şükür, iyiyiz, havalar sıcak olur da çömleklerimiz kurursa Tanrı’dan baş-
ka bir dileğimiz kalmaz.” demiş.

Bunun üzerine babası;

“A kızım, ablan yağmur yağsın diye dua eder, sen yağmasın diye dua edersin.
Ben hanginizin duasına amin diyeyim.” demiş (Duman 2001b: 101-102).

36.b. Hoca’nın İki Kızı

Nasreddin Hoca’nın iki kızı vardır. Başka başka yerlerde evleri olan kızlar birlikte babalarını görmeye gelirler. Kızlarının gelmesine sevinen Hoca, hoşbeşden sonra damatlarının işlerinin nasıl olduğunu merak eder:

“Söyleyin bakalım ey kızlarım, efendilerinizin işleri nasıldır?”

Damatlarının işleri çiftçilik ile çömlekçilik olduğu için kızlar babalarına durum-
larını anlatırlar.

“Kocam bu yıl çok ekin ekti. Eğer bol rahmet yağarsa ürünümüz çok olur, yü-
zümüz güler; yoksa anamız ağlar.” der büyük kızı.

Ablasının sözünü dinleyen küçük kız da kocasının işlerini anlatmaya başlar:

“Kocam çok çömlek yaptı. Eğer yağmur yağmazsa çokça paramız olacak; yok-
sa anamız ağlar.”

Kızlarını dinleyen Hoca, biraz düşündükten sonra hanımına döner:

“Hanım, anlaşılın odur ki, yağmur yağsa da, yağmasa da sen ağlayacaksın.”
(Fuat 2002: 52).

METİN 37: NASREDDİN HOCA VE BİNBİR GECE

37.a. Aşağıya İnsaniz de Bir Görüşsek

Üçüncü kardeşimin başına gelenler daha tuhaftır. Onun adı Kaffa’dır. İki gözü kör-
dür. Bu, bir gün dilencilik ederken büyük bir evin kapısını çalmış. Ev sahibi yuka-
rı katta yalnız bulunduğu için “Kim o?” diye seslenmiş. Kardeşim cevap vermemiş.
Fakat kapıyı çalmaya devam etmiş.

Biraz sonra ev sahibi aşağıya inip kapıyı açmış. Kardeşime ne istediğini sormuş.
Sadaka istediğini söyleyince ev sahibi bir şey demeden onu alıp yukarıya çıkarmış.
Orada:

- Allah versin, deyince, kardeşim fena hâlde sinirlenmiş.

- Be adam! Bunu aşağıdayken söyleseydin ya, demiş.

Ev sahibi soğukkanlılıkla:

- Ben kapıyı sana açmadan ‘Kim o?’ diye ne kadar bağırdım. Sen niye cevap
vermedin? Haydi git işine,...

(Yurdatap 2007: 119; metin, Onaran’da (1992: 110-122) daha uzun anlatılmıştır).

37.b. Allah Versin

“Hoca bir gün kan ter içinde evinin damını aktarıyorken aşağıdan güm güm kapı çalınmış. Hoca bakmış, bir adam. Seslenmiş:

- Ne istiyorsun?

Adam:

- Biraz, demiş, aşağıya iner misin?

Hoca ahlaya puflaya sokak kapısına inmiş, kapıyı açmış, bir de bakmış ki karışısında bir dilenci:

- Allah rızası için bir sadaka! demiş.

Hoca:

- Yukarıya gel de öyle, diye cevap vermiş.

İkisi birlik kan ter içinde dama çıkmışlar, Hoca dönmüş ve şöyle demiş:

- Allah versin!” (Tokmakçioğlu 1981: 86-87).

METİN 38: NASREDDİN HOCA VE HİNT FIKRALARI

38.1a. Hiç'i Ver Bakalım

İssız bir yolda, bir adamın yükü kayarak arabası yan yatar. Yoldan geçmekte olan başka bir adamdan arabayı ve yükü düzeltmesi için yardım ister. O adam da bir karşılık ister. Arabacı ona “Hiç” vereceğini söyler.

Budala adam arabayı düzeltir ve;

“Hadi, söz verdiğin hiç'i ver bakalım.” der.

Öteki ise sadece güler (Kaya 1993: 120; 2001: 86).

38.1b. Hiç

“Hoca gölge kadısı iken karşısına gene bir davacıyla davalı çıkmış. Davacı:

- Hocam, demiş, bu adam odun yüklerken denk bozuldu, odunlar yere düştü.

‘Bana, az yardım et de odunları sırtıma yükleyeyim.’ dedi. Ben de yardım ettim.

Odunları yükledikten sonra, ‘Ne vereceksin?’ dedim. ‘Hiç.’ dedi. İşte ben de şimdi

hiç'imi isterim.

Hoca yerinden kalkarak odanın ortasındaki seccadeyi davacıya göstermiş:

- Bu nedir?

- Seccade.

- Kaldır bakalım altını!

Adam kaldırmış. Hoca gene sormuş:

- Ne var seccadenin altında?

-Hiç!

- Al hiç'ini, git!” (Tokmakçioğlu 1981: 172).

38.2a. Kapıya Sahip Oldum Ya!

Bir tüccarın aptal bir uşağı vardır. Birkaç dakikalığına eve gidecek olan tüccar, uşağına dükkânın kapısına sahip olmasını tembihler.

Bir süre sonra uşak kapıyı sırtlayarak cambaz ve aktörlerin oyunlarını seyretmeye gider. Efendisi dönünce onu azarlar. O ise;

“Ama işte kapıya sahip oldum ya!” der (Kaya 1993: 120; 2001: 87).

38.2b. Kapıya Sahip Ol

Nasreddin Hoca çocukken annesi;

-Oğlum, demiş, ben bugün komşularla göl kenarına çamaşır yumaya gideceğim. Ortalıklarda hırsızlar çoğaldı, kapıya sahip ol!

Nasreddin:

- Peki, demiş ve başlamış kapının önünde beklemeye...

Biraz sonra bir komşu gelerek;

-Evladım, demiş, bu akşam size geleceğiz, hemen annene haber ver.

Küçük Nasreddin ne yapayım, ne edeyim, diye düşündükten sonra kapıyı yerinden söküp, salla sırt annesinin çamaşır yıkadığı yere varmış. Kadıncağızın şaşkın bakışları arasında;

- Ana, demiş, hiç merak etme, kapıya sahip oldum. Üstelik komşular bu gece bize gelecek, onu da sana söylemeye geldim! (Tokmakçıoğlu 1981: 212-213).

38.3a. Ben Kuşum

Fakir ve budala bir adamın öfkeli bir karısı vardır. Kadın adamdan nilüfer çiçeklerinden yapılmış bir çelenk getirmesini ister.

Adam gece yarısı krala ait bir göle girerek çiçek toplamak ister. Kralın askerleri onu görerek;

“Kimsin sen?” diye sorarlar. O da;

“Ben kuşum.” der ve kuş gibi ötmeye başlar.

Kralın huzuruna çıkıncaya kadar kuş gibi ötmeye devam eder. Kral zorlayınca her şeyi anlatır ve kral adamı affeder (Kaya 1993: 121; 2001: 88).

38.3b. Acemi Bülbül

Bir gün Hoca bir kimsenin bağçasında bir zerdâli ağacına çıkar. Zerdâli yerken sâhibi çıka gelür:

“N’eylersin bunda?” dedikde Hoca aydur:

“Görmez misin? Bülbülüm. Zerdâli ağacında öterim.” dedi.

Bâğçevân:

“Öt bakayım.” dedi.

Hoca başladı terennüm etmeye. Herif güldi.:

“Böyle terennüm mi olur?” dedi. Hoca:

“Acemî bülbül bundan ziyâde öte mi bilür?” demiş (Boratav 1996: 191).

METİN 39: NASREDDİN HOCA VE EBU NUVAS

39.a. Onu Kadı Efendiye Sorunuz

Bir kıza âşık olan genç, kızın babasının, sabaha kadar nehir suyunda kalma teklini kabul eder. Ancak bu işi başardığı hâlde koğulur. Genç hakkını aramak için kadının huzuruna çıkar. Kadı Efendi gence o gece herhangi bir yerde ışık görüp görmediğini sorar. Genç, dağda bir ışık gördüğünü söyleyince onunla ısındığı kabul edilerek, davayı kaybeder.

Genç, Ebu Nuvas’a giderek konuyu anlatır. O da bir ziyafet tertip ederek Harunürreşid’i de davet eder. Ancak yemek saati gelip geçtiği hâlde ortada ne Ebu Nuvas vardır, ne de yemek hazırlığı. Ebu Nuvas’ı aramaya koyulurlar. O, iki yüksek ağacın tepe dallarına bir kazan bağlamış, altına da zayıf bir ateş yakmıştır. Harunürreşid bunun ne demek olduğunu sorunca Ebu Nuvas kadiyi göstererek cevabı onun vereceğini söyler.

Konu anlaşılınca hemen kızı gence vererek düğün kurarlar (Karakoç 1979: 19-21).

39.b. Uzaklardaki Işık

Hoca'ya, bir kış mevsiminde, "Hoca derler, seninle bir bahse girişelim. Sen kazanırsan, etlili, sütlülü, tatlılı bir ziyâfet sana. Kaybedersen, artık sen bize bir ziyâfet çekersin."

Hoca râzı olur, "Ne üstüne tutuşacağız bahse?" der.

"Bir gece derler, sabaha kadar şehir meydanında ayakta duracaksın, nasıl, yapabilir misin?"

Hoca râzı olur. O gece sabaha dek şehir meydanında durur, iliği, kemiği donar. Sabahleyin bahse giriştiği dostlarıyla buluşur. Anlatırken, "Dondum, bittim, der. Her taraf zifîrî karanlık, ayaz, yalnız ilerde bir tek ışık vardı."

Hoca, bu sözü söyler söylemez, "Yok derler, bahsi kaybettin; sen o ışıkla ısınmışsındır."

Hoca, "Yahu, tâ karşıdaki ışıkla adam ısınır mı?" derse de dinletemez, ziyâfet de ziyâfet diye tuttururlar. Hoca, "Peki der, bu akşam gelin."

Akşam, hepsi Hoca'nın evine gelirler, konuşulur, görüşülür, vakit yatsıya yaklaşır, fakat ortaya ne yemek sinisi çıkar, ne de bir dilim ekmek. Nihayet dayanamazlar.

"Yahu derler, hani yemek?"

Hoca, "Dur bakayım, kaynadı mı?" deyip çıkar. Çıkar amma bir saat olur o da görünmez. "Bize galiba bir oyun oynadı, ne yapıyor bakalım." diye kalkarlar, evi ararlar, yok. Bahçeye çıkarlar, bir de ne görsünlür, Hoca, bir ağaca koca bir kazan asmış, altına da bir mum yakmış, başına geçmiş oturmuş.

"Hoca, bu ne?" derler.

"Su kaynasında der, içine pirinç atıp çorba yapacağım size."

"Yahu derler, hiç bu kör kandille su mu kaynar?"

"Neden kaynamasın der Hoca, tâ uzaktaki bir ışıkla adam ısınır da bir mumla kazan kaynamaz mı?"(Gölpınarlı 1961: 66-67).

METİN 40: NASREDDİN HOCA VE ŞEYOĞLU

40.a. Ağaç Diken İhtiyar

Bilgi: Metin, sadeleştirilerek verilmiştir.

İşittim ki bir gün Nuşrevân temaşa için sahraya çıktı. Gördü bir koca, teni zaif, yaşı yetmiş. Ömrü ahirine irmiş, bir bahçede ağaç diker. Husrev dedi ki:

"Ey pir, bir ağaç ki şimdi dikersin, yemişini ne vakit yersin?"

Derhal cevap verdi, dedi ki: "Ey şahım, başkaları dikti, biz yedik ve biz dahi dikelelim, başkaları yesin."

Husrev'e çok hoş geldi, pirin hazırcevaplığına şaşa kaldı. Buyurdu, bin altın verdiler. Padişah dedi ki:

"Ey ihtiyar, eğer bu ağacın yemişine yetişirsen bana ondan hediye getir, sana yetecek para vereyim."

Pir dedi ki: "Ey şahım, yemişin yedim, şimdi vereceğini ver."

Bu, şaha hoş geldi, buyurdu, iki bin altın daha verdiler (Sadrüddin Şeyhoğlu-Korkmaz 1973: 278).

40.b. Bize Dua Ederler

Hoca bir bahar günü evinin bahçesine ağaç dikmektedir. Onu ilerlemiş yaşında, yıllarca sonra meyve verecek ağaçları dikmekte olduğunu gören komşuları takılırlar:

“Hocam, Allah uzun ömür versin, ama yaşın hayli ilerlemiş. Sen bu ağaçların büyüdüğünü, meyve verdiğini görebilecek misin bari?”

Hoca, bir dikmekte olduğu fidanlara bakar, bir de ilerdeki yaşlı ağaçlara... Sonra komşularına döner:

“Bizden öncekiler bunları dikmiş; meyvesini biz yiyoruz. Biz de dikelim, bizden sonrakiler de bizim diktiğimiz ağacın meyvesini yesinler. Biz bugün onlara nasıl dua ediyorsak onlar da bize dua etsinler.” (Sakaoğlu 2005: 220).

METİN 41: NASREDDİN HOCA VE CUHA

41.a. İnşallah Ben Geldim

Bilgi: Fıkra tipimizden bazen de ‘hoca’ diye söz edildiği gözden kaçmamaktadır. Cuhâ bir akşam karısına;

“Yarın sabah ormana gidip odun keseceğim. Hava güzel olursa, tarlaya gideceğim.” [der.] Karısı:

“İnşallah, Allah isterse de Cuhâ. “ [der.]

Hoca ise, “Buna ne gerek var. Ya odun toplayacak ya da tarlaya gideceğim. Muhakkak ikisinden biri olacak.” diye karşılık verir.

Sabahleyin hoca köyden ayrılır. Yolda rastladığı topluluk Cuhâ’ya;

“Amca, köye giden yol hangisi?” diye sorar.

Cuhâ ilgisiz, “Bilmiyorum.” diye cevap verir.

Adamlar bu söze çok kızar ve hocanın elini bağlayıp sopayla dövmeye başlarlar. Döerken de, “Önümüzde yürü ve bizi köye götür.” derler.

Yolda sağnak yağmur başlar. Cuhâ başından ayaklarına kadar akan suyla ıpsı-lak olur, üşütür, hastalanır.

Gece yarısı evine hasta döner, evin kapısını çalar. İçerden;

“Kapıdaki kim?” diye seslenen karısına;

“Aç sevgili eşim aç, inşaallah ben geldim.” der (Civelek 2001: 124).

41.b. İnşallah Ben Geldim

Bir akşam Hoca, hanımıyla konuşurken ertesi gün yapacağı işlerden de söz eder:

“Yarın sabah hava yağmurlu olursa oduna, olamazsa tarlaya gideceğim.”

Hanımı Hoca’nın bu sözleri üzerine onu uyarır:

“Bey, ‘İnşallah, de’ der.”

Hoca pek oralı olmaz:

“Buna gerek var mı? Ya odun getireceğim veya tarlaya gidip çalışacağım. Herhâlde ikisinden biri olacak.” diyerek geçiştirmeye çalışır.

Sabah olur, Hoca evinden ayrılır. Yolda karşılaştığı birileri Hoca’ya sorarlar:

“Efendi, hangi yol köye gidiyor?”

Hoca pek oralı olmayınca adamlar onu bir güzel döverler, sonra da onu önle-rine katıp bağırırlar:

“Yürü, bizi köye kadar götür bakalım!”

Bu arada sağnak hâlinde yağmur başlar. Hoca da iliklerine kadar ıslanır. Gece-nin ilerlemiş saatinde perişan hâlde evinin kapısına dayanır. Kapıyı çalmaya baş-lar. İçerden hanımının sesi gelir:

“Kim o?”

Hoca bitkin bir sesle hanımına seslenir:

“Aç, aç hanım, inşallah ben geldim.” (Sakaoğlu 2005: 221).

METİN 42: NASREDDİN HOCA VE KARAKUŞ

42.a. Bunun Kulağını Sen Isırdın

Bir gün bir adam Karakuş’a gelip;

“Bu adam benim kulağımı ısırdı.” diyerek şikâyetinde bulunmuş.

Karakuş ötekini dinlemiş. Herif;

“Ya Emîr, bu adam yalancıdır, onun kulağını ben ısırmadım. Kulağını kendisi ısırmıştır.” deyince Karakuş toplantıdan kalkıp bir odaya gitmiş. Orada sandalye üzerine oturup kendi kulağını ısırmaya çabalarken sandalye yuvarlanmış. Üzerinden düşüp kolu kırılmış. Karakuş, bu hâl ile odadan çıkıp şikâyet edilen adama;

“Bunun kulağını sen ısırdın ve üstelik benim kolumu da kırdın.” diyerek sopa ile dövülmesini emretmiş (Rado 1967: 8; Akten-Tan-İvgin 2008: 31-32).

42.b. Kulak Isırma

Hoca’nın kadılık günleridir. Minderinde otururken kapısı açılır. Görevli kişi iki kişiyi içeri alır. Adamlar birbirlerinden şikâyetçidir:

“Kadı efendi, bu adam benim kulağımı ısırdı.”

“Hayır Kadı efendi, o yalan söylüyor, kulağını kendi ısırdı...”

Davacı ile davalı, “O ısırdı.”, “Kendi ısırdı.” iddialarını söyleşe dursunlar. Nasreddin Hoca’nın kafası karışmıştır:

“Susun be adamlar, susun!.. Davaya ara veriyorum. Bekleyin, ben hemen gelirim.”

Hoca, adamların endişeli bakışları arasında yan odaya geçer. Maksudı, insanın kendi kulağını ısırp ısıramayacağıdır. Hoca kulağını ısırp ısıramayacağını denemeye çalışırken nasıl olmuşsa olmuş, ayağı kayıp yere düşüvermiş.

Hoca bir de bakar ki, başı hafifçe yarılmış.

Başını acele ile sarıp sarmalayan Hoca, geri döner. Davacı hemen sorar:

“Kadı efendi, söyleyin Allah aşkına, hiç insan kendi kulağını ısırabilir mi?”

Hoca eliyle başındaki sargıyı bastırarak:

“Isırır, ısırır hem de öyle bir ısırır ki düşüp başını bile yaralar.” (Sakaoğlu 2005: 226-227).

METİN 43: NASREDDİN HOCA VE MEVLÂNA

43.1a. Sesini Yarın Duyarsın

(Bir hırsıza, “Gece yarısı bu duvar dibinde ne yapıyorsun?” demeleri, hırsızın, “Davul çalışıyorum.” demesi)

Şu hikâyeyi dinle de bak! Hırsızlığa alışmış herifin biri bir gece bir duvarın dibini delmekteydi.

Hasta ev sahibi, gece yarısı yavaş yavaş bir taktaktır duydu.

Dama çıkıp aşağıya eğildi, hırsızı görüp “Baba, be yapıyorsun?

Hayırdır inşallah... gece yarısı ne ediyorsun, kimsin sen?” dedi. “Davulcuyum azizim.” diye cevap verdi.

Adam, “Peki burada ne yapıyorsun?” deyince hırsız “Davul çalışıyorum.” dedi. Ev sahibi dedi ki: “Be adam, davul sesi hani?”

Hırsız “Dur hele, sesini yarın duyarsın, ‘eyvahlar olsun!’ dediğin zaman kulağına dank eder!” (Mesnevi III, 1966: 227-228).

43.1b. Onun Sesi Yarın Çıkar

Hoca, bir gece mollası İmad’la evine giderken birkaç hırsızın bir kilidi törpülemekte olduğunu görür. İmad;

“Hoca, bunlar ne yapıyorlar?” der. Hoca:

“Rebap çalışıyorlar.” der. İmad:

“Sesi çıkmıyor.” deyince. Hoca der ki:

“Onun sesi yarın çıkar.” (Gölpınarlı 1961: 76).

43.2a. Eğer Bu Kediye Söyle, Et Nerede?

(Bir kadının, kocasına eti kedi yedi demesi, kocasının, kediyi terazide tartması, kedinin yarım batman gelmesi üzerine a kadın, et yarım batmandı, biraz da fazlaydı. Eğer bu etse kedi nerde, yok, bu kediye et hani? demesi.)

Bir adamın bir karısı vardı. Pek hilebaz, pek kötü huylu ve yol kesici bir kadındı.

Adam, eve ne getirse harcar, telef ederdi. Adama sesini çıkarmazdı.

Bir gün adam, konuğunu ağırlamak için yüzlerce sıkıntıyla biraz et aldı, eve getirdi.

Kadın onu kebab edip şarapla sildi, süpürdü. Adam gelince de düzensiz sözlerle hileye başladı.

Adam dedi ki: Konuk geldi, et nerde? Konuğa yemek çıkarmak lâzım.

Kadın eti şu kedi yedi, hadi git de et al yine dedi.

Adam, Aybek dedi, teraziyi getir, şu kediyi bir tartayım.

Terazi geldi, kediyi tarttı, yarım batman geldi. Bunun üzerine a hilebaz kadın dedi,

Et yarım batmandı, yarım okka kadar da fazlalığı olacak. Kedi de tam yarım batman geldi.

Eğer bu, kediye söyle, et nerede? Yok, bu etse hadi var, bucak bucak kediyi ara (Mesnevi V, 1966: 278-279).

43.2b. Kedi-Ciğer

Hoca, sabahleyin kasaba uğrayarak akşama karısı yahni yapsın diye iki okka ciğer alıp götürmüş, eve vermiş. Olacak ya, o öğlen Hoca’nın karısına misafir gelmiş, kadın da ciğerleri bir güzel pişirip misafirine ziyafet çekmiş... akşam olup Hoca eve gelince sormuş:

- Hâtun, ciğer yahnisini pişirdin mi?

Kadın süklüm püklüm:

- Sorma Hoca, demiş, ciğeri kedi yedi.

Hoca hemen kediyi yakalamış. Zavallı hayvan bir deri bir kemik... Kantarı alıp kediyi tartmış... Bir bakmış iki okka! Dönmüş karısına:

- Hâtun, hâtun, kedi iki okka geldi... Tarttığım ciğer ise kedi nerde? Yok, bu bizim kedi ise ciğer nerde? (Tokmakçioğlu 1981: 217).